

ОНОРЕ ДЪО БАЛЗАК ЛИЛИЯ В ДОЛИНАТА

Част 0 от „Човешка комедия“

Превод от френски: Дора Попова, 1984

chitanka.info

ЛИЛИЯ В ДОЛИНАТА^[0]

НА ЧЛЕНА НА КРАЛСКАТА МЕДИЦИНСКА
АКАДЕМИЯ Ж. Б. НАКАР^[1]

Драги докторе, ето един от най-старателно дяланите камъни в основите на бавно въздигащата се литературна сграда^[2]; аз желая да напиша на него вашето име както за да благодаря на учения, спасил някога живота ми, така и за да окажа внимание на приятеля.

Дьо Балзак

ДО ГРАФИНЯ НАТАЛИ ДЪО МАНЕРВИЛ

Подчинявам се на желанието ти. Привилегия на жената, която обичаме повече, отколкото тя нас, е да ни кара всекичасно да забравяме правилата на здравия разум. Да, за да не видим гънчица по челата ви, за да разсеем недоволния израз на устните ви, които при най-малкия отказ горчиво се свиват, ние като по чудо преодоляваме разстоянията, отдаваме кръвта си, жертвуваме бъдещето си. Днес ти искаш да узнаеш миналото ми. Ето го. Но помни добре, Натали, че подчинявайки се на волята ти, аз за пръв път потъпквам неприкосновения оброк на сърцето си. Но защо подозираш, че нещо се крие зад внезапната замисленост, в която понякога изпадам дори в най-щастливите минути? Защо така мило се гневиш на

невинното ми мълчание? Нима не може да се примириш с противоречията в моя характер и да не търсиш причините им? Или на сърцето ти лежи тайна и за свое оправдание трябва да откриеш тайната на моя живот? Е, добре, та ти я отгатна, Натали, и може би е по-добре да знаеш всичко. Да, над моя живот витае призрак; най-малкият отзвук на преживяното го извиква от далечното минало, а понякога той сам се изправя пред мен. В дълбините на душата ми са погребани неувяхващи спомени като онези водорасли, които в тихо време очите забелязват на морското дъно, но в буря вълните изхвърлят на крайбрежния пясък. Макар усилията, необходими, за да се облекат мислите в думи, да са заглушили някогашните чувства, които, пробуждайки се, ми причиняват такава остра болка, страхувам се чистосърдечното ми признание да не те оскърби. Припомни си тогава, че се подчиних на волята ти под заплахата от разрив и не ме наказвай за послушанието ми.

Ако като награда за моята изповед намеря любовта ти отслабнала, не ще преживея загубата на последното си щастие, както младите хора не преживяват разрухата на първите си надежди. О, безумни! Коя земна справедливост е в състояние да съди любовта? Бих искал тази изповед да удвои нежността ти. Защо съм днес зависим от едно „може би“? Трийсетгодишните мъже са малодушни, те приемат условия, вместо да ги поставят. Ах, ние познаваме любовта само когато преминем през дълбините на последната любов; нашите истински страсти се раждат в четиридесетте години, възраст, когато съумяваме да измерим големината на загубите си, докато на младини не дооценяваме облагите на живота.

*Простете ми, скъпа, тези думи, последен
тътен на стихващата буря.
До тази вечер.*

Феликс

Париж, 8 август 1827 година

ПЪРВА ГЛАВА

ДВЕТЕ ДЕТСТВА

На кой ли скръбен талант е съдено да създаде трогателна елегия, вярна картина на мъките, понесени в мълчание от още неогрубелите души, които срещат само тръни в семейния кръг, чиито нежни пъпки са откъсвани от недружелюбни ръце, чиито цветя мразът погубва, преди да се разтворят? Кой поет ще ни опише страданията на детето, закърмено с горчивото мляко на ненавистта, чиято усмивка застива на устните под студенината на суровия поглед? Измислената повест за злочестите деца, угнетявани от тези, чието предназначение е да развиват крехките им сърца, би била истинската история на юношеските ми години. Кого можех да оскърбя, чие честолюбие можех да засегна аз, новороденият? С какъв физически или духовен недостатък заслужих студенината на майка си? На какво дължах появяването си на света? На чувството за родителски дълг или на случая, а може би животът ми бе укор за моите създатели?

Отгледан на село от дойка, забравен от семейството си цели три години, аз бях тъй нещастен и самотен, когато се завърнах в бащиния дом, че предизвиквах състрадание у околните. Не срещнах ни съчувствие, ни помощ, които да ми помогнат да преодоля тези мои първи несгоди: в детството щастието бе за мен непознато, а в юношеството — недостъпно. Вместо да облекчат участи ми, моят брат и двете ми сестри се забавляваха, причинявайки ми болка. Негласният съюз на децата, които крият от възрастните малките си грехове и застъпвайки се едно за друго, познават чувството за чест и другарство, не съществуваше за мен. Напротив, аз често бих наказван за простъпките на брат си и не смеех да се оплаквам от тази несправедливост; може би угодничеството, присъщо дори на децата, караше сестра ми и него да ме преследват, за да заслужат одобрението на нашата сурова майка. А може би причина бе склонността им към подражание? Или бе желание да изпробват силите си? Или отсъствие на състрадание? Не зная. Навярно всички тези причини, взети вкупом,

ми попречиха да вкуся сладостите на детската дружба. Лишен от ласки още от детинство, аз не можех да обичам нищо, а природата ме бе надарила с любещо сърце! Стигат ли до божия ангел воплите на дете, чиято нежност е постоянно отблъсквана? Има хора, у които отхвърлените чувства се превръщат в ненавист, но у мен те се натрупаха, станаха още по-силни, а после се отприщиха като затлачена река и заляха целия ми живот. У някои натури постоянните обиди поразяват нервните влакна, предизвикват страх, а страхът неизменно води към отстъпчивост, към слабост, която принизява човека, придавайки му нещо робско. При мен тези постоянни тревоги укрепиха силата на волята, закалиха я в горнилото на изпитанията, подготвяйки душата ми за борба със съдбата. Очаквайки все нови и нови огорчения, подобно на мъчениците, очакващи нови изпитания, цялото мое същество изразяваше унила покорност, под която се криеше детската жизнерадост и непосредственост; ето защо ме смятаха за глупав, което потвърждаваше в очите на околните мрачните предсказания на моята майка. Съзнанието за хорската несправедливост преждевременно пробуди в душата ми гордостта — плод на размишления — и не позволи да се развият лошите наклонности, които подобно възпитание насърчаваше.

Макар и пренебрегван от майка си, понякога предизвиквах у нея угризения; тя говореше за необходимостта да ми се даде образование и изразяваше желание сама да се заеме с него; но при мисълта за мъките, които постоянното общуване с нея ми обещаваха, тръпки на ужас пробягваха по тялото ми. Аз благославях своята изоставеност и бях щастлив, че мога сам с часове да преседявам в градината, да играя с камъчета, да наблюдавам насекомите и да гледам синия небосвод. Самотата обикновено поражда мечтателност, но любовта ми към съзерцание ме изправи пред случай, който ще ви разкрие моите горести в първите години на живота ми. За мен се грижеха толкова малко, че гувернантката често забравяше да ме сложи да спя. Една вечер, сгушен спокойно под смоковницата, аз гледах с чисто детско любопитство една звезда, в която моята преждевременна за възрастта ми тъга откриваше проблясък на приятелско съучастие. Сестрите ми играеха и викаха някъде наоколо. Далечната им глъчка не нарушаваше моите размишления. Но ето че всичко стихна, настъпи нощ. Моята майка случайно забеляза отсъствието ми. Желаяйки да избегне упрека,

ужасната госпожица Каролин, нашата гувернантка, потвърди опасенията на майка ми, казвайки, че ненавиждам дома си, че без нейния бдителен надзор отдавна бих избягал, че не съм глупав, но прикрит и лукав, че измежду всички деца, които трябвало да възпитава, не била виждала нито едно с такива лоши наклонности като моите. После се престори, че ме търси, и ме извика, аз отговорих; приближи се към смоковницата, предварително знаейки, че съм там.

— Какво правите тук? — запита тя.

— Гледам една звезда.

— Не гледаш никаква звезда — намеси се майка ми, която ни слушаше от балкона. — Нима децата на твоята възраст се занимават с астрономия?

— О, госпожо — извика госпожица Каролин, — той е оставил отворен крана на резервоара, градината е потънала във вода.

Вдигна се невъобразима суматоха. А каква всъщност беше работата? Играейки в градината, моите сестри отваряха и затваряха крана, за да погледат как тече водата, но когато силната струя неочаквано ги заля от глава до пети, те се разтичаха и избягаха, без да затворят крана. Обвиниха ме, че съм извършил тази лудория, а когато започнах да ги уверявам в обратното, ми казаха, че лъжа, и ме наказаха. Но какво ужасно наказание! Осмяха любовта ми към звездите и моята майка ми забрани да оставам вечер в градината. Деспотичните забрани по-силно изострят желанията у децата, отколкото у възрастните; децата започват да мислят само за забранения плод и той ги привлича неудържимо. И така, мен често ме наказваха с бой заради моята звезда. Нямах близък човек, комуто да изкажа болките си и ги споделях със звездата на онзи прелестен и наивен език, на който детето изразява първите си мисли, както някога е сричало първите си думи. Впечатленията, получени в зората на живота, оставят в сърцето толкова дълбоки следи, че вече дванайсетгодишен, в колежа, аз все още се любувах на звездата си, изпитвайки неизказана радост.

С пет години по-голям от мен, моят брат Шарл бе толкова красиво дете, колкото красив е и сега като мъж; той бе любимец на родителите ми, надежда на семейството, а следователно и домашен тиранин. Макар здрав и добре сложен, обучавах го у дома и му наеха възпитател. Мен, слабия и хилавия, изпратиха, едва петгодишен, като приходящ ученик в градския пансион; всяка сутрин камериерът на

баща ми ме съпровождаше дотам, а вечер ме довеждаше обратно. Давах ми кошничка с оскъдна храна, докато съучениците ми носеха всевъзможни лакомства. Този контраст между моята бедност и тяхното богатство се превърна за мен в източник на хиляди страдания. Бифтеците от кълцано месо и златистите пръжки, с които Тур бе прочут, бяха обичайната храна за учениците между сутрешната закуска и вечерята у дома. Тази храна, толкова ценена от някои чревоугодници, се появява рядко на аристократичните трапези в Тур; бях слушал да се говори за тях, преди да постъпя в пансиона, но у дома никога не бяха ми намазвали на хляб апетитни златисти пръжки; дори и да не бяха любима закуска в пансиона, страстното ми желание да ги опитам не би станало по-малко; то се превърна в натрапчива мисъл, подобна на желанието на една от най-елегантните парижки херцогини да вкуси яхнията на портиерите и което желание тя, като упорита жена, задоволила. Децата така добре отгатват глада по погледа, както вие четете в него любовта; и ето как аз станах превъзходна мишена за насмешки. Моите съученици, принадлежащи в по-голямата си част към дребнобуржоазни семейства, ми показваха вкусните си бифтеци, запитвайки ме дали зная как се приготвят, къде се продават, защо не си купувам от тях. Те се облизваха, хвалейки златистите свински пръжки, подобни на хрупкави трюфели, ровеха в кошничката ми и като намираха в нея само парченца сирене или сухи плодове, ме сразяваха с думите: „И тъй, ти няма с какво да си купиш храната.“, които ми показваха каква пропаст лежи между мен и моя брат.

Този контраст между моята изоставеност и чуждото щастие помрачи детството и хвърли сянка върху юношеството ми. Първия път, когато, повярвал в щедростта на приятеля, протегнах ръка, за да взема тъй желаното, лицемерно предложено лакомство, моят мъчител бързо отдръпна ръката си с филията под смеховете на предупредените за тази игра другари. Но ако дори най-възвишените души се поддават на тщеславието, как да не оправдаем детето, което плаче, виждайки, че го презират и осмиват! Колко деца, попаднали в моето положение, биха станали лакомници, просяци, нахалници! За да избягна този тормоз, аз започнах да се бия. Смелостта на отчаянието ми придаваше сили; сега се бояха от мен и ме ненавиждаха, но бях безпомощен срещу подлостта. Една вечер, завръщайки се от училище, някой ме удари в

гърба с кърпа, пълна с камъни. Когато камериерът, отмъстил жестоко за мен, разказа случилото се на майка ми, тя извика:

— Това проклето дете вечно ни създава неприятности.

За мен настъпи ужасно време, аз загубих всякаква вяра в себе си. Забелязал, че в училище предизвиквам такова отвращение, каквото у дома, аз окончателно се откъснах от другарите си. Втора студена вълна попречи да покълнат семената, посети в душата ми. Виждах, че децата, обградени с любов, бяха непоправими пройдохи; моята гордост намери упование в това наблюдение и аз се затворих в себе си. И така, отново нямаше пред кого да излея чувствата, изпълващи бедното ми сърце. Виждайки ме постоянно мрачен, необщителен, самотен, учителят потвърди погрешното мнение на родителите ми за моите така наречени лоши наклонности. Когато се научих да чета и да пиша, майка ми ме изпрати в колежа „Понльовоа“, управляван от Конгрегацията на ораторианците^[3]; там ме приеха в класа, наричан „Начална латиница“, където се учеха бавноразвиващи се деца.

Прекарах в колежа осем години, не виждайки никого от близките си и живеейки като парий. И ето защо. Получавах в месеца само три франка за мои дребни разходи, а тази сума едва стигаше за пера, джобно ножче, линии, мастило и хартия, които трябваше да си набавяме сами. Не можех да си купувам кокили, топка, въже, нито каквито и да било други неща, необходими за развлечение в колежа, и се видях изключен от всички училищни игри. За да получа достъп до тях, трябваше да угоднича пред богатите или да лаская силните в класа. Но сърцето ми се бунтуваше при мисълта за тези унижения, макар други деца да не се спираха пред такава дреболия. Прекарах свободното от занятия време под някое дърво, потънал в тъжни мисли, или четях книги, които веднъж в месеца вземахме от библиотеката. Колко страдания криеше в себе си тази чудовищна самота! Какви тревоги пораждаше моята изоставеност! Представете си какво трябва да е изпитвала нежната душа на детето при първото раздаване на наградите, когато получих двете най-високи отличия за превод от френски на латински и от латински на френски! Когато сред приветствени възгласи и фанфари се отправих към сцената на театъра, за да получа наградите, нито баща ми, нито майка ми ме поздравиха — те просто не бяха дошли, а в залата се бяха насъбрали близките на всички останали ученици. Вмест да целуна според обичая учителя,

раздаващ наградите, аз се хвърлих в обятията му и се облях в сълзи. Вечерта изгорих в печката моите две венчета. Родителите на учениците обикновено оставаха в града цяла седмица преди раздаването на наградите, така че другарите ми радостно напускаха училището всяка сутрин. А аз, макар родителите ми да живееха само на няколко левги от града, прекарвах това време в двора с „презморските“ ученици — така наричахме децата, чиито семейства живееха в колониите или в други страни. След вечеря, по време на молитвата, щастливците безжалостно хвалеха лакомствата, с които ги бяха угощавали родителите им. И така беше с мен винаги: колкото повече се разширяваха социалните кръгове, в които навлизах, толкова повече се увеличаваха негодите ми. Колко сили загубих, за да изменя присъдата на възрастните, принуждаваща ме да живея като охлюв в черупката си. Колко надежди, дълго лелеяни в душата и разбити само в един ден! Напразно умолявах родителите си да дойдат в колежа, напразно им пишех послания, изпълнени с любов и нежност, макар и малко високопарни. Тези писма неизменно предизвикваха само укорите на майка ми, критикуваща насмешливо превзетия ми стил. Но аз не падах духом и си обещавах да изпълня всички условия на родителите си, само и само да дойдат; молах за съдействие сестрите си, на които редовно изпращах поздравления за рождените им дни! Уви, настойчивостта на нещастното захвърлено дете оставаше напразна. С приближаването на деня, когато се раздаваха наградите, аз станах още по-красноречив, заговорих за тържеството, което предчувствувах... Заблуден от мълчанието на родителите си, започнах да ги очаквам, изгарящ от нетърпение, и дори уведомих за пристигането им другарите си. Сърцето ми се свиваше до болка всеки път, когато при пристигане на гостите в двора се раздаваха звуците от стъпките на стария портиер, но той така и не извика моето име.

Когато веднъж признах на изповед, че съм проклетел живота си, моят изповедник ми показа небето, напомняйки ми за наградата, обещана от Спасителя в една от Божиите заповеди: „*Beati qui lugent.*“^[4] Готвейки се за първото причастие, аз всецяло се отдадох на дълбокото тайнство на молитвата, привлечен от религиозните идеи, духовната поезия на които покорява младите умове. Въодушевен от гореща вяра, аз молих Бога още веднъж да извърши заради мене някое от чудесата, за които четях в житията на мъчениците. Петгодишен, аз

се устремях в задоблачните висини към своята звезда, а дванайсетгодишен хлопах по вратите на олтара. Сред обхваналия ме мистичен екстаз в душата ми разцъфнаха неописуеми мечти, които обогатиха въображението ми, изостриха чувствителността ми и подсилиха мисловните ми способности. Често мислех, че тези видения са ми изпращани от ангели, на които е поръчано да облагородят душата ми за очакващото ме високо призвание. Те ме надариха със способността да прониквам в съкровения смисъл на нещата и подготвиха сърцето ми за чудесната и горестна съдба на поета, обладаващ съдбовния дар да съпоставя това, което чувства, с това, което е, великите си замисли с нищожността на постигнатото. Те написаха за мене книга, в която мислено можех да прочета това, което трябваше да изразя. Докоснаха с горящ въглен устата ми и аз придобих дара на красноречието.

Недоволен от обучението в училищата на монашеските конгрегации, моят баща ме изтегли от „Понльовоа“, за да ме изпрати в едно парижко учебно заведение, намиращо се в квартала Маре. Тогава бях на петнайсет години. След полагане на приемния изпит, ученикът по риторика от колежа „Понльовоа“ бе приет в трети клас на пансиона „Льопитр“. Страданията, които бях изпитал в семейството си, в училище и в колежа, придобиха в този пансион нова форма. Моят баща не ми даваше джобни пари. Родителите ми знаеха, че съм сит, облечен, че ме наливаха с латински и тъпчеха с гръцки, а останалото не ги интересуваше. За времето на моето пребиваване в колежи имах около хиляда съученици, но към ни един от тях родителите им не се отнасяха така безучастно, така студено, както моите родители се отнасяха към мен. Господин Льопитр, отдаден до самозабрава на Бурбоните, поддържаше приятелски отношения с баща ми още от онова време, когато отявлени роялисти се бяха опитали да отвлекат от затвора Тампъл кралица Мария-Антоанета; сега те възобновиха познанството си и господин Льопитр сметна за свой дълг да изкупи небрежността на баща ми, но сумата, която ми предоставяше месечно, бе твърде скромна, тъй като не бе осведомен за намеренията на родителите ми.

Пансионът се помещаваше в старата аристократична къща Жоайьоз, където, както във всички някогашни господарски жилища, имаше и портиерска стая. Преди да се отправим към лицей „Карл Велики“, където всеки ден ни водеше учителят, синовете на богати

родители изтичваха да закусят в стаята на портиера Доази. Господин Лъопитр не подозираше или търпеше търговията на Доази, истински контрабандист, на когото се подмилкваха всички ученици, тъй като тайно от господин Лъопитр той покровителствуваше нашите похождения, прикриваше ни, когато се завръщяхме късно в пансиона, и служеше за посредник между нас и лицата, даващи ни под наем забранени книги. Да се изпие чашка кафе с мляко, бе признак на аристократизъм и това е обяснимо, тъй като при Наполеон колониалните стоки струваха неимоверно скъпо.^[5] Ако употребата на захар и кафе се смяташе за лукс у родителите ни, сред нас тя предизвикваше чувство на тщеславно превъзходство, напълно достатъчно, за да се пристрастим към това питие без други подбудителни причини, като склонност към подражание, чревоугодство и мода. Доази ни продаваше на кредит, допускайки, че всеки от нас има сестри или лели, готови да бранят честта на учениците и с радост да погасяват дълговете им. Аз дълго устоявах на съблазънта на бюфета. Ако моите съдници познаваха силата на изкушението, героичните ми стремежи към стоицизъм, сподавените пристъпи на ярост в продължителните борби със себе си, сигурно биха изтрили сълзите ми, вместо да ме наказват. Но няма може детето, каквото още бях тогава, да обладава душевно величие, което дава сили да презираш презрението на обкръжаващите? Освен това, влиянието на някои обществени пороци още повече усилваше апетитите ми.

Към края на втората година моите родители дойдоха в Париж. За деня на пристигането им узнах от моя брат: той живееше в Париж и нито веднъж не бе ме посетил. Сестрите ми също дойдоха и ние трябваше да разгледаме Париж, както се казва, семейно. Първия ден възнамерявахме да обядваме в Пале Роаял^[6] и да отидем после всички в Театр Франсе. Програмата на тези неочаквани развлечения ме доведе във възторг, но моята радост скоро бе отнесена от бурята, която неизменно привличат върху себе си преследваните от съдбата. Трябваше да призная, че дължа сто франка на Доази, който ме заплашваше да поиска парите лично от родителите ми. Тогава реших да използвам брат си за посредник и застъпник и пред Доази, и пред родителите ми. Баща ми бе склонен към снизхождение. Но майка ми бе неумолима. Гневният поглед на тъмносините ѝ очи ме прониза, когато изричаше ужасните си пророчества: какво ще излезе от мен по-късно,

щом на седемнайсет години върша такива безобразия? Син ли съм й аз или изедник, готов да разоря цялото семейство? Нима освен мен тя няма други деца? Нима кариерата на моя брат Шарл не изисква средства? Но той е заслужил тези жертви, той е гордост за семейството, а аз ще го покрия с позор! Как ще се омъжат сестрите ми без зестра? Не зная ли цената на парите и колко струвам на семейството? Какво отношение имат към науката захарта и кафето? Та нали такива именно волности водят до всички други пороци!

Марат, както виждате, бе просто ангел в сравнение с мен! След като ме обляха с този поток от жалби и проклетия, изпълнил с отчаяние и безнадеждност душата ми, моят брат ме отведе обратно в пансиона; бях лишен от обяда в ресторанта „Провансалските братя“ и не видях Талма в „Британик“. Такава бе моята среща с майка ми след дванайсетгодишна раздяла.

Когато завърших средното класическо училище, баща ми ме остави под опеката на господин Лъопитр; предстоеше ми да премина курс по висша математика и да запиша право. Освободиха ме от занятия в пансиона и получих отделна стая, та си помислих, че е настъпило затишие в моите злополуки. Но въпреки че бях навършил деветнайсет години, а може би и тъкмо затова, баща ми продължаваше да се придържа към системата си, лишавала ме някога от достатъчно храна в училище, от малки развлечения в колежа и от правото да се снабдявам на кредит с продукти от лавката на Доази в пансиона. Имах малко пари на разположение. А какво да правиш в Париж без пари? Впрочем, моята свобода бе изкусно ограничена. По нареждане на господин Лъопитр към мен бе прикрепен някакъв дядко, който ме съпровождаше до Юридическия факултет и ме предаваше от ръка на ръка на преподавателите, а вечер ме отвеждаше обратно. Млада девойка биха охранявали с по-малка строгост. Но какво да се прави, тези мерки бяха внушени на майка ми от опасенията и за моята особа и от желание да ме предпази от съблазни. А Париж ненапразно плашеше родителите ми. Та нали всички юноши се отдават скришом на това, с което се занимават девойките в пансионите. Каквото и да се прави, едните ще говорят за жени, а другите — за мъже. По това време в Париж всички разговори между младежи се въртяха около ориенталските и султански особи в Пале Роаял. В нашите очи Пале Роаял бе Елдорадо на любовта, където вече се изливаха реки от злато.

Там се слагаше край на най-непорочни съмнения, там можеше да намери удовлетворение нашето горещо любопитство! Но Пале Роаял и аз бяхме два полюса, които никога не можаха да се срещнат.

Ето как съдбата осуети всички мои опити.

Баща ми ме бе представил на една от лелите ми, живееща на остров Сен Луи, където трябват да обядвам всеки четвъртък и неделя, воден от госпожа или от господин Лъопитр, които в тези дни излизаха и на връщане у дома ме прибираха. Странни забавления! На маркиза Дьо Листомер, церемониална светска дама, нито веднъж не й мина през ума да ми предложи дори едно екю. Стара като катедрала, изписана като миниатюра, винаги пищно облечена, тя живееше в двореца си така, като че Луи XV не беше умрял, и приемаше само знатни старици и старци, общество от вкаменелости, сред което се чувствувах като в гробище. Никой не отправяше дума към мен, а и аз не намирах сили да заговоря. Студените, а понякога и враждебни погледи ме караха да се срамувам от младостта си, която сякаш бе неприятна на всички. На това именно безразличие разчитах за успеха на плана си да се измъкна незабелязано някой ден след обяда и да полетя към дървените галерии на Пале Роаял. Увлечена в игра на вист, моята леля не ме удостояваше повече с вниманието си, а камериерът Жан не искаше и да знае за мен и за господин Лъопитр, по за нещастие злополучният обяд се удължаваше по вина на беззъбите уста или на неудобните протези. Но ето че една вечер, между осем и девет часа, аз се примъкнах неусетно до стълбите, треперейки като Бианка Капело^[7] в деня на бягството й, но когато портиерът ми отвори вратата, видях на улицата каретата на господин Лъопитр, който ме повика с глухия си глас. Съдбата три пъти се изпречи между ада на Пале Роаял и рая на младостта ми. Най-после, двайсетгодишен и срамуващ се от целомъдрието си, реших да преодоля всички опасности, за да свърша с него; в минутата, когато се готвех да се отскубна от господин Лъопитр, докато се настаняваше в каретата си, операция далеч не лека, тъй като куцаше и беше дебел като Луи XVIII, майка ми неочаквано се появи в пощенската кола! Погледът й ме прикова на място и аз се вцепених като птица пред змия. По каква случайност я срещнах точно днес? Всичко се изясни много просто.

По това време господството на Наполеон клонеше към залез. Предвиждайки възвръщането на Бурбоните, баща ми бе решил да

предупреди своевременно моя брат, който вече бе на дипломатическа служба при императора. Бе пристигнал в Париж с майка ми, решила да ме прибере у дома, за да ме предпази от опасностите, които, по мнението на предвидливи хора, следящи хода на събитията, заплашвали столицата.

И така, преди още да се опомня, се озовах далеч от Париж в момента, когато бях взел съдбоносни за мен решения. Неспокойното ми въображение, измъчвано от потиснати желания, теготите на живота, помрачаван от постоянни лишения, ме принудиха да се отдам на науката, както разочарованите от съдбата си се затваряха някога в манастир. Учението бе за мен страст, която можеше да се окаже гибелна, откъсвайки ме от света във времето, когато младите хора трябва да следват вълшебния глас на пробуждащата се в тях пролет.

Този бегъл очерк на юношеството ми, което таеше в себе си, както лесно може да се догадите, безчет неизказани елегии, бе необходим, за да разберете какво влияние оказа то върху бъдещето ми. Угнетен от горчивата си участ, аз и на двайсет години бях все още дребен на ръст, слаб и бледен. Душата ми, изпълнена с желания, се бореше с хилаво на вид тяло, в което, според израза на стар лекар от Тур, се изковаваше железен темперамент. Дете по тяло и старец по ум, аз бях чел толкова много и толкова бях размишлявал, че вече мислено бях проникнал във висините на живота, когато за пръв път забелязах опасните кривини на усойте му и каменливите пътища на низините му. Едно невероятно злополучно стечение на обстоятелствата задържа моето развитие и аз все още витаех в това прекрасно време, когато душата, обхваната от първите трепети на чувствата, се пробужда за насладите, когато за нея всичко е ново и свежо. Бях някъде между удължения пубертет и зрелостта, която със закъснение загатваше за себе си, пускайки нежните си клонки в сърцето ми. Нито един младеж не бе по-добре от мен подготвен да чувствава, да обича. За да ме разберете, както бих желал, пренесете се мислено в онова чудесно време, когато устата още не познава лъжите, когато погледът е чистосърдечен, макар и сведен под ресниците, желаейки да прикрие борбата с поривите на плътта, когато разумът не иска да се подчини на лицемерието на света, когато трепетите на сърцето са така силни, както и безкористието на първото пробуждане.

Няма да ви говоря за пътуването с майка ми от Париж до Тур. Студенината в държането ѝ потисна всяка проява на нежност от моя страна. На всяка пощенска станция се заричах да поговоря с нея; но достатъчни бяха един неин поглед, една дума, за да изчезнат от главата ми всички старателно обмислени фрази. В Орлеан, преди да си легне, майка ми ме упрекна за мълчанието ми. Тогава аз се хвърлих в нозете ѝ, започнах да целувам коленете ѝ, ронейки горещи сълзи, и разкрих преливащото си от нежност сърце; опитах се да я затрогна с красноречието, подсказвано ми от жаждата за обич, чиято искреност можеше да развълнува дори мащеха. Но... майка ми каза, че разигравам комедия. Оплаках се, че се чувствавам изоставен, тя ме нарече недостоен син. Испитах такава душевна болка, че в Блоа изтичах на моста, за да се хвърля в Лоара. На самоубийството ми попречи само височината на парапета.

Когато се върнах в бащиния си дом, моите две сестри, които не ме познаваха, бяха по-скоро учудени, отколкото зарадвани; но по-късно, в сравнение с майка ми, те ми се сториха дори дружелюбни. Отведоха ме в стая на третия етаж. Ще разберете дълбочината на страданията ми, когато ви кажа, че моята майка не отдели за мен, двайсетгодишния младеж, друго бельо освен това, което носех в пансиона, и не поднови парижкия ми гардероб. Когато изтичах от единия край на салона до другия, за да вдигна от пода кърпичката ѝ, в отговор тя процеждаше през зъби студеното „мерси“, което всяка дама подхвърля на лакея си. Започнах да я наблюдавам, за да разбера има ли в сърцето ѝ уязвимо място — така ми се искаше да проникна там, за да разпаля макар и слаба искрица нежност, — и видях пред себе си висока мършава жена, надменна егоистка, запалена картоиграчка, с дързък език, като у всички представителки на рода Листомер, у който дързостта се смята за част от прикята. В живота тя не ценеше нищо освен дълга; впрочем всички студени жени, които срещнах впоследствие, превръщаха като нея дълга в религия. Приемаше нашето внимание, както свещеникът приема подаваната му при богослужение кадилница; моят по-голям брат, изглежда, бе изсмукал оскъдните майчински чувства, които имаше в сърцето ѝ. Нараняваше ни постоянно със стрелите на хапливата си ирония — това оръжие на безсърдечните хора, — използвайки я срещу собствените си деца, които не смееха да ѝ възразят. Въпреки тези бодливи прегради,

вродените чувства се коренят така дълбоко, трепетният страх, внушаван от майката, която е трудно да не обичаш, запазва такава власт над душата, че възвишените илюзии на детската ни любов продължават до деня, когато майката най-последно се представя пред безпощадния ни съд. В този ден започва отмъщението на децата; тяхното безразличие, породено от някогашни разочарования и усилено от картини на миналото, се простира чак до гроба.

Жестокият домашен деспотизъм пропъди сладострастните желаниа, които така безумно мечтаех да осъществя в Тур. Завърнах се в библиотеката на баща си, където отчаяно започнах да чета всички непознати за мен книги. Вярно е, че този усърден труд ме избави от всякакви общувания с майка ми, но той влоши душевното ми състояние. Понякога голямата ми сестра, омъжила се по-късно за нашия братовчед, маркиз Дьо Листомер, се опитваше да ме утеши, но тя не можеше да укроти глухия гняв, който бушуваше в гърдите ми. Искях да умра.

В това време назряваха големи събития, на които бях чужд. Напуснал Бордо, херцог Ангулемски се отправи за Париж при Луи XVIII и във всеки град, през който минаваше, стара Франция го посрещаше с бурни овации, приветствайки възторжено възвръщането на законната династия на Бурбоните.

Обхванатият от радостно вълнение Тур, нестихващата глъчка из града, окичените със знамена прозорци, празнично облечените хора, приготовленията за празненството и нещо опияняващо, носещо се във въздуха, всичко това пробуди в мен желание да отида на предстоящия бал в чест на принца. Когато се осмелих да изразя това желание пред майка си, която беше болна и не можеше да присъствува на празненството, тя ми се разсърди. От Конго ли идвам, та не зная нищо? Как мога да си помисля, че нашето семейство няма да бъде представено на този бал? Когато баща ми и брат ми отсъствуват, кой трябва да отиде на бала, ако не аз? Нима аз нямам майка? Не се ли грижи тя за щастието на децата си? И само в миг изоставеният син стана едва ли не важна особа.

Бях потресен и от своята важност, и от язвителните стрели, с които моята майка посрещна молбата ми. Започнах да разпитвам сестрите си за това-онова и тогава узнах, че майка ми, която обичаше неочакваните обрати, скришом се била заела с моя костюм. Отрупани

неочаквано с множество поръчки, никой от шивачите в Тур не се бе наел да ми ушие дреха. Майка ми бе повикала приходящата си шивачка, която, според провинциалните изисквания, умееше да шиє всичко. Криво-ляво тя набързо ми измайстори светлосин костюм. Чифт копринени чорапи и бални обувки не беше трудно да се намерят; тогава се носеха къси жилетки, така че можех да сложа една от жилетките на баща си; за пръв път в живота си обличах риза с жабо, чиито плисенца издуваха гърдите ми и се заплитаха във вратовръзката на фльонга. Когато ме облякоха, така малко приличах на себе си, че сестрите ми ме обсипаха с комплименти и ми вдъхнаха кураж да се явя пред туренското общество. Трудна задача! На това празненство мнозина бяха позвани и малко избрани. Благодарение на тънката си фигура аз се промъкнах в шатрата, издигната в градината на къщата Папийон, и се озовах близо до креслото, където седеше херцогът. Горещината ме задушаваше; бях ослепен от светлините, от пурпурните плюшени завеси, от златните украшения, от тоалетите и диамантите на това първо обществено празненство, на което присъствувах. От всички страни ме притискаха жени и мъже, които вървяха едни срещу други и се суетяха в облаци от прах. Виковете: „Ура!“ и възгласите. „Да живее херцог Ангулемски! Да живее кралят! Да живеят Бурбоните!“ заглушаваха тимпаните и тържествените звуци на военната музика. Това бе ураган от ентузиазъм, където всеки се стараеше да надмине себе си в неудържимия порив към изгриващото слънце на Бурбоните, грубо проявление на користни интереси, което ме остави равнодушен, потисна ме и ме отблъсна.

Понесен като сламка в този водовъртеж, аз бях обзет от детско желание да видя херцог Ангулемски, да попадна в близост с принцовете, които се перчеха пред очарованата публика. Тази наивна мечта на провинциалист пробуди в мен честолюбие, което характерът ми и обстоятелствата облагородиха. Кой не е завиждал на това преклонение на тълпата, чието величаво зрелище наблюдавах за втори път няколко месеца по-късно, когато цял Париж се втурна да приветствува императора при завръщането му от остров Елба? Тази власт на Наполеон над масите, чиито чувства и живот се сливат понякога в една душа, внезапно ми откри призванието ми и аз реших да се посветя на славата — тази жрица, погубваща днес французите така, както някога друидите са погубвали галите. Тук, на този бал,

неочаквано срещнах жената, на която бе съдено да подхранва неотстъпно честолюбивите ми желаня и да ги осъществи, като ме приближи до края и ме хвърли в горнилото на историческите събития.

Твърде стеснителен, за да поканя на танц някоя дама, и страхувайки се да не объркам стъпките, аз потънах в някаква мрачна замисленост и просто не знаех какво да правя. Тъкмо в тази минута, когато вече се задъхвах от притеснение, някакъв офицер ме настъпи по крака, подут от топлината и от тесните обувки. Тази неприятност препълни чашата на търпението ми и празненството окончателно ми опротивя. Да се измъкна обаче, бе невъзможно; свих се в ъгъла на залата, на края на някакво празно канапе и застинах неподвижно, устремил поглед в една точка.

Някаква жена, заблудена от крехката ми фигура, очевидно ме взе за дете, задрямало в очакване благоволенията на майка си, и кацна на канапето до мен като птичка в гнездото си. Усетих мигновено уханието ѝ и то се сля в представите ми с всичко, що е тъй прекрасно в източната поезия. Погледнах съседката си и бях ослепен от нея; тя затъмни за мен блестящия празник и стана оттук нататък в моите очи олицетворение на празника на живота. Ако добре сте проследили превратностите на досегашния ми живот, ще разберете чувствата, които бликнаха в сърцето ми. Бях поразен от белите ѝ заоблени рамене, към които така ми се прииска да се притисна — леко розови рамене, поруменели сякаш от това, че за пръв път показват голотата си, целомъдрени рамене, които имаха душа и чиято лъскава кожа блестеше на светлината като коприна. Тези рамене бяха разделени от вдлъбнатинка, по дължината на която се плъзна погледът ми, по-смел от ръката ми. Изправих се, треперещ от вълнение, за да видя корсажа, и бях съвсем омаян от гръдта ѝ, свенливо прикрита под светлосин газ, през който се очертаваха две свършени по форма полукълба, топло прикътани в гънките на дантелата. Най-малките подробности в тази глава бяха примамка за очите ми, пробуждайки в мен безкрайни желаня: блясъкът на лъскавите коси над кадифената, почти детска шия, следите, оставени по тях от гребена и по които въображението ми се втурна като по горски пътеки, с една дума — всичко ме накара да загубя ума си. Уверил се, че никой не ме наблюдава, аз се хвърлих към разголения ѝ гръб, както дете се хвърля в обятията на майка си, и покрих с целувки раменете ѝ, притискайки към тях главата си. Жената

нададе пронизителен вик, който музиката заглуши; тя се обърна, видя ме и каза:

— Господине!...

О! Ако беше казала: „Ей, малчугане, я се дръж прилично!“, може би щях да я убия; но при това „господине“ горещи сълзи закапаха от очите ми. Бях смазан от погледа ѝ, изпълнен със свещен гняв, от неземното лице с диадема от пепеляворуси коси, така хармониращо с този вдъхващ любов гръб. Пурпурът на обиденото целомъдрие заля лицето ѝ, изражението на което вече се смекчаваше, тъй като жената разбира и прощава безумието, когато сама го е причинила, и отгатва безграничната любов в очистителните сълзи на разкаянието. Тя се отдалечи с осанка на кралица. Едва тогава почувствувах цялата комичност на положението си; едва тогава разбрах, че бях облечен като чучело. Засрамах се от себе си. Стоях объркан, вкусвайки сладостта на току-що откраднатия плод, усещайки върху устните си топлотата на тялото, което бях докоснал, и изпращайки с поглед жената, дошла от небето.

Обхванат от първия чувствен пристъп на голямата сърдечна треска, аз пребродих всички кътчета на залата, станала за мен безлюдна, но не намерих своята непозната. Върнах се вкъщи преобразен: нова душа, душа със светли крила, се бе пробудила в мен. Дошла от сините простори, където ѝ се любувах, моята звезда бе придобила образа на жена, запазвайки чистотата, блясъка и свежестта си. Бях се влюбил внезапно, не знаейки нищо за любовта. Колко странно е това първо пробуждане на най-силното чувство в човека. В салона на леля ми, маркиза Дьо Листомер, бях срещал няколко красиви жени, но нито една от тях не беше ми направила и най-малко впечатление. Може би трябва да настъпи определен час, да се издебне съвпадение на светила, небивало стечение на обстоятелства и срещата с една-единствена жена в света, за да се породи всепоглъщаща страст в това време от живота, когато тя може изцяло да обхване човека! Предполагайки, че избраницата ми живее в Турен, аз вдишвах въздуха с наслада и ми се струваше, че тук небесната синева е като никъде другаде. Макар да ликувах в душата си, външно изглеждах сериозно болен и майка ми започна да се опасява за мен, изпитвайки може би и угризения на съвестта. Подобно на животните, които усещат

приближаването на болестта, аз се свих в един ъгъл на градината, за да помечтая за целувката, която бях открил.

Минаха няколко дни след този паметен бал. Майка ми отдаде на преходната възраст привидната ми мрачност, леността и безразличието ми към суровите ѝ погледи и ироничните ѝ забележки. Селото, както е известно, е най-доброто средство, за да се изведе младият човек от състояние на апатия, която медицината е безсилна да лекува. Майка ми реши да ме изпрати за няколко дни в замък Фрапел, разположен на Ендр, между Монбазон и Азе льо Ридо, у един от приятелите ѝ, комуто сигурно бе дала тайни указания. В деня, когато се озовах на свобода, с такава самозабрава се отдадох на сладостни мечти, че от край до край пребродих необозримия океан на любовта. Не знаех името на моята непозната. Как да запитам за нея? Къде да я намеря? А и на кого бих могъл да говоря за нея? Плахият ми характер подсилваше още повече необяснимите страхове, смущавайки младите сърца в началото на любовта, и моето чувство се превръщаше в тиха печал, с каквато е обвеяна безнадеждната любов. Изпитвах желание да вървя до безкрай, да бродя, да скитам из полето. С детска смелост, чужда на всякакви съмнения и пропита от някакъв рицарски дух, се готвех да обиколя пешком всички замъци в Турен, казвайки си при вида на всяка красива кула: „Тя е тук!“

И тъй, един четвъртък, сутрин, излязох от Тур през бариерата Сент Елоа, преминах моста Сен Совьор, стигнах в Понше, вирейки нос пред всяка къща, и се озовах на пътя за Шинон. За първи път в живота си можех да се спра под едно дърво, да вървя бавно или бързо, според желанието си, без някой да ме пита защо. За бедното създание, смазано от деспотизма на възрастните, който, малко или много, тежи над всяко младо същество, първата изява на собствена воля, макар и в най-дребните, неща, носи някакво успокоение в душата. Много причини съдействуваха, за да се превърне този ден в приказно видение. В детството ми разходките ме бяха отвеждали на не повече от една левга от града. Околностите на Понльвоа и Париж не ме очароваха с природните си красоти. И при все това у мен се бе запазило от детските години чувството за красота, която лъхаше от пейзажа на родния ми край. Макар и неразбиращ нищо от поезията на природата, аз все пак имах свои изисквания към нея, подобно на хората, които, не

познавайки изкуството, предварително си създават в себе си идеал за него.

За да стигнат по-скоро до замъка Фрапел, пешеходци и ездаци трябва да свърнат към Шампи по междуселския път и да пресекат степите, назовавани по името на Карл Велики — необработени земи, разположени на върха на платото, което служи за водораздел между басейните на Шер и Ендр. Тези равни и песъчливи степи, навяващи ви тъга в продължение на около левга път, завършват с малка гора до самия път за Саше — окръга, към който принадлежи и Фрапел. Този път, излизащ на шосето за Шинон отвъд Балан, върви по вълнообразна местност без големи височини до живописния край, наречен Артан. Тук се открива долина, която започва в Монбазон и свършва при Лоара и сякаш се надига под замъците, кацнали на обкръжаващите я хълмове, подобна на великолепна изумрудена чаша, в дъното на която Ендр се вие като змия. След безрадостните степи, след уморителния път видът на тази долина извика в мен чувство ни дълбоко възхищение.

„Ако тази жена, най-прекрасното цвете сред подобните на нея, живее някъде по света, това може да бъде само тук“ — си рекох аз.

При тази мисъл се опрях на едно орехово дърво, под което си почивам сега всеки път, когато се връщам в моята скъпа долина. Изпод това дърво — довереник на мислите ми, аз често обхождам с духовния си поглед промените, настъпили в живота ми, откакто напуснах този край. Тя живееше тук, сърцето ми не беше ме излъгало: първият замък, който зърнах на един от хълмовете, бе нейният дом. Когато седнах под моя орех, от обедното слънце плочите на покрива и стъклата на прозорците блестяха. Перкалената ѝ рокля изглеждаше като бяло петънце, което забелязах сред лозите под малка, кичеста праскова. Както вече знаете, без все още нищо да знаете, тя бе лилията на тази долина, където уханието на нейните добродетели се възнасяше като тамян в небесата.

Всичко тук говореше за любовта, която изпълваше сърцето ми, нямащо друга храна освен мимолетния женски образ: и дългата лента на реката, искряща на слънцето между зелените брегове, и тополите, украсяващи с трептящите си корони тази долина на любовта, и тъмната зеленина на дъбовете, открояваща се между лозята край бреговете, които водата очертава всякога различни, и тъмнеещата в безкрая мека линия на хоризонта. Ако искаме да видим природата

красива и девствена като годеница, идете там в ясен пролетен ден; ако искате да успокоите кървящите рани в сърцето си, върнете се там в последните дни на есента; пролетно време любовта тук пърха с криле в небесните лазури; наесен тук мислят за тези, които вече ги няма. Болните гърди вдишват тук целебна свежест, очите си отпочиват върху златистите листа, изпълващи душата със сладостен покой. В този миг водениците, кацнали върху праговете на Ендр, огласяха тръпнещата долина, тополите радостно се полюшваха от вятъра, небето бе безоблачно, птиците пееха, щурците свиреха, всички гласове се сливаха в дивна мелодия. Не ме питайте повече защо обичам Тур; обичам този край не както човек обича родното си място или оазиса в пустинята; обичам го по-малко, отколкото вас, но далеч от Турен, вероятно бих умрял. Без да зная защо, очите ми непрестанно се връщаха към бялото петно, към жената, която грееше в просторната градина като нежна камбанка, разцъфнала сред зелените храсти, и която увяхва, щом я докоснеш.

Спуснах се развълнуван в дълбочината на цветущата долина и скоро видях селце, което благодарение на поезията, изпълваща цялото ми същество, ми се стори безподобно. Представете си три воденици между изящно открояващи се острови, увенчани с букети от дървета сред водна прерия; какво друго име да дадем на тази тъй сочна, тъй ярка водна растителност, която покрива реката, люлее се с нея, следвайки капризите на течението ѝ, и се огъва при бурните движения на реката, шибана от воденичното колело? Тук-там се виждат каменисти плитчини, в които водата се разбива на пяна, искряща на слънцето. Нарциси, дини лалета, водни лилии, тръстика и пълзяща зеленина обрамчват бреговете с великолепния си килим. Разклатен, полуизгнил мост, с подпори, покрити с цветя, и с парапети, потънали в кадифен мъх, се надвесват над реката, но не падат в нея; стари лодки, рибарски мрежи, монотонната песен на овчаря, патиците, които плават между островите или се чистят върху наноса, както тук наричат едрия пясък, изхвърлян от Лоара; мелничари с накрехнати бонета, товарещи мулетата си — всяка от тези подробности придаваше на описваната картина трогателна наивност. Представете си зад моста две или три ферми, гълъбарник, гургулици, трийсетина стари къщички, отделени една от друга с градини, плетища от орлови нокти, жасмин и пълзящи лози; обрасли с млада трева купчини тор пред всяка врата, кокошки и

петли из пътищата и пред вас оживява Пон дьо Рюан, красиво селце, над което се извисява старинна църква със своеобразна архитектура, от времето на кръстоносните походи, и каквато художниците търсят за платната си. Поместете всичко това в рамка от могъщи орехови дървета и млади тополи със златисти листа, поставете изящни къщици сред просторни ливади, където погледът се губи под топло, лазурно небе, и ще получите представа за едно от хилядите кътчета на този хубав край.

Продължих по пътя за Саше вляво от реката, наблюдавайки внимателно хълмовете по отсрещния бряг. Озовавайки се най-последно някакъв парк с вековни дървета, разбрах, че принадлежи към владенията на замъка Фрапел. Пристигнах тук точно в часа, когато камбаната известяваше обяд. След ядене стопанинът на замъка, не подозирайки, че бях дошъл от Тур пешком, ми предложи да разгледаме околностите на имението му, където от всички страни виждах долината в различен облик: тук — през пролуките на гората, там в безкрайната ѝ шир; често погледът ми бе привлечан в далечината от сребърната лента на Лоара, святкаща като острие на сабя, където сред широко поставени рибарски мрежи бягаха гонени от вятъра платноходки, очертавайки по водата причудливи криволици. Изкачихме се на някаква височина и аз за първи път се полюбувах на замъка Азе, този многостенен диамант, заобиколен от Ендр и въздигнат на колове, облечени в цветя. После зърнах в котловината романтичната грамада на замъка Саше, тъжно обиталище с хармонични линии, твърде мрачни за повърхностни хора, но безценни за печалната душа на поета. Ето защо по-последно обикнах тишината му, огромните стари дървета и тази тайнственост, разлята в пустинната ѝ долина. Но всеки път, когато съглеждах на склона на съседната височина хубавата църква, привлякла погледа ми от самото начало, аз се спирах с удоволствие.

— И тъй — подхвана моят спътник, отгатвайки в очите ми едно от онези горещи желания, тъй наивно изразявани на моята възраст, — вие дебнете отдалеч някоя хубава жена, както кучето дебне дивеча.

Тези думи не ми се поправиха, но аз все пак запитах за името на замъка и на собственика му.

— Тази красива къща е Клошгурд — отвърна той, — собственикът ѝ, граф Дьо Морсоф, принадлежи към стар туренски род,

възвеличен още от Луи XI и чието име подсказва събитието, на което дължи герба и известността си. Този род води началото си от човек, спасил се по чудо от бесилката. Ето защо на златното поле на герба е изобразен висящ във въздуха черен кръст с две противоположни греди; в средата на кръста се вижда златна прекършена линия. Девиз: „Бог да пази краля, нашия господар!“

Графът се установи тук след завръщане от емиграция. Всъщност имението принадлежи на жена му, по баща Дьо Лъонкур, от рода Лъонкур-Живри, който скоро ще угасне, тъй като госпожа Дьо Морсоф е единствена дъщеря. Бедността на двамата съпрузи тъй малко подхожда на името им, че те от гордост, а може би и по необходимост живеят много затворено и не приемат никого. Досега привързаността им към Бурбоните можеше да оправдае подобен начин на живот, но силно се съмнявам, че и след завръщането на краля ще го променят. Аз се установих тук миналата година и веднага ги посетих; те също дойдоха у дома и ни поканиха на обяд; зимата ни раздели за няколко месеца в това семейство, а и политическите събития ме задържаха в Париж и ние наскоро се завърнахме тук. Госпожа Дьо Морсоф е жена, която навсякъде би могла да заеме първо място.

— Тя често ли ходи в Тур?

— Не, никога. Впрочем — продължи той, като се изправи, — беше там неотдавна, при посрещането на принц Ангулемски, който се отнесе много мило с господин Дьо Морсоф.

— Това е тя! — възкликнах аз.

— Коя?

— Жената с хубавите рамене.

— В Турен ще срещнете много жени с хубави рамене — каза той със смях. — Но ако не сте уморен, можем да преминем на отсрещния бряг и да се отбием в Клошгурд, където се надявате да познаете тези ваши рамене.

Приех предложението, поруменял от радост и от срам. Към четири часа стигнахме до малкия замък, на който отдавна вече се любувах с поглед. Този дом, така красив в рамката на околния пейзаж, бе всъщност твърде скромнен. Фасадата, с пет прозореца, е обърната на юг, при което крайните прозорци излизат с два тоаза напред, така че придават особена красота на архитектурната постройка; човек остава с впечатление, че къщата е с две крила; средният отвор служи за врата,

от която двойна стълба води в градината, спускаща се на тераси към Ендр. Макар между тесния зелен бряг и последната тераса на парка, засенчена от акации и от японски храсти, да минава общински път, той не се забелязва зад гъстия жив плет и може да се помисли, че имението стига до самата вода. Добре поддържаният парк е твърде голям и замъкът се намира на такова разстояние от реката, че близостта ѝ да доставя удоволствие, без да причинява неудобства. Под замъка, по склона на хълма, са разположени плевни, конюшни, складове и кухни със сводести врати и прозорци. Красиво очертаните по ъглите покриви са прорязани от тавански прозорчета с рамки с дърворезби и са украсени на самия връх с букет от цветя, изрязани от ламарина. Стрехата, очевидно занемарена по време на революцията, е покрита с ръжда, предизвикана от сухия, червеникав мъх, който се среща по къщите, изложени на юг. Над остъклената парадна врата на замъка е запазена малка кула, където е изписан гербът на рода Бламон-Шоври; щитът на герба е от четири части: НА ЧЕРВЕНО ПОЛЕ С ВРЪХ ВДЯСНО И ОСНОВА ВЛЯВО — ДВЕ ЧЕРНИ КРЪСТОСАНИ КОПИЯ, МЕЖДУ КОИТО ДВЕ ЗЛАТНИ ДЛАНИ И ОЩЕ ДВЕ СИНИ ПОЛЕТА, А НАД ТЯХ СРЕБЪРНИ ШЛЕМОВЕ. Особено ме порази девизът: „Гледай, ала не пипай!“ Подпорите на герба, грифон и дракон с паст, затъкнати със златна верига, бяха много изкусно направени. При революцията бяха пострадали херцогската корона и гребенът на шлема, представляващ зелена палма със златни плодове. Сенар, секретарят на Комитета за общественото спасение, бе преди 1781 година управител на Саше, което обяснява тези злочинства.

Всички гореописани подробности придават елегантна външност на замъка, изваян като цвят и който като че не тежи върху земята. Гледан от долината, приземният етаж не се вижда, но откъм двора замъкът изглежда на едно ниво с широка, посипана с пясък алея, водеща към морава, изпъстрена с цветни туфи. Наляво и надясно лозя, зеленчукови градини и орешаци се спускат по стръмния склон на хълма, обкръжават къщата с тъмните си петна и стигат до бреговете на Ендр, покрити тук от зелени храсти с такива богати оттенъци, каквито може да създаде само природата. Възлизайки по пътя за Клошгурд, аз се любувах на местоположението на замъка и дишах въздух, напоен с щастие. Нима духовният свят притежава, подобно на физическия, свои магнетични свойства и свои резки колебания на температурата?

Сърцето ми биеше все по-силно, чувствувайки приближаването на неведоми събития, които щяха да тласнат съдбата ми по съвършено нови пътища; така птиците ликуват, предугаждайки хубаво време. Всичко в този тъй забележителен за мен ден се съчетаваше, за да му придаде възможно по-голяма тържественост. Природата бе надянала най-хубавата си премяна като жена, бързаща за среща с възлюбения си, и аз за пръв път дочувах гласа ѝ, очите ми за пръв път я виждаха във всичкото ѝ обилие, такава, каквато си я представях в юношеските си мечти, които неумело се опитах да ви опиша, за да ви обясня влиянието им върху живота ми: те бяха за мен своеобразен апокалипсис, където всяко щастливо или нещастно събитие ми бе символично предречено от странни видения, доловими само за духовния взор.

Прекосихме първия двор, обграден от стопански постройки — плевник, навес с преса за грозде под него, обори, хамбари. Предупреден от лая на кучето, един прислужник дойде да ни посрещне и ни каза, че господин графът заминал сутринта за Азе и че вероятно скоро щял да се върне, а графинята си била у дома. Моят спътник ме погледна. Изплаших се, че не ще пожелае да обезпокои госпожа Дьо Морсоф в отсъствие на съпруга ѝ, но вместо това той нареди на слугата да извести за нас. С нетърпението на дете аз изтичах в дългото преддверие, минаващо през цялата къща.

— Моля, заповядайте, господа! — каза тогава един сребрист глас.

Тя бе произнесла на бала една-единствена дума, но аз мигновено познах гласа ѝ, който проникна в душата ми и я озари със светлина, както слънчевият лъч прониква в килията на затворника и позлатява стените ѝ. Помисляйки, че може да ме познае, поисках да избягам, но беше вече късно: тя стоеше на прага, очите ни се срещнаха. Не зная кой от нас се изчерви по-силно. В смущението си не каза нито дума и мълчаливо се върна на мястото си пред гергефа; слугата помести към нас две кресла; тя вдяна иглата, за да намери предлог за мълчанието си, направи няколко бода и като обърна към господин Дьо Шесел гордото си и същевременно кротко лице, запита на какъв щастлив случай дължи посещението му. Макар и любопитна да узнае причината за появяването ми, тя не обърна очи към нито един от двамата ни, гледайки непрекъснато към реката; но по вниманието, с което

поглъщаше думите на събеседника си, човек би казал, че подобно на слепите тя отгатваше душевното вълнение по едва забележими интонации на гласа. И това наистина бе така.

Господин Дьо Шесел съобщи името ми и накратко разказа моята история. Завърнал съм се преди няколко месеца в Тур, където родителите ми ме прибрали при себе си, когато Париж бил заплашен от война. Представен ѝ бях като туренец, непознаващ родния си край и изпратен във Фрапел да си отпочине и укрепя здравето си, разклатено от прекомерни умствени занимания; сега господин Шесел ми показвал имението си, където съм попаднал за пръв път, признавайки ми едва в подножието на хълма, че целият път от Тур до Фрапел съм извървял пеша. Страхувайки се за здравето ми, той се осмелил да се отбие в Клошгурд, надявайки се госпожа Дьо Морсоф да ми разреши да си отдъхна в дома ѝ.

Господин Дьо Шесел говореше истината, но щастливите съвпадения са така редки, че госпожа Дьо Морсоф се отнесе с недоверие към този разказ; аз сведох глава пред хладния ѝ строг поглед, обзет от чувство, подобно на унижение, а така също, за да скрия сълзите, които напиреха в очите ми. Гордата стопанка на замъка зърна студената пот по челото ми, а може би бе отгатнала и сълзите, готови да бликнат, тъй като прояви великодушие, което ми възвърна самообладанието. Изчервих се като младо момче, уловено в грешка, и с треперещ като на старец глас ѝ поблагодарих.

— Бих молил единствено — казах ѝ, като вдигнах очи към нейните, които виждах за втори път, но само в едно мигновение, кратко като светкавица, — да не ме отправяте и да ми позволите да си отпочина; толкова съм уморен, че едва се държа на крака.

— Но защо се съмнявате в гостоприемството на нашия хубав край? — каза тя и като се обърна към господин Шесел, добави: — Нали не ще ни откажете удоволствието да обядвате в Клошгурд?

Аз хвърлих към покровителя си такъв умоляващ поглед, че той склони да приеме предложението, очевидно направено от учтивост. Житейският опит на господин Шесел му позволяваше да долавя най-тънките отсенки в обръщенията на хората, но младият човек така дълбоко вярва на думите и мислите на хубавата жена, че аз бях много учуден, когато, завръщайки се вечерта у дома, господин Дьо Шесел ми каза:

— Останах само защото умирахте от желание да останете, но ако не изгладите работите, може би ще скъсам с тези хора.

Думите „ако не изгладите работите“ ме накараха да се замисля. Ако аз се нравя на госпожа Дьо Морсоф, тя не би могла да се сърди на човека, който ме доведе у нея. Впрочем господин Дьо Шесел смята, че съм способен да я заинтригувам. Тази мисъл подкрепи надеждите ми, когато повече от всички се нуждаех от поддръжка.

— Трудно ми е да приема предложението ви — отвърна той, — госпожа Дьо Шесел ни очаква за обяд.

— Вие винаги обядвате заедно — продължи графинята, — а освен това може да я уведоим. Сама ли е сега?

— Не, абат Дьо Келюс е у дома.

— Много добре — каза тя, като стана, за да позвъни, — в такъв случай ще обядвате с нас.

Този път господин Дьо Шесел сметна, че е искрена, и ми хвърли многозначителен поглед. Убедил се, че ще остана цяла вечер под този покрив, пред мен като че се откри вечността. За мнозина злочестници думата „утре“ е лишена от всякакъв смисъл, а аз бях тогава един от тези, които не вярват в утрешния ден; макар да имах на разположение само няколко часа, виждах в тях цял живот на блаженство. Госпожа Дьо Морсоф заговори за житната реколта, за гроздобера и за други делнични въпроси, които ми бяха чужди. Такова поведение на домакиня свидетелствува обикновено за отсъствие на възпитание или за незначитане към госта, когото всъщност изключва от разговора, но графинята по такъв начин се опитваше да прикрие смущението си. И ако в тази минута ми се струваше, че се отнася с мен като с дете, ако завиждах на господин Дьо Шесел, чиито тридесет години му даваха право да разговаря със съседката си по важни въпроси, от които не разбирах нищо, ако се гневях, че всичкото внимание на господарката бе насочено към него, след няколко месеца разбрах колко многозначително е мълчанието на жената и колко мисли се крият понякога под обикновения разговор.

Преди всичко се опитах да се настаня удобно в креслото; после се възползувах от изгодното си положение, за да мога с пълна мяра да се наслаждавам на гласа на графинята. Душата ѝ се разкриваше в думите, както мелодията се излива в звуците на флейтата; този глас ласкаво докосваше слуха ми и караше кръвта ми да кипи. Начинът, по

който изговаряше думите, окончаващи на „и“, напомняше песен на птица; буквата „ш“ бе произнасяна като ласка, а „т“ произнасяше така, че мигновено издаваше каква тиранична власт упражнява над нея сърцето. По този начин, без сама да подозира, тя разширяваше смисъла на думите и увличаше душата ми в неznайни светове. Колко пъти се мъчих да продължа спора, който можеше да завърши в една минута; колко пъти бях готов да бъда незаслужено упрекван, за да слушам тази музика на човешки глас, за да поемам диханието, което заедно с думите излизаше от небесната ѝ уста, за да уловя тази еманация на душата и с такъв плам, с какъвто бих притиснал самата графиня към гърдите си. Какво радостно чуруликане на ластовица бе бликващият понякога неин смях и какъв тъжен вик на лебед, зовящ своя другар — когато говореше за скърбите си!

Благодарение на невниманието на графинята към моята особа, можех да я наблюдавам. Погледът ми се наслаждаваше до насита на хубавата ни събеседница, обгръщаше снагата ѝ, целуваше нозете ѝ, играеше си с къдриците на косите ѝ. Но същевременно бях в плен на ужасни терзания, които би разбрал всеки, който веднъж поне в живота си е изпитал безпределните радости на истинската страст. Страхувах се да не ме издебне с очи, приковани в раменете, които така горещо бях целувал на бала. Този страх подсилваше изкушението ми и накрая не устоях: погледнах ги, погледът ми разкъса дрехата ѝ, аз видях бенката, от която започваше красивата вдлъбнатинка между плещите, бенка, открояваща се ясно върху бялата кожа и която от деня на бала сияеше пред мен всяка нощ сред мрака, в който блуждаят виденията на младия човек с горещо въображение, принуден да води целомъдрен живот.

Бих желал да ви нахвърля в общи черти портрета на графинята, за да разберете защо навсякъде привличаше към себе си погледите; но и най-точният рисунък, и най-ярките краски не биха изразили нищо! Кой художник би съумял да изобрази блясъка на вътрешния огън, това душевно сияние, което науката отрича, което поетът е безсилен да предаде, но затова пък очите на влюбения виждат? Гъстите пепеляворуси коси я караха да страда често и тези страдания очевидно бяха причинявани от внезапните приливи на кръв в главата. Високото чело, заоблено като у Джокондата, сякаш криеше множество неизречени мисли и потиснати желаниа, подобни на цветя, удавени в

горчиви води! Зеленикавите ѝ, изпъстрени с кафяви точици очи бяха винаги спокойни; но когато се отнасяше до децата ѝ, когато се поддаваше на онези силни пориви на радостта или скръбта, редки в живота на жени, примирили се със съдбата си, в очите ѝ пламваха мълнии, които сякаш се разгаряха в дълбините на душата ѝ, заплашвайки всичко да изпепелят; такъв бе огънят, който предизвика у мен сълзи, когато ме срази с ужасното си презрение, което може да накара да сведат очи и най-дръзките. Гръцки нос, достоен за Фидий и свързан чрез двойна извивка с изящно очертани устни, одухотворяваше това овално лице с белота на камелия, с леко розовеещи страни. Нейната пълнота не нарушаваше нито красотата на фигурата ѝ, нито оная закръгленост, при която формите, макар и подчертани, запазват очарованието си. Лесно ще си представите цялото нейно съвършенство, когато ви кажа, че върху ослепителните плещи, омаяли ме от пръв поглед, нямаше нито една гънчица. Шията на графинята с нищо не напомняше шиите на някои жени, сухи като ствол на дърво; мускулите не изпъкваха по нея и всички линии се преливаха в плавни извивки, неподдаващи се на четката на художника. Лек мъх покриваше страните и горната част на врата, задържайки сякаш светлината, от която кожата ѝ светеше с блясъка на коприна. Малките ѝ, добре очертани уши бяха според израза ѝ уши на робиня и майка. По-късно, когато заживях в сърцето ѝ, тя ми казваше: „Ето и господин Дьо Морсоф“, и биваше права, докато аз, въпреки острия си слух, още не можех да доловя шума от стъпките му. Ръцете ѝ бяха прекрасни, пръстите дълги, със закръглени върхове и бадемовидни нокти, като у древните. Бих ви подразнил, отдавайки предпочитание на тънките талии пред закръглените, ако, разбира се, не правехте изключение. Закръглената талия е признак на сила, жени с такова телосложение са властни, самоволни, по-скоро страстни, отколкото нежни. И обратно, жените с тънки талии са предани, нежни, склонни към меланхолия; те са по-женствени от другите. Тънката талия е гъвкава и податлива, закръглената говори за непреклонност и ревност. Сега знаете каква бе външността на графинята. Освен това тя имаше краче на аристократка, краче, което ходи малко, уморява се бързо и радва погледа, когато се показва изпод роклята. Макар да бе майка на две деца, никога не съм срещал жена с по-младежки вид. В лицето ѝ имаше нещо покорно, някаква съсредоточеност и замисленост, които

привличаха неудържимо, както художникът привлича с портрета, в който геният му е предал цял един свят от чувства. Впрочем, външните качества на графинята може да се опишат само чрез съпоставяне. Припомнете си целомъдреното ухание на изтравничето, което късахме с вас, завръщайки се от вилата Диодати — тогава още обичахте черно-розовите му отсенки, — и лесно ще разберете как тази жена можеше да бъде елегантна далече от обществото, естествена във всички свои движения, изискана дори в най-дребните неща, наистина напомняща черно-розовото цвете. В тялото ѝ се чувствуваше свежестта на току-що разлистено дръвче, умът ѝ притежаваше дълбоката яснота на ума на селянката; тя бе чиста като дете, сериозна като великомъченица, достолепна като знатна дама и умна като учена жена. Ето защо се нравеше без уловките на кокетството, нравеше се с всяко свое движение, с това как ходеше, сядаше, мълчеше или неочаквано проронваше някоя дума. Обикновено бе съдържана и внимателна като страж, върху когото лежи отговорността за спокойствието на всички и който дебне опасността; но понякога на устните ѝ се появяваше усмивка, говореща за вродена веселост, сподавена от негодите в живота. Кокетството ѝ, затаено някъде дълбоко, навяваше мечтателност, вместо да привлича така цененото от жените внимание на кавалерите, и позволяваше да се догаждат вродената страстност на темперамента и наивните девичи мечти; така в пролука между облаци понякога проблясва къс синьо небе. И неволно, отгатнали тези скрити пориви, се замисляха онези, чиято душа още не бе опустошена от пламъка на желанието. Редките жестове и погледи (обикновено тя гледаше само децата си) придаваха дълбока тържественост на нейните думи и постъпки и дори в минути на откровени признания тя оставаше горда и достолепна. Този ден госпожа Дьо Морсоф беше в розова рокля на райета, с широко отворена яка и черен колан, и с черни обувки. Косите ѝ бяха прибрани на кок и закрепени с кокалено гребенче. Такъв е, макар и несъвършен, обещаният от мен портрет на графинята. Но това е недостатъчно. И душевната топлина, с която даряваше близките си, както слънцето пръска жителните си лъчи, и съкровената ѝ природа, ведра в щастливите минути и устойчива и твърда в трудните часове, и превратностите в съдбата ѝ, които така дълбоко разкриват характера и зависят, както и всичко, що небето ни изпраща, от неочаквани и мимолетни обстоятелства, различни едни от

други, но често протичащи на един и същи фон — всичко това ще влезе по необходимост в тъканта на тази история; истинската семейна епопея, толкова велика в очите на мъдреца, колкото възвишената трагедия — в очите на тълпата, — която ще ви заинтригува както с моето участие в нея, така и със съдбата на графиня Дьо Морсоф, напомняща съдбата на много други жени.

Всичко в Клошгурд носеше отпечатъка на английска чистота. Салонът, в който седеше графинята, бе догоре в дървени ламперии, боядисани в светлосиво, преливащо в по-тъмно. Камината бе украсена с часовник в рамка от акажу и с две големи порцеланови вази — бели със златни шарки, — в които имаше изтравниче. На кръглата конзола светеше лампа. Малка маса за игра на табла стоеше пред камината. Две широки памучни ленти пристягаха белите перкалени пердета без ресни. Сиви калъфки със зелен галон покриваха креслата и изящното ръкоделие, опънато в гергефа, говореше достатъчно красноречиво за вкуса на графинята. Тази простота граничеше с величие. Нито една от къщите, в които пребивавах по-късно, не упражни върху мен такова силно и благотворно въздействие! Атмосферата в салона на Клошгурд със своята спокойна съсредоточеност загатваше за живота на графинята, за чиято монашеска строгост и ред можеше да се съди от обкръжаващата обстановка. Всички мои най-смели научни и политически идеи се родиха тук с тази естественост, с която цветята ухаят; но тук растеше непознато цвете, оплодотворило с чудодейния си прашец душата ми, тук грееше слънце, чиято благодатна топлина спомогна да се развият моите добри качества и пресуши лошите.

От прозореца на къщата погледът обхващаше долината от хълма, където лежи селцето Пон дьо Рюан до замъка Азе, следвайки по криволиците на другия бряг на реката, оживен от кулите на Фрапел, от църквата, селището и стария замък Саше, възвишаващ се над ливадата. Този край хармонираше с тихия, затворен живот на графинята и вселяваше в душата ѝ своята безметежна яснота. Ако за пръв път бях срещнал графинята с мъжа ѝ и двете ѝ деца в Клошгурд, аз нямаше да я намеря прекрасна в разкошния вечерен тоалет на бала и не бих си позволил безумната целувка, за която днес горчиво се разкайвах, мислейки, че ще разруши бъдещето на любовта ми. Не, в мрачната безнадеждност, в която ме хвърляше отчаянието, аз бих коленичил

пред нея, бих целунал върха на обувките ѝ, оросявайки ги със сълзите си, и после бих се хвърлил в Ендр.

Но сега, когато вече бях вдъхнал жасминеното ухание на кожата ѝ и отпил няколко глътки от чашата на любовта, в душата ми разцъфна надеждата на земната страст; аз исках да живея и да дочакам часа на наладата с упорството на дивака, дебнещ часа на отмъщението; исках като него да се катеря по дърветата, да пълзя сред лозите, да се крия във водите на Ендр; мечтаех да се възползувам от тишината на нощта, от умората на сърцата, от зноя на лятото, за да се насладя на чудесния плод, от който вече бях вкусил. Ако тя поискаше от мен приказното пеещо цвете или съкровищата, закопани от жестокия Морган^[8] и неговите съучастници, аз бих ѝ ги донесъл само за да получа в замяна други, така желани съкровища и нямото цвете на любовта!

Когато мечтанието, в което бях потънал, съзерцавайки своя идол, бе нарушено от появяването на слугата, аз чух графинята да говори нещо за графа. Едва тогава разбрах, че принадлежеше на съпруга си. Тази мисъл ме замая. После ме обхвана яростно и мрачно любопитство: исках да видя притежателя на това съкровище. Две чувства бушуваха в душата ми — омраза и страх; омраза, готова без колебание да преодолее всяко препятствие, и смътен, но силен страх пред борбата, пред изхода от тази борба и главно пред нея. Обзет от неясни предчувствия, аз се опасявах от саморазпри, принизяващи човека, и вече предвиждах дребни, делнични трудности, пред които се огъва волята и на най-силните. Опасявах се от блатото на всекидневието, което днес поглъща хората и лишава обществения живот от развръзки, за които жадуват горещите сърца.

— Ето и господин Дьо Морсоф — каза тя.

Скочих на крака като подплашен кон. Макар това движение да не убягна от господин Дьо Шесел, нито от графинята, то не предизвика мълчаливото им порицание, тъй като точно в тази минута едно момиченце, на което дадох не повече от шест години, се втурна в салона и каза:

— Татко си дойде!

— Е, Мадлен? — намеси се майка ѝ.

Детето протегна ръка на господин Дьо Шесел и ми се поклони, разглеждайки ме внимателно и учудено.

— Как е здравето ѝ? Не ви ли създава вече опасения? — запита господин Дьо Шесел графинята.

— По-добре е сега — отвърна тя, като поглади косите на детето, притиснало се към нея.

От думите на господин Дьо Шесел разбрах, че Мадлен е на девет години; не можах да скрия изненадата си и учудването ми помрачи лицето на майката. Господин Дьо Шесел ме стрелна с един от онези многозначителни погледи, с които светските хора допълнят възпитанието ни. Очевидно бях докоснал рана в майчиното сърце, чиито чувства трябваше да се щадят.

Хилаво дете с големи уморени очи и прозрачнобяла кожа, като осветена отвътре порцеланова ваза, Мадлен сигурно не би могла да оцелее в града. Полският въздух, неуморните грижи на майката, която сякаш не можеше да ѝ се нарадва, поддържаха живота в това телце, крехко като отгледано в парник цвете, въпреки суровостта на чуждия за него климат. Макар с нищо да не напомняше майка си, Мадлен, изглежда, имаше душата ѝ и тази душа я поддържаше. Редките черни коси, вдлъбнатите очи, хлътнолите бузи, слабите ръце, тесните гърди — всичко говореше за борба на живота със смъртта, за непрестанния двубой, от който дотогава графинята бе излизала победителка. Детето се стараеше да изглежда весело — вероятно за да не тревожи майка си; но когато понякога забравяше това, придобиваше вид на плачуца върба. Човек би казал, че е малко, изгладняло циганче, дошло от родния си край с просия, изтощено, но смело и нагиздено, за да се представи пред зрители.

— Къде оставихте Жак? — запита майката и я целуна по белия път, разделящ черните като гарваново крило коси.

— Идва с татко.

В този момент графът влезе, водейки сина си за ръка. Истинско копие на сестра си, Жак бе обременен със същите белези на слабост. Гледайки тези две хилави деца редом с прекрасната им, сияеща от здраве майка, бе лесно да се отгатнат причините на скръбта, разяждаща графинята, горчивите ѝ думи, отправяни единствено към Бога и налагащи на челото своя неизгладим печат. Господин Дьо Морсоф се поклони, оглеждайки ме по-скоро с безпокойния, отколкото проницателен поглед на подозрителен човек, неумеещ да познава хората. След като ме представи на мъжа си и му обясни накратко

присъствието ми в Клошгурд, графинята се отправи към вратата. Неоткъсващи очи от майка си, сякаш тя бе източник на светлина за тях, децата поискаха да тръгнат с нея.

— Останете тук, мили мои — каза им тя, полагайки пръст на устните си. Децата се подчиниха, но погледите им се помрачиха от тъга. Ах, какво ли не бих сторил, за да чуя от нея думата „мили“! Когато тя излезе, и на мен, и на децата стана по-студено.

Чул името ми, графът веднага промени държането си. От студен и намръщен той стана не бих казал сърдечен, но подчертано любезен, обсипа ме с внимание и изглеждаше доволен от гостуването ми. Някога моят баща, верен служител на нашите короновани господари, бе играл при тях голяма, но тайна роля, роля опасна, ала обещаваща успех. Когато с идването на власт на Наполеон всичко било изгубено, баща ми, като мнозина други заговорници, бе потърсил убежище в сладостите на провинциалния живот, примирявайки се със суровите и несправедливи обвинения — неизбежна участ на играчи, които залагат всичко на една карта и слизат от сцената, след като със собствените си ръце са задвижили политическата машина. Не знаейки нищо за съдбата, нито за миналото и настоящето на семейството си, аз бях слабо осведомен и за тази позабравена страница от живота на баща ми, която помнеше граф Дьо Морсоф. Но в очите на човек като графа древното потекло е най-ценното човешко качество и то можеше да обясни радушния прием, който ме смути, истинската причина за благоразположението на господин Дьо Морсоф аз научих по-късно. В момента тази внезапна промяна ми помогна да се овладеея. Когато ние отново подхванахме разговора си, Мадлен освободи главницата си от ръцете на баща си, видя отворената врата и се изплъзна като змиорка навън, където брат й Жак я последва. Те веднага догониха майка си, за което съдех по стигналата до ушите ми глъчка, напомняща бръмченето на пчели край любимия кошер.

Сега се вгледах в графа, опитвайки се да отгатна характера му; някои особености в него ми направиха такова впечатление, че не мога да се огранича с бегъл поглед на външността му, какъвто обикновено се хвърля на непознат човек. Едва четиридесет и пет годишен, той изглеждаше на около шестдесет, така бе състарил този човек голямото крушение, сложило край на XVIII столетие. Прошарените коси, по монашески опасващи отзад плешивия череп, стигаха до ушите

и стърчаха на слепите очи. Лицето му смътно напомняше муцуна на бял вълк, изцапана с кръв, тъй като носът му бе възпален като у мнозина, чийто живот издъно е подронен, стомахът е ленив и всички функции на организма са нарушени от хронични заболявания. Плоското чело, прекалено високо за конусообразното лице, прорязано от напречни, неравни бразди и загрубяло от вятъра, говореше по-скоро за навик да живее на открито, отколкото за упорит умствен труд, по-скоро за гнет на постоянни беди, отколкото за борба да ги преодолее. Изпъкващи на мътнобледото му лице, смуглите скули издаваха достатъчно здрава костна система, за да обезпечи на графа дълъг живот. Суровият поглед на жълтите му студени очи — блестящ и хладен, безсмислен, тревожен и безпричинно недоверчив — пронизваше като лъч на зимно слънце. Устата бе повелителна и властна, брадичката — права и дълга. Слаб и висок на ръст, той имаше държане на благородник, съзнаващ своето превъзходство, впрочем съвсем условно, тъй като стоеше по-високо от другите по право и по-ниско — по заеманото от него положение.

Живеейки на село, той се бе поизоставил и се обличаше като чифликчия, в чието лице селяните, както и съседите, виждаха само стопанин на имение. Загорелите и жилести ръце свидетелствуваха, че носи ръкавици само когато язди или отива на богослужение в църква. Носеше груби обуца. Макар десет години емиграция и десет години селски живот да бяха изменили външния облик на графа, в него още се забелязваха признаци на знатен произход. Заклетият либерал — дума, която в онези години още не бе влязла в употреба — би признал неговата рицарска честност и непоклатимите му убеждения на постоянен читател на „Котидиен“, би видял в него религиозния човек, страстно предан на делото на роялизма, искрен в политическите си антипатии, неспособен да бъде полезен на партията си, но много способен да я погуби и незнаещ нищо за онова, което ставаше във Франция. Графът бе всъщност един от онези праволинейни хора, които не се поддават на никакви отстъпки и упорито се противопоставят на всичко, готови са да умрат с оръжие в ръка на боевата си позиция, но са толкова стиснати, че по-скоро жертвуват живота, нежели парите си. По време на обяда забелязах по пламналите му бузи и крадешком хвърлените погледи към децата, че на господин Дьо Морсоф тежеше някаква натрапчива мисъл, която напразно се мъчеше да пропъди. Кой,

виждайки графа, не би го разбрал? Кой не би го осъдил, че бе предал на децата тази органична слабост, лишаваша ги от жизнени сили? Ала осъждайки се сам, той отричаше на другите правото да го съдят. Жлъчен като властник, съзнаващ вината си, но нямащ достатъчно душевно благородство, за да изкупи пред близките си страданията им, хвърлени от него във везните на съдбата, резките черти на графа и блуждаещият му поглед говореха за това, че съвместният живот с него тежеше като кръста Господен.

Ето защо, когато жена му влезе с децата, следващи я по петите, заподозрях, че в това семейство се е загнездило нещастieto: така, минавайки над подземие, понякога отгатвате дълбочината му. Виждайки заедно тези четирима души, обхващайки ги с поглед, изучавайки лицата и взаимоотношенията им, аз почувствувах, че на сърцето ми легна тъга, както сивата пелена на дъжда неочаквано помрачава прелестен пейзаж след хубав залез. Когато темата на нашия разговор бе изчерпана, графът отново ми засвидетелствува предпочитание пред господин Дьо Шесел, като разказа на жена си някои неизвестни за мен подробности от историята на семейството ми. После ме попита на колко съм години. Чула отговора ми, графинята остана не по-малко учудена от мен, когато научих възрастта на дъщеря ѝ. Вероятно бе предполагала, че съм на четиринайсет години. Както по-късно узнах, това бе втората нишка, обвързала я така силно към мен. Аз прочетох мислите на госпожа Дьо Морсоф. Майчиното ѝ сърце трепна, озарено от лъч на закъсняла надежда. Виждайки ме на повече от двайсет години, толкова хилав, толкова крехък и при все това толкова издръжлив, може би някакъв вътрешен глас ѝ пошепна: „Децата ми ще живеят!“ Тя ме погледна с любопитство и аз почувствувах, че в този миг ледът между нас се стопи. Изглеждаше, че иска да ми постави хиляди въпроси, но не зададе нито един.

— Ако прекомерните умствени занятия са разстроили здравето ви — каза тя, — нашата долина ще го укрепи.

— Съвременното обучение погубва децата — подхвана графът. — Тъпчем ги с математика, обременяваме ги с излишни знания и преждевременно ги изтощаваме. Отпочинете си тук — продължи той, — вие сте смазан от лавината знания, стоварила се върху вас. Какви ли беди ще ни донесе сегашното, достъпно за всички обучение, ако не го предоставим на духовните конгрегации!

Тези думи обясняват добре защо господин Дьо Морсоф бе отказал веднъж да гласува за депутатата, който би могъл да бъде полезен на делото на роялизма със способностите си. „Аз никога не се доверявам на умни хора!“ — бе отвърнал той на отговорника по изборите.

Графът стана и предложи да се разходим из градината.

— Господине — опита се да възрази графинята.

— Какво има, скъпа моя? — запита той с високомерен вид, който доказваше колко силно желаше да бъде господар в дома си и колко малко всъщност бе такъв.

— Нашият гост е дошъл от Тур пеша; господин Дьо Шесел не знаел това и го развел из имението си.

— Постъпили сте неблагоприятно — обърна се графът към мен, — макар че на вашата възраст...

И той поклати глава в знак на съжаление.

Разговорът бе подновен. Скоро забелязах колко праволинеен бе неговият роялизъм и колко ловкост бе необходима, за да се избягнат стълкновенията с него. Слугата, успял да надене ливреята си, съобщи, че обядът е готов. Господин Дьо Шесел предложи ръка на госпожа Дьо Морсоф, господин Дьо Морсоф весело грабна моята и ние се отправихме към трапезарията, която се намираше в приземния етаж, точно срещу салона.

Подът на трапезарията бе настлан с бели плочки, изработени в Тур, а стените — покрити с дърво до половин човешки ръст и облепени нагоре с гланцирани тапети, изобразяващи цветя и плодове; на прозорците висяха перкалени пердета, украсени с червени галони; старинните бюфети носеха печата на прочутия майстор Бул, а дървото на столовете, облечени в ръчно бродиран плат, беше дъбово, украсено с резба.

Обядът бе обилен, но далеч не бе поднесен разкошно: семейно разностилно сребро, саксонски порцелан, неуспял още да излезе отново на мода, осмоъгълни гарафи, ножове с ахатови дръжки, цветя в лакирани качета с остри позлатени зъбци околоръст. Харесвах ми всички тези стари вещи, намирах за великолепно тапетите на Ревейон с кантове от големи цветя. Радостта, която изпълваше сърцето ми, не позволяваше да видя непреодолимите прегради, издигнати между нея и мен от аскетизма и самотата на селския живот. Седях до графинята,

от дясната ѝ страна, предлагам ѝ питие и, о, щастие, докосвах дрехата ѝ, ядях хляба ѝ! Не бяха минали три часа, и нашите два живота вече се сплетоха! Впрочем ние бяхме свързани и със спомена за фаталната целувка, тази наша обща тайна, която смущаваше и двамата ни.

И ето че станах изкусен ласкател: стараех се да се харесам на графа, който приемаше благосклонно любезностите ми; готов бях да галя кучето му, да изпълнявам най-малките прищевки на децата, да им подавам обръча и ахатовите топки, да ги нося на конче на гърба си и дори им се сърдех в себе си, че още не разполагат с мен като със своя собственост. Любовта прилича на гения; тя също има интуиция и аз смътно съзнавах, че избухливостта, лошото настроение, необщителността могат да погубят надеждите ми.

Обядът премина за мен сред неизказан възторг. Намирайки се в дома на госпожа Дьо Морсоф, аз не можех да мисля за явната ѝ студенина, нито за равнодушието на графа, прикрито под маската на учтивост. В началото на любовта, както в началото на живота, има период, когато тя се задоволява сама със себе си. В смущението си аз няколко пъти отговорих неясно на зададените ми въпроси, но никой не можа да отгатне тайната ми, дори тя, непознаващата любовта. Останалото време отлетя като сън. Пробудих се от този хубав сън, когато в топлата благоуханна вечер прекосих на лунната светлина моста над Ендр, причудливи бели отражения лежаха върху тревата на брега и хълмовете; до мен долиташе ясният еднотонен, изпълнен с тъга крясък, надаван на равни интервали от някаква дървесна жаба, чието научно наименование не зная, но която от тази паметна вечер винаги слушам със сладостно вълнение.

Огледах се мислено назад, макар и малко късно, и тук, както навсякъде, срещнах безмерната студенина, в която се разбиваха дотогава хубавите ми чувства; зададох си въпроса: няма така ще продължава вечно? И ми се стори, че над мен тегне проклятие; мрачните събития на миналото хвърлиха сянка върху съкровени радости, които току-що бях изпитал. Преди да се завърна във Фрапел, аз още веднъж погледнах Клошгурд и видях долу лодка, наричана в Турен „ту“; беше привързана към голям ясен и тихо се люлееше във водата. Лодката принадлежеше на господин Дьо Морсоф, който ходеше с нея на риболов.

— Е — подхвана господин Дьо Шесел, когато вече никой не можеше да ни чуе, — струва ми се, че не е нужно да ви питам дали намерихте вашите хубави рамене; може да се гордеете с гостоприемството, което ви оказа господин Дьо Морсоф! Ха, дявол го взел, та вие отведнъж се озовахте в центъра на неприятелската крепост!

Тази тирада, последвана от фразата, за която споменах по-горе, съживи потиснатото ми сърце. Не бях проронил дума от напускането на Клошгурд и господин Дьо Шесел очевидно си обясняваше мълчанието ми с изблик на щастие.

— Защо мислите така? — запитах с ироничен тон, който можеше да се обясни със затаената ми страст.

— Той никому не е оказвал такова внимание.

— Признавам, че сам съм учуден от този прием — казах му, чувствувайки скритото огорчение в думите на събеседника си.

Макар и твърде малко познаващ светските отношения, за да разбере причината на неприятното чувство, което изпитваше господин Дьо Шесел, бях изненадан от неумението му да го прикрива.

Моят събеседник имаше нещастие да се именува Дюран и бе станал за посмешище, отричайки се от името на баща си, прочут фабрикант, натрупал огромно състояние по време на Революцията. Жена му бе единствената наследница на старинната съдийска фамилия Шесел, водеща началото си от времето на Анри IV, както мнозинството от семействата на парижките магистрати.

И така, господин Дьо Шесел, този заядлив честолюбец, намисли да „убие“ Дюран, за да достигне висотите, за които мечтаеше. Отначало започна да се нарича Дюран дьо Шесел, после Д. дьо Шесел, а когато се запознах с него, беше просто господин Дьо Шесел. При Реставрацията той получи от Луи XVIII диплом с титла граф, по силата на който влизаше във владение на големи земи. Децата на господин Дьо Шесел следователно щяха да пожънат плодовете на неговата самоотверженост, без да узнаят жертвите, принесени от бащата. Язвителните думи на някакъв принц и до днес тежаха над него: „Господин Дьо Шесел рядко се появява в образа на Дюран.“ Тази епиграма дълго се носеше из Турен.

Парвенютата са като маймуните, от които са взели и ловкостта си: когато се катерят, възхищавате се от сръчните им движения, но

когато стигат върха, виждате само срамните им части. Опакоето на характера на господин Дьо Шесел се състоеше от дребни пороци, разраснали се от завистта. Но той все още бе далече от перството. Да осъществиш домогванията си, е преимущество на дръзката сила; но този, който се спира насред път, въпреки открито предявените от него претенции, само се излага на постоянни насмешки, с каквито се хранят дребните души. Господин Дьо Шесел обаче не вървя право към целта, като силен човек; два пъти предлаган за депутат и два пъти отхвърлян, неотдавна генерален директор, после никакъв, а сега дори не и околийски началник, успехите и пораженията бяха поразили характера му и той стана раздражителен, като всеки честолюбив несретник. Може би пагубна роля в живота му бе изиграло чувството на завист, присъщо на туренци, завиждащи на всичко, особено във висшите социални сфери, където малко успяват хора, които се мусят при вида на чуждите успехи и кривят устни, скъпи са на комплименти и щедри на злъчни епиграми. Ако беше искал по-малко, може би щеше да получи повече; но за нещастие той притежаваше доста силно чувство за достойнство и никога не превиваше гръб.

В този момент господин Дьо Шесел бе в залеза на честолюбивите си стремежи, макар роялизъмът да го облагодетелствуваше. Може би твърде много обичаше да подчертава принадлежността си към висшите кръгове, но по отношение на мен бе безупречен. Впрочем, той ми се нравеше по простата причина, че за първи път намерих покой под неговия покрив. Може би незначителното внимание, което ми бе засвидетелствувал, се бе сторило на мен, бедното, изоставено дете, олицетворение на бащина любов. Любезното му гостоприемство бе толкова различно от равнодушието, угнетявало ме дотогава, че изпитвах детска признателност към господин Дьо Шесел за волния живот в неговия дом и за вниманието му. Както виждате, фрапелските господари са така тясно свързани със зората на щастието ми, че неволно ги свързвам със скъпи на сърцето ми спомени. Господин Дьо Шесел бе богат и живееше на широка нога, което дразнеше самолюбието на съседите му; той често менеше хубавите си коне и елегантните си каляски; жена му носеше изискани тоалети, устройваше блестящи приеми и разполагаше с повече прислужници, отколкото бе прието в този край, с една дума, разточителствуваше като принц. Владенията на Фрапел са

огромни. При вида на това богатство и на този разкош граф Дьо Морсоф, който трябваше да се задоволява със семейния кабриолет, а в Турен той е нещо средно между таратайка и пощенска карета, и да живее от доходите на Клошгурд, му завиждаше като истински туренец до деня, когато кралската милост неочаквано върна на семейство Дьо Морсоф някогашния му блясък. И така, приемът, оказан от графа на малкия син на старинна фамилия, чийто герб възхожда към времето на кръстоносните походи, бе просто средство да се принизи голямото богатство, да се омаловажат горите, нивята и ливадите на съседа му, който не произхождаше от знатно семейство. Господин Дьо Шесел добре бе разбрал това. Ето защо, въпреки неизменната учтивост, между съседите не бяха възникнали тесни приятелски отношения, напълно естествени между владетелите на Клошгурд и Фрапел, два замъка, разделени само от Ендр и от чиито прозорци дамите биха могли да се поздравяват. Впрочем, завистта бе единствената причина за усамотението, в което живееше граф Дьо Морсоф. На младини той получил повърхностно образование, както и мнозинството юноши от знатен род, които по-късно допълниха познанията си, водейки светски живот, запознавайки се с обичаите в двора и изпълнявайки задължения, налагани от придворни санове и длъжности. Но господин Дьо Морсоф бе емигрирал тъкмо тогава, когато за него започваше това второ допълнително възпитание, и не бе могъл да се възползува от плодовете му. Той бе от хората, повярвали в бързото възстановяване на монархията във Франция и хранейки се с илюзии, бе прекарал изгнаничеството си в жалко бездействие. Когато се разпаднала армията на принц Конде, в чиито редове се бе отличил със смелостта и самоотвержеността си, графът решил да се завърне под закрилата на бялото знаме и като мнозина други емигранти не си потърсил работа. Може би нямал сили да се отрече от името си, за да печели с презрян труд хляба си. Надеждите, възлагани на утрешния ден, а може би и чувството за чест не му позволили да предложи услугите си на чужда държава. Страданията разколебали смелостта му. Продължителните скитания пеша, оскъдната храна и излъганите надежди разклатили здравето му, вселили униние в душата му. Скоро бил изправен пред пълна нищета. Ако за мнозина бедността е стимул, за други е спирачка и графът бе от тях.

Бедният туренски благородник, който бе странствувал пеша по пътищата на Унгария и бе делил овнешката плешка с овчарите на принц Естерхази — той никога не би приел милостиня от господаря им и множество пъти я бе отхвърлял от вражески на Франция ръце, — нито веднъж не извика в мен неприязън, дори когато виждах колко бе смешен в самодоволството си. Белите коси на господин Дьо Морсоф ми подсказваха горестната повест на този живот и аз твърде много съчувствувах на изгнаниците, за да го съдя.

В чужбина графът загубил веселостта си, присъща на французите и в частност на туренци; станал мрачен, заболял и бил приет по милост в някаква немска болница. Открили възпаление на перитонита, често смъртоносна болест, която дори и при благоприятен изход влияе зле върху характера и почти винаги влече след себе си ипохондрия. Непристойните любовни похождения на господин Дьо Морсоф, чиято тайна бе погребана в глъбините на душата му и която единствен аз открих, не само подронили жизнените сили на изгнаника, но се оказали пагубни и за потомството му. След дванайсет години мизерия, той обърнал поглед към Франция, където декретът на Наполеон му разрешавал да се завърне. Когато една хубава вечер, преминавайки Рейн, съгледал Страсбургската катедрала, клетият пешеходец едва не припаднал.

— Франция! Франция! Ето я Франция! — викал той по собствените му думи, както детето вика „мамо!“, когато се нарани.

Роден в богатство, сега се оказал беден; създаден за пълководец или за държавен деец, днес се видял без власт, без бъдеще; някога здрав и силен, завръщал се в родината беден и съвсем изтощен. Без образование в страна, където и хората, и нещата се бяха изменили по необходимост, чужд на всичко ново, графът разбрал, че е загубил не само физическите, но и духовните си сили. Беднотата превръщала гръмкото му име в бreme. Непоколемимите му убеждения, героичното минало, свързано с армията на Конде, страданията, спомените, разклатеното здраве — всичко това изострило неговата раздражителност, недостатък, който не щадят във Франция, страна на присмехулници.

Полумъртъв от умора, се добрал до Мен, където по някаква случайност, дължима може би на гражданската война, революционното правителство бе пропуснало да продаде просторното

имение на рода Дьо Морсоф, чийто наемател го запазил за законния му владетел, представяйки го като свое. Когато господарят на съседния замък Живри, херцог Дьо Лънонкур, научил за пристигането на граф Дьо Морсоф, незабавно му предложил да живее в замъка през времето, необходимо за подготвяне на жилището му. Семейство Лънонкур проявило много благородство и великодушие към графа, който се съвзел през този неколкomesечен престой и направил усилия да прикрие страданията си. Лънонкурови били загубили някогашното си огромно състояние. С името си господин Дьо Морсоф се очертавал като прилична партия за единствената им дъщеря. Госпожица Дьо Лънонкур не само не се противопоставила на този брак с трийсет и пет годишния, болнав и преждевременно състарен мъж, но, изглежда, с радост приела предложението му. Омъжването ѝ предоставяло възможност да живее с леля си, херцогиня Дьо Верной, сестра на принц Бламон-Шоври, обичаща я с майчинска нежност.

Близка приятелка на Бурбонската херцогиня, госпожа Дьо Верной принадлежала към религиозната секта, оглавявана от туренеца Сен Мартен, наричан „неизвестния философ“. Последователите на този философ се стремят към добродетели, придобивани по пътя на мистичното проникновение. Тази мистична доктрина открива достъп към божествени светове, разглежда живота като редица превращения, подготвящи човека за друга, възвишена съдба, освобождава понятието дълг от унижителното подчинение на закона, учи да се приемат житейските несгоди с неизменното примирение на квакера и налага презрение към страданието, вдъхвайки в сърцата на вярващите братска любов към ангела-хранител, обитаващ небесата. Това е своеобразен стоицизъм, подкрепен от вяра в бъдещето. Действената молитва и чистата любов са основите на учението на Сен Мартен, което излиза от пределите на католицизма, за да се присъедини към християнската църква от първите векове. Госпожица Дьо Лънонкур останала обаче в лоното на апостолската църква, на която, независимо от всичко, била вярна и леля ѝ. Понесла жестоки изпитания по време на Революцията, херцогиня Дьо Верной се бе отдала към края на живота си на строго благочестие, което внесло в душата на племенницата ѝ (ще употребя тук думите на самия Сен Мартен) „светлината на небесната любов и елея на духовната радост“. След смъртта на леля си графинята често приемала този

проповедник на мир и добродетели в Клошгурд, където бил идвал и преди. Гостувайки в Клошгурд, Сен Мартен следял за издаването на новите си книги при Летурми, в Тур. Вдъхновявана от мъдростта на старите жени, преминали през тъмните усой на живота, госпожа Дьо Верной подарила Клошгурд на младоженката, за да се радва тя на собствено огнище. С великодушието на старците, което е напълно безкористно, когато са действително добри, херцогинята ѝ отстъпила всичко, задоволявайки се с малката стая над предишната си спалня, която сега заемаше графинята. Почти внезапната смърт на госпожа Дьо Верной помрачила радостта на новобрачната двойка и наложила неизгладим отпечатък на тъга върху Клошгурд и върху суеверната душа на младата жена. Първите дни, прекарани в Турен, макар и не щастливи, били за графинята единствените безгрижни дни в живота ѝ.

След тежки изпитания из чужди земи господин Дьо Морсоф видял пред себе си светло бъдеще; за него сякаш настъпило нравствено изцеление; сега той вдъхвал в долината на Ендр опияняващото ухание на разцъфтяващата надежда. Принуден да мисли за дома си, той се заел със стопанството и дори намерил в това някакво удовлетворение; но раждането на Жак било гръм от ясно небе, който поразил и настоящето, и бъдещето на злочестия баща: лекарят предрекъл смърт на детето. Графът скрил от жена си съдбоносната присъда: после сам се обърнал за съвет към лекаря и получил отчайващ отговор, потвърден впоследствие и при раждането на Мадлен. Тези две събития и увереността в правотата на лекарските предвиждания влошили болезненото състояние на бившия емигрант. И тъй, родът Дьо Морсоф бил осъден да угасне, а младата, безукорно чиста жена щяла да бъде нещастна до него, обречена на страданията на майчинството, без да вкуси радостите му. Горчилката на миналото, пораждащо нови мъки, се надигнала в душата на графа и окончателно го погубила. Госпожа Дьо Морсоф отгатнала миналото на мъжа си, съдейки за него по настоящето, и предвидила бъдещето. Макар да няма нищо по-трудно от, това да направиш щастлив човека, потиснат от съзнание за собствената си вина, графинята се заела с този достоен за ангел подвиг. В един-единствен ден тя придобила твърдост на стоик. Спуцайки се в бездната, откъдето още се виждал къс синьо небе, тя се обрекла на един човек, както милосърдната сестра се обрича на всички страдащи, и за да го помири със самия себе си, му простила това, което той сам

не можел да си прости. С алчността на скъперник графът приел всички лишения, които неговото състояние налагало на жена му; бил подозрителен като всички, отнесли от светския живот само чувство на омерзение; графинята заживяла в самота, понасяйки безропотно недоверието на съпруга си; тя прибягнала към женски хитрини, за да го насочи по пътя на доброто, и му внушавала мисли, които той приемал за свои, радвайки се в семейния кръг на превъзходство, недостъпно за него в обществото. След няколко години брачен живот тя решила да не напуща никога Клошгурд, смятайки, че истеричните пристъпи на мъжа ѝ неизбежно ще предизвикват присъди и насмешки, вредни за възпитанието на децата. Така тя спуснала такава плътна завеса над разбития си живот, че никой не можел да заподозре действителното нищожество на граф Дьо Морсоф. Непостоянният и по-скоро раздражителен, отколкото злобен съпруг намерил в обществото на жена си благоприятна атмосфера, която с балсама на младостта смекчавала скритите му страдания.

Ето накратко предадено това, което господин Дьо Шесел сподели в огорчението си с мен. Неговото познаване на света му бе помогнало да долови тайните, погребани в Клошгурд. Но ако благородното поведение на госпожа Дьо Морсоф заблуждаваше света, нищо не бе в състояние да заблуди всепроникващото око на любовта.

Едва легнал в малката си стаичка, някакво внушение ме накара да скоча от леглото си; непоносима за мен бе мисълта, че се намирам във Фрапел, когато можех да гледам прозорците на спалнята ѝ; облякох се, спуснах се крадешком по витата стълба на малка кула и излязох на улицата през страничната врата. Нощната прохлада ме успокои. Прекосих Ендр по моста до Червената мелница и с лодката на графа, за щастие привързана към брега, доплавах до Клошгурд, където още светеше последното прозорче откъм Азе. Тук отново потънах в предишните си мечтания, но вече по-спокойни, нарушавани единствено от трелите на певеца на любовните нощи и от еднообразната мелодия на „блатния славей“. В главата ми като видения блуждаеха мисли, отнасяйки със себе си траурното було, което дотогава покриваше бъдещето ми. И душата, и чувствата ми бяха еднакво очаровани. Как неудържимо се стремях с цялото си същество към нея! Колко пъти като безумец се питах: „Ще бъде ли моя?“ Ако в предшестващите дни вселената в моите очи се бе преобразила, сега

за една нощ в нея се бе появил център. Всички мои желания, всички честолюбиви замисли се бяха съсредоточили в нея, исках да бъда всичко за тази жена, за да възродя и запълня разбитото ѝ сърце. Как хубава бе нощта, която прекарах под прозорците ѝ, сред ромона на водите в мелничните бентове и медния ек на камбаната на Саше! В тази лъчезарна нощ моята неземна лилия озари целия мой живот; аз ѝ отдадох душата си с беззаветната вяра на бедния кастилски рицар, над който се смеем, четейки Сервантес. Но нима ние не изпитваме същото, когато в нас се пробужда любовта? При първия проблясък на зората, при първия вик на птиците аз изтичах в парка на Фрапел; нито един селянин не ме забеляза, никой не заподозря отсъствието ми и аз спях до минутата, когато камбанката позвъни за закуска.

Представящ се за страстен любител на природата, въпреки непоносимия пек аз се спуснах след закуска в долината, уж за да погледам отново бреговете и островите на Ендр, ливадите и хълмовете; а всъщност с бързината на изтърван кон се озовах при моята лодка и в миг отплавах до Клошгурд и до скъпите на сърцето ми върби. Наоколо цареше трепетна тишина, каквато бива на село по обяд. Неподвижните корони на дърветата рязко се открояваха на фона на синьото небе; морски кончета и златисти мухи прелитаха между дърветата и тръстиките; стадата мирно пасяха на сянка, червеникавата земя на лозята пламтеше в зноя и смокове пълзяха по склона на хълма.

Как се бе изменил пейзажът, така свеж, така усмихнат в ранното утро! Изведнъж ми се стори, че видях графа; мигом скочих от лодката и тръгнах по пътеката, заобикаляща Клошгурд. И действително не бях се излъгал, той вървеше покрай живия плет, желеайки, изглежда, да излезе на пътя за Азе, който се виеше покрай реката.

— Как се чувствувате тази сутрин, господин графе?

Лицето на господин Дьо Морсоф просия: очевидно рядко го назоваваха граф.

— Благодаря, добре — отвърна той, — но вие явно обичате природата, щом се разхождате в тази жега?

— Та нали за чист въздух ме изпратиха тук!

— Искате ли да видите как жънат ръжта?

— С удоволствие — казах. — Нека ви призная, че съм истински невежа по тези въпроси. Не мога да различа ръжта от пшеницата и

тополата от трепетликата; не разбирам нищо от земеделие и от стопанство.

— Тогава, тръгвайте — каза той весело, като се върна назад. — Влезте през вратника отгоре.

И той се върна назад откъм вътрешната страна на плета, а аз — откъм външната.

— Вие нищо няма да научите от господин Дьо Шесел — продължи графът, — той е твърде високопоставен, за да се занимава със стопанството си. Неговата работа е само да търси сметки от управителя си.

Господин Дьо Морсоф ми показва своите дворове и постройките, своите цветни, зеленчукови и овощни градини. Накрая ме отведе към дългата, засадена с акации и японски храсти алея, която минаваше над реката, и аз забелязах на другия ѝ край госпожа Дьо Морсоф, седнала на скамейка заедно с децата си. Как е хубава жената под сянката на нежните, сякаш прозрачни листа! Може би графинята бе изненадана от простодушната ми припряност, но не показва това и спокойно чакаше да се приближим към нея. Графът ми обърна внимание върху панорамата на долината, така различна от тази, която бяхме видели от височината. Гледана оттук, тя напомняше кътче от Швейцария. Прорязана от ручей, стичащи се в Ендр, долината се сливаше с далечните хоризонти и се губеше в синкавата мараня. Откъм Монбазон окото виждаше огромна зелена площ, а във всички останали посоки се простираха хълмове, гори и скали. Ние ускорихме крачките си, приближавайки се към госпожа Дьо Морсоф, но в тази минута тя изпусна книгата, която четеше заедно с Мадлен, и взе на коленете си Жак, задавил се от силна кашлица.

— Какво има? — извика графът побледнял.

— Боли го гърлото — отвърна майката, която като че не ме виждаше. — Няма нищо, не се тревожете.

Прегърнала сина си, тя придържаше с ръка главата му, а очите ѝ сякаш вливаха живот в това клето, слабо създание.

— Постъпвате крайно неблагоприятно — забеляза графът сърдито. — Тук иде хлад от реката, а сте седнали с детето на каменна скамейка.

— Но, татко, скамейката просто гори — извика Мадлен.

— Децата се задушаваха горе — каза графинята.

— Жените винаги си знаят своето! — измърмори графът, като обърна очи към мен.

Не желяейки да го подкрепя, нито да го укоря с очи, аз гледах Жак, който се оплакваше от болки в гърлото; налагаше се майката да го отнесе у дома. Преди да ни остави, тя чу мъжа си да казва след нея:

— Щом раждате такива хилави деца, трябва да умеете да се грижите за тях!

Този упрек бе, разбира се, дълбоко несправедлив, но на самолюбивия граф се искаше да оправдава себе си и във всичко да обвинява жена си. Графинята бързо се изкачи по стръмнината, стигна до остъклената врата на замъка и се скри в него. Господин Дьо Морсоф седеше на скамейката, навел замислено глава; моето положение ставаше непоносимо, той мълчеше и дори не ме поглеждаше. Трябваше да се откажа от тази разходка тъкмо когато се надявах да спечеля разположението му. Не си спомням да съм прекарвал потгостни минути. Пот на едри капки се стичаше по челото ми и в нерешителността си се питах: „Какво да правя? Да си отида? Да остана?“ Колко тежко трябва да е било на душата му, щом графът забрави да изтича до дома и да запита как се чувства Жак! Но ето че той внезапно стана и се приближи до мен. Обърнахме се и двамата, за да видим още веднъж усмихнатата долина.

— Да отложим за друг ден нашата разходка — казах меко аз.

— Не, да вървим — отвърна той. — За съжаление свикнах да виждам често подобни припадъци, а бих дал живота си, за да спася това дете.

— Жак е по-добре, приятелю мой, и вече спи — каза сребристият глас.

Госпожа Дьо Морсоф неочаквано се появи в края на алеята — бе дошла без злоба, без огорчение и отвърна на поздрава ми.

— Радвам се, че Клошгурд ви харесва — ми каза тя.

— Не искате ли, скъпа моя, да взема коня и да потърся доктор Деланд? — предложи графът, желяейки да заглади вината си.

— Не се безпокойте — отвърна тя. — Жак спа зле тази нощ, това е всичко. Вие знаете какво нервно дете е той; тази нощ сънува лош сън и аз през всичкото време трябваше да му разказвам приказки, за да заспи отново. Кашлицата му се дължи само на умора. Дадох му ментово бонбонче и той веднага се успокои и заспа. Защо се тревожите

за дребни неща? Идете в полето и погледайте как жънат. Иначе фермерите ще пуснат в нивите чужди хора, преди да вържат всички снопи.

— Отивам да получа първия си урок по земеделие — подхвърлих аз.

— Имате добър учител — отвърна тя, като посочи графа, устата на когото се изкриви в самодоволна усмивка, или както обикновено казват: „Сви уста като сърце“.

Едва два месеца по-късно научих каква ужасна нощ тя бе прекарала, опасявайки се, че синът ѝ има круп. А аз седях в лодката, унасях се в нежни мечти и си въобразявах, че вижда от прозореца си с какво благоговение съзерцавам светлината на свещта, която тогава озаряваше челото ѝ, сгърчено от смъртна тревога. В Тур по това време върлуваше епидемия и вземаше страшни жертви.

Когато се приближихме до вратата, графът каза развълнувано:

— Госпожа Дьо Морсоф е ангел!

Бях поразен. Познавах само повърхностно това семейство и разкаянието, така естествено за младия човек в подобни случаи, обхвана душата ми: „С какво право искаш да нарушиш спокойствието им?“ — запитах се аз.

Доволен, че бе срещнал млад събеседник, над когото не бе трудно да вземе връх, графът заговори с мен за завръщането на Бурбоните и за бъдещето на Франция. По време на нашия непринуден разговор аз чух от него детински разсъждения, които много ме изненадаха. Той не знаеше най-прости неща, боеше се от образованите хора, отричаше авторитети и се надсмиваше, може би не без основание, над прогреса; в края на краищата аз открих у господин Дьо Морсоф толкова слабости, че всеки разговор с него ме уморяваше, тъй като се налагаше да бъда крайно внимателен, за да не обидя събеседника си. Напипал, така да се каже, слабите му места, аз употребих не по-малко усилия от графинята, за да се приспособя към тях. Ако бях по-възрастен, непременно бих го подразнил; но аз бях плах като дете, не се доверявах на себе си, смятайки, че възрастните знаят всичко за света, и се прехласвах от чудесата, извършени в Клошгурд от този усърден стопанин. С възхищение слушах плановете му за неговото преобразяване Накрая, и това бяха неволни ласкателства, осигуряващи ми благосклонността на стария

благородник, аз хвалех красивото му имение, възхищавах се от местоположението на Клошгурд и поставях този земен рай несравнимо по-високо от Фрапел.

— Фрапел — казах аз на графа — прилича на масивен паметник, а Клошгурд — на скъпоценно украшение!

Тази фраза графът често повтаряше после, позовавайки се на мен.

— А знаете ли, че преди да се установим тук, Клошгурд бе напълно изоставен? — забеляза той.

Аз цял се превръщах в слух, когато ми говореше за своите посеви и разсадници. Като новак в полските работи, отрупвах го с въпроси за цените на продуктите, за обработването на земята и той бе щастлив, че може да ми изложи толкова подробности.

— Та на какво ви учат в училище! — ме питаше той учуден.

Този ден, когато се завърна у дома си, графът каза на жена си:

— Господин Феликс е очарователен младеж.

Вечерта писах на майка си, молейки я да ми изпрати дрехи и бельо, тъй като възнамерявах да поостана във Фрапел. Не знаех нищо за големите промени, настъпили тогава в политическия живот на страната, и тъй като не бях в състояние да предвидя влиянието им върху по-нататъшната ми съдба, възнамерявах да се върна в Париж през есента, за да завърша правните си науки, а тъй като занятията започваха в първите дни на ноември, разполагах с още цели два и половина месеца.

В началото на пребиваването си на село се опитах да се сближа с графа и това бе за мен време на тежки изпитания. Открих в този човек безпричинна раздрознителност и крайна неуравновесеност, които ме ужасяваха. Но понякога в него неочаквано се пробуждаше рицарският войнствен дух, отличил го в армията на Конде, той проявяваше воля, която в критични минути може да измени хода на историята с внезапността на бомба и да превърне благородника, обречен да животува в имението си, в неустрашим водач като Елбе, Боншон или Шарет.

Изказвайки някои предположения, графът бърчеше нос, челото му се проясняваше, в очите му пламваха мълнии, но скоро угасваха. Понякога се страхувах, че отгатвайки израза в очите ми, господин Дьо Морсоф ще ме убие на място. По това време бях невероятно уязвим.

Волята, която така удивително преобразява хората, едва започваше да се изгражда в мен. Моите прекомерни желания довеждаха до внезапни изблици на болезнена чувствителност, подобни на пристъпите на страха. Борбата не ме плашеше, но аз не исках да умра, невкусил от щастието на взаимната любов. Препятствията и любовта ми растяха едновременно. Бях в плен на ужасни терзания. Как да заговоря за чувствата си? Дебнех случаи, наблюдавах, стараех се да се сприятеля с децата и те се привързаха към мен, опитвах се да стана свой човек в дома. Постепенно графът престана да се владее в мое присъствие. Станах свидетел на внезапните промени в настроението му, на дълбоките му и безпричинни скърби, на безразсъдната избухливост, на горчивите му и покъртителни жалби, на жлъчната му студенина, на потиснатите му, налудничави прояви, на детинския му хленч, на отчаяните му викове и гневни изстъпления. Нравствената природа на човека се отличава от физическата по това, че в нея няма нищо абсолютно: нашите постъпки се намират в пряка зависимост от характерите или от идеите, с които свързваме даден факт. Моето пребиваване в Клошгурд и цялото мое бъдеще зависеха от неуравновесения характер на господин Дьо Морсоф. Не бих могъл да ви опиша какво безпокойство обземаше душата ми, която в това време толкова лесно разцъфтяваше от радост и се свиваше от тъга, когато, влизайки в Клошгурд, се питах: „Как ли ще ме приеме?“ Каква тревога се надигаше в сърцето ми, забелязвайки на пребледнялото му лице признаци на приближаващата се буря! Вечно трябваше да бъда нащрек. И тъй, аз попаднах под деспотичната власт на този човек.

Моите мъки ми помогнаха да разбера страданията на госпожа Дьо Морсоф. Скоро ние започнахме да си разменяме погледи, изпълнени с разбиране, и понякога моите очи се навлажняваха, докато тя сдържаше сълзите си. По такъв начин графинята и аз се опознахме в страданието. Колко открития направих в тези първи четиридесет дни, изпълнени със скърби, с тайни радости и с ту възраждащи се, ту чезнещи надежди! Една вечер я намерих дълбоко замислена. Тя гледаше слънчевия залез, под чиито лъчи сладострастно пламтяха върховете на хълмовете и широки сенки лягаха по меката като ложе равнина; вечерта бе така прекрасна, че не можеше да не се заслушаш във вечната Песен на песните, с която природата приканва създанията си към любов. Оживяваха ли в душата на графинята някогашните

девичи мечти? Или тя по женски страдаше, сравнявайки ги с действителността? Стори ми се, че долових в позата ѝ отпадналост, благоприятстваща признанията, и казах:

— В живота има трудни мигове.

— Вие прочетохте мислите в душата ми — изненада се тя, — но как?

— Ние с вас имаме толкова общо! — отвърнах аз. — Нима не принадлежим и двамата към онези избраници, които умеят да страдат и да се радват по-силно от другите? Всички сърдечни струни звучат у нас едногласно, извиквайки могъщ вътрешен отклик, а нашата духовна природа е в неизменна хармония с първоизточника на всяка истина? Поставете хора като нас в среда, където всичко е противоречиво, нестройно, и те ще страдат ужасно, но затова пък ще изпитват възторжена радост, срещайки родствени мисли и чувства или близък по дух човек. Но ние познаваме и друго състояние, чиито мъки са известни само на души, изпитващи еднакви страдания и които при среща се разбират една друга. Случва се да останем безучастни и към доброто и злото. Нашият вътрешен свят наподобява тогава чудесен орган, но той свири напусто; ние горим от безпредметна страст и вместо мелодии издаваме нестройни звуци и стонове, които не намират отклик; страшно противоречие на души, въставащи срещу безсмислието на битието, изнурителни вътрешни борби, в които безцелно се топят нашите сили, както кръвта, изтичаща капка по капка от скритата рана. Чувствата се пропиляват напразно, сърцето усеща убийствена пустота и някаква неизяснима печал, която не намира облекчение дори в изповедта. Не изразих ли с тия няколко думи нашите общи страдания?

Тя трепна и не откъсвайки очи от залеза, запита:

— Вие сте толкова млад, откъде знаете всичко това? Нима вече познавате женската душа?

— О — отвърнах развълнуван, — моето детство премина в непрекъснати страдания.

— Чувам Мадлен да кашля — каза в отговор тя и бързо се отдалечи.

Графинята не се дразнеше от честите ми посещения по две причини. Първо, защото бе чиста като дете и мисълта ѝ бе чужда на всякакви лоши помисли. И второ, аз развличах графа, служех, така да

се каже, за храна на този лъв без нокти и без грива. И трето, бях намерил правдоподобен предлог за своите посещения.

Не знаех да играя на табла и господин Дьо Морсоф се зае да ме научи. Когато приех предложението му, графинята ме погледна със състрадание, сякаш ми казваше: „Нещастнико, та вие сам влизате в устата на вълка!“ Отначало не разбрах това, но още на третия ден ми стана ясно с каква трудна работа се бях заловил. Неизтощимото търпение, което дължах на тежкото си детство, укрепна окончателно в тези дни на нови изпитания. На графа доставяше удоволствие да ми се надсмива жестоко всеки път, когато забравях правилата на играта, които ми бе обяснил; ако се замислех по-дълго, той се оплакваше, че такава мудна игра го карала да скучае; а когато играех бързо, се гневеше, че го притеснявам; ако се проявявах като добър ученик, роптаеше, че го изпреварвам, а сам се възползваше от някои мои хрумвания. Станах жертва на грубо даскалско попечителство, на жесток деспотизъм, за които могат да дадат представа мъките на Епиктет, попаднал под ярема на зло дете. Когато започнахме да играем на пари, графът постоянно печелеше, което му доставяше низка, недостойна радост. Но достатъчна бе една дума на госпожа Дьо Морсоф, за да се разсее огорчението ми, а него да прикани към учтивост и благоприличие. Скоро налетях на нови, неочаквани мъки. В тази игра загубих и последните си грошове. Макар графът неизменно да се намираше между жена си и мен, колкото и до късно да се заседяхах у тях, аз не губех надежда да спечеля сърцето на госпожа Дьо Морсоф; но за да ускоря този час, очакван с мъчителното нетърпение на ловеца, трябваше да играя на непоносимата табла, която нараняваше самолюбието ми и опустошаваше кесията ми. Колко пъти стояхме редом с нея, любувайки се мълчаливо на слънчевото петно в ливадата, на облаците в сивото небе, на хълмовете, забулени в мъгла, или на играта на лунната светлина по повърхността на реката и само изрядко разменяхме възклицания:

— Каква хубава нощ!

— Тя е прекрасна като жена, госпожо!

— Какво спокойствие!

— Да, тук човек не може да бъде напълно нещастен.

При този отговор тя отново подхващаше ръкоделието си. В края на краищата аз започнах да долавям вътрешните вълнения на

графинята, причинявани от чувства, които напиха да се излеят.

Без пари — сбогом на тези вечери! Писах на майка си, но в отговор тя ме смърри, а пари ми изпрати само за осем дни. От кого да поискам? Касаеше се за живота ми!

И така, в упоението на своето първо голямо щастие аз отново изпитах несгодите, които ме бяха преследвали навсякъде; но в Париж, в колежа и в пансиона ги бях надмогнал с умствен труд и въздържание, страданието ми бе пасивно; докато във Фрапел то стана активно; бях готов да извърша кражба, да се впусна в престъпления, които въображението рисува така примамливо, разтърсваха ме пристъпи на ярост, които сподавах с усилие на волята, за да не загубя уважение към себе си. Спомените за тези тягостни минути и отчаянието, в което ме бе хвърлило скъперничеството на моята майка, ми внушиха снизходителност към простъпките на младите хора; това чувство ще бъде разбрано от този, който не е пропаднал окончателно, но е стигнал до ръба на бездната, сякаш само за да измери гълбините ѝ. Вярно е, че моята честност, закърмена с упорит труд, се укрепя в тези минути, които откриха за мен каменливите пътища на живота, но сега аз не мога спокойно да гледам как страшното човешко правосъдие размахва меч над човешките глави и всеки път си казвам: „Наказателните закони са създадени от хора, незнаещи що значи злощастие.“

Доведен до крайност, аз открих в библиотеката на господин Дьо Шесел ръководство по игра на табла и започнах да го изучавам; освен това господин Дьо Шесел се съгласи да ми даде няколко урока. Благодарение на спокойните му напътствия, аз бързо усвоих играта и вече успешно прилагах правилата и комбинациите ѝ. След няколко дни можах да победея първия си учител; но когато спечелих, настроението на графа рязко се промени: очите му засвяткаха като на тигър, лицето му се изкриви от злоба, а веждите му заиграха така, както никога дотогава не бях виждал. Започна да се окайва и да хленчи като разглезено дете. Понякога захвърляше заровете, гневеше се, тропаше с крака, хапеше чашката за заровете и ме нагрубяваше. Но аз сложих край на тези изстъпления. Изучил всички тънкости на играта, можех да водя борбата, както си исках; обикновено оставях графа да печели през първата половина на играта, а към края изравнявах положението и възстановявах равновесие. Краят на света по-малко би удивил графа, отколкото явното превъзходство на доскоро неспособния му ученик; но

той нито веднъж не се призна за победен. Неизменната развързка на играта бе храна за лошото му настроение.

— Наистина — казваше той — бедната ми глава се уморява. Вие винаги печелите в края на играта, когато започвам да мисля по-бавно.

Графинята, познаваща правилата на играта, забеляза хитрините ми още от първия път и видя в тях безспорно доказателство за любов. Впрочем, подобни тънкости могат да бъдат оценени само от хора, на които са известни ужасните трудности на таблата. Но колко много говореше на сърцето и подобна дреболия! Та нали любовта, подобно на бога на Босюе, поставя по-високо от най-блестящите победи чашата вода, предложена на бедния, или подвига на незнайния воин, загинал на бойното поле. Графинята ми поблагодари с поглед, способен да разтопи младото сърце: погледна ме така, както гледаше само децата си. От тази щастлива вечер тя винаги ми отправяше погледи, разговаряйки с мен.

Не бих могъл да обясня какво чувствавах, когато си отивах. Моето тяло буквално се бе разтворило, бе станало безтегловно, аз не вярвах, а летях! Усещах в себе си този поглед, озаряващ душата ми, а двете кротки думи: „Довиждане, господине!“ — звучаха в ушите ми като пасхалния химн „O filii, o filiae“^[10].

Възродих се за нов живот! И тъй аз все пак означавах нещо за госпожа Дьо Морсоф. Задряхах, облъхван от горещото дихание на страстта. Розови пламъци преминаваха пред затворените ми очи, гонейки се в тъмнината като красиви огнени змейчета, които се гонят в камината над догарящия огън. В сънищата ми гласът ѝ стана сякаш осезаем, обгръщаше ме със светозарна атмосфера, опияняваше ме с благоухания, превърна се в мелодия, галеща слуха ми.

На следващия ден начинът, по който ме прие, потвърди напълно надеждите ми и тогава опознах всички нотки на гласа ѝ. На този ден бе съдено да стане един от най-значителните в моя живот. След обяд отидохме да се разходим и се спуснахме от върха на хълма в степите, където почвата бе камениста, суха и неплодна; само тук-там стърчаха няколко дъбови дървета и малинови храсти, отрупани с плодове, а вместо трева се простираше килим от ръждивожълтеникав, къдрав мъх, станал аленочервен под лъчите на залязващото слънце. Нозете ни се хлъзгаха по мъха, аз държах Мадлен за ръка, а госпожа Дьо Морсоф

водеше Жак. Графът, който вървеше напред, внезапно се обърна, удари с бастуна си безплодната земя и с нескрито озлобление ми каза:

— Ето какъв е моят живот. — После, обръщайки се към жена си, добави като извинение: — Разбира се, такъв бе до запознанството ми с вас.

Закъсняло извинение: графинята бе побледняла. Коя жена не би изтръпнала, получавайки такъв удар.

— Как хубаво ухае въздухът тук! И колко красиви са отраженията на светлината! — възкликнах аз. — Бих искал да притежавам тези степи, може би бих намерил съкровища в недрата им; но най-ценното богатство би било вашето съседство. Какво не бих дал за този толкова приятен за окото пейзаж и за тази живописна рекичка, където душата си отдъхва в сянката на ясените и елите! Колко различни са нашите вкусове! За вас този кът е пустош, а за мен е земен рай.

Тя ми поблагодари с поглед.

— Идилия — каза той горчиво, — тук не е място за човек с вашето име.

След късо мълчание запита:

— Чувате ли камбаните на Азе? Аз ги чувам съвсем ясно.

Госпожа Дьо Морсоф ме погледна изплашено. Мадлен стисна ръката ми.

— Не искате ли да се върнем и поиграем на табла? — предложих аз на графа. — Ударите на заровете ще заглушат звъна на камбаните.

Тръгнахме към Клошгурд, бързейки из пътя за всевъзможни неща. Графът се оплакваше от някакви остри болки, макар и да не каза какво точно го боли.

Когато се озовахме в салона, настъпиха особено тягостни минути. Господин Дьо Морсоф се бе отпуснал в дълбокото кресло, чужд на всичко наоколо, а жена му, която познаваше симптомите на болестта и умееше да предотвратява пристъпите ѝ, не се решаваше да го изтръгне от вцепенението му. Аз мълчах, както впрочем и тя. И ако госпожа Дьо Морсоф не ме помоли да си отида, то бе може би защото се надяваше, че партията табла ще развлече графа и ще смекчи раздражителността на болния, чиито изстъпления я убиваха. Но не така лесно се оказа да склони графа на тази игра, за която винаги проявяваше такава готовност. Подобно на млада господарка той

искаше да го молят, да го увещават, да не се почувствува задължен към партньора си, очевидно защото действително му бе задължен. Ако, увлечен в интересен разговор, забравех уловките си, той ставаше мрачен, злъчен, груб, дразнеше се при всеки повод и на всичко противоречеше. Обезпокоен от лошото му настроение, предлагам му да подхванем нашата табла; тогава той започваше да се дърпа:

— Сега е късно — а и като че ли не ми се ще.

С една дума, превземки като у жените, които понякога толкова ви объркват, че забравяте истинските им желания. Унижавах се, молах го да ми даде възможност да се упражнявам в тази игра, за да не я забравя. Този път дори се престорих на много весел, та дано се съгласи да изиграе с мен макар и само една партия. Оплака се от виене на свят, което му пречело да се съсредоточи, каза, че главата му е стегната като с менгеме, че ушите му бучат, че се задъхва, и наистина дишаше тежко. Накрая се съгласи. Госпожа Дьо Морсоф излезе, за да сложи децата да спят и да прочете заедно с прислужниците вечерната молитва. Всичко вървеше добре в нейно отсъствие; аз поведох работите така, че господин Дьо Морсоф спечели и това отведнъж го развесели. Внезапното преминаване от тъга и мрачни предчувствия за бъдещето си към несдържаната веселост на пиян човек, към бурен и почти безпричинен смях ме влечени от страх. Никога не бях го виждал в плен на такова безумие. Нашето близко познанство бе дало плод: той престана да се стеснява в мое присъствие. Освен това с всеки ден се опитваше да укрепи тираническата си власт над мен, да ме превърне в изкупителна жертва; наистина душевните болести притежават апетити и инстинкти на живи същества и се стремят да разширят сферата на господството си, както земевладелецът желае да разшири владенията си.

Графинята се върна и седна с ръкоделието си близо до игралната маса, за да виждала, както ни увери тя, по-добре на светлината, но този предлог зле прикриваше опасенията ѝ. Един необмислен негов ход, на който не бях в състояние да попреча, промени лицето на графа: от весело то стана мрачно, от яркочервено — жълто, очите му зашариха диво. И още една беда, която не можах да предвидя, нито да предотвратя: господин Дьо Морсоф направи втора грешка, която реши поражението му. Той мигновено стана, блъсна масата към мен, захвърли лампата на пода, удари с юмрук по камината и хукна из

салона — да, хукна, защото не бих могъл да кажа, че вървеше. Потокът от ругатни, проклетия, жалби и несвързани думи, които се изливаха от устата му, би накарал човек да повярва както през средновековието, че вижда пред себе си същество, обладано от зъл дух. Съдете сами за моето положение!

— Идете в градината — каза тя, като ми стисна ръката.

Излязох, без да ме забележи графът. От терасата, към която се отправих с бавни стъпки, чух виковете и воплите, които долитаха от неговата стая, съседна на трапезарията. Дочух всред оглушителната буря и ангелския глас, който на промеждутъци се въземаше като славеева песен пред затихваща буря. Разхождах се под акациите в най-прекрасната нощ на късния август, очаквайки графинята да дойде. Тя трябваше да дойде, нейното ръкостискане ми бе обещало това.

Вече чувствавах, че от няколко дни между нас назрява обяснение и че то щеше да избухне при първата произнесена дума, от която щяха да бликнат стаените чувства в душите ни. Какви скрупули ни принуждаваха да забавяме часа на пълното ни сърдечно единение? Може би на графинята, както и на мен, се нравеше този трепет, напомнящ страх, който потиска чувствителността в минутите, когато самият живот сякаш е готов да излезе от руслото си, когато искаш и не се решава да разкриеш душата си, подчинявайки се на свяна, възпиращ младата девойка да се покаже пред любимия съпруг. Ние сами със своите безкрайни размишления издигнахме прегради пред това първо признание, но сега то бе станало необходимо. Мина час. Бях седнал на каменния парапет, когато всред вечерната тишина се разнесе шумът от стъпките ѝ и шумоленето на копринената ѝ рокля. Да, бедното човешко сърце понякога не може да побере обземащите го чувства.

— Господин Дьо Морсоф заспа — каза тя. — В такива случаи аз му давам чашка макова отвара; кризите са доста редки и това просто средство всякога му действа добре. Господине — продължи тя с изменен глас, прозвучал особено убедително, — злощастната случайност ви разкри тайни, които досега упорито криех; обещавайте ми да заключите дълбоко в сърцето си спомена за тази сцена. Сторете това заради мен, умолявам ви. Не искам от вас клетва, кажете ми само вашето „да“ на честен човек и аз ще бъда доволна.

— Нужно ли е да произнеса това „да“? — запитах аз. — Нима ние не се научихме да се разбираме?

— Не съдете зле за господин Дьо Морсоф; всичко това е следствие от дългите страдания в чужбина — продължи тя. — Утре той няма да си спомня нито една от казаните думи и отново ще бъде мил и любезен.

— Не се старайте, госпожо — отвърнах ѝ, — да оправдавате графа, ще направя всичко, каквото пожелаете. Бих се хвърлил тозчас в Ендр, ако с това можех да възвърна здравето на господин Дьо Морсоф и направя живота ви щастлив. Единственото, което не бих могъл да сторя, е да променя мнението, си, вече дълбоко вкоренено в мен. Готов съм да пожертвувам живота си за вас, но не мога да ви пожертвувам съвестта си. Мога да не слушам гласа ѝ, но мога ли да ѝ попреча да говори? Моето мнение за господин Дьо Морсоф е...

— Разбирам — прекъсна ме тя неочаквано рязко, — вие сте прав. Графът е нервен като разглезена жена — продължи тя, избягвайки думата „безумие“, готова да се изплъзне от езика ѝ, — но той изпада в такова състояние много рядко, не повече от веднъж в годината, при големи горещини. Колко злини причини емиграцията! Колко погубени съществування! Той би бил, убедена съм в това, велик военачалник, гордост за родината си.

— Съгласен съм с вас — прекъснах я на свой ред, давайки ѝ да разбере, че е безполезно да ме заблуждава.

Тя постави ръка на челото си и ми каза:

— Кой ви въведе в нашия живот? Дали Бог не иска да ми изпрати помощ, животворна приятелска поддръжка — подхвана тя, стискайки силно ръката ми. — Колко сте добър, великодушен...

Тя вдигна очи към небето, сякаш търсейки там потвърждение на скритите си надежди, и ги сведе после към мен. Запленен от този поглед, чувствайки, че душите ни се сливат в едно, аз извърших грешка от гледна точка на светското благоприличие. Но такива постъпки обикновено са предизвикани от великодушния стремеж да се преборим с опасността или да предотвратим удара от страх пред грозящата ни опасност, а най-често — от желание да намерим отклик в приятелско сърце, да узнаем съзвучно ли е то с нашето. Докато правех върховно усилие да запазя яснотата на мисълта си, едно внезапно

внушение ме подсети да измия петното, хвърлящо сянка върху чистотата ми в момента, когато исках да разкрия сърцето си.

— Преди да продължим разговора — казах ѝ с глас, задавен от трепета, долавян лесно в обкръжаващата ни дълбока тишина, — позволете ми да се извиня пред вас за миналото.

— Мълчете — каза бързо тя, като сложи на устните ми пръста си, който веднага отдръпна. После гордо ме погледна, като жена, която стои твърде високо, за да я засегне оскърблението, и с развълнуван глас ми каза:

— Зная какво имате предвид. Става дума за първото, последното и единственото оскърбление, което съм понесла. Не говорете никога за този бал. Ако християнката ви е простила, жената в мен все още страда.

— Не бъдете по-безжалостна от Бога — пошепнах ѝ, сдържайки с мъка сълзите в очите си.

— Аз трябва да бъде по-строга, защото съм по-слаба — отвърна тя.

— Но — продължих аз с детска разпаленост — изслушайте ме, дори и ако това бъде за пръв, последен и единствен път в живота ви.

— Говорете — каза тя, — иначе ще си помислите, че се боя от думите ви.

Чувствайки тогава, че тази минута е единствена в живота ни, аз ѝ казах с тон, приковаващ неволно вниманието, че всички жени на бала, както и всички, които досега съм срещал, са ми били безразлични; но виждайки нея, аз, тихият, свенлив и отдаден на учението си юноша, бях обзет от безумие, което може да бъде съдено само от онези, които никога не са го изпитвали; никога човешко сърце — рекох аз — не е било така всецяло изпълвано от желание, на което нищо не може да противостои и което побеждава всичко, дори и смъртта.

— А презрението? — запита тя, прекъсвайки ме.

— Нима вие ме презирахте?

— Да не говорим повече за това.

— О, нека говорим — извиках аз с болка, изгаряща сърцето ми, — касае се за моята светая светих, за най-съкровената тайна на живота ми, която вие трябва да узнаете, иначе ще умра от отчаяние. Касае се и

за вас; нима вие не сте, без сама да знаете, прекрасната дама, в чиито ръце блести венецът, обещан на победителя на рицарски турнир?

Разказах ѝ за детството и юношеството си, но не както на вас, тъй като сега съдя за тях през мъглата на годините, а с горещите думи на младия човек, чиито рани още не бяха престанали да кървят. Гласът ми кънтеше като удар на секира в гората, под която с грохот падаха преживените години като мъртви оголени дървета, погубени от продължителен мраз. Припомних ѝ трескаво множество ужасяващи подробности, които на вас спестих. Разказах ѝ за съкровищата на моите блянове, за чистото злато на желанията си, за цялото си сърце, запазило огъня си под ледовете на безкрайна зима. Когато, прегърбен под тежестта на възпоминанията, разказани с пламенното красноречие на Исая, млъкнах, очаквайки една дума от жената, заслушана с наведена глава в разказа ми, тя с един поглед озари мрака в душата ми, с една дума съживи моите земни и небесни надежди.

— Ние с вас сме имали едно и също детство — промълви тя, като вдигна към мен лицето си, около което блестеше ореолът на мъченичеството.

След кратко мълчание, в което мисълта „изпитали сме едни и същи страдания“ съедини душите ни, графинята ми разказа с глас, с какъвто се обръщаше само към скъпите си деца, с какви страдания бе заплатила за грешката, че се бе родила дъщеря във времето, когато синовете в семейството бяха умрели. Обясни ми, че положението ѝ на дъщеря, неотлъчно живееща при майка си, е много различно от положението на момче, предоставено само на себе си в колежите. Моето усамотение било рай в сравнение с гнета, смазващ я до деня, в който истинската ѝ майка, нейната добра леля, я изтръгнала от този ад с неговите постоянни мъки. Подложена била на безкрайни оскърбления, толкова непоносими за чувствителните души, които предпочитат пред тях удар с кинжал или смърт от дамоклев меч; ту строга забележка, прекъсваща нежния порив на детето, ту студен поглед в отговор на целувка, ту заповед за мълчание, ту упрек за наложеното мълчание, ту преглъщани огорчения, които като камък лежали на сърцето ѝ, и накрая хилядите страдания в манастира, скривани от чуждите очи под маската на възвишена майчинска любов. Дъщерята ласкаела тщеславието на майката, която я хвалела пред чужди хора, но на следващия ден тя скъпо заплащала тези похвали,

необходими за престижа на възпитателката, и когато предполагала, че с послушание и кротост е трогнала сърцето на майка си и изливала пред нея душата си, домашният тиранин, въоръжен с наивните ѝ признания, ставал още по-безпощаден. Шпионинът не би бил така подъл, нито така вероломен. Всичките ѝ удоволствия и празници на младо момиче ѝ стрували скъпо — мъмрели я за всяка минута щастие като за извършено престъпление. Уроците по благовъзпитаност и морал никога не ѝ били преподавани с любов, а само с оскърбителна ирония. Не изпитвала неприязън към майка си и по-скоро укорявала себе си, че чувствувала към нея не любов, а страх. Може би тази строгост ѝ е била необходима, мислеше тя с присъщата си ангелска доброта, тъй като суровото възпитание я подготвяло за трудностите в живота.

Когато я слушах, струваше ми се, че арфата на Йов^[11], от която бях изтръгвал такива яростни звуци, е попаднала сега в нежни ръце и че възнася към небето молебствието на Богородица в подножието на кръста.

— Живели сме в една и съща област, преди да се срещнем тук, вие, тръгнали от изток, а аз — от запад.

Тя горчиво поклати глава.

— Не, изтокът не е за мен, а за вас — продума тя. — Вие ще бъдете щастлив, аз ще умра от скръб! Мъжете се разпореждат сами със своя живот, а моят е определен завинаги. Никакви сили не ще разкъсат тежката верига, към която е прикована жената чрез златната халка — символ на съпружеска чистота.

Чувствувайки се като моя сестра по дълбочина на страданията, тя реши, че не може да има недомлъвки между близнаци, закърмени от една и съща гръд. С дълбока въздишка, изтръгнала се от чистото ѝ сърце, тя ми разказа за първите дни на брачния си живот, за първите си разочарования, за всички злочестини, опустошили живота ѝ... И тя като мен бе познала вкуса на дребните коварства, тъй големи за избраните души, разтърсвани от най-малкия удар, както камък, хвърлен в езеро, раздвижва водата в дълбочините. Още девойка, тя имала спестявания, не много злато, въплъщаващо радостните надежди за хилядите удоволствия на младостта; вече омъжена, тя при първата нервна криза на мъжа си великодушно му отстъпила малкото си състояние, без да продума, че за нея то е спомен, а не само златни монети; мъжът ѝ нито веднъж не си спомнил с благодарност за този

дар: не се считал за неин длъжник! В замяна на това съкровище, погребано в спящите води на забравата, тя не получила топлия поглед, който възнаграждава великодушните хора за всички понесени мъки и озарява мрака на отчаянието като ярко блестящ диамант. Какъв труден път бе извървяла тя! Господин Дьо Морсоф постоянно забравял да ѝ даде необходимите за домакинството пари; когато, надвивайки женската си стеснителност, тя се обръщала към него за пари, той я гледал с недоумяващ поглед и нито веднъж не я избавил от това унижение. Какъв ужас я обхванал в деня, когато проумяла тежката болест на този похабен човек! Била сломена още след първия пристъп на дивия му гняв. С колко въпроси и отговори измъчвала мозъка си, преди да признае в себе си нищожеството на своя съпруг, призван да бъде властелин и опора на жена си. А какви страдания ѝ донесли двете раждания! Какво отчаяние обзело нещастната майка при вида на двете деца, родени почти мъртви! Каква смелост ѝ била нужна, за да си каже: „Ще им вдъхна живот! Всеки ден ще ги раждам отново!“ И каква безнадеждност я обхващала, когато срещала само препятствие в лицето на мъжа, в чието сърце и в чиято ръка се надявала да намира подкрепа! След всяка преодоляна трудност пред нея отново се разстилала пустиня на страдания, отново трябвало да върви по каменисти пътеки. При изкачване на всяка стръмнина пред нейния взор се откривали далечни и безрадостни хоризонти до деня, в който познала характера на мъжа си, болестта на децата и цялата дълбочина на нещастията си; до деня, в който, като новобранеца, изтръгнат от Наполеон изпод нежните грижи на семейството, приучила нозете си да тъпчат в калта и снега, излагайки челото си на снарядите и свикнала на безропотното подчинение на войника.

Предадох ви с няколко думи всички тези неща, които тя ми разказа в цялата им мрачна безутешност, с безкрайния им низ от горчиви страдания, загубени битки, безплодни усилия.

— И тъй — добави тя накрая, — вие трябваше да останете тук няколко месеца, за да разберете колко труд ми струват преобразованията в Клошгурд, до колко уморителни уловки трябва да прибягвам, за да склоня господин Дьо Морсоф да постъпва в свой интерес! Какво детинско злорадство го обзема, когато нещо, направено по мое внушение, не носи веднага очакваните резултати! С каква радост си приписва и най-малката сполука! Колко търпение ми е

нужно, за да слушам вечните му упреци тогава, когато изнемогвам, да подслаждам часовете му, да освежавам въздуха, който диша, да посипвам с цветя пътищата, които той осея с камъни. И като награда слушам само ужасните му думи: „Искам да умра! Животът ми тежи!“ Ако за щастие у нас има гости, всичко се променя: става мил и любезен. Защо не е такъв в семейството си? Не мога да си обясня това отсъствие на благородство у човек, който понякога се държи рицарски. Той може например скришом от мен да хукне в Париж, за да ми купи някакво украшение, както направи неотдавна за градския бал. Стиснат за домакинството, той би купил за мен всичко, каквото пожелае. А би трябвало да бъде обратното: аз не се нуждая от нищо, докато къщата е тежка за поддържане. В желанието си да направя живота му щастлив и забравяйки, че ще бъде майка, аз може би го приучих да вижда в мен своя жертва, аз, която с ласки и хитрости бих го водила като дете, ако можех да се принизя до такава недостойна роля. Но интересите на семейството изискват да бъде спокойна и строга като статуя на справедливостта, а съм с нежна и отзивчива душа.

— Защо — казах й аз — не употребите влиянието си, за да му се наложите и го ръководите?

— Ако се касае само за мен, аз не бих могла нито да победея мълчанието му, а то е страшно — понякога с часове не отговаря на най-разумни доводи, — нито да възразя на забележки, лишени от всякаква логика, истински детински съждения. Еднакво безсилна съм да се боря срещу недостатъците на възрастните и безпомощността на децата; и в единия, и в другия случай има удари и аз безропотно ги понасям; вероятно бих употребила сила срещу сила, но аз съм обезоръжена срещу тези, които съжалявам. Ако заради спасението на Мадлен трябва да прибегна до насилие, аз, струва ми се, бих умряла с нея. Съжалението поразява всички клетки на съществуването ми и отслабва нервите ми. Ето защо сътресенията през последните десет дни ме съкрушиха; аз така често съм подлагана на изпитания, че духом отпаднах напълно и нищо не е в състояние да ме промени; вече често не ми достигат силите, с които някога понасях бури. Да, понякога се чувствавам победена. Без отдих и без морето, което би ме освежило, аз ще умра. Господин Дьо Морсоф ще ме погуби и сам ще умре от отчаяние.

— Защо не се откъснете от Клошгурд за няколко месеца? Защо не отидете с децата на море?

— Защото господин Дьо Морсоф би сметнал, че ще загине, ако не съм до него. Макар да не признава това, той разбира положението си. В него живеят двама души — здрав и болен, — два различни характера, чиито противоречия обясняват много странности. Но той има основание да се безпокои. Всичко тук би тръгнало с главата надолу. Вие видяхте в мен досега само майка, която брани децата си от кръжация над тях ястреб. Това е непосилна задача, утежнявана още повече от господин Дьо Морсоф, който изисква непрестанно внимание към себе си и непрекъснато пита: „Къде е госпожата?“ Но това не е всичко. Аз съм учителят на Жак и гувернантката на Мадлен. Освен това съм иконом и управител. Ще разберете значението на думите ми, ако се запознаете по-отблизо със селското стопанство. Това е крайно уморително занятие в Турен. Ние получаваме ниски доходи от нашите земи, тъй като арендаторите ги обработват на изполица, система, която изисква постоянен надзор. Сами трябва да продаваме зърното, добитъка и всичко, което ражда земята. Конкурират ни нашите собствени фермери; договарят се в кръчмата с купувачите и установяват цените, тъй като първи продават реколтата си. Ще ви отегча, ако взема да ви изброявам всички трудности в стопанството. Колкото и да се старая, не мога да следя дали нашите работници не торят земята си с наша тор, нито мога да разбера дали посредниците ни не се договарят с тях при подялбата на реколтата; не умея също така да избира подходящ момент за продажбата. Спомнете си колко разсеян е господин Дьо Морсоф, колко неохотно се занимава със своите дела и ще разберете цялата тежест на моето бreme, от което за минутка не мога да се освободя. Отлъча ли се от дома си, ще се разорим. Никой няма да се подчинява на графа, чиито заповеди са противоречиви, а и не го обичат тук; той е свадлив, надменен и като всички слаби хора, твърде много се вслушва в думите на подчинените си, та затова не може да внуши обич, която обединява хората. Ако аз замина, нито един слуга не ще остане у нас повече от седмица. Виждате, че съм прикована към Клошгурд като тези ламаринени букетчета към нашите покриви. Аз нямам вече скрити мисли от вас, господине. Никой в нашия край не знае тайните на Клошгурд, вие единствен сте посветен в тях. Отнасяйте се колкото се може по-добре, по-дружелюбно към

господин Дьо Морсоф и ще заслужите моето уважение, моята признателност — прибави тя още по-ласкаво. — При това условие вие винаги ще бъдете желан гост в Клошгурд и ще намерите тук верни приятели.

— Моите страдания са нищо в сравнение с вашите — казах аз. — Вие, вие единствена...

— Не, не сте прав — прекъсна ме тя с усмивка на примирен човек, която би трогнала и сърце от камък. — Нека моята изповед не ви учудва, тя показва живота в истинската му светлина, а не такъв, какъвто вашето въображение ви го рисува. Всички ние имаме своите недостатъци и достойнства. Ако бях се омъжила за някой прахосник, той сигурно би ме разорил. Ако ли пък бях дала ръката си на пламенен и страстен млад човек, той би търсил успехи в обществото и аз може би не бих съумяла да го задържа; той би ме изоставил и аз бих умряла от ревност. О, аз съм ревнива — извика тя страстно и гласът ѝ напомни тътен на далечен гръм. — А господин Дьо Морсоф е привързан към мен с цялата любов, на която е способен. Той сложи в нозете ми всичко, което е най-добро в сърцето му, като Мария-Магдалена, измила с благовония нозете на Спасителя, Повярвайте ми, живот, изпълнен с любов, е гибелно изключение, несъобразено със земните закони; всеки цвят увяхва, от големите радости на утрешния ден остава само горчива утайка, ако те изобщо дочакат този утрешен ден. Действителният живот е пълен със страдания; погледнете под терасата тази коприва — ето символа на живота; копривата, както виждате, и без слънце си остава зелена и свежа. Тук, както и в северните страни, небето наистина рядко се усмихва, но затова пък ни възнаграждава за много мъки и най-после — всяка жена преди всичко е майка и принесените от нея жертви я привързват към дома ѝ повече, отколкото удоволствията. В семейството аз привличам върху себе си бурите, готови да се разразят над слугите или над децата ми, и изпитвам от това неизказано удовлетворение, даващо ми тайни сили. Прояви ли човек веднъж смирение, после по-леко се покорява на съдбата. Бог никога не ме оставя без надежда. Отначало здравето на децата ме отчайваше, но с годините те се чувствуват все по-добре и по-добре. Освен това нашето имение стана по-красиво, благосъстоянието ни расте. Кой знае дали господин Дьо Морсоф не ще бъде щастлив на стари години благодарение на усилията ми! Повярвайте ми, жената,

която се представя пред Божия съд със зелена палмова вейка в ръка и е дарявала утешение на този, който е проклетел живота, такава жена е съумяла да претвори болката си в блаженство. Ако моите страдания са нужни за доброто на семейството, нима можем да ги наречем страдания?

— Да — отвърнах аз, — и вашите, и моите страдания са били необходими, за да можем да оценим красотата на цветето, израсло в каменистите сипеи на нашия живот; сега може би ние заедно ще се насладим на неговите благоухания, може би ще изпитаме вълшебната му сила — та нали тя изпълва душата с нежност, нали тя съживява младите вейки, пожълтели от студа. Тогава вече животът не ще бъде бремене, тъй като престава да ни принадлежи. Боже мой, чуи ме! — въздъхнах аз, прибягвайки до мистичния език, към който ме бе приучило религиозното възпитание. — Ти виждаш по какви пътища сме вървели един към друг, какъв компас ни е показвал пътя сред бурния океан към оня светъл извор, що бяга, клокочи по златистия пясък между зелени цветущи брегове. Нима не сме следвали подобно на влъхвите една и съща звезда? И ето, ние стоим пред яслата, където се пробужда Божественият младенец, комуто е съдено да извърши чудо: Той ще облече в зеленина голите дървета, ще възроди света с радостните си викове, ще даде сладост на живота, покой на нощите, веселие на дните. Чия ръка година след година тъчеше нови нишки между нас? Нима не сме свързани по-тясно от брат и сестра? Не разделяйте никога това, що Бог е съединил. Страданията, за които говорите, са били семето, що с пълни шепи е пръскал сеячът, за да позлати нивата под лъчите на най-прекрасното слънце. Вижте! Погледнете я! Нима не е настъпил за нас часът заедно да откъснем един след друг тези узрели класове? Каква сила ми вдъхвате вие, щом се осмелявам да ви говоря така! Отговорете ми или аз никога повече не ще стъпя на този бряг на Ендр.

— Вие ме пощадихте и не произнесохте думата любов — строго ме прекъсна тя, — но ми говорихте за чувство, непознато и непозволено за мен. Още сте дете и ви прощавам, но за последен път. Знайте, господине, аз съм буквално опиянена от майчински чувства. Не обичам господин Дьо Морсоф нито от съзнание за дълг, нито от надежди за вечно блаженство, но съм свързана с него чрез непреодолимо чувство с всички струни на моята душа. Нима някой ми

е наложил този брак? Моето съгласие се дължи на съчувствието ми към злочестия господин Дьо Морсоф. Нима не на жените принадлежи да смекчават злото, причинено от времето, да утешават храбрите, сражавали се на полето на честта и завърнали се у дома си, покрити с рани? Какво още да ви кажа? Аз изпитах някакво себично доволство, виждайки, че го забавлявате: нима това не е истинско майчинство? Нима моята изповед не ви разкри достатъчно ясно, че имам три деца, на които никога не трябва да изменя, чиито души оросявам с живителна роса, чиито сърца стоплям в мразовити дни, нито за миг не помисляйки за себе си. Не внасяйте горчивина в майчинското самопожертвование! Макар моята съпружеска вярност да е неуязвима, не говорете с мен повече така. Ако нарушите тази толкова невинна забрана, предупреждавам ви, че вратата на този дом завинаги ще бъде затворена за вас. Аз вярвах в чистото приятелство, в безкористната привързаност, по-силна от кръвните връзки. Неосъществима мечта. Търсех приятел, който да не бъде мой съдник, приятел, готов да ме изслуша в мигове на слабост, когато гневният глас е убийствен; приятел възвишен, пред когото от нищо не бих се бояла. Младостта е благородна, чистосърдечна, самоотвержена, безкористна! Виждайки вашата настойчивост, аз повярвах, признавам ви, в Божието предопределение; помислих си, че ще ми посветите душата си, както свещеникът посвещава душата си на вярващите, че съм намерила сърце, за да изливам в него скърбите си, когато станат непоносими, и пред което да извикам от болка, когато виковете сами се изтръгват от гърдите и заплашват да ме задушат, ако се опитам да ги сподавя. Тогава моят живот, така необходим на трите деца, би продължил до времето, когато Жак възмъжее. Но това желание е твърде егоистично. Нима е повторима любовта на Лаура и Петрарка? Заблуждавала съм се явно, на Бога това е неудобно. Аз съм обречена да умра на поста си, като войник, оставен сам на стража. Моят изповедник е строг, неумолим... а леля ми не е вече между живите.

Две едри сълзи блеснаха в очите ѝ на лунната светлина и бавно се търколиха по бузите ѝ; аз протегнах ръка към лицето ѝ и задържайки горчивите сълзи, ги изпих със страстно благоговение, което бе предизвикано от думите на графинята, запечатани с десетгодишни скрити мъки, пропиленни чувства, неотстъпни грижи,

безкрайни тревоги и най-възвишен женски героизъм. Тя ме погледна с кротко недоумение.

— Ето — развълнувано продумах аз — първото свято причастие на любовта! — Да, аз току-що споделих вашите скърби, току-що се съединиха нашите души, както се съединяваме с Христа чрез светото причастие. Да обичаш безнадеждно, също е щастие. Ах, коя жена на земята би могла да ми достави дълбоката радост, що почувствувах, изпивайки тези сълзи! Да, аз приемам вашето условие, макар то да ме осъжда на нови мъки. Отдавам ви се всецяло, не изисквайки нищо в замяна, и ще бъда за вас това, което пожелаете.

Тя ме прекъсна с движение на ръката си и с глух глас ми каза:

— Приемам този съюз, ако никога не бъде нарушаван от вас.

— Добре — отвърнах аз, — но колкото по-малко ми обещавате, толкова по-неотклонно трябва да изпълните обещанието.

— Но вие проявявате недоверие — забеляза тя с тъга.

— Не, приемам договора с чувство на най-чиста радост. Чуйте! Бих искал да ви назовавам с име, с което никой не ви назовава, както нашето чувство няма на себе си равно.

— Изисквате много — каза тя, — но аз не съм такава скъперница, каквато предполагате. Господин Дьо Морсоф ме нарича Бланш. Един-единствен човек на света, обожаемата ми леля, която обичах повече от всичко, ме наричаше Анриет. Ще стана отново Анриет за вас.

Улових ръката ѝ и я целунах. Тя не я отдръпна, оказвайки ми онова доверие, което възвисява жената така високо над нас, мъжете, че понякога ни гнети. После тя се облакът на каменния парапет на терасата и устреми поглед към Ендр.

— Не грешите ли, приятелю мой — каза тя, — като искате с един скок да стигнете до края на пътя? Та вие с първата глътка пресушихте чашата, предложена ви така чистосърдечно. Да, любовта не знае сметки, тя или се отдава всецяло, или не е истинско чувство. Господин Дьо Морсоф — продължи тя след късо мълчание — е преди всичко откровен и горд. Може би заради мене ще се опитате да забравите оскърбителните му думи. Ако сам не ги помни, утре ще му ги припомня аз. Не идвайте известно време в Клошгурд, с това ще се издигнете в очите му. В неделя, на излизане от църква, той сам ще дойде при вас; аз го познавам, убедена съм, че ще се постарее да

заглади вината си и ще ви бъде благодарен, че сте се отнесли с него като с човек, отговарящ за постъпките и за думите си.

— Пет дни да не ви виждам, да не чувам гласа ви!

— Не влагайте никога толкова жар в думите, които ми отправяте. Обиколихме два пъти терасата в мълчание.

— Късно е, време е да се разделим.

Поисках да целуна ръката ѝ, тя се поколеба, а после я протегна и с умоляващ глас каза:

— Не трябва да ме хващате за ръката, чакайте сама да ви я подам; предоставете ми това право, иначе ще се превърна във ваша вещ, а това не бива да става.

— Довиждане! — ѝ казах аз.

Излязох си през малката градинска врата, която тя отпори за мен. Преди да я затвори, отново протегна ръка към мен, казвайки:

— Наистина бяхте много добър тази вечер, утешихте ме, озарихте бъдещето ми, ето моята ръка, вземете я!

Покрих с целувки ръката ѝ, а когато вдигнах глава, видях сълзи в очите ѝ. Разделихме се. Тя се изкачи на терасата и ме погледна още веднъж. Когато излязох на пътя, водещ за Фрапел, отново видях бялата ѝ рокля, осветена от луната; след няколко минути прозорецът на спалнята ѝ светна.

„О, моя Анриет — продумах в себе си, — на теб принадлежи най-чистата любов, каквато някога е разцъфвала на тази земя!“

Отправих се към дома, непрестанно обръщайки се назад. В душата си чувствувах неизразима радост. Благородно поприще се откриваше най-после за предаността, присъща на всяко младо сърце, а аз така дълго не бях имал случай да я проявя! Подобно на свещеник, който след краткия миг на ръкополагането встъпва в нов живот, аз бях обречен, бях отдал цялата своя душа.

Простото „да“ ме бе задължило да затая завинаги непреодолимата си страст, никога да не злоупотребявам с приятелството на тази жена, за да не я тласна неусетно към любовта. Всички благородни чувства се пробудиха в мен и заговориха наведнъж. Преди да се озова в тясната си стаичка, ми се прииска да остана под звездния купол на небето, да се отдам на упоителни мечти, да се вслушам още веднъж в звучащите в ушите ми жалби на ранената гълъбица, да си припомня дума по дума това искрено и просто

признание, да попия лъчите на душата, която от сега нататък щеше да поверява на мен своите скърби. Колко възвишена бе тази жена, свято отдадена на съпругеския дълг, посветила се беззаветно в служба на болни, слаби и страдащи! Тя стоеше пред мен сякаш на клада, като мъченица и светица! Любувах се на лицето ѝ, изплавало в мрака, когато внезапно ми се стори, че отгатнах скрития смисъл на думите ѝ, тайнственото им значение, и от това Анриет още повече се възвиси в очите ми. Очевидно искаше да бъде за нея това, което тя бе за своя малък свят; очевидно искаше да черпи от мен сили и утешение, да ме въведе в своя свят, да ме постави редом със себе си или дори по-високо от себе си. Небесните тела, казват някои автори на смели хипотези, по този именно начин си предават движението и светлината. Тази мисъл внезапно ме отнесе в звездните висини. Озовах се в приказния свят на първите си мечти и видях детските си скърби през призмата на щастието, в което плувах сега.

Таланти, угаснали в сълзи, сърца отхвърлени, неznайни светици със строгото целомъдрие на Кларис Харлоу, деца отречени, низвергнати, невинни, всички вие, влезли в живота през пустините му, вие, срещнали навсякъде безмерната студенина на света, не се окайвайте никога! Сами можете да познаете безпределното щастие в мига, когато едно сърце се разтвори за вас, когато едно ухо с разбиране ви слуша и нечий поглед ви среща с любов. Една такава минута заличава години страдания. Изживени горести, скръбни мисли, пориви на отчаяние и тъга, отминали, но не забравени, ви свързват още по-силно с близката на вас душа. Възвеличена от несбъднатите ви желания, жената жъне тогава сподавените вопли на душата и потиснатите пориви на плътта, възнаграждава щедро измамените ви надежди, утешава ви за предишни горести като дан, изисквана от съдбата за безкрайното блаженство, което изпитвате в деня на духовното обричане на сърцето ви. И само ангелите изричат новото име, с което би трябвало да се назовава тази свята любов, както единствени вие, братя мои, ще разберете какво бе станала госпожа Дьо Морсоф за клетия самотник, какъвто бях аз.

---

[0] Романът започва да се печата във вестник „Ревю дьо Пари“ през ноември и декември 1835 година, след което публикацията му се прекратява. През месец юни 1836 година излиза в отделна книга при

издателство „Верде“. Второто издание на романа се появява в 1839 година, а в 1844 година е включен в „Сцени от провинциалния живот“ в първото издание на „Човешка комедия“. ↑

[1] *Накар, Жан-Батист* (1780–1854) — стар приятел на семейството на Балзак, домашен лекар на писателя. ↑

[2] ... *бавно въздигащата се литературна сграда* — става дума за огромния цикъл от романи, замислен от Балзак в началото на 30-те години и впоследствие получил название „Човешка комедия“. ↑

[3] *Ораторианци* — религиозен орден, основан в Западна Европа в XVI столетие, получил наименованието си от оратория — молитвен кът, и опитвал се да приспособи науката и философията към целите на католическата пропаганда. ↑

[4] *Beati qui lugent* (лат.). — Блажени страдащите. ↑

[5] В 1806 година Наполеон обявил пълна блокада на Англия, в отговор на която Англия установила контрол над френската морска търговия. Това довело до рязко поскъпване на колониалните стоки във Франция. ↑

[6] *Пале Роаял* — дворец в Париж, построен в началото на XVII век; по времето на Балзак там се помещавали игрални домове, увеселителни заведения, кафенета, модни магазини и пр. ↑

[7] *Бианка Капело* — велика херцогиня на Тоскана (1548–1587) от прочутия венециански род Гримани Капело. ↑

[8] **Пропуснатата бележка в книжното издание.** Явно иде реч за карибския пират Хенри Морган (1635–1688). — Бел. NomaD. ↑

[10] **Пропуснатата бележка в книжното издание.** „O filii, o filiae“ — „О синове, о дъщери“, католически великденски литургичен химн от XV в. — Бел. NomaD. ↑

[11] **Пропуснатата бележка в книжното издание.** *Иов* — библейски старозаветен персонаж, върху когото по волята на Господ се стоварили неизчислими страдания и нещастия. — Бел. NomaD. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ПЪРВА ЛЮБОВ

Тази сцена се бе разиграла във вторник и до неделя, дори по време на разходките си, нито веднъж не прекосих Ендр. За тези пет дена в Клошгурд станаха големи събития. Графът получи чин генерал-майор, кръста „Сен Луи“ и пенсия от четири хиляди франка. На херцог Дьо Лъонкур-Живри, издигнат в пер на Франция, бяха възвърнати две гори и предишната му служба в двора, а жена му отново стана собственица на още непродадените си имуществва, влизащи дотогава в чертите на имперските владения. Графиня Дьо Морсоф се оказваше по този начин една от най-богатите наследници в Мен. Майка ѝ бе донесла сто хиляди франка, спестени от доходите на Живри, сума, покриваща зестрата ѝ, все още неизплатена на господин Дьо Морсоф, който въпреки бедността си никога не бе напомнял за тези пари. Във всички житейски дела поведението на този човек свидетелствуваше за най-чиста безкористност. Прибавяйки към тази сума собствените си спестявания, графът можеше да закупи две съседни имения, осигуряващи му около девет хиляди ливри доход. Тъй като на Жак предстоеше да наследи титлата на дядо си, графът веднага реши да припише земите на двете семейства на името на Жак; бъдещето на Мадлен също бе обезпечено, тъй като високото положение на херцог Дьо Лъонкур ѝ обещавахе блестяща партия. Тези промени и това неочаквано щастие донякъде облекчиха старите рани на бившия емигрант.

Пристигането в Клошгурд на херцогиня Дьо Лъонкур бе събитие за този край. Аз с горчивина си помислих, че дамата принадлежи към най-висшите среди и едва тогава забелязах в дъщеря ѝ кастовия дух, смекчен благодарение на рядкото благородство на чувствата. Какво представлявах аз, клетникът, непритежаващ нищо освен смелостта и трудолюбието си? Тогава и през ум не ми минаваше, че Реставрацията може да промени съдбата ми, както и съдбата на близките ми.

В неделя, от параклиса, запазен за семейство Дьо Шесел, абат Дьо Келюс и мен, аз хвърлях жадни погледи към отсрещния параклис, където се намираха херцогинята с дъщеря си, графът и децата. Лицето на моя кумир, скрито под сламената шапка, нито веднъж не се обърна към мен и това пренебрежение сякаш ме привърза към графинята по-силно от всичко, що ни свързваше дотогава. Високоставената Анриет дьо Лънонкур — за мен вече скъпата ми Анриет, — чийто живот така исках да облекча, се молеше горещо; вярата придаваше на осанката ѝ нещо одухотворено, някаква самовглъбеност, неподвижността на статуя на светец и аз дълбоко се развълнувах.

Според обичаите в селските енории вечернята се отслужваше малко след сутрешната служба. На излизане от църква госпожа Дьо Шесел любезно предложи на съседите си да прекарат това време във Фрапел, вместо да прекосяват два пъти Ендр и ливадата, и то в най-горещите часове на деня. Предложението бе прието. Господин Дьо Шесел поведе под ръка херцогинята, графът — госпожа Дьо Шесел, а аз тръгнах с графинята и когато пътем се докоснахме за пръв път, усетих еластичната мекота на хубавите ѝ ръце. Пътят от църквата до Фрапел водеше през парка Саше; прокрадвайки се през листата на дърветата, слънчевите лъчи хвърляха светли петна върху пясъка на алеите, чиито очертания напомняха пъстра коприна. Наблюдавайки тази игра на светлини и сенки, аз се замислих и сърцето ми заби неудържимо от горди и дръзновени мечти.

— Какво ви е? — запита тя, след като изминахме няколко крачки в мълчание, което не се осмелявах да наруша. — Сърцето ви така силно бие...

— Научих за щастливите промени във вашия дом — ѝ казах аз — и сега ме тревожат смътни опасения, както се тревожат всички, които обичат дълбоко. Кажете, вашето високо положение не ще ли навреди на приятелството ни?

— Как може да допуснете? — запита на свой ред тя. — Ако още веднъж подобна мисъл мине през ума ви, аз няма дори да ви презра, а просто ще ви забравя завинаги.

Погледнах я в захлас, с който, предполагам, заразих и нея.

— Ние само се възползувахме от правото, давано ни от законите, които не сме искали, нито сме издавали — каза тя, — но просяци или сребролюбци не сме били и няма да бъдем; впрочем, добре ви е

известно, че ние с господин Дьо Морсоф не можем да напуснем Клошгурд. По мой съвет господин Дьо Морсоф се отказа от поста командир в кралската гвардия. Достатъчно ни е, че баща ми получи придворна длъжност. Принудителната ни скромност — добави тя с горчива усмивка — се оказа полезна за децата ни. Кралят, при когото служи моят баща, много благосклонно е заявил, че ще прехвърли върху Жак благодеянията, отказани от господин Дьо Морсоф. Възпитанието на Жак, върху което трябва добре да помислим, е днес наша главна грижа; той ще представлява двете семейства — Лънонкур и Морсоф. Към него е насочено сега честолюбието ми и тревогата ми стана по-голяма. Жак не само трябва да живее, но и да бъде достоен за името си, а това ми налага две противоречиви задължения. Досега аз сама обучавах Жак, съобразявайки занятията със силите му; сега обаче той се нуждае от наставник, а къде да намеря човек, който да ме задоволява? После, по-късно, кой приятел ще ми го запази в този страшен Париж, където всичко е съблазън и примамка за душата и тялото? Приятелю мой — продължи тя развълнувано, — гледайки вашето чело и очите ви, всеки би отгатнал във вас орела, комуто е съдено да живее във висините? Разтворете криле и литнете, бъдете един ден наставник на моето скъпо дете. Идете в Париж; ако баща и брат не ви помогнат, моето семейство, и особено майка ми, не ще ви откажат поддръжката си; майка ми е делови човек и положително думата ѝ ще се чуе в обществото. Възползвайте се от нашето влияние! Тогава не ще бъдете лишен нито от опора, нито от съвети в избраното от вас поприще. Употребете излишъка от силите си за задоволяване на благородни стремежи.

— Разбирам ви — ѝ казах аз, като я прекъснах, — този благороден стремеж трябва да стане моя единствена страст. Но аз при все това ще ви принадлежа всецяло. Не, аз не искам благоразумието ми в Клошгурд да бъде възнаграждавано в Париж. Ще отида там, ще се издигна сам, със свои сили. Ще приема всичко от вас, но от други не желая нищо.

— Детинщини — прошепна тя, зле сдържайки доволната си усмивка.

— Впрочем аз съм посветил живота си на вас. Мислейки за нашето положение, реших да свържем неразривно съдбите си.

Тя трепна леко, спря се и ме погледна право в очите.

— Какво искате да кажете? — запита ме, като остави да се отдалечат двете двойки, които вървяха пред нас, и извика при себе си децата.

— Кажете ми откровенно, как искате да ви обичам?

— Както ме обичаше моята леля, чиито права ви предадох, позволявайки ви да ме наричате с името, което си бе избрала тя.

— И така, ще ви обичам безнадеждно, при пълно себеотрицание. Да, ще направя за вас това, което човекът прави за Бога. Това искате, нали? Ще постъпя в семинария, ще изляза оттам свещеник и ще се заема с възпитанието на Жак. Вашият Жак ще бъде мое второ „аз“: политически убеждения, мисъл, енергия, търпение — с една дума, ще му дам всичко. По този начин ще остана до вас и любовта ми не ще бъде заподозряна от никого: религията ще ме брани, както кристален похлупак предпазва сребърна богородица. Няма защо да се боите от поривите на страстта, които понякога обхващат мъжа и на които вече се поддадох веднъж. Моето сърце ще изгори в този пожар и аз ще ви обичам с любов, очистена от земна съблазън.

Тя побледня и заговори бързо:

— Феликс, не се обвързвайте с отношения, които ще попречат на щастието ви. Ще умра от скръб, ако бъда причина за такова самоубийство. Помислете, дете мое, та няма безнадеждната любов е призвание? Дочакайте изпитанията на живота и тогава съдете за него; така искам, така заповядвам. Не се обвързвайте нито с църквата, нито с жена, не се обвързвайте с каквото и да било и по какъвто и да било начин, забранявам ви това! Останете свободен. Вие сте на двайсет и една години. Още не знаете какво ви готви бъдещето. Боже мой, дали не съм се излъгала във вас? А аз мислех, че два месеца са достатъчни, за да опознаеш чуждата душа.

— Какви надежди възлагате на мен? — запитах аз и в очите ми светнаха мълнии.

— Приятелю мой, приемете помощта ми, издигнете се, преуспейте и ще узнаете надеждите ми. Помнете — добавя тя, сякаш издавайки против волята си някаква своя тайна, — не изоставяйте никога Мадлен, чиято ръка държите в тази минута.

Пошепнала бе на ухото ми тези думи, които доказваха колко много я занимаваше моето бъдеще.

— Мадлен? — изненадах се аз. — Никога!

След този разговор настъпи мълчание, изпълнено с вълнение. Душите ни бяха обхванати от смут, който оставяше в тях неизгладими следи. Но ето че стигнахме до дървената врата, която водеше в парка на Фрапел и чиито два стълба сякаш и днес още виждам, обвити в пълзящи растения, мъх, бурени и къпини.

Изведнъж мисъл за възможната смърт на графа прониза като стрела мозъка ми и аз й казах:

— Разбирам ви.

— Най-последно — отвърна тя с тон, който ми подсказа, че й приписвам напълно чужда на нея мисъл.

Такава чистота на помислите предизвика у мен сълзи на умиление, но колко горчивини им придаде егоизмът на страстта! Разбрах, че Анриет ме обича недостатъчно, иначе би желала да си възвърне свободата.

Докато любовта се бои от греха, струва ни се, че има граници, а любовта трябва да бъде безгранична. Сърцето ми се сви болезнено.

„Не ме обича!“ — мислех си аз.

И желаейки да скрия това, което ставаше в душата ми, се наведох и целунах Мадлен по косите.

— Страхувам се от майка ви — казах на графинята, за да подновя разговора.

— Аз също — отвърна тя с детска неподправеност. — Не забравяйте обаче да се обръщате към нея винаги в трето лице. Днешната младеж отвикна от тази форма на учтивост, но вие трябва да я следвате, направете го заради мен. Впрочем, да се почитат жените, на каквато и възраст да са те, и да се държи сметка за социалните различия, без да се подчертават, е признак на добро възпитание! Нима почитта, която оказваме на по-високостоящите от нас, не задължава да се уважават и нашите достойнства? В обществото всичко е тясно свързано. Кардинал Дьо ла Ровер и Рафаело д'Урбино се ползували някога с еднаква почит. Във вашите лица вие сте закърмени с млякото на Революцията и това, естествено, се е отразило на политическите ви убеждения; но с годините ще се убедите, че зле разбраните принципи за свобода са безсилни да създадат щастие за народите. Преди да разсъждавам като представителка на рода Лънонкур върху това, което е и трябва да бъде аристокрацията, моят здрав разум на селянка ми подсказва, че обществото съществува само благодарение на

йерархията. Вие сте в такъв период от живота, когато трябва добре да помислите върху избора си. Бъдете с тези, към които принадлежите по рождение. Особено — прибавя тя, смеейки се — когато те са на власт.

Бях искрено трогнат от тези думи, където политическите убеждения се криеха под топлината на чувството — съчетание, което дава на жените такава непреодолима власт над нас; всички те умеят да обличат в нежни чувства и най-отвлечените си съждения. В желанието си да оправдае постъпките на графа Анриет сякаш предвиждаше онова, което щях да си помисля, забелязвайки за пръв път раболепието му. Неограничен господар в своя замък, обкръжен от ореола на славното минало, господин Дьо Морсоф стоеше в моите очи на недосегаема висота и признавам, че бях неприятно изненадан, когато видях угодническите обноски, с които подчертаваше разстоянието, отделящо го от херцогинята. Роб на тщеславието си, той искаше да се подчинява само на най-големите господари; чувствавах се като унижен пред самоунижението на този, който ме караше да треперя, властвувайки над любовта ми. Този вътрешен бунт ме накара да разбера мъките на великодушните жени, обвързани завинаги с мъжа, чиито дребни подлости те трябва да прикриват ежедневно. Чувството за собствено достойнство е преграда, пазеща еднакво големия и малкия, при което всеки от тях може да гледа другия в лицето. Аз бях почтителен с херцогинята от уважение към възрастта ѝ; но там, където другите виждаха херцогинята, аз виждах майката на Анриет и дори влагах някакво благоговение в почтителността си към нея.

Влязохме в големия двор на Фрапел, където вече се бяха събрали останалите. Господин Дьо Морсоф ме представи много любезно на херцогинята, която ме огледа със студен, изпитателен израз. Госпожа Дьо Льононкур бе тогава на петдесет и шест години, удивително запазена, строга и величествена. Виждайки жестоките ѝ сини очи, бръчките около тях, тънките, резки черти, изправената, внушителна фигура, отмерените ѝ движения и жълтеникавата бледност на кожата, толкова ослепителна у дъщеря ѝ, аз разпознах студената раса, от която произлизаше и майка ми, с такава бързина, с каквато геологът разпознава шведската стомана. Херцогинята говореше с езика на стария кралски двор, произнасяше особено меко някои гласни и казваше „носещия“ вместо „носач“, „тоже“ вместо „също“. Аз не бях

раболепен, нито надут; държах се така добре, че тръгвайки за вечеря, графинята ми пошепна на ухото:

— Бяхте безукорен!

Графът се приближи към мен, улови ме за ръка и каза:

— Надявам се, че не ми се сърдите, Феликс? Ако съм бил малко рязък към вас, ще простите на стария си приятел. Ние вероятно ще останем тук да обядваме, а вас каним у дома в четвъртък, в деня, преди херцогинята да отпътува. Заминавам за Тур по работа. Не забравяйте Клошгурд. Съветвам ви да поддържате познанството с моята тъща. Нейният салон ще диктува модния тон в предградието Сен Жермен. Тя е запазила традициите на висшето общество, притежава огромни познания и може да ви опише герба на първия, както и на последния дворянин в Европа.

Възпитанието на графа, а може би и съветите на добрия му ангел проличаха при новите обстоятелства, сред които го поставяше възтъргъжествуването на делото на роялизма. В него нямаше арогантност, нито унижително раболепие, той бе, така да се каже, естествен, а и херцогинята не подчертаваше покровителствения си тон. Съпрузите Дьо Шесел приеха с благодарност поканата да обядват в Клошгурд следващия четвъртък. Аз се понравих на херцогинята и разбрах от погледите ѝ, че дъщеря ѝ бе разговаряла с нея за мен. Когато се върнахме от вечерня, тя ме разпита за семейството ми и се заинтересува дали не е мой роднина едноименникът ми Вандьонес, подвизаващ се на дипломатическото поприще.

— Това е моят брат — отвърнах аз.

Тогава херцогинята стана почти любезна и ми каза, че сестрата на баба ми, престарялата маркиза Дьо Листомер, произхождала от рода Гранлийо. Обноските ѝ бяха придобили сега някаква фамилиарност, която бях забелязал и у господин Дьо Морсоф в деня, когато се видяхме за пръв път. Погледът ѝ загуби надменното изражение, с което господарите на света ви дават да разберете, че между тях и вас лежи пропаст. Не знаех почти нищо за миналото на семейството си. Херцогинята ми разказа, че моят чичо, брат на дядо ми, старият абат, когото дори не познавах по име, бил член на тайния съвет, че брат ми бил повишен и че въз основа на някакъв член от Хартата, за която не знаех нищо, на баща ми била възвърната титлата маркиз Дьо Вандьонес.

— Аз имам само една титла — роб на Клошгурд — казах тихо на графинята.

Всички чудеса на Реставрацията се извършваха с бързина, която смайваше хората, възпитани при Империята. Но тези преобразования съвсем не ме занимаваха. Най-незначителната дума, най-незабележимият жест на госпожа Дьо Морсоф бяха за мен единствените събития, на които отдавах значение. Не знаех какво значи таен съвет, бях невежа в политическите и светските дела и имах едно-единствено желание: да обичам Анриет по-нежно, отколкото Петрарка е обичал Лаура. При вида на такова безразличие херцогинята сигурно ме е взела за дете.

Във Фрапел надойдоха много хора — бяхме трийсет гости на трапезата. Какво опиянение обхваща младия човек, когато знае, че любимата му, затъмнила с красотата си всички останали жени и станала предмет на влюбени погледи, запазва единствено за него топлотата на целомъдрено сведените си очи. Какъв възторг изпитва той, забелязвайки доказателства за нежното и неизменно чувство в оттенъците на гласа ѝ, в шеговитите ѝ, дори насмешливи думи и как безумно я ревнува от всички светски забавления! Доволен от вниманието, с което го обграждаха, графът изглеждаше подмладен; жена му се радваше, надявайки се на благоприятни промени в разположението на духа му; а аз се смеех с Мадлен, която, подобно на всички рано развиващи се деца, ме изненадваше с учудващо верните си забележки, не зли, но присмехулни и нещадещи никого от присъстващите. Това бе наистина чудесен ден. Една дума, една надежда, породена сутринта, бе направила природата лъчезарна; и виждайки ме така щастлив, Анриет също бе щастлива.

— Колко благотворен бе този проблясък на радост в моя сив, унил живот — ми каза тя на другия ден.

Този ден, разбира се, прекарах в Клошгурд, откъдето бях отлъчен цели пет дни, и сега жадно наваксвах изгубеното. Графът беше отпътувал още в шест часа сутринта, за да урежда крепостните си актове в Тур. По време на отсъствието му между майката и дъщерята възникнаха сериозни разногласия. Херцогинята отведе дъщеря си в Париж с надеждата да измоли за нея място в двора, където графът също можеше да заеме висока длъжност, като се откаже от предишното си решение. Анриет, която минаваше за щастлива жена, не искаше да

разкрие никому, нито дори на собствената си майка, своите ужасни страдания, както и действителното нищожество на господин Дьо Морсоф. Боейки се майка ѝ да не проникне в тайната на семейния ѝ живот, тя бе изпратила съпруга си в Тур, където той трябваше да се разправя с нотариуси. Единствен аз, както казваше тя, бях посветен в тайните на Клошгурд. Знаейки от опит колко успокояващо действуват чистият въздух и синьото небе на Турен върху раздражителния нрав и мъчителните припадъци на графа и какво благотворно влияние оказва животът в Клошгурд върху здравето на децата ѝ, тя противопоставяше убедителни доводи на всички увещания на властната херцогиня, която бе по-скоро унижена, отколкото огорчена от злополучния брак на дъщеря си. Анриет с болка забеляза, че майка ѝ не се безпокои особено много за здравето на Жак и Мадлен. Като всички майки, свикнали да заповядват на дъщерите си дори и след омъжването им, херцогинята изявяваше волята си по начин, който не търпеше възражение; в желанието си да изтръгне съгласие тя бе ту неочаквано нежна, ту гневно студена, за да получи чрез страха това, което с благост не успяваше да извоюва; после, виждайки безползните си усилия, тя прибегваше към зла ирония, каквато бях наблюдавал у майка си.

През десетдневното пребиваване на херцогинята в Клошгурд Анриет премина през всички мъки, известни на младите жени, които въстават против властта на родителите си и желаят да утвърдят своята независимост. Вие, които за щастие имате най-добрата, най-нежната от всички майки, трудно ще разберете това. За да добиете представа за тази борба между херцогинята, суха, безстрастна, присмехулна и тщеславна, и дъщеря ѝ, изпълнена с мека, непосредствена, никога неуниваща доброта, представете си лилия, с каквато сърцето ми постоянно я сравнява, попаднала между стоманените зъбци на машина.

Тази майка нямаше нищо общо с дъщеря си; тя не съумя да отгатне нито една от истинските причини, заставлящи графинята да се отказва от преимуществата на Реставрацията и да продължава уединения си живот. Усъмни се в любовна интрижка между дъщеря си и мен. Думата, която употреби, за да изрази подозренията си, издълба между двете жени пропаст, която нищо вече не можеше да запълни.

Макар семействата да скриват старателно своите вътрешни раздори, опитайте се да проникнете в тайния им живот. Почти

навсякъде ще намерите ту дълбоки, неизлечими рани, отслабващи кръвните връзки, ту жива, трогателна любов, която сходството на характерите увековечава, а смъртта превръща в трагедия, оставаща в душата неизгладими, черни следи, ту затаена ненавист, която ожесточава сърцето и пресушава сълзите в миговете на сетната разлъка. Изтерзавана вчера, изтерзавана днес, измъчвана от всички, дори от децата си, тези два нещастни ангела, без вина за собствените си страдания, нито за тези, които причиняваха на родителите си, нима можеше клетата жена да не обича човека, който не я измъчваше и желаше да я обгради с непреодолима стена, за да я запази от всякакви бури, от всякакви удари, от всякакви рани? Аз страдах от тези борби между майка и дъщеря и при все това понякога, когато Анриет подиреше убежище в сърцето ми, доверявайки ми новите си мъки, се чувствувах щастлив. Тогава можех да се възхитя от спокойствието ѝ в скръбта и от неизтощимото ѝ търпение. И с всеки изминал ден все по-добре разбирах смисъла на думите ѝ: „Обичайте ме така, както ме обичаше леля ми.“

— Нима у вас няма капка амбиция? — сурово се обърна към мен веднъж херцогинята на обяд.

— Госпожо — отвърнах, поглеждайки я сериозно, — чувствувам в себе си достатъчно сили, за да покоря света, но съм само на двайсет и една години и нямам никаква поддръжка.

Тя погледна учудено графинята, предполагайки, че дъщеря ѝ потъпква в мен всякакво честолюбие, за да ме задържи до себе си. Пребиваването на херцогиня Дьо Лъононкур в Клошгурд бе за мен време на постоянно притеснение. Графинята ме съветваше да пазя благоприличие, страхуваше се от всичко, дори от тихо казаната дума, и за да ѝ угодя, трябваше да се съглася с тягостната игра на преструвките. Настъпи дългоочакваният четвъртък; това бе ден на досаден церемониал, един от тези дни, омразни за влюбените, свикнали с милата непринуденост на делниците, когато техният стол стои на обичайното си място и стопанката на дома им посвещава цялото си внимание. Любовта се ужасява от всичко, което е различно от нея. Накрая херцогинята замина, за да се наслаждава на дворцовия блясък, и животът в Клошгурд тръгна постарому.

Моята малка свада с графа имаше тази добра страна, че благодарение на нея станах по-редовен посетител на Клошгурд от

преди: аз можех да идвам тук по всяко време, без да възбудям най-малко подозрение. Усмирил поривите си, аз неусетно, като бръшлян, жадно обвил крехък ствол, се настаних в красивата душа на Анриет и пред мен се откри вълшебният свят на споделената любов.

Всеки час, от минута на минута, нашият духовен съюз, основан на пълно доверие, ставаше по-здрав; отнасяхме се един към друг всеки посвоему: графинята ме обкръжаваше с ласкаво покровителство, с непорочна майчина обич, докато моята любов, целомъдрена в присъствието ѝ, ставаше, далеч от нея, необузdana и гореща като разтопено желязо; аз я обичах с двойствена любов; хилядите стрели на желанието ту ме пронизваха, ту отлитаха към небето и се изгубваха в безкрайните небесни чертози.

Ако ме запитате защо, млад и изпълнен с огнени желания, съм се отдавал на измамните мечти за платоническа любов, ще ви призная, че тогава аз все още не бях напълно зрял мъж и не желяех да смущавам тази жена, вечно опасяваща се от някакво нещастие с децата, вечно очакваща гневните избухвания на графа; ако не бе потисната от някоя болест на Жак или Мадлен, тогава мъжът ѝ я измъчваше, а ако той случайно я оставеше на мира, тя прекарваше цели нощи до леглото на болното си дете. Прекалено горещо изразеното чувство разтърсваше цялото ѝ същество, страстта я оскърбяваше; тя жадуваше за чиста, възвишена любов, за нежна поддръжка, с една дума, за това, което сама отдаваше на другите. После (но трябва ли да говоря за това на истинска жена като вас) положението, в което се намирах, ми доставяше минути на вълшебна нега, на божествена слабост и дълбоко умиротворение, настъпващо след безмълвно принесени жертви. Нейната добросъвестност ме облагородяваше, рядкото ѝ себеотрицание внушаваше уважение, а искреното, дълбоко благочестие, подкрепящо всички останали добродетели, действуваше на околните като духовен елей. А бях и млад! Още така млад, че можех да влагам всички свои чувства в целувката, с която тя изрядко ми позволяваше да докосвам ръката ѝ, но само от външната страна и никога дланта, тъй като в нейните представи очевидно оттук започваха чувствените наслади. Никога две души така горещо не бяха се приласкавали и никога плътта така неумолимо и така победоносно не е била побеждавана. След време разбрах ясно пълнотата на това отминало щастие. Тогава не ме отвличаха никакви грижи, никакви

честолюбиви мечти не пречеа на бурното пълноводие на чувствата, погълнали живота ми. Да, по-късно ние обичаме в жената, докато в първата обичана жена обичаме всичко: нейните деца са наши деца, наш е домът ѝ, наши са тревогите ѝ, наши по-големи скърби са скърбите ѝ; обичаме дрехите и покъщнината ѝ; огорчава ни повече загубата на нейната реколта, отколкото вестта за собствените ни щети и сме готови да смърим госта, смутил нашия отдих край камината. Тази свята любов ни принуждава да живеем живота на другия човек, докато по-късно, уви, изискваме в дар чуждия живот, очаквайки жената да обогати с младата си страст нашите обеднели чувства.

Скоро станах свой човек в този дом, където за пръв път изпитах безкрайните наслади, които за изтерзаната душа са като освежителна баня за уморено тяло и тогава душата се къпе в блаженство, проникващо в най-потайните ѝ кътчета. За вас е трудно да ме разберете, вие сте жена, а тук става дума за щастието, което предлагат жените, без в замяна да получават равностойна отплата. Единствено мъжът познава неподобната наслада да бъдеш в чуждия дом любимец на домакинята, център на скритите ѝ чувства: кучето не лае, когато идваш, слугите знаят не по-зле от него твоите тайни права; децата, още непознаващи фалша, разбират, че техният дял любов никога не ще намалее и че твоето присъствие влияе благотворно на пътеводната им звезда; и ето, с присъщата си чувствителност те ту се гаят в тебе, ту от обич те мъчат като малки тирани; те са удивително досетливи и стават твои невинни съучастници; пристъпват към теб на пръсти, усмихват ти се и безшумно изчезват. Всички се стараят да ти угаждат, всички те обичат и ти се радват. Истинската страст е подобна на красиво цвете, което дълбоко пленява погледа, когато е израснало на неплодна почва. Да, несъмнено бях получил чудесни преимущества, приобщавайки се към живота на това семейство, където намерих близки на сърцето си хора, но в същото време се бях обременил с нови задължения. Дотогава господин Дьо Морсоф се стесняваше от мен, забелязал бях само някои негови недостатъци; скоро обаче изпитах в негово присъствие множество неудобства и разбрах колко благородна и милостива бе графинята, когато ми описваше ежедневните си борби. Тогавата познах всички грапавини на този непоносим характер: станах свидетел на постоянните му скандали за най-дребни неща, на оплакванията му от въображаеми болки, на вечното му недоволство,

помрачаващо живота в Клошгурд, на потребността му непрестанно да проявява деспотичната си власт, която жадуваше за все нови и нови жертви. Когато вечер се разхождахме, сам той избираше пътя; но накъдето и да отидехме, винаги бе в лошо разположение на духа и връщайки се вкъщи, хвърляше вината на други; причина за умората била жена му, тя го повлякла против волята му там, където не му се искало да отиде; забравяйки, че сам бе пожелал да се разходим, графът се оплакваше, че госпожа Дьо Морсоф го ръководела във всичко, че той нямал собствена воля, нито собствено мнение, че бил просто безгласна буква в дома си. Когато госпожа Дьо Морсоф посрещаше жестоките му думи с търпеливо мълчание, той се дразнеше, чувствувайки, че властта му се натъква на някаква преграда, и язвително подхвърляше:

— Религията не заповядва ли на жените да угаждат на мъжете си? И позволява ли Бог да презираш бащата на децата си?

В края на краищата той винаги успяваше да докосне някоя чувствителна струна в сърцето на жена си и така, изглежда, изпитваше особено удовлетворение, че се бе наложил. Понякога се затваряше в мрачно мълчание, изпадаше в мъчително униение, съзнателно плашейки жена си, която бързаше да го огради с трогателни грижи. Подобно на галено дете, немислещо за майчините тревоги, той позволяваше да го гледат като Жак и Мадлен, от които ревнуваше госпожа Дьо Морсоф. Постепенно открих, че в сериозните и в дребните неща графът се отнася към жена си, децата и слугите така, както към мен в играта на табла. В деня, когато забелязах всички трудности, които подобно на лиани оплитаха, задушаваша живота на това семейство, омотаваха с тънки, ала безбройни нишки целия брачен живот на Клошгурд, спъваха развитието му и забавяха растежа на състоянието, усложнявайки най-простите неща, аз изпитах някакъв благоговееен ужас и това съдържаше страстта ми, поставяйки пред нея непреодолими прегради. Боже мой, колко слаб и безпомощен бях!

Сълзите на Анриет, които бях изпил, сякаш ме възнасяха над земята и бях щастлив, че можех да споделя страданията на възлюблената си. Преди се подчинявах на деспотизма на графа като контрабандист, принуден да плаща глоба; сега започнах доброволно да понасям ударите на този тиранин, за да се приближа по-близо до Анриет. Тя отгатна намерението ми, позволи ми да заема мястото си до

нея и ме възнагради, като ме приобщи към скърбите си; така някога разкаялият се вероотстъпник, жадуващ да попадне в рая с братята си во Христе, бе получил милостта да умре като гладиатор на арената.

— Без вас не бих понесла този живот — ми каза Анриет вечерта, когато господин Дьо Морсоф бе досаден като муха в зноен ден, похаплив, по-жлъчен, по-капризен от обикновено.

Графът си беше легнал. Ние с Анриет прекарахме част от вечерта под нашите акации: децата играеха край нас в светлината на залеза. Нашите разговори, подхващани изрядко и ограничавани само във възклицания, доказваха духовната ни близост — наша отрада в общите терзания. Когато думите не достигаха, мълчанието още по-сладко унасяше душите ни, които, така да се каже, се преливаха една в друга безпрепятствено, но без да бъдат съединявани чрез целувка; подобно на две нимфи те вкусваха сладостта на вгълбения покой, отдаваха се на течението на едни и същи мечти, потопяваха се заедно в дълбоките води на нежността, излизаха оттам освежени и се чувствуваха по-близки, отколкото може да пожелае най-взискателната любов, макар да не ги свързваха никакви земни връзки. Потъвахме в бездънна пропаст и връщайки се обратно с празни ръце, се питахме с поглед: „Ще има ли за нас поне един ден сред безкрайната върволица на дните?“ Но защо роптае плътта, когато сладострастието ни дарява цветя, лишени от корени?

Въпреки вълнуващата поезия на залеза, обагрил каменния парапет на терасата в така чисти и меки червеножълтеникави тонове, въпреки благоговейното мълчание, нарушавано само от далечните викове на децата, въпреки спокойствието, царящо наоколо, огънят на желанието пробягна по жилите ми като предвестник на всепоглъщащ пожар. След изтеклите три месеца, аз вече не можех да се задоволявам с възложената ми роля и си позволих да погаля леко ръката на Анриет, старейки се да предам на любимата кипящата в мен неутолена страст. Анриет мигом се превърна в госпожа Дьо Морсоф и оттегли ръката си; в очите ми блеснаха сълзи, тя ги забеляза и като ме погледна нежно, сама поднесе ръката си към устните ми.

— Помнете добре — проговори тя, — че тези ласки ми струват много! Приятелство, което ги търси, е много опасно.

Не можах да се сдържа и започнах да я обсипвам с упреци; говорих за своите терзания, за това, как малко исках, за да мога и

занапред да ги понасям. Осмелих се да ѝ кажа, че ако на моята възраст любовта може да бъде духовна, душата също изпитва влечение, че съм готов да умра, но не и да мълча. Тя ме прекъсна, хвърляйки ми горд поглед, който сякаш питаше: „А нима моят път е обсипан с рози?“ Но може би съм се излъгал. От деня, когато пред вратата на Фрапел несправедливо допуснах, че иска да изгради щастието ни върху гроб, аз се срамувах да петня Анриет, приписвайки ѝ низки помисли. Тук тя заговори и с меденосладкия си гласец ми каза, че не може да бъде за мен всичко и че аз съм длъжен да зная това.

Разбрах в мига, когато произнасяше тези думи, че между нас ще легне пропаст, ако откажа да се подчиня, и смирено сведох глава. Анриет продължи да говори, подчертавайки святата си убеденост, че можела да ме обича като брат, без да нарушава Божиите и човешките закони; че имало сладост в това чувство, подобно на Божествената любов, която според учението на кроткия свети Мартен дарявала живот на всяка твар. Ако не съм можел да бъда за нея нещо като стария ѝ изповедник, по-малко от любовник, но повече от брат, трябвало да се разделим. Тя щяла да съумее да умре, принасяйки в жертва на Бога своите горещи страдания, своите сълзи и клетата си, изтерзана от печал душа.

— Дадох ви повече, отколкото имах право — промълви тя накрая — и вече съм наказана — нямам какво повече да ви предложа.

Трябваше да я успокоявам, да обещавам, че никога повече няма да ѝ причинявам огорчения и че, макар и двайсетгодишен, ще я обичам така, както старците обичат последното си дете.

На следващия ден дойдох рано в Клошгурд. Анриет нямаше цветя за вазите в сивия си салон. Изтичах в полето и лозята и започнах да бера цветя, за да стъкмя два хубави букета; но когато събирах стрък по стрък, отрязвайки ги до самия корен, и се любувах на венчетата им, ме осени мисълта, че в оттенъците на листата и стеблата им е заключена истинска хармония, поезия, която очарова погледа, вълнува ни както музиката и пробужда множество спомени в сърцата на тези, които обичат и са обичани. Нима цветовата гама не може да има такъв смисъл, какъвто и звуковата? Заедно с Жак и Мадлен, които се радваха не по-малко от мен, готвейки изненада за нашата любимка, ние се разположихме на долните стъпала пред вратата като пълководци на цяла армия от цветя и се заехме да подреждаме два букета, чрез които

се опитах да изразя преизпълващите ме чувства. Представете си извор от цветя, пенлив фонтан, който блика от две вази и пада околоръст на причудливи вълни, а сред него бели рози и лилии със сребърни венчета, говорещи за чистотата на моите желания. На този свеж фон блестят незабравки, синчец, камбанки — цветя, взели окраските си от небето, които така добре се съчетават с бялото. Нима това не бе символ на невинността на две души — едната незнаеща нищо, а другата познала всичко, олицетворение на мечти на дете и мисли на мъченица?

Любовта има свой език и графинята скришом го разгада. Тя ми хвърли проникновен поглед, напомнящ вик на болен, засегнат в раната си: бе смутена и очарована. Каква награда ми донесе този поглед! Да я направя щастлива, да сгрея сърцето ѝ — каква благородна задача! И така, аз приложих в областта на чувствата теорията на отец Кастел^[1] и възродих заради Анриет науката, позабравена в Европа, където цветовете на красноречието заменят приетия на Изток благовонен език на цветята. Какво удоволствие е да предадеш това, което чувствуваш, чрез тези прекрасни посланици, разкриващи се в лъчите на слънцето, както се разкриват душите им в лъчите на любовта! Скоро се запознах с живота на растенията по-отблизо, отколкото човека, познаващ живота на пчелите, когото бях срещнал в Гранлийо.

До края на пребиваването ми във Фрапел два пъти в седмицата се заемах с този уморителен поетичен труд, за който се нуждаех от всички разновидности на полската флора, и ето защо се увлякох в задълбоченото ѝ изследване не като ботаник, а като поет, изучаващ по-скоро символичния смисъл на цветята, нежели формата им. За да намеря растението на мястото, където расте, аз често отивах много далече, бродех по брега на реката, из долината и степите, възлизах по височините, събирайки диви теменужки, скрити в сянката на къпини и изтравниче.

Тези разходки ми доставиха радости, непознати на учения, потънал в размисъл, на селянина, обработващ земята, на занаятчията, прикован към града, на търговеца, неизлизащ от дюкяна си, но затова пък са естествени и близки за някои лесовъди, дървари и мечтатели. В природата има зрелища с необозрим смисъл, които се издигат до висотата на най-значими нравствени въпроси. Тук — цъфнало изтравниче, покрито с капки роса, които блестят на слънцето като елмази — малка вселена, радваща погледа на този, който умее да

гледа! Там — горски кът, обкръжен от скали, прорязан от пясъчни сипеи, покрит с мъх и обрасъл в клек; дивият му мрачен вид намира не по-малко горещ отклик в сърцето, трепнало уплашено, когато от зеления гъстак се понесе пронизителният вик на морския орел. Ето и изгорелите от слънцето безплодни степи със стръмни каменисти склонове, хоризонтите на които са забулени в пустинята от знойна мараня и където намерих прелестна, самотна анемона с коронка като от лилава коприна и със златни тичинки — трогателен образ на моята непорочна възлюблена, така самотна в долината си. Ето и големи локви, върху повърхността на които природата е нахвърлила зелени петна, бързайки да облече с полурастителен, полуживотински покров тези застояли води, където животът възниква за дни, а водораслите и насекомите са безчет, като светилата в ефира на мирозданието. Ето малка хижа с лози, зелки и дървен стобор, надвесена над блато и заобиколена от хилави ръжени посеви — картина на много скромно съществуване. Ето и дълга горска пътека, подобна на храм; дърветата са прави като колони, клоните се сплитат над главите, образувайки готически сводове, откъдето долитат звънки гласове на птици, а в далечината, през сенчестия листак, светлее поляна, ту озарявана от обедното слънце, ту пламтяща в червените лъчи на залеза, подобна на грейнали църковни стъклописи. Излизайки от тази прохладна, дебела сянка, вие се озовавате на каменлива угар, където по червеникавия сух мъх пълзят с шумолене сити смокове, вирнали тънките си изящни глави. Озарете тези картини с потоци слънчеви лъчи, съживяващи земята с благотворната си топлина, хвърлете върху тях сиви облаци, проточени като бръчки по старческо чело, осветете ги с хладното сияние на бледооранжево небе и се вслушайте: ще доловите неизразимата хармония на природата сред проникващата в душата тишина.

През месеците септември и октомври аз нито веднъж не набрах букет за по-малко от три часа — с такава самозабрава и поетичен възторг се любувах на тези мимолетни алегии, възплаващи за мен противоречиви човешки съдби, на величествените природни картини, към които и сега въображението непрестанно ме влече. И често с тях се слива споменът за жената, чиято душа тогава откривах във всичко. Аз още виждам своята повелителка, чиято рокля се белее из гората или

се развява в ливадата, а мислите ѝ летят към мен от чашката на всяко цвете, нежно скътало безчет личинки.

Никакво признание, никакво доказателство за безумна любов не би имало такава власт над нея, както тези цветни симфонии, в които изразявах измамените си желаня с необузданата страстност на Бетховен, разказващ със звуци за глъбините на човешкото сърце или устремен в неудържим порив към небесата. При вида на моите букети госпожа Дьо Морсоф бе само Анриет. Тя непрестанно ги гледаше, хранейки душата си с красотата им, отгатваше мислите, които бях вложил в тях, и вдигайки главата си, наведена над ръкоделието, възкликваше:

— Боже мой, колко са красиви!

Този възхитителен език на цветята бе така лесно да се разбере, както и да се проникне в духа на поезията на Саади, прочитайки откъс от негова поема. Случвало ли ви се е да бродите през май сред ливадите, вдъхвайки уханието им, което пробужда жажда за наслада във всяко живо същество, или бивайки в лодка, да потопите ръце във вълната или да оставите на властта на вятъра непокорните коси и да чувствувате, че душата ви се възражда със зеленеещите корони на дървесата? Скромната билка, наречена „миризливка“, е една от най-важните съставки на тази скрита хармония. Ето защо никой не може безнаказано да я държи близо до себе си. Поставете в букет блестящите ѝ копиеобразни листа, прорязани от бели нишки като скъпа тъкан, и нежното ѝ ухание ще съживи в глъбините на сърцето ви чувства, за разцъфтяването на които е попречило строгото целомъдрие. Представете си около широкото гърло на порцелановата ваза гъста ивица бели цветя, растящи в туренските лозя; кръглите им цветове смътно напомнят желаните форми на женското тяло, заело поза на покорна робиня. От тази основа излизат спиралите на камшичето, обсипани с бели камбанки, тъпичките стъбла на розовия гръмотрън, смесени с няколко стръка папрат и с млади дъбови филизи със сочни яркозелени листи; те смирено се свеждат като плачуци върби и покорно се молят като богомолци. Над тях се устремяват като плахи надежди трептящите и потънали в цвят дръжки на аления горицвет, щедро сипещ жълт прашец, снежните пирамиди на полската и водната метличина, зелените коси на хмела и тънките стрели на острицата, открояващи се на сивия фон на лена, чиито сипкави цветчета сякаш

блещукат на дневната светлина. И още по-високо над тях, изправили глави, ухаят няколко бенгалски рози; обкръжават ги, притискат и оплитат от всички страни разпокъсаните дантели на ливадните треви, перата на хвоща, пипалата на ковила, чадърчетата на дивия керевиз, щитовете на хилядолистника, тризъбците на повета с неговите черно-розови цветчета, спиралите на дивата лоза, извитите филизи на орловите нокти, с една дума, най-диви, най-странни създания от растителния свят: пламъчета и тройни бодили, копиевидни треви и зъбчати листа, разкъсани, спиралообразни стъбла и ветви, напомнящи трудно обуздани желания. Из глъбините на този многоводен поток от чувства се изтръгва яркочервен кичест мак с пъпки, готови да се разтворят, разгаряйки пожара си над белите звезди на жасмина и несекващия дъжд на цветния пращец, от който едва забележими частици се носят във въздуха и искрят като злато на слънцето! Коя жена, опиянена от сладостния аромат, който лъха от ухаещите стръкове, не ще разбере тази буря от потиснати чувства, целомъдрената нежност, смущавана от поривите на страстта, пламенната любов, която моли за взаимност, ежедневно подновявайки борбата, все така затаена, неугасима, вечна?! Поставете това ухаещо признание на прозореца, за да се открият още по-ярко отънъците, нежните контрасти и арабески и когато вашата възлюблена съгледа в букета пищно разцъфналия цвят, в чашката на който блести сълза от роса, тя ще се поддаде на сърдечното си влечение, ако ангел хранител или гласът на детето ѝ не я възпрат на ръба на пропастта. Какво принасяме ние в дар на Бога? Ухание на тамян, пламъчетата на свещите и молитви — най-чистия израз на благоговейната ни любов. Но няма всичко, що предлагаме на Бога, не е заключено в тази лъчезарна поема от цветя, които непрестанно нашепват на сърцето сладкозвучните слова на любовта, пробуждайки скрити желания, неизказани надежди и светли мечти, припламващи и угасващи като светулки в топла есенна нощ.

Тези невинни радости много ми помогнаха да залъжа страстта, възпламенена от продължително съзерцание на любимото същество, от тези погледи, които, заплени, проникват до дъно в примамливите форми. За мен — за Анриет не смея да твърдя същото — тези радости бяха улеи, по които се устремяваха бурните води, заплашващи да отнесат задържащия ги бент. И макар постоянната борба със себе си да

поражда смъртна умора, достатъчни са няколко трохи манна небесна, насищащи пътника от Дан до Сахара, за да ни вдъхнат нови сили. Аз често заварвах Анриет пред тези букети; тя ги съзерцаваше, отпуснала безсилно ръце, в плен на вълнение, от което гърдта се надига, в погледа пламват мълнии, пробягват една след друга мисли, страшни като разпенени вълни, и оставят след себе си чувство за огромна изтощеност. Никога за никого аз повече не подредих букет! Създавайки този разбираем за нас двама език, ние изпитвахме удовлетворение като това на роба, който мами своя господар.

Бързайки с цветята към Клошгурд, аз често забелязвах лицето на Анриет, долепено до стъклото на прозореца, но влизайки в дома, я намирах седнала пред ръкоделието си. Случваше се понякога да не стигна в уречения час, макар никога да не го определяхме, и тогава отдалеч съглеждах белия ѝ силует да блуждае по терасата; а когато се появявах пред нея, тя ми казваше:

— Излязох да ви причакам. Нали трябва да бъдем внимателни към последното си дете?

Мъчителните игри на табла бяха временно преустановени. Новите земи, придобити от графа, му създаваха много грижи; случваше се често да отсъствува от дома, да обикаля имението, да размерва и парцелира земята; трябваше да дава нареждания, да наблюдава полската работа, нуждаеща се от господарски надзор, при което не вършеше нищо, без да се посъветва с жена си. Често с графинята отивахме при него в някое от новите имения; по пътя децата гонеха бръмбари и пеперуди, беряха букети или, по-точно казано, снопове цветя. Да се разхождаш с любима жена, да я водиш под ръка, да ѝ избираш пътя! Ето радости, достатъчни да ощастливят целия живот. Каква искреност лъха тогава разговорът! Тръгвахме от Клошгурд сами, а се връщахме с „генерала“ — шеговито прозвище, с което назовавахме графа, когато биваше в добро разположение на духа. Пътищата в едната и в другата посока силно се отличаваха помежду си и този контраст подчертаваше тайните наслади, познати само на влюбените, които не могат да се съберат. Когато се завръщахме у дома, към нашето блаженство — погледи, ръкостискане — се присъединяваше безпокойство. Разговорът, тъй непринуден в началото на разходката, придобиваше сега тайнствен смисъл, когато един от нас отговаряше само след пауза на многозначителния въпрос или

започнатото беседване продължаваше в алегорична форма, която така добре се поддава на нашия език и така изкусно владеят жените. Та кой не е намирал наслада в такова тайно общуване с любимото същество, откъсвайки се с него в област, недостъпна за другите, и влизайки в духовен съюз въпреки общоприетите закони? Веднъж се поддадох на мимолетна надежда, когато на въпроса на графа, желяещ да узнае за какво говорим, Анриет му отговори с двусмислена фраза, по която той се подведе. Това малко недоразумение разсмя Мадлен и накара да поруменее майка ѝ, която погледна строго към мен, давайки ми да разбера, че може да ми отнеме благоразположението си, както някога бе отнела ръката си, тъй като желяе да остане безупречна съпруга. Но нашият духовен съюз имаше такава притегателна сила, че на следващия ден ние го възстановихме.

Така летяха часове, дни, седмици, пълни с неизчерпаемо блаженство. Настъпи гроздобер, а той е истинско празненство в Турен. Към края на септември слънцето припича по-кратко, отколкото по време на жътва и може да се работи на полето без страх от слънчасване и от умора. Да откъсваш гроздовите чепки, е по-лесно, отколкото да жънеш. Всички плодове са узрели. Снопите са вързани, хлябът е поевтинял и това плодородие прави щастлив живота на земеделеца. Накрая всички опасения от неуспешно завършване на полската работа, изискваща толкова средства и труд, се разсейват при вида на пълните хамбари и избите, очакващи младото вино. Гроздоберът тогава е като приятен десерт на заслужено тържество, а и небето в тези дни е винаги усмихнато в Турен, където есента е особено красива. В този гостоприемен край на гроздоберачите се предлага хляб и подслон. Те получават богата и вкусна храна и бедняците се радват като деца на рожден ден. Ето защо гроздоберачите се тълпят при господари, които не се скъпят да ги хранят обилно. И така, домът е пълен с хора и с всякакви запаси. Гроздовите преси работят непрестанно. Сякаш всичко е съживено от това раздвижване на бъчвари, на коли, натоварени със смеещи се девойки и хора, които огласят лозята с песните си, доволни от най-високите за годината надници. Впрочем, има и друга причина за веселие — редиците на гроздоберачите са смесени: жени, деца, господари и работници — всички участвуват в този празник на труда. Ето кое може би обяснява необузданата веселост, предавана от век на век през последните хубави дни на есента и която някога подсказва на

Рабле вакханическия дух на великата му книга. Жак и Мадлен, вечно болни, не бяха участвували в гроздобер; аз бях толкова несведущ по тази работа, колкото и те, а децата скачаха от радост, виждайки, че се вълнувам не по-малко от тях; освен това графинята бе обещала да ни съпроводи. Най-напред отидохме във Вилен, градче, славещо се в нашия край с кошничарските си изделия, и си поръчахме няколко много красиви кошници: предстоеше ни да оберем четиримата гроздето в определения за нас участък. Договорихме се обаче да не ядем много грозде по време на работа. Да си хапнеш от едрото туренско грозде, откъснато със собствените ти ръце, е така приятно, че бяхме готови да се откажем заради него от най-хубавите сортове, предлагани на трапезата. Жак ме накара да се закълна, че ще бера грозде само в Клошгурд и че ще се откажа от всички други покани. Никога тези две същества, обикновено неразположени и бледи, не са били така оживени, румени, енергични и подвижни. Чуруликаха непрекъснато и сновяха назад и напред без всякаква нужда; като всички останали деца, просто им се искаше да тичат и скачат от излишък на сили. Господин и госпожа Дьо Морсоф никога не бяха ги виждали толкова освежени и доволни. Сам аз станах дете и може би в по-голяма степен от тях, тъй като също се надявах да получа възнаграждение. И така, едно чудесно есенно утро ние се отправихме към лозята и прекарахме там до обяд. Как се стараехме да изберем най-хубавите гроздове, най-бързо да напълним кошничката си! И току изтичвахме при госпожа Дьо Морсоф да ѝ покажем всяка откъсната чепка. Тя се заливаше от весел, младежки смях, когато, приближавайки се към нея с кошницата си, я запитвах като Мадлен:

— А моето грозде, маменце?

— Не бива да бързаш така, момчето ми — отвърщаше тя. После, прекарвайки ръка по врата и косите ми, нежно ме докосваше по бузата, добавяйки: — Погледни, целият си вир-вода!

За пръв и последен път чувах тези ласкави тонове в гласа ѝ и милото „ти“ на влюбените. Гледах гъстите зелени храсти, обсипани с диви малини и къпини, слушах виковете на децата, наблюдавах гроздоберачите, колата, препълнена с бъчви, и хората, натоварени с кошници... Ах!... Как ярко се е запечатало в паметта ми всичко, дори и младото бадемово дръвче, до което стоеше тя, свежа, румена, засмяна под разтворения слънчобран! После започвах да режа

гроздовете с ножицата и да ги поставям в кошницата, а когато тя се напълнеше, я изсипвах в голямата бъчва, стояща недалече; работех усърдно, мълчаливо, непрестанно и тези неприпрени, отмерени движения запазваха спокойствието в душата ми. Вкусвах неизразимото удоволствие от физическия труд, който тласка живота в нужното русло и укротява поривите на страсти, заплашващи да изпепелят всичко. Тогава разбрах колко мъдрост съдържа в себе си еднообразният труд и оцених правилата на монашеския живот.

За пръв път от много време насам графът не бе мрачен и сърдит. Жак, бъдещият херцог Дьо Льоноккур-Морсоф, цял изпоцапан от грозде, розов и напълно здрав на вид, радваше сърцето му. В този последен ден на гроздобера „генералът“ обеща да устрои вечерта, на площадката пред Клошгурд, бал в чест на възвръщането на Бурбоните на престола: така празникът ставаше всеобщ. Когато се връщяхме обратно, аз предложих ръка на графинята; тя се опря плътно на нея, желаейки сякаш да ми покаже как сърцето ѝ прелива от радост и по майчински да я сподели с мен.

— Вие ни носите щастие — каза тя на ухото ми.

За мен, който знаех безсънните ѝ нощи, всички тревоги в миналия ѝ живот, където бе подкрепяна само от Божията десница и където всичко бе тъй нерадостно и отчайващо, тези думи, произнесени от мелодичния глас на Анриет, ми доставиха радост, каквато вече не можеше да ми даде никоя жена на света!

— Печалното еднообразие на моите дни е отстранено, животът става хубав и ми вдъхва надежди — каза тя след кратко мълчание. — О, не ме изоставяйте! Уважавайте моите безобидни суеверия! Бъдете по-голям брат на децата ми, тяхно провидение!

Във всичко това няма нищо измислено, Натали; за да познаем бездънните глъбини на любовта, трябва още на младини да проучим до дъно многоводните езера, на чиито брегове ни е довела съдбата. Ако за много същества страстта е поток от лава, потекла сред спечени брегове, за други сдържаната, натъкваща се на непреодолими препятствия страст изпълва кратера на вулкана с кристалночиста вода.

Скоро ни очакваше ново развлечение. Госпожа Дьо Морсоф искаше да въведе децата си в ежедневните грижи и да им покаже как трудно се печелят пари. Ето защо позволи и на двете да имат свой дял в променливите доходи от имението, така често зависещо от

случайността: Жак щеше да получи печалбата от орехите, а Мадлен — от кестените. След няколко дни обрахме орехите, а после и кестените. Да бруля с прът кестени за Мадлен и да гледам как падат кафявите плодове, подскачайки меко в кадифения слой прах, покриващ безплодната земя, на която обикновено растат тези дървета; да наблюдавам с каква сериозност малкото девойче оглежда всяка купчина кестени, пресмятайки стойността им и мечтаейки за удоволствията, които можеше да си достави със собствените си пари; да слушам радостните възклицания на Манет — единствената прислужница, която помагаше на графинята в грижите ѝ около децата; да осъзнавам поуките във всяко усилие да се събере всичко, което е родила земята и което загива поради прищевките на времето... Какво удоволствие ми доставяше всичко това и как приятно бе да се любувам на простодушния възторг на децата, които изглеждаха още по-очарователни в строгата рамка на есенния пейзаж! Мадлен имаше свой собствен хамбар и аз поисках да видя как ще прибере там кафявото си богатство и да споделя радостта на девойчето. Повярвайте ми, аз и сега потръпвам, спомняйки си с какъв тропот се изсипваха от всеки кош кестените и се търкаляха по жълтеникавата черга, покриваща пръстения под. Част от добива на Мадлен графът вземаше за своето стопанство; освен това чифликчии, селяни и други хора от този край изпращаха купувачи на Душичката — ласкаво обръщение, възприето тук дори в разговор с чуждоземци, но което сякаш принадлежеше изключително на Мадлен.

Жак бе по-малко щастлив с беритбата на орехите си, тъй като в продължение на няколко дни валя дъжд; но аз го утеших, съветвайки го да запази орехите и да ги продаде по-късно с голяма печалба. Господин Дьо Шесел ми бе казал, че ореховите дървета не били дали нищо тази година в Бреемон, Амбоаз и Вувре. Впрочем, ореховото масло се използваше широко в Турен и Жак можеше да получи най-малко четиридесет су от всяко орехово дърво, а той имаше не по-малко от двеста, така че доходът обещавахе да бъде значителен! Момчето искаше да си купи костюм за езда. Желанието му предизвика спор в семейството, при който графът му обърна внимание върху колебливите печалби от реколтата и върху необходимостта да се пести за лошите години, та да се запази средният доход. Аз отгатвах мислите на Анриет по мълчанието ѝ: тя се радваше, виждайки, че Жак се вслушва в

думите на баща си и че благодарение на пейката свята лъжа графът донякъде придобиваше малко липсващия си авторитет на глава на семейство. Не ви ли казах, когато ви описвах тази жена, че човешкият език е безсилен да предаде величието на нейния дух и на нейните постъпки?

Когато си свидетел на такива сцени, им се наслаждаваш, без да разсъждаваш, затова пък как ярко се открояват те по-късно на мрачния фон на нашия бурен живот! Те блестят като диаманти, обковани в обръча на скръбни мисли и горчиви съжаления, сливащи се със спомена за отлетялото щастие! Защо наименованията на двете неотдавна закупени имения. Касин и Реториер, с които така много се занимаваха съпрузите Дьо Морсоф, ме вълнуват повече от най-красивите наименования на обетованата земя и древна Елада? „Коего обичаш, за него и говориш!“ — бе казал някога Лафонтен. Тези наименования имат в моите уши чудотворната сила на заклинание; те ми обясняват могъществото на магията, извикват изчезнали навеки сенки, които тутакси се появяват от небитието и ми говорят; отново се виждам сред тази щастлива долина, отново се наслаждавам на красотата на нейния пейзаж, на синевата на туренското небе! Но нима чудото на пресъздаване на миналото не се извършва винаги в сферата на духовния мир? Затова не се учудвайте, че ви разказвам за толкова делнични неща. Най-малките подробности на този прост и, бих казал, обикновен живот бяха едновременно слаби на вид нишки, чрез които се свързах тясно с графинята.

Грижете за материално обезпечаване на децата причиняваха на госпожа Дьо Морсоф не по-малко безпокойство от крехкото им здраве. Аз скоро разбрах колко права беше тя, говорейки за скритата си роля в стопанството на Клошгурд, и запознавайки се постепенно с нея, научих за нашия край неща, които би трябвало да знае всеки държавник. След десет години усилия графинята бе успяла да измени системата на земеобработването в имението си, където бе „разчетвъртила“ цялата обработваема площ (този израз се употребява в Турен, когато искат да обяснят в какво се състои системата на многополието, при която за пшеницата се отделя ежегодно само четвърт част от цялата посевна площ, а върху останалите сеят други култури).

За да победи изостаналостта на арендатора, госпожа Дьо Морсоф бе решила да отмени старите договори, да раздели владенията си на четири крупни ферми и отново да ги даде на „изполица“ — вид споразумение, съгласно което земевладелецът, предоставяйки на фермера стопанските постройки, добитъка и семената, дели с него разходите и реколтата. Подялбата се контролира от посредник, натоварен да обезпечи на собственика половината доход в натура: както виждате, тежка система, усложнявана и от отчетността, която се мени в зависимост от характера на посевите. Графинята беше предоставила на разпорежданията на господин Дьо Морсоф една пета част от земите, разположени около Клошгурд, за да се заеме той с грижата за нея, а така също за да докаже на дело на арендаторите превъзходството на новия метод. Като добра стопанка, тя бе преустроила постепенно, с чисто женска упоритост, две от своите ферми по плана на фермите в Артоа и Фландрия.

Лесно е да се отгатнат намеренията ѝ. След изтичане на срока на изполицата, графинята искаше да създаде от четирите си имения две хубави ферми и да ги даде под наем срещу заплащане на енергични и съобразителни земеделци, за да опрости начина на събиране доходите от Клошгурд. Страхувайки се, че ще умре първа, тя се стремеше да остави на графа имот, носещ твърди доходи, а на децата да завещае имущество, което да оцелее дори и в неопитни ръце. В това време плодните дървета, посадени преди десет години, раждаха много плод. Живите плетища, запазващи насажденията от посегателства, бяха се разраснали великолепно. Тополи, брястове, всичко бе избуяло. С неотдавна закупените имения, земите на Клошгурд, разделени на четири големи ферми, две от които предстоеше да се построят, трябваше да носят шестнайсет хиляди златни франка, по четири хиляди от всяка ферма, без да се смятат доходите от лозята, от двеста арпана гори и от образцовата ферма, разбира се, при условие че бъде въведена новата система на стопанисване. Всички ферми можеше да бъдат съединени чрез пътища с голяма права алея, за която се предполагаше, че ще продължи от Клошгурд до шпионския път, откъдето до Тур оставаха не повече от пет левги; арендатори не ще липсват, особено сега, когато всички говореха за подобренията, въведени от графа, за неговите успехи и за богатите реколти на Клошгурд. Госпожа Дьо Морсоф искаше да вложи по петнайсет

хиляди франка в двете закупени имения, за да превърне господарските къщи в две големи ферми; в такъв случай тя по-лесно щеше да ги пренаеме, особено след като ги обработи година-две под вещото ръководство на някой си Мартино, най-добрият, най-честният посредник, който скоро щеше да остане без работа, тъй като договорният срок с четиримата изполичари изтичаше и сега предстоеше фермата да се даде срещу заплащане.

Тези прости планове, изискващи обаче повече от трийсет хиляди франка разходи, бяха предмет на безкрайни спорове, а понякога и на жестоки кавги между Анриет и графа, при които я крепеше само грижата за бъдещето на децата. Мисълта: „Какво ще стане с тях, ако утре умра?“, я довеждаше до ужас. Само кротките, спокойни хора, чужди на раздразнението и гнева, тези, които искат да възцаряват около себе си своя дълбок душевен мир, знаят колко сили изисква такава борба, как горещо прелива кръвта към сърцето, преди да се спуснем в тази борба, и каква умора ни гнети, когато всички усилия се окажат напразни. И ето, злочестата жена бе жертва на дребнавите заяждания и оскърбителните нападки на мъжа си, и то тъкмо когато децата поукрепнаха и бяха вече не такива слаби и бледни, тъй като върху тях бе оказало влияние есенното обилие на плодове, когато тя с умиление следеше игрите им и радостта вливаше в нея нови сили, лекувайки изтерзаното ѝ сърце. Изплашен от предстоящите промени, графът с тъпо и злорадо упорство отричаше преимуществата им. Противно на всяка логика, той възразяваше на доводите на жена си като дете, невярващо в действието на слънчевата топлина върху посевите. Графинята излезе победителка. Победата на здравия смисъл над безумието уталожи болките ѝ и тя забрави обидите.

Този ден тя предложи да се разходим до Касин и Реториер, за да види какво трябва да се предприеме там. Графът вървеше напред, зад него подтичваха Жак и Мадлен, а ние с графинята завършвахме шествието, крачейки бавно след децата; тя ми говореше с мекия си, тих глас, който напомняше шепот на морски вълни, разливащи се леко на крайбрежния пясък.

Казваше, че е уверена в успеха. Говорело се, че ще се установи пощенска връзка между Турен и Шинон. За тази работа се бил заел енергичен човек, братовчед на Манет, който искал да вземе под аренда голямата им ферма — Рабеле, намираща се на пътя. Семейството му

било многочленно; големият син щял да превозва пътниците и пощата, а младият — багажа; бащата възнамерявал да се заеме с конете — да ги разпряга и впряга, а в свободното си време щял да обработва земята, като я подхранва с тора от собствените си конюшни. Другата ферма, Лабод, разположена на две крачки от Клошгурд, предлагал да я вземе предишният арендатор, човек честен, умен и трудолюбив, който оценявал всички преимущества на новия способ в земеобработването. Колкото до Касин и Реториер, тези земи били най-добрите в целия окръг; когато издигнали новите постройки и посевите избуели, щяло да бъде достатъчно да се постави в Тур обявление и веднага щели да се намерят желаещи и за двете ферми. И така, след две години Клошгурд щял да носи около двайсет и четири хиляди франка доход; фермата Гравлот, която господин Дьо Морсоф притежавал в Мен, вече била наета за девет години по седем хиляди франка годишно; пенсията на генерала възлизала на четири хиляди; всички тези доходи позволявали на семейството да живее ако не в разкош, то напълно охолно. По-късно, когато земята станела по-доходна, благодарение на внедрените подобрения, графинята може би щяла да отпътува за Париж, за да следи за възпитанието на Жак, но не по-рано от година-две, когато здравето на бъдещия наследник укрепнело.

С такъв трепет бе произнесла думата „Париж“! Аз също заемах място в този проект: тя искаше възможно по-малко да се откъсва от приятеля си. Чувайки това, аз пламенно ѝ казах, че не ме познава, че тайно от нея вече бях взел решение. Да, аз ще работя ден и нощ, за да завърша скоро образованието си и да стана наставник на Жак, защото не мога да понасям мисълта друг млад човек да проникне в дома ѝ.

При тези думи графинята помръкна.

— Не, Феликс — каза тя, — това, както и посвещаването ви в духовен сан, е невъзможно. Вие дълбоко трогнахте моето сърце на майка, но жената в мен ви обича твърде искрено и не позволява да станете жертва на чувствата си. Постъпвайки така, вие завинаги ще се изложите пред обществото и аз с нищо не бих могла да ви помогна — ето каква награда очаква вашата всеотдайност. О, не, не искам да ви причинявам зло! Вие, виконт Дьо Вандьонес, наставник? Вие, чийто благороден девиз гласи: „Не се продавай!“? Дори да бяхте Ришельо, и тогава бихте погубили живота си и хвърлили в безутешна скръб родителите си. Приятелю мой, вие не знаете колко високомерни са

жените като моята майка, колко дръзки са покровителствените им погледи, колко презрителни са думите и унизителни поканите им.

— Но ако вие ме обичате, за какво ми е обществото?

Тя се престори, че не чу думите ми, и продължи:

— Макар баща ми да е чудесен човек и да е готов да изпълни всяка моя молба, той не ще прости злепоставянето ви пред обществото и ще ви откаже покровителството си. Не бих искала да ви видя наставник дори на престолонаследника! Приемете обществото такова, каквото е, и не вършете грешки в живота. Приятелю мой, това безразсъдно решение е продиктувано от...

— Любовта — казах аз тихо.

— Не, за Бога — възропта тя, сдържайки с мъка сълзите си, — тази безумна мисъл ми разкрива характера ви; вашето добро сърце ще ви причини много злини в живота. От този момент аз моля да ми предоставите правото да ви науча на някои неща; позволете ми като жена понякога да ви ръководя. Да, от тишината на Клошгурд аз искам да следя мълчаливо, с препълнена от възторг душа, вашите успехи. А колкото до наставник, бъдете спокоен, ще намеря някой добър стар абат, някой учен йезуит и баща ми на драго сърце ще отдели средства за възпитанието на внука, който трябва да наследи името му. Жак е моя гордост. Той е на единайсет години — каза тя след кратко мълчание. — Но е като вас, изглежда по-малък от възрастта си: когато ви видях за пръв път, аз ви дадох не повече от тринайсет години.

Пристигнахме в Касин: Жак, Мадлен и аз следвахме по петите графинята като малки деца; но ние ѝ пречехме и аз, оставяйки я за малко, се отправих към овощната градина, където по-големият от братята Мартино, пазачът на фермата, и по-малкият, посредникът, решаваха кои дървета да се отсекаат. Те обсъждаха този въпрос, като че се касаеше за собствения им имот. Тогава разбрах на каква любов се радваше графинята и споделих мисълта си с някакъв беден надничар, който слушаше спора на опитните градинари, положили крак на лопата и опрели се с лакът на дървената ѝ дръжка.

— О, да, господине — отвърна той, — жената е добра, което си е истина, и не е горда като всички тези грозотии в Азе; те по-скоро ще ни оставят да пукнем от глад като псета, отколкото да ни отстъпят едно су за метър изкопана земя. Ако, недай боже, тази жена напусне един

ден нашия край, Божията майка и тя ще заплаче с нас. Госпожа графинята знае да пази своето, но познава нашето тегло и ни жали.

С какво удоволствие дадох на този човек до стотинка всички пари, които имах у себе си!

Няколко дни по-късно в Клошгурд се появи пони, изпратено за Жак. Сам отличен ездач, графът искаше постепенно да закали сина си и да го подготви за изморителния спорт. А с парите, получени от продажбата на орехите, на момчето бе купен хубав костюм за езда. След това господин Дьо Морсоф предаде на Жак първия урок, а Мадлен тичаше и викаше из поляната, около която подскачаше на своето пони брат й; това зрелище донесе първата голяма радост на майчиното сърце на графинята. Жак носеше около врата си якичка, избродирана от майка му, малък небесносин редингот, пристегнат в кръста с лачен колан, бели панталони с плисенца и шотландска шапчица, изпод която се подаваха пепеляворусите му къдрици. Малкият ездач бе просто очарователен. Всички слуги наизлязоха от къщата, за да вземат участие в това семейно тържество. Младият наследник се усмихваше на майка си, когато минаваше край нея, и се държеше смело за седлото. Тази първа проява на самостоятелност у детето, неведнъж изправяно на косъм от смъртта, надеждата за прекрасно бъдеще, залог за което служеше тази разходка, засмяното лице на детето, тъй свежо, тъй красиво, тъй цъфтящо от здраве — какво чудесно възнаграждение бе това за родителите! Радостта на подмладения баща, който се усмихваше за първи път от много време, радостта в очите на всички домашни, учудването на стария лакей на Льононкур, който току-що се бе върнал от града и който, виждайки как сръчно държи детето юздите, бе извикал: „Браво, господин виконте!“ — всичко това развълнува толкова госпожа Дьо Морсоф, че тя се разрида. Спокойна и твърда в скърбите си, Анриет бе слаба да понесе радостта пред вида на момченцето си, язещо по песьчливата пътека, където така често го беше окайвала, разхождайки го на слънце. В този миг тя без угризения на съвестта се опря на ръката ми и каза:

— Струва ми се, че никога не съм била нещастна. Не си отивайте днес!

След завършване на урока Жак се хвърли в обятията на майка си, която го притисна към сърцето си с безкрайна нежност, предизвикана от преголямата радост, и започна да го обсипва с целувки. Ние с

Мадлен се отправихме към ливадата и набрахме два великолепно букета, за да украсим трапезата в чест на младия ездач. Когато влязохме в салона, графинята ми каза:

— Днес, петнадесети октомври, ще бъде забележителен ден в нашето семейство. Жак получи първия си урок по езда, а аз току-що завърших последния бод на ръкоделието си.

— Щом е тъй, Бланш — каза графът със смях, — бих искал да ви възнаградя за това.

Той ѝ предложи ръката си и я отведе в двора, където тя видя каляска — подарък от баща ѝ, за която графът бе изписал от Англия два коня, докарани оттам заедно с конете на херцог Дьо Льононкур. Стариият лакей бе успял да ги запрегне по време на урока по езда. Седнахме в каляската и отидохме да погледнем как вървят работите по прокарване на алеята, която трябваше да свързва Клошгурд с шинонския път, пресичащ новите владения на господин Дьо Морсоф. На връщане графинята ми каза с тъга:

— Прекалено съм щастлива; за мен щастието е като болест, потиска ме и аз се страхувам да не изчезне като сън.

Обичах твърде много Анриет, за да не бъда ревнив, а нищо не можех да ѝ поднеса. В безсилната си ярост затърсих начин да умра за нея. Тя ме запита на какво да отдаде внезапната ми печал и в отговор аз наивно ѝ доверих мислите си, които я трогнаха много повече от каквото и да било подарък, и излизайки с мен на перона, се постара да успокои с ласкави думи измъченото ми сърце.

— Обичайте ме, както ме обичаше моята леля — прошепна тя на ухото ми, — а това ще рече да пожертвувате заради мен живота си. И ако аз приема този дар, нима не ще бъда ваша длъжница завинаги? Време беше вече да завърша ръкоделието си — продължи тя, влизайки в салона, където целунах ръката ѝ, сякаш за да подпечатам клетвата си за обич.

— Вие, Феликс, може би не знаете защо съм се заела с тази безкрайна бродерия? Мъжете търсят забрава в деловия живот; грижите, суетата ги отвличат от скърбите им, но ние, жените, не намираме опора в душата си, когато ни сполети нещастие. Ето защо почувствах нужда да облекча страданията си чрез някакъв физически труд, за да мога да се усмихвам на децата си и на мъжа си, когато съм в плен на нерадостни мисли. Така се спасих от ненужни

екзалтации и от упадък на силите, който обикновено настъпва след силни сътресения. Това равномерно повдигане и отпусчане на ръката приспиваше мисълта ми и бурята, бушуваща в душата ми, отстъпваше пред плавните звуци на прибоя. Аз потисках тревогите, доверявайки тайните си на всеки бод. Разбирате ли ме? И знаете ли, когато довършвах последното калъфче за креслата, мислех много за вас, о, да, прекалено много, приятелю мой! Това, което вие влагахте във вашите букети, аз го доверявах на бодовете в ръкоделието си.

Обядът премина весело. Видял и цветята, които му поднесох вместо венец, Жак се хвърли на врата ми, радвайки се по детски на това внимание. Графинята се престори на обидена от пренебрежението. Може да си представите с каква топла усмивка милото дете поднесе на майка си букета! След обяда и тримата седнахме пред таблата; аз играех сам срещу съпрузите господин и госпожа Дьо Морсоф и графът бе в чудесно настроение. Накрая, когато се стъмни, те ме изпроводиха до пътя за Фрапел в една от тези тихи вечери, които умиротворяват душата и нашите чувства, загубвайки остротата си, стават още по-дълбоки.

Това бе неповторим ден в живота на клетата жена, светъл лъч сред мрака, който често стопляше душата ѝ в тежки минути. Всъщност уроците по езда скоро станаха причина за раздори в семейството. Графинята не без основание се страхуваше от строгите изисквания на бащата. Жак вече слабееше, под хубавите му сини очи се появиха тъмни кръгове, но той предпочиташе да страда мълчаливо, вместо да безпокои майка си. Реших да му помогна и го посъветвах да казва, че е уморен, когато графът се увлича и губи мярка, но всичко бе напразно: стана нужда да се вземе за учител старият лакей, макар графът да се сърдеше, не желайки да отстъпи ученика си. Виковете и разправиите се възобновиха; господин Дьо Морсоф непрестанно се оплакваше от женската непризнателност и по двайсет пъти на ден натякваше на жена си за каляската, за конете и за лакея. Накрая стана това, което особено дразни малодушните, неуравновесени хора като господин Дьо Морсоф: разходите по преустройството на Касин и Реториер се оказаха двойно по-големи, отколкото той предполагаше, тъй като се наложи да се издигат стени и да се подновяват стари, изгнили подове. Някакъв работник донесе новината и за беда я съобщи на графа, вместо на графинята. Започналият спор постепенно се изостри и

хипохондричният нрав на господин Дьо Морсоф, притихнал от няколко дни насам, се разрази като буря над бедната Анриет.

Този ден бях тръгнал от Фрапел в десет и половина, веднага след сутрешната закуска, за да наберем с Мадлен букети за салона в Клошгурд. Детето бе изнесло на терасата двете вази, а аз в това време бродех из близките градини, търсейки есенни цветя, толкова красиви, но вече редки. Когато се върнах от последната си обиколка, не намерих на предишното ѝ място малката си помощница с дантелена пелеринка и рокличка с розово коланче; скоро я открих да плаче в ъгъла на терасата.

— Генералът — каза Мадлен през сълзи и в нейните устица това прозвище звучеше със затаена ненавист към бащата, — генералът се кара на нашата майка, идете по-скоро да я защитите.

Аз се втурнах по стълбата и влязох в салона: никой от двамата не ми обърна внимание. Чувайки неистовите викове на безумеца, побързах да затворя всички врати и веднага се върнах. Анриет беше побеляла като роклята си.

— Никога не се женете, Феликс — извика графът. — Жените са изчадия на ада. И най-добрата от тях е способна да измисли злото, ако то не съществуваше. Всички са еднакво тъпи.

И тогава чух нелепи, несвързани думи, които нямаха начало, ни край. Подчертавайки своята проникателност, господин Дьо Морсоф започна да повтаря глупостите, които говореха селяните, отказвайки се от новите методи в земеобработването. Дори заяви, че би бил двойно по-богат, ако управлявал Клошгурд без намесата на жена си.

Изричайки грубите си и несправедливи ругатни, той тичаше из салона от мебел на мебел и ги блъскаше в стената; после, спирайки внезапно, започваше да се оплаква, че го боли гръбнакът, че мозъкът му гори и изтича от черепа, както впрочем изтичат и парите от джоба му. Жена му го разорява. Безумец! От трийсетте хиляди франка рента, която получаваше, госпожа Дьо Морсоф му беше донесла повече от двайсет хиляди! А и владенията на херцог и херцогиня Дьо Льононкур, завещани на Жак, даваха около петдесет хиляди франка годишно. Графинята мълчаливо се усмихваше, устремила поглед към небето.

— Да, Бланш — извика той, — вие сте моят палач, вие ме погубвате; аз ви тежа... Искаш да се освободиш от мен. Ти си

чудовищно лицемерна! И отгоре на всичко се смее. Знаете ли защо се смее, Феликс?

Аз мълчах, навел глава.

— Тази жена — продължи той, отговаряйки сам на въпроса си — ме лиши от щастие, тя така малко ми принадлежи, както и на вас, макар да се смята за моя жена. Тя носи името ми, но не изпълнява ни едно от задълженията, които Божиите и човешките закони ѝ налагат, тя мами и Бога, и хората. Кара ме да тичам насам-натам и ме уморява, за да я оставям на мира. Не ѝ харесвам, ненавижда ме и прави всичко, за да запази целомъдрието си; тя ме подлудява с това принудително въздържание, защото тогава кръвта ме удря в главата. Подлага ме на безкрайни мъки, а се смята за светица и всеки месец се причестява!

Графинята горчиво плачеше, оскърбена от низостта на този мъж, комуто в отговор тихо повтаряше:

— Господине!... Господине!... Господине!

Макар думите на графа да ме караха да се червя от срам за него и за Анриет, те радостно развълнуваха сърцето ми, защото отговаряха на чувството за нравствена чистота и непорочност, които са, така да се каже, тъканта на първата любов.

— Тя е девствена за моя сметка — казваше графът. При тези думи Анриет извика:

— Господине!

— Какво значи вашето властно „господине“? — продължи той. — Не съм ли тук господар? Или още не сте разбрали това?

И той пристъпи към жена си, навеждайки към нея главата си, напомняща глава на бял вълк, която в този миг бе отвратителна, тъй като жълтите очи на графа гледаха жадно като очи на изгладнял звяр, показал се от гората. Анриет се свлече от креслото в очакване на удара, който обаче не последва, и остана да лежи на пода сломена, почти в безсъзнание. Графът бе объркан като убиец, усетил върху лицето си кръвта на жертвата си. Аз взех на ръце клетата жена и графът не ми попречи, като че смяташе себе си недостоеен да я докосне; но той отиде напред да отвори вратата на спалнята, съседна на салона — свещена обител, където аз никога не проникнах. Тук изправих на крака Анриет и я прегърнах, за да не падне, а господин Дьо Морсоф смъкна от кревата покривката и пухения юрган и натъкми по-удобно възглавниците. После заедно вдигнахме графинята и я положихме на

леглото. Идвайки на себе си, тя с жест помоли да развържем колана ѝ; господин Дьо Морсоф намери ножица и разряза всичко, което пристягаше кръста на жена му; аз ѝ дадох да вдъхне амоняк, тя отвори очи. Графът си излезе по-скоро засрамен, отколкото наскърбен. Два часа минаха в дълбоко мълчание. Аз държах ръката на Анриет в своята и тя я стискаше, безсилна да произнесе ни слово. От време на време устремяваше взор към мен и аз четях в него желание за тишина и покой; после се повдигна на лакът и ми каза на ухото:

— Колко е жалък! О, ако знаете само...

И отново отпусна глава на възглавницата. Споменът за миналите ѝ страдания и току-що понесените оскърбления извикаха у нея нервни тръпки, които успокоих с магнетизма на любовта; нейното въздействие ми беше неизвестно тогава, но интуицията ми подсказа какво трябва да сторя. Аз я прегърнах и дълго я държах така, притискайки я нежно в обятията си; тя така тъжно ме гледаше, че не можах да сдържа сълзите си. Когато това нервно сътресение премина, аз поставих в ред разпилените ѝ коси, които докосвах за пръв и последен път; после отново поех ръката ѝ и дълго съзерцавах стаята в сиво-кафяви тонове, простото легло със завеси от пъстра басма, тоалетката със старомодна покривка, овехтелия диван с подшит матрак. Но колко поезия имаше в този кът! Какво пренебрежение към разкоша се чувствуваше във всичко! Единственият разкош в тази стая бе ослепителната ѝ чистота. Килия достойна за омъжена монахиня, изпълнена със своята смирение, където нямаше никакви украшения освен разпятието над леглото и портрета на леля ѝ над него; от двете страни на съда със светена вода висяха на стената портретите на Жак и Мадлен, нарисувани с молив от самата Анриет, с кичури коси, отрязани, когато децата са били съвсем малки. Какво скромно обиталище за жена, която би затъмнила във висшето общество най-големите красавици! Така изглеждаше стаята, където проливаше сълзи дъщерята на най-знатно семейство, която в тези минути безутешно скърбеше и при все това отхвърляше любовта, обещаваща ѝ утешение. Скрито, неизлечимо страдание! Сълзи на жертвата за палача и сълзи на палача за жертвата! Когато децата и прислужницата дойдоха, аз излязох от спалнята. Графът ме чакаше в салона: той вече гледаше на мен като на посредник в отношенията с жена си; сега ме улови за ръце и каза:

— Останете, Феликс! Моля ви!

— За жалост — отвърнах, — господин Дьо Шесел приема днес гости на обяд, ще бъде неудобно, ако го запитат за причините на отсъствието ми; но след обяд ще се върна.

Той излезе с мен, съпроводи ме до външната врата, без да пророни дума, а после, несъзнаващ какво върши, дойде с мен чак до Фрапел. Разделяйки се с него, аз казах:

— За Бога, господин графе, предоставете на госпожа Дьо Морсоф да ръководи стопанството, щом това ѝ харесва, и не я мъчете повече.

— Не ми остава дълго да живея — отвърна той мрачно, — така че тя няма да страда дълго; чувствавам, че главата ми ще се пръсне.

След тези егоистични думи графът си отиде. Веднага след обяда във Фрапел аз се върнах в Клошгурд и бях щастлив да науча, че госпожа Дьо Морсоф се чувствава по-добре. Ако такива са били за нея радостите на съпружеския живот, ако подобни сцени са се повтаряли често, оставаше само да се учудваме как бе още жива. Та това не бе живот, а бавно, безнаказано убийство! Тази вечер аз разбрах на какви нечувани мъки подлагаше графът жена си! Пред какъв съд да потърси човек защита от подобни злодеяния? Бях като замаян и не можах да кажа нищо на Анриет, но прекарах цялата нощ в съчиняване на писма до нея. От трите или четирите чернови, които нахвърлих, у мен е останало недовършено писмо, което също не ми се хареса тогава. Но макар да ми се стори, че не можах нищо да изразя в него или че прекалено много говоря за себе си, вместо да мисля само за нея, вие ще разберете, прочитайки го, в какво душевно състояние съм бил тогава.

ЗА ГОСПОЖА ДЪО МОРСОФ

Колко много неща исках да ви кажа, когато тръгнах за Клошгурд, неща, за които мислих през целия път и които забравих, щом ви видях! Да, щом ви видях, скъпа Анриет, аз разбирам, че моите думи са недостойни за душата, която трепти в лика ви, одухотворявайки неговата красота; освен това изпитвам край вас такова безгранично щастие, че то затъмнява всички мои предишни чувства. Всеки път се

раждам за друг, по-възвишен живот и приличам на пътник, който при възлизане на висока скала открива все нови и нови хоризонти. При всеки разговор с вас към моите несметни съкровища прибавям ново съкровище. В това, струва ми се, се крие тайната на всяко дълго, постоянно, неизтощимо приятелство. И тъй, аз мога да говоря за вас, само бидейки далеч от вас. Във ваше присъствие аз съм прекалено заслепен, за да виждам, прекалено щастлив, за да се замислям над щастията си, прекалено изпълнен от вас, за да бъда верен на себе си, прекалено опиянен от вашите слова, за да мога да говоря, прекалено увлечен в настоящето, за да си спомням миналото. Разберете добре това несекващо упоение и простете грешките ми. Край вас мога да живея само чрез чувствата си. И при все това ще се осмеля да ви кажа, скъпа Анриет, че във всички радости, които ми създадохте, не съм усетил блаженство като вчерашното, когато след ужасната буря, по време на която със свръхчовешко мъжество се борехте против злото, вие намерихте убежище единствено в моето сърце. Когато лежахте обезсилена в полумрака на вашата спалня, където ме бе довела тази злощастна сцена, на мен единствен бе дадено да позная с каква светлина може да сияе женската душа, ако, стигнала пред прага на смъртта, тя се възвърне към живота и зората на възраждането я осени със светлината си. Колко благозвучен бе гласът ви! Как нищожни ми се струваха думите, дори и вашите, когато в обожаемия ви глас отзвучите на преживяната мъка се смесваха с ангелската нежност, с която накрая ме успокоихте, обръщайки към мен първите си мисли. Познавах ви в неизменния блясък на човешкото величие, но вчера видях нова Анриет, която би била моя, ако Бог пожелае. Да, вчера видях жената, освободена от телесните връзки, сковаващи полета на душите ни. Ти бе така хубава в своята изнемога, така величествена в слабостта си! Вчера открих в теб нещо по-прекрасно от красотата ти, по-сладостно от гласа ти, открих по-ярка светлина от сиянието на очите ти, вдъхнах ухания, за които няма думи в

човешкия език; вчера душата ти бе зрима и осезаема за мен. А как страдах, че не можах да ти разтворя сърцето си, за да те върна към живота. Вчера се освободих от почтителния страх, който ти ми вдъхваш; с една дума, вчерашното ти страдание ни сближи, не е ли така? И разбрах, когато ти дойде на себе си, що значи да дишам, дишайки с теб. Колко молитви отправих към всевишния! Щом не умрях, когато устремената ми към Бога душа се молеше да не отнемат любимата ми, то, значи, нито скръбта, нито радостта могат да убият човека. Тези мигновения завинаги се запечатиха в паметта ми и аз зная, че всякога, когато изникват в представите ми, очите ми ще се овлажняват от сълзи; всяка радост ще задълбочава следите, оставени от тях, всяка скръб ще ги извиква с нова сила. Да, смъртната тревога, обхванала ме вчера, ще бъде мерило на всички бъдни страдания, а радостите, които ти ми създаде — моя пътеводна звезда, затъмняваща всички радости, с които занаяд ме дари десницата на всевишния. Ти ми даде да позная Божествената любов, чужда на подозрението и ревността, която е уверена в силата си и не се бои от измяна.

Дълбока печал изпълваше душата ми; гледката на тази семейна драма бе отчайваща за мен, младия и непознаващ опаката страна на обществените отношения; как тежко бе да видиш в зората на живота си тази бездънна пропаст, напомняща застинало, мъртво море! Покъртителните злочестини на графинята ме наведоха на безкрайни размишления и трябва да се каже, че при първите стъпки в обществото аз винаги имах пред очите си това огромно човешко страдание, пред което всички други изглеждаха нищожни, малки. Виждайки тъгата ми, съпрузите Дьо Шесел решиха, че съм нещастно влюбен и моята страст за щастие с нищо не увреди репутацията на скъпата ми Анриет.

Когато на другия ден влязох в салона, графинята беше там сама; тя се вгледа за миг в мен и като ми подаде ръка, каза:

— И така, моят приятел е все така безкрайно нежен?!

Очите ѝ се напълниха със сълзи, тя стана и продума с тон, в който звучеше отчаяна молба:

— Не ми пишете повече така!

Господин Дьо Морсоф бе внимателен към мен. Графинята си бе възвърнала твърдостта и яснотата на духа; но нейната бледност говореше за преживените страдания, които бяха притихнали, но не и отминали. Разхождайки се с мен вечерта по алеята, където сухите есенни листа шумоляха под нозете ни, тя ми каза:

— Скръбта е безгранична, радостта има предели. Тези думи издаваха тайните ѝ мисли, тъй като тя сравняваше своята постоянна мъка с мимолетните проблясъци на щастие.

— Не клеветете живота — казах ѝ аз, — вие не познавате любовта: тя дава блаженство, което възвисява до небесата.

— Мълчете — промълви тя, — не искам да позная любовта. Хладният гренландец би умрял в Италия. Аз съм спокойна и щастлива до вас, мога да ви доверя всичките си мисли, не унищожавайте доверието ми! Защо не можете да бъдете добродетелен като духовник и да запазите при това обаянието на светски човек?

— Вие бихте ме принудили да изпия дори чаша с отрова — казах аз, като притиснах ръката ѝ към сърцето си, което биеше неудържимо.

— Непоправим сте! — простена Анриет и изтегли ръката си, сякаш бе почувствувала остра болка.

— Нима искате да ме лишите от печалната радост, която ми доставяте, лекувайки с приятелска ръка раните на сърцето ми? Не разгаряйте страданията ми. Не знаете всички мои болки! Най-скритите най-трудно се понасят. Ако бяхте жена, бихте разбрали каква дълбока скръб и отвращение изпитва душата, когато съпругът ви оказва внимание, с което мисли всичко да поправи, а всъщност нищо не поправя. Няколко дни той ще бъде внимателен към мен, за да заглади вината си. И би изпълнил и най-безумните ми прищевки. Тези любезности ме оскърбяват — той се отказва от тях в деня, когато помисли, че всичко съм забравила. Да дължиш благоволенията на повелителя си на неговите грешки...

— На неговите престъпления — разпалено добавих аз.

— Какъв ужасен живот! — продължи тя с тъжна усмивка. — Аз не умея да се възползувам от временната си победа като рицарите, които никога не нанасяли удари на победения противник. Да видиш

повален на земята този, когото трябва да уважаваш, да му помогнеш да се изправи, за да получиш нови удари, да страдаш заради унищожението му повече от него, да се укоряваш дълбоко, ако се възползуваш от мимолетното си влияние дори когато то е от полза; да изразходваш сили, да изчерпваш съкровищата на душата си в тази недостойна борба, да властвуваш само тогава, когато получаваши смъртоносни рани!... Не, по-добре е да умреш! Ако нямах деца, аз бих се подчинила на течението на живота, но какво ще стане с тях, ако загубя смелост? Трябва да живея за тях, колкото и мъчителен да е моят живот. Говорите ми за любов?... Помислете си, приятелю мой, в какъв ад бих попаднала, ако дам на това същество, безжалостно като всички слаби хора, основание да ме презира! Не бих понесла да ме подозира! Безупречното поведение е моя единствена опора. В добродетелта, скъпо дете, аз черпя сила, която ме поддържа, и преизпълнена с благодарат, душата ми се устремява към Бога!

— Чуйте, скъпа Анриет, до моето заминаване остава не повече от седмица и аз искам...

— О, вие ни напускате? — запита тя, прекъсвайки ме.

— Но нали трябва да разбере какво възнамерява да прави с мен моят баща? Ето вече три месеца...

— Не съм броила дните — прекъсна ме тя, без да скрива вълнението си.

Тя замълча, сякаш за да събере мислите си, и каза:

— Хайде да се разходим! Да отидем във Фрапел.

Обикновено бавна и спокойна, Анриет прояви припряната суетливост на парижанка, тя повика графа, децата, поиска да ѝ донесат шала и когато всичко бе готово, се отправихме към Фрапел на посещение, което графинята съвсем не бе длъжна да направи. Във Фрапел тя се постара да изглежда весела и да разговаря с госпожа Дьо Шесел, която за щастие бе твърде многословна в отговорите си. Графът и господин Дьо Шесел разговаряха по делови въпроси. Опасявах се господин Дьо Морсоф да не започне да хвали новата си каляска, но този път той прояви безупречен такт. Съседът му го запита за преустройствата, които предприемаше в Касин и Реториер. Очаквайки да чуя отговора, аз наблюдавах графа, убеден, че ще се въздържа да засегне такава щекотлива тема, свързана за него с тягостни възпоминания; но той започна да доказва колко необходимо

било да се подобри положението на селското стопанство в окръга, да се построят ферми с просторни и удобни помещения, с една дума, да си приписва всички идеи на жена си. Аз гледах графинята, червейки се от срам заради него. Тази липса на деликатност у човек, който при други обстоятелства бе толкова деликатен, това забравяне на убийствената сцена, присвояването на чужди идеи, на които така яростно се бе противопоставял, тази самонадеяност просто ме замайваха.

И когато господин Дьо Шесел запитва:

— Надявате ли се да покриете разходите си?

— О, да, и то с лихвите! — убедено каза графът.

Такова поведение можеше да се обясни единствено с думата „безумие“. Анриет, тази ангелски кротка душа, сияеше. Нима графът не изглеждаше в тази минута делови и здравомислещ човек, добър стопанин, отличен агроном? И тя с усмивка галеше по главата Жак, радвайки се за него и за себе си! Каква ужасна комедия, каква нелепа драма! Бях потресен. По-късно, когато се вдигна завесата, скриваща от мен сцената на живота в обществото, колко други като Морсоф видях, у които нямаше и проблясък от чистосърдечието и благочестието на графа. Каква странна коварна сила неизменно съединява безумеца с ангела, чувствителния, искрено любещ човек със зла жена, дребния с върлината, уродливия с прекрасно, възвишено създание, благородната Хуана с капитан Диар, за чиято история сте слушали в Бордо, госпожа Босеан с някакъв Ажюда, госпожа Д'Егльомон със съпруга ѝ, маркиз Д'Еспар с жена му? Признавам, аз дълго търсех смисъла на това явление. Изследвал съм много тайни, открих причините на не малко естествени закони, смисъла на някои божествени загадки, но пред тази съм безпомощен и все още размишлявам над нея като над индийска главоблъсканица, чието символично построение е известно само на брамините. Тук твърде ясно господствува злият дух и аз не смея да обвинявам Бога. Кой се забавлява, създавайки такива безизходни положения? Нима Анриет и нейният неведом философ са прави? Нима техният мистицизъм ни открива общия смисъл на живота?

Към края на пребиваването ми в този край есента встъпи в правото си, листата капеха, сиви облаци покриваха понякога туренското небе, винаги така ясно и топло в този хубав сезон. В

навечерието на отпътуването ми госпожа Дьо Морсоф ме отведе преди обяд на терасата.

— Скъпи Феликс — ми каза тя, след като се разходихме мълчаливо под унилите голи дървета, — вие навлизате в обществото и аз искам мислено да ви съпътствавам. Този, който много е страдал, много е преживял; не мислете, че самотните хора не знаят нищо за света: те умеят да съдят за него. Ако трябва да живея чрез другаря си, аз искам да бъда уверена в чистотата на сърцето му, в съвестта му; в разгара на ежедневните схватки с живота е трудно да се помият всички правила на борбата. Позволете ми да ви дам няколко съвета, каквито майка би дала на сина си. В деня на отпътуването си, скъпо дете, аз ще ви предам дълго писмо, където ще намерите мои размишления за света, за хората, за това как следва да се преодоляват трудностите в огромния водовъртеж на користни подбуди; но обещавайте ми да го прочетете в Париж. И нека не ви учудва тази моя молба: женското сърце има свои прищевки; не смятам, че те са така трудни за разбиране, но понякога на нас не ни се иска да бъдем разгадавани; не тръгвайте след мен по пътеките, където жената обича да броди сама.

— Обещавам ви — казах аз, като ѝ целунах ръцете.

— Ах — продължи тя, — бих искала да изтръгна и друга клетва от вас, обещавайте предварително, че ще се закълнете.

— О, разбира се — рекох, мислейки, че ще говори за вярност.

— Не става дума за мен — продължи тя с горчива усмивка. — Феликс, не играйте никога на комар в който и да било салон.

— Никога не ще играя — промълвих аз.

— Добре. Намерих за вас по-полезно занятие от играта на карти. Ще видите, че там, където другите рано или късно проиграват състоянието си, вие неизменно ще печелите.

— А как?

— Писмото ще ви каже — отвърна тя весело и благодарение на този тон съветите ѝ звучаха не така тържествено, както звучат обикновено съветите на възрастните.

Графинята разговаря с мен около час и ми доказа дълбочината на своята привързаност, признавайки как грижливо бе изучавала характера ми през последните три месеца; тя бе проникнала в най-потайните кътчета на сърцето ми, озарявайки ги със светлината на майчинската любов; гласът ѝ звучеше проникновено, убедително, а

смисълът и тонът на думите показваха колко здрави връзки ни свързваха вече един към друг.

— Ако знаете — каза тя накрая — с каква тревога ще ви следвам мислено във вашия път, как ще се радвам, ако тръгнете по широкия друм на живота, и колко сълзи ще пролея, ако се залутате из кривините му. Повярвайте, моята привързаност към вас няма равна на себе си; тя е неволна и същевременно съзнателна. О! Как бих искала да ви видя щастлив, могъщ, почитан — ще бъдете за мен като въплътена мечта!

Тя ме накара да се просълзя. Анриет бе едновременно нежна и неумолима; чувството ѝ се разкриваше смело, но бе твърде чисто, за да вдъхне и най-малката надежда на младия човек, зажаднял за наслади. В замяна на мъчителната ми страст Анриет ми даряваше своята свята, непорочна любов, която можеше да насити само душата. Тя се възнасяше на такава висота, където аз не можах да я следвам с огнените криле на желанието, помътило разума ми на паметния бал; за да се приближи до нея, мъжът би трябвало да се сдобие с белите криле на серафима.

— При всички случаи — уверих я аз — ще се питам: „Какво би казала моята Анриет?“

— Да, искам да бъда за вас звезда и олтар — продължи тя, намеквайки за моите детски мечти и опитвайки се да ги осъществи, за да залъже желанията ми.

— Ще бъдете моята вяра и моята светлина, ще бъдете всичко за мен — възкликнах аз.

— Не — отвърна тя, — не мога да бъда за вас източник на удоволствия.

Тя въздъхна и на устните ѝ пробягна усмивка, издаваща скрита болка: така се усмихва внезапно разбунтувалата се робиня. От този ден тя стана за мен не само възлюблена, но и велика любов; тя не само ме бе пленила като жена, която ни покорява с предаността или със страстта си, не, тя изпълни сърцето ми всецяло и вече всеки негов удар бе неразделно свързан с нея; тя стана за мен това, което бе Беатриче за флорентинския поет, а непорочната Лаура за венецианския — майка на велики мисли, скрита подбуда за спасителни решения, опора в живота, светлина, що сияе в тъмнината като бяла лилия сред тъмния листак. Да, тя ми подсказа тези възвишени определения, които предотвратяват пожара и спасяват обреченото на гибел дело; надари ме с

устойчивостта на доблестния Колини, за да побеждавам победителите, да се възправам след поражение и да изтощавам и най-неизтощимите противници.

На следващия ден закусих във Фрапел, сбогувах се със стопаните на замъка, толкова снизходителни към егоизма на любовта ми, и отидох в Клошгурд. Съпрузите Дьо Морсоф се готвеха да ме изпровождат до Тур, откъдето трябваше да отпътувам през нощта за Париж. По пътя графинята бе ласкава, ала не особено разговорлива; отначало обясни мълчанието си с мигрена, но после, поруменяла от тази лъжа, бързо се отрече от думите си, признавайки, че ѝ е трудно да се раздели с мен. Графът ме покани да идвам в Клошгурд всеки път, когато в отсъствие на семейство Дьо Шесел ми се поиска да видя отново долината на Ендр. Разделихме се мъжествено, без видими сълзи. Но Жак отведнъж се затресе, както понякога се случва с болнавите деца, и от очите му потекоха сълзи. Мадлен се държеше твърдо, като малка женичка, и само стискаше ръката на майка си.

— Скъпото ми дете! — възкликна графинята, целувайки горещо сина си.

Озовах се сам в Тур и след вечеря ме обзе странна ярост, каквато човек изпитва само на млади години. Наех кон и за час и четвърт преминах разстоянието от Тур до Пон дьо Рюан. После, срамувайки се от безумието си, изтичах пеша до познатия път и крадешком, като злодей, се приближих към терасата. Графинята не беше там и аз си въобразих, че е заболяла; носех в себе си ключа от малката врата и влязох в градината; в тази минута тя слизаше по стълбите с двете си деца, за да се наслади на тихата печал, с каквато е обвеян този пейзаж при залез; вървеше бавно и изглеждаше тъжна.

— Маменце, Феликс се върна — промълви Мадлен.

— Да, върнах се — прошепнах на ухото на Анриет. — Помислих си, защо да оставам в Тур, когато е така лесно да ви видя още веднъж? Защо да не изпълня това желание, което след седмица само ще бъде неосъществимо?

— Той няма да замине, маменце — извика Жак, скачайки от радост.

— Но млъкни, моля ти се — забеляза Мадлен, — ще те чуе генералът и, току-виж, дошъл.

— Неразумни деца — прошепна Анриет, — вие просто се побъркахте!

О, този мелодичен глас, треперещ от сдържани сълзи!... Какво възнаграждение за постъпка, която би трябвало да се назове користни сметки в любовта.

— Забравих да ви върна ключа — продумах аз, като се усмигнах.

— Значи, повече не ще дойдете тук?

— А нима се разделяме? — запитах аз и устремих към нея поглед, който я накара да сведе очи, за да скрие мълчаливия си отговор.

Тръгнах след няколко минути, прекарани в щастлив унес, в който душата стига границата между възторжената радост и любовния екстаз. Отдалечавах се с бавни стъпки, обръщайки непрекъснато глава. Когато се изкачих на платото и за лишен път погледнах долината, порази ме контрастът с това, което бях видял преди три месеца. Тогава долината цъфтеше и пламтеше, както цъфтяха и пламтяха желанията и надеждите ми. Сега бях посветен в мрачна и тъжна семейна тайна, споделях скръбта на тази християнска Ниобе и печален като нея, потиснат от тежки мисли, намирах, че долината скърби с мен. Полята лежаха голи, тополите капеха, а листата, които още трептяха по клоните, се червенееха, сякаш се бяха покрили с ръжда; лозите, опърлени от слънцето, стърчаха като обгорели дънери; горските върхари напомняха кафявата окраска на мантията на прежните крале, скриваща пурпура на властта под тъмно одеяние — символ на печал. И отново долината, където догаряха жълтеникавите лъчи на есенното слънце, ми се стори като живо олицетворение на душата ми, съзвучно на моите мисли.

Разлъката с любимата жена за едни е мъчителна, за други — лека, в зависимост от характерите; аз сякаш внезапно се озовах в чужда страна, чийто език не познавах; нищо вече не ме привличаше, виждайки се обграден само от безразлични на мен хора и неща. Тук почувствувах всичката дълбочина на любовта си и образът на ненагледната ми Анриет се възправи в цялото си величие сред пустинята, където живеех само със спомена за нея. Аз така свято я почитах, че реших да остана неопетнен пред лицето на своето тайно божество и да се облека духовно в белите одежди на левитите,

подражавайки на Петрарка, който се явявал пред Лаура облечен винаги от глава до пети в бяло.

С какво нетърпение чаках минутата, когато, завърнал се в бащиния дом, щях да прочета най-последното писмо, което притисках към гърдите си с жадността на скъперник, опипващ в джоба си пачка банкноти. През нощта целувах хартията, върху която Анриет бе написала наставленията си, това тайнствено излъчване на волята ѝ, целувах незримите слова, написани от ръката ѝ, дочувах любимия глас в съсредоточеното мълчание на душата си. Да, аз всякога четях писмата ѝ така, както прочетох това първо писмо — лежейки в леглото сред нощната тишина; не зная как иначе може да се четат писма, написани от любимата; но срещат се недостойни за любов мъже, които вместват четенето на подобни писма сред ежедневните грижи и ту го прекъсват, ту отново се връщат към него с възмутително безразличие.

И ето, Натали, обожаемия глас, прозвучал внезапно в нощното безмълвие, ето възвишения образ на моята Анриет, който се изправи, за да ми покаже вярната посока на кръстопътя, където се намирах.

ПИСМО

на графиня ДЪО МОРСОФ
до виконт ФЕЛИКС ДЪО ВАНДЕНЕС

Какво щастие е, приятелю мой — пишеше тя, — да събирам трохите на моя опит, за да ви въоръжа с него против опасностите на светските среди, в които ще трябва умело да направлявате своята ладия! Аз изпитах позволените радости на майчината любов, посвещавайки няколко безсънни нощи на грижите за вашата съдба. Докато пишех дума по дума това писмо, пренасяйки се мислено в живота, който ви очаква, сегиз-тогиз се приближавах към прозореца на спалнята си. При вида на кулите на Фрапел, озарени от луната, често си казвах: „Той спи и аз бодърствувам заради благополучието му.“ Възхитителни усещания, които ми напомниха първите щастливи минути в живота, когато се любувах на заспалия в люлката Жак и

чаках да се събуди, за да го накърмя. Нима вие не сте дете, чиято душа трябва да бъде подкрепена с няколко правила, тъй като сте били лишени от тази духовна храна в ужасните колежи, където толкова сте страдали? Кому, ако не на жената, принадлежи да ви протегне ръка за помощ? Повярвайте, много дребни неща влияят върху успеха в обществото, подготвят го и го обезпечават. Не ще ли бъде духовно майчинство, ако предам жизнения си опит на мъж, който ще започне да се ръководи от него в действията си? Дори ако изкажа тук погрешни съждения, позволете ми, скъпи Феликс, да придам на приятелството ни безкористието, което трябва да го освети: нима, оставяйки ви да заминете за Париж, не се отказвам от вас? Но аз така силно ви обичам, че съм готова да пожертвувам всички свои радости заради прекрасното ви бъдеще. Ето вече близо четири месеца, откак, мислейки за вас, разсъждавам върху законите и нравите на нашата епоха. Разговорите с моята леля, мислите й, които заслужено споделям с вас, тъй като вие я замествате край мен, събитията от живота на господин Дьо Морсоф, думите на баща ми, комуто дворцовите среди са така познати, най-важните и най-незначителните обстоятелства — всичко това внезапно изплува в съзнанието ми, за да бъде от полза на моя любимец, който навлиза в обществото почти сам и се готви да тръгне напосоки, без водач, в страна, където мнозина загиват, проявявайки безразсъдно добрите си качества, а други преуспяват, използвайки умело пороците си.

Преди всичко изслушайте мнението ми за обществото изобщо, излагам ви го накратко, защото вие не се нуждаете от многословни обяснения. Не зная дали обществото е от божествен произход, или е създадено от човека, неведоми за мен са и пътищата на развитието му: единственото, което ми се струва безспорно, е неговото съществуване, затова, щом се приобщите към него, вместо да живеете в уединение, ще трябва да приемете условията, в които то ви поставя: между обществото и вас ще бъде, така да се каже, сключен договор. Получава ли

съвременното общество от човека повече, отколкото му дава? Предполагам, че да; но дали то не налага повече задължения, отколкото отпуска привилегии, и дали не се заплащат твърде скъпо получаваните преимущества? Това са въпроси, отнасящи се до законодателството, а не до отделната личност. Според мен вие трябва да се подчинявате безропотно на общозадължителния за всички закон, дори ако той ощетява интересите ви. Колкото и прост да изглежда този принцип, приложението му не е така лесно, той е като живителния сок, който прониква в най-малките капилляри на плодното дръвче и тогава короната се раззеленява, цветът се разтваря и се раждат великолепни плодове, предизвикващи всеобщо възхищение. Не всички закони, скъпо дете, са вписани в книги; нравите и обичаите също създават закони и най-важните от тях са най-малко известни; няма законоведи, трактати и школи за кодекса, от който да се ръководят вашите действия, изказвания, вашето жизнено поведение и стремежите ви за успех. Измените ли на тези неписани закони, ще рече да останете на последното стъпало на социалната стълбица, вместо да се изкачите на върха и. Дори и когато срещнете в това писмо много повтарящи се мисли, позволете ми все пак да ви доверя моите женски правила.

Онзи, който се ръководи от стремеж за лично благополучие, ловко завоювано за сметка на другите, върши фатална грешка и неизбежно стига до извода, че всички блага, придобити от него тихомълком, чрез нарушаване на закона, му принадлежат по право, макар с това да ощетява обществото или отделната личност. Съгласно това схващане изкусният крадец подлежи на оправдание, жената, престъпваща тайно задълженията си, се ползува с уважение. Убийте човек, но така, че в ръцете на правосъдието да не попадне нито едно доказателство за това злодеяние, и постъпката ви ще се смята за прекрасна, ако тя ви донесе корона, подобна на короната на Макбет. По този начин вашите интереси стават висши закони и

цялата трудност ще се заключава единствено в това, да се преодолеят без свидетели и улики препятствията, които нравите и законите поставят между вас и вашите желания. За тогава, който преценява обществото от тази гледна точка, въпросът за кариерата, драги мой, се свежда до игра на комар, където са поставени на карта милион или заточение, висок политически пост или позор. При това край зеленото сукно няма места за всички играчи и е нужна извънредна ловкост, за да комбинираш ходовете си. Не говоря за религиозни вярвания и чувства; тук става дума за пружините на неумолима машина, от чиито непосредствени действия единствено се интересуват хората. Скъпо на сърцето ми дете, ако споделяте отвращението ми към тази престъпна теория, изхождайте в отношенията с обществото, вие, както и всички духовно здрави хора, само от гледна точка на дълга. Да, всички членове на обществото имат хиляди различни задължения един към друг. Според мен херцогът и перът са много повече задължени към занаятчията и бедняка, нежели беднякът и занаятчията — към херцога и пера. Колкото поголеми преимущества предоставя обществото на човека, толкова по-сериозни трябва да бъдат и неговите задължения, при това този принцип е равностоен и в търговията, и в политиката, където размерът на получените изгоди зависи от количеството изразходван труд. Всеки плаща дълга си към обществото както може. Нима не изпълнява дълга си нашият фермер от Реториер, когато отива да си легне след тежкия труд? Несъмнено изпълнил го е по-добре от мнозина високопоставени лица. Разглеждайки от тази гледна точка обществото, сред което желаете да заемете място, достойно за вашия ум и способности, вие трябва да се придържате твърдо към следния принцип: никога да не пренебрегвате съвестта си, нито обществените интереси. Дори настойчивостта ми да ви се стори излишна, аз ви умолявам, да, вашата Анриет ви умолява да се замислите добре над тези думи. Привидно прости, те означават, драги мой, че такива качества като

откровеност, чест, вярноост и учтивост ще ви отведаат към успех по най-преките и най-надеждни пътища. Вие неведнъж ще чуате в този егоистичен свят, че чувствата пречат на кариерата, че твърде строгото съблюдаване правилата на нравствеността забавя устрема към успех. Ще срещнете хора нагли, невежествени и недалновидни, които обиждаат обикновения човек, огорчават безпомощната старица и отблъскват добродушния старец под предлог, че не са им полезни с нищо, а по-късно виждате тези хора, натъкнали се на бодили, които не са съумели своевременно да почистят, и погубили живота си напразно, докато човек, усвоил отрано принципа на дълга, не ще срещне препятствия в обществото; може би не така бързо ще преуспее, но положението му ще бъде стабилно и той ще го запази, докато другите са обречени на гибел.

Когато ви казвам, че прилагането на тази теория изисква преди всичко усвояване на светски обноски, вие ще си помислите може би, че в наставленията ми се чувствува влиянието на кралския двор и на възпитанието, което съм получила в рода Лъонкур. Да, приятелю мой, аз отдавам огромно значение на тази наука, макар тя да изглежда маловажна. Навиците на висшето общество са ви толкова необходими, колкото и обширните, разнообразни знания, които притежавате, и знайте, че някога те често са заменяли образованието. Някои неуки, но надарени с природен ум и съобразителност хора са достигали висота, недостъпна за други, по-достойни от тях. Аз добре ви опознах, Феликс, тъй като исках да разбера дали училището не ни е похабило. Един бог знае каква радост изпитах, когато се убедих, че можете да усвоите малкото, което ни липсва. Мнозина, които са получили светско възпитание, притежават само външен блясък, тъй като истинската любезност и приятните обноски се подсказват от сърцето и от чувството за собствено достойнство. Ето защо, въпреки доброто им възпитание, много благородници не умеят да се държат както подобава, докато други, излезли от буржоазна среда, притежават вроден такт и само

след няколко урока по светско държане придобиват превъзходни маниери. Повяръвайте на клетата жена, която никога не ще излезе от долината си, че това благородство, тази мила простота в разговора, в обноските, в постъпките и дори в обстановката на дома е, така да се каже, поезия на външния живот, чието обаяние е неотразимо; съдете сам за нейната сила, когато изхожда направо от сърцето! Любезният човек, скъпо дете, сякаш забравя себе си заради другите; но у мнозина любезността е само маска, която пада тутакси, щом оцетеният интерес покаже рогата си, и тогава благородникът става отвратителен. Но аз искам вие да бъдете друг, Феликс! Истинската любезност е цвете на милосърдието, тя крие в себе си идеята за християнството, което тласка човека към себеотрицание. Не бъдете прочее в спомените на Анриет като пресъхнал извор, запазете вашата мъдрост, вашето достойнство и нека те пребъдат в делата ви. Не се страхувайте да се видите разочарован от тази обществена добродетел: рано или късно ще съберете плодовете на семената, хвърлени от вас като че на вятъра. Някога баща ми бе казал, че човек, даващ от учтивост празни обещания, само оскърбява просителя. Когато ви помолят за нещо, което не можете да сторите, откажете недвусмислено, без да вдъхвате лъжливи надежди; и, обратно, дайте незабавно всичко, което сте в състояние да предложите; това ще облагороди характера ви и придобивайки по този начин име на човек на честното слово, ще се издигнете високо в очите на обществото. Не зная дали за излъгани надежди не ни се сърдят повече, отколкото са благодарни за оказана услуга. Тези тънкости добре съм проследила и затова мога без страх да поговоря за тях! И тъй, не бъдете доверчив, нито безличен, нито прекалено ревностен, избягвайте тези подводни скали! Твърде голямата доверчивост намалява почитта, с която се ползуваме, безличието ни навлича презрение, а прекомерното старание дава повод да ни използват. Освен това в живота, драго дете, ще имате не повече от двама-трима приятели и вашето пълно доверие им принадлежи с

право; да разкривате душата си на други не би ли значило да извършите предателство спрямо тях? Дори ако се свържете по-тясно с някои хора, бъдете с тях сдържан, говорете по-малко за себе си като с хора, на които е съдено да станат по-късно ваши съперници, противници или дори врагове: в живота има всякакви изненади. Не бъдете впрочем нито твърде хладен, нито твърде горещ, съумейте да намерите онази средна линия на поведение, към която можете да се придържате без риск да се злепоставите. Да, запомнете, че възпитаният човек трябва да бъде така далеч от боязливата снизходителност на Филинт^[6], както и от суровата добродетелност на Алцест. Талантът на писателя извиква към живот истински характери, които поразяват със своята правдивост чувствителните читатели. Разбира се, читателите ще съчувствуват по-скоро на смешните страни на добродетелите, отколкото на дълбокото презрение, скрито под безобидността на егоизма, но те ще съумеят да избягнат двете крайности. Що се отнася до безличието, то може да привлече към вас сърцата на няколко глупаци, които ще намират, че сте очарователен; но хора, способни да оценяват човешките достойнства, забелязват недостатъците ви и вие бързо ще паднете в очите им, тъй като безличието е убежище на слабия; ала обществото за съжаление презира слабите, виждайки в такива хора само ползата, която може да извлече от тях; впрочем, това може би има своите оправдания: та нали и самата природа осъжда на смърт несъвършените същества. И склонността на жената да покровителствува слабите вероятно е подбуждана от удовлетворението, което намира в борбата против сляпата сила в името на тържеството на разума и сърцето над грубата материя. Но обществото, подобно по-скоро на мащеха, нежели на майка, обича само децата, които ласкаят тщеславието му. Колкото до старанието, тази първа и благородна грешка на младостта, изпитваща истинско доволство да разгъва силите си, заблуждавайки себе си, преди да бъде заблуждавана от друго, запазете го за жената и за Бога. Не излагайте по

шумните стъгди на живота съкровищата на сърцето си, не ги влагайте в политически интриги, защото ще получите в отплата само жалко възнаграждение. Вслушвайте се в гласа, който ви нашепва да постъпвате винаги благородно и ви умолява да не пропилявате силите си напразно, тъй като за съжаление не вашите достойнства занимават хората, а ползата, която можете да им принесете. Говоря на образен език, близък на поетичната ви природа, защото цифрата, дали е написана с молив, или е изсечена на злато, си остава само цифра. Както бе казал един от нашите съвременници: „По-малко усърдие.“ Усърдието граничи с глупостта, то носи разочарование; вие никога не ще срещнете във висшите кръгове пламък, съответстващ на вашето горене: кралете, както и жените, смятат, че всеки е длъжен да ги ласкае. Колкото и горчив да е този принцип, той е справедлив, но не води до отчаяние. Вложете своите чисти чувства в област, недостъпна за пошлостта, където цветята им ще извикват страстните възторзи на ценителя, където художникът влюбено ще се вглежда в шедьовъра. Дългът, приятелю мой, няма нищо общо с чувствата. Да вършиш това, което е твое задължение, не ще рече да вършиш каквото ти е приятно. Мъжът е длъжен да пожертвува хладнокръвно живота си за родината, но може с възторг да го отдаде за любимата жена. Едно от най-важните правила на поведението е по-малко да говориш за себе си. Опитайте, намирайки се сред обикновени познати, да им говорите само за своята особа; разказвайте им за своите страдания, удоволствия, постъпки и скоро ще видите как привидният интерес отстъпва пред безразличието, а после и пред скуката и ако домакинята не прекъсне вежливо потока на красноречието ви, гостите постепенно ще се отдалечат от вас под всякакви благовидни предлози. Но ако поискате да привлечете на своя страна всички симпатии, да минете за човек любезен, остроумен и привлекателен, говорете с хората за тях самите, намерете начин да ги поставите в благоприятна за тях светлина, засягайки дори въпроси, които явно са им чужди; и тозчас челата ще се

прояснят, по лицата ще цъфнат усмивки, а когато си излезете, всички в надпревара ще ви хвалят. Вашият усет и гласът на сърцето ще ви подсказат границата между ласкателствата и любезността. Още нещо за изкуството да се разговаря. Приятелю мой, младежта е склонна да изказва прибързани преценки; тази жар ѝ прави чест, но ѝ носи и вреда; ето защо някога младите хора, навлизащи в живота под внимателните грижи на възрастните, биваха задължени да пазят мълчание в обществото; защото някога благородниците, както и хората на изкуството, имаха свои ученици, свои пажове, предани на господарите, които ги хранеха. Днешната младеж получава ранозрејно възпитание и ето защо съди строго постъпките, мислите, книгите; тя размахва смело меча, още ненаучила се да го владее. Избягвайте този недостатък. Вашите критични изказвания ще бъдат оскърбителни за мнозина, а хората по-скоро прощават получените скришом удари, отколкото обидите, нанесени публично. Младите хора не са великодушни, защото не познават живота и неговите теготи. Възрастният критик е мек и добър, младият е неумолим; първият знае всичко, вторият — нищо. Освен това зад всички човешки постъпки се крият множество причини и само на Бог е дадено да съди за тях. Бъдете строг само към себе си. Щастието е във вашите ръце, но никой на този свят не преуспява без чужда помощ. И тъй, навестявайте баща ми, вратите на неговия дом всякога ще бъдат отворени за вас, а запознанствата, които ще придобиете там, ще ви бъдат полезни в много случаи; но не отстъпвайте в нищо и никога на моята майка: тя унищожаваша оня, който се превива, и се възхищава от гордостта на непреклонния; тя прилича на желязото, което смазва всеки крехък предмет, но става меко, когато го коват. Постарайте се, прочее, да се полюбите на майка ми. Ако спечелите разположението ѝ, тя ще ви въведе в блестящите салони, където ще придобиете необходимата шлифовка, ще овладеете изкуството да слушате, да говорите, да отговаряте, да се представяте, да се изплъзвате; ще усвоите

светските обноски, ще добиете онова неуловимо „нещо“, което говори толкова малко за духовно превъзходство, колкото дрехата — за гениалност, но без което и най-талантливият човек не ще бъде допуснат във висшето общество. Аз ви познавам достатъчно и съм уверена, че не се заблуждавам, като ви виждам отсега такъв, какъвто бих желала да бъдете: естествен в обноските си, горд, ала не и надменен, почтителен с възрастните, вежлив, но не и раболепен, и най-вече скромнен. Блестете с остроумието си, но не служете за забавление на другите. Знайте, че ако вашето превъзходство засегне посредствения човек, той ще премълчи, но после ще каже за вас: „Забавен човек!“ и презрителната отсянка на тези думи ще ви уязви. Нека вашето достойнство бъде неоспоримо. Но при това не се старайте да се нравите на хората. В отношенията си с тях ви препоръчвам да се придържате към онази хладна учтивост, която не стига до границата на оскърбителната наглост, в обществото почитат оня, който се държи пренебрежително и тази пренебрежителност ще ви спечели благосклонността на всички жени, които ще ви уважават за това, че не особено много се ласкаете от разположението на мъжете. Не трябва да общувате с хора, загубили, макар и незаслужено, доброто си име, защото обществото ни държи сметка за нашите приятели и неприятели. Нека вашите съждения за хората бъдат продължително и зряло обмисляни, но окончателни. Ако бъдещето покаже, че сте постъпили правилно, като сте отблъснали някои хора, вашите похвални думи ще придобият нова тежест; така ще заслужите мълчаливото уважение, което възвеличава човека сред себеподобните му. И тъй, вие сте въоръжен с младост, с подкупващо обаяние и мъдрост, които помагат да се задържи извоюваното. Всичко, което току-що ви казах, може да се изрази със старинната поговорка: „Благородството задължава!“

Приложете сега тези наставления към деловия живот. Ще чуете неведнъж да казват, че ловкостта е залог за успех, че за да се провреш през тълпата, трябва да я разцепиш на

враждебни една на друга групи. Приятелю мой, тези принципи са били добри в средните векове, когато господарите опълчвали едните срещу другите; но днес всичко се върши открито и такъв подход би ви навлякъл големи злини. Всъщност вие ще срещнете на пътя си или явен и честен противник, или враг и предател, който в борбата с вас прибъгва към клевети, злословия и измама. И така, знайте, че нямате по-могъщ помощник от този човек, тъй като най-зъл негов враг е самият той; можете да воювате с него на открити начала, тъй като рано или късно той ще си навлече всеобщото презрение. Колкото до първия, то вие ще заслужите уважението му с прямотата си и когато примирите вашите интереси (защото всичко може някак да се изглади), той ще ви бъде полезен. Не се страхувайте да си създавате врагове; горко на този, който ги няма в обществото, където се готви да встъпи. Но се постарайте да не давате храна на насмешки и хули. Казвам „постарайте се“, тъй като в Париж човек невинаги принадлежи на себе си: той е подчинен на неизбежни обстоятелства. Там не ще избегнете ни уличната кал, ни случайно падащата керемида. Безчестни люде се опитват да опръскаат дори най-благородните си врагове с калта, в която сами се ваят. Но вие винаги можете да заслужите всеобщото уважение, като покажете, че никога не променяте взетите решения. Въпреки кръстосания огън на честолюбиви интереси, сред лабиринт от препятствия винаги вървете право към целта, решително пристъпвайте към дела и неотклонно се борете с всички сили. Знаете каква дълбока ненавист питаеше господин Дьо Морсоф към Наполеон; постоянно го проклинаше, следеше всяка негова стъпка, както правосъдието не изпуска от очи престъпника, а вечер призоваваше Бога, умолявайки го да накаже Бонапарт за кръвта на херцог Ангиенски^[7], единственото нещастие, единствената смърт, накарала графа да пролива сълзи; възхищаваше се от него като най-смел от всички пълководци и често ми обясняваше стратегията му. Струва ми се, че тази стратегия може да се

приложи и във войната на интересите, където би позволила да се спести време, както Наполеон пестеше хората и пространството; помислете върху думите ми, защото жената често греши в тези сложни неща, за които съдим по интуицията или под влияние на чувствата. Едно обаче за мен е напълно ясно: всяка хитрост, всяка измама излиза най-вече и в края на краищата принася вреда; когато човек действа открито и безхитростно, положението му не е така опасно. Ако ми бъде позволено да се позова на собствения си пример, бих казала, че в Клошгурд, където поради характера на господин Дьо Морсоф ми се налага да предотвратявам всякакви разпри и бързо да решавам спорните въпроси, тъй като в противен случай той би затънал до уши в тях, както в болестите си, и не би понесъл такова напрежение, аз винаги се насочвам право към целта и казвам на противника: „Да решим въпроса или да сечем направо.“ Неведнъж ще ви се отдаде възможност да бъдете полезен на хората, да им оказвате услуги, но рядко ще бъдете възнаграждаван; не подражайте обаче на тези, които се хвалят с благодеянията си и вечно се оплакват от хорската неблагодарност. Не значи ли това да се възвеличаваш? И после, не е ли наивно да признавате непознаването си на света? Нима ще правите добро със сметки за проценти, както лихварят заема пари, а не заради доброто? „Благодарството задължава!“ Но не правете услуги, които биха породили у хората неблагодарност, тъй като длъжниците ви ще станат непримирими ваши врагове: неизплатеният дълг може да доведе човека до такова отчаяние, каквото и финансовият крах, а отчаянието на противника е опасно. Що се отнася до самия вас, приемайте възможно по-малко услуги. Не ставайте васал на ничия душа, бъдете сам на себе си господар. Давам ви съвети, приятелю мой, само за ежедневието живот. В политическия свят всичко стои иначе и вашите лични интереси отстъпват на заден план пред обществените. Но ако проникнете в сферата, където действуват големите държавници, ще бъдете, подобно на Бога, единствен съдия

на своите постъпки. Тогава ще бъдете не просто човек, а текущият закон, не просто личност, а олицетворение на нацията. Придобийте ли правото да съдите, сам ще бъдете съден. След време ще се изправите пред поколенията, а вие достатъчно добре познавате историята, за да разберете какви чувства и постъпки поражда истинското величие.

Пристъпвам към сериозния въпрос за отношението ви към жените. Имайте за правило, бивайки в обществото, да не пропилявате напразно силите си в завоюване на дребни сърдечни победи. Мъжът, ползващ се с най-големи успехи в миналия век, имал навика да ухажва в една и съща вечер само една жена и обръщал внимание на тези, които другите пренебрегвали. Този човек, мило дете, се издигнал много високо. Той мъдро предвиждал, че всички гласове в обществото скоро ще се слоят в хвалебствен хор за него. Мнозинството от младежите губят най-ценното богатство — времето, необходимо за създаване на връзки, които обуславят успеха в света; те покоряват с младостта си, ето защо няма какво толкова да се стараят, за да им помогнат хората да се издигнат. Но пролетта отлита бързо, съумейте да я употребите за ваше добро. И така, сблизете се с влиятелни жени. С влияние се ползват възрастни жени; те ще ви разкрият тайните на всички семейства, техните родствени връзки и ще ви посочат пътищата, които ще ви отведат бързо към целта. Ще ви бъдат предани от цялото си сърце, тъй като покровителството заменя последната им любов, стига само да не са се отдали на Бога; ще послужат чудесно на вашите намерения, ще ви възхваляват и ще привличат към вас всеобщото внимание. Избягвайте младите жени! Не търсете и най-малката лична подбуда в това, което ви казвам. Петдесетгодишната жена ще стори за вас всичко, двадесетгодишната — нищо. Първата ще ви моли само за малко внимание, втората ще иска живота ви. Надсмивайте се над младите жени, приемайте всичко на шега с тях, те са неспособни да мислят сериозно. Младите жени, приятелю мои, са себелюбиви, дребнави, чужди на истинското приятелство,

занимават се само със себе си и лесно ще ви пожертвуват заради мимолетния си успех. Освен това те изискват преданост, а във вашето положение вие сами се нуждаете от нея, следователно вашите стремежи са несъвместими. Ни една от тях не ще прояви разбиране към вашите интереси, всички ще мислят за себе си, а не за вас, ще ви попречат със суетността си, ще обсебят безжалостно времето ви и с мила усмивка ще погубят не само кариерата ви, но и самия вас. Ако започнете да се окайвате, и най-глупавата измежду тях ще ви отвърне, че ръкавицата ѝ струва цяло царство и че няма по-голяма чест на света от тази да ѝ служиш. Всички те ще ви кажат, че даряват щастие, и ще ви накарат да забравите хубавото си бъдеще; ала предлаганото от тях щастие е нетрайно, докато очакващото ви високо положение е несъмнено. Вие не знаете към какво коварство прибъгват те, за да задоволят прищевките си и да превърнат увлечението в любов, която започва на земята и трябва да продължи в небесата. В деня, когато ви изоставят, те ще кажат за оправдание на измяната си: „Не те обичам вече“, така както с думите „обичам те“ са изразили преди това каприза си, и ще добавят, че на сърцето не се заповядва. Каква нелепост, скъпо дете. Повярвайте ми, истинската Любов е вечна, безпределна, тя е неизменна, винаги равна и чиста, без показ и блясък; и когато косите побелеят, любовта в сърцето винаги е млада. Такива чувства не вълнуват светските жени, всички те разиграват театър. Една ще ви заинтригува с неволите си и ще ви се покаже най-кротката и най-невзискателната от жените; но когато почувствува силата си, бавно ще стегне примката около врата ви и ще ви принуди да изпълнявате всяка нейна прищявка. Вие бихте желали да станете дипломат, да яздите, да пътешествувате, да изучавате хората, събитията, страните? Не, ще останете в Париж или в имението ѝ и тя ловко ще ви пришие към полата си. И колкото повече преданост ѝ засвидетелствувате, толкова по-неблагодарна ще ви бъде тя. Друга ще се опита да ви заинтригува с покорството си, ще стане ваш паж,

романтично ще ви последва накрай света, ще се злепостави, за да ви задържи, и като камък ще увисне на шията ви. Един ден вие ще потънете, а жената ще изплава. И най-добродушните владеят хиляди уловки; а глупавите успяват благодарение на малките подозрения, които събуждат. Най-малко опасна би била може би леконравната жена, която би ви обичала, без да знае защо, би ви изоставила без видима причина и отново би се върнала при вас от тщеславие. Но всички те ще ви попречат било в настоящето, било в бъдещето. Всяка млада жена, която излиза в обществото, търси забавления и обича суетните удоволствия, е вече наполовина покварена и неизбежно ще поквари и вас. В нея не ще намерите чистото и кротко създание, в душата на което неизменно ще властвувате. О, тази, която ви обикне, ще бъде самотна; нейните най-хубави празници ще бъдат вашите погледи, тя ще се опива от вашите думи. Нека тази жена бъде за вас всичко, тъй като вие ще замените за нея целия свят; обичайте я, не ѝ причинявайте страдания, не събуждайте ревността ѝ. Да бъдеш обичан, да бъдеш разбираан, е най-голямото щастие, драго дете, и аз ви пожелавам да го намерите, но пазете цветето на чувствата си и се уверете първо в сърцето на жената, на която ще го предложите. Тази жена трябва да ви се отдаде с цялата си душа и да не мисли за себе си, а за вас; тя не ще спори с вас, нито ще преследва свои интереси и забравяйки собствените си беди, ще съумее да отгатне грозящата ви опасност там, където не я подозирате; накрая, ако ѝ е съдено да страда, ще страда мълчаливо и суетното кокетство ще отстъпи в нея пред желанието да ви се нрави. Отговорете на тази любов с още по-силни чувства. Ако сте достатъчно щастлив да срещнете това, което ще липсва винаги на вашата бедна Анриет — любов взаимна, любов свършена, — спомнете си, колкото и всепоглъщащо да бъде щастие то ви, че в далечната долина живее за вас една майка, чието сърце е така преизпълнено с чувството, което ѝ вдъхнахте, че никога не бихте го изчерпали. Да, аз изпитвам към вас нежност, дълбочината на която ще

узнаете само когато изпаднете в беда, но и тогава не ще разберете докъде може да стигне моята преданост, защото тя е безпределна. Възможно ли е да бъде заподозряна чистотата на моите намерения, когато ви съветвам да избягвате младите жени, тъй като всички те са коварни, язвителни, суетни, дребнави, лекомислени, и да търсите влиятелни жени, знатни вдовици, преизпълнени със здрав разум, каквато бе покойната ми леля? Те ще ви бъдат безкрайно полезни, ще ви защитят от клевети, ще ви възхваляват и ще говорят за вас това, което сам не бихте дръзнали да кажете. Нима не съм великодушна, като изисквам от вас да запазите любовта си за ангел с чисто сърце? Ако поговорката „Благородството задължава“ заключава в себе си основния смисъл на моите първи наставления, съветите ми за отношението ви към жените могат да бъдат изразени с рицарския девиз: „Да служим на всички, но да обичаме една.“

Вашите знания са огромни, сърцето ви, закалено в страдания, е останало неопетнено; всичко е прекрасно, всичко е възвишено във вас, проявете воля! Вашето бъдеще се крие в тези две думи, любим девиз на велики мъже. Нали ще послушате вашата Анриет, дете мое, и ще ѝ позволите и занапред да ви казва това, което мисли за вашето поведение в обществото? Аз притежавам изострен духовен взор, който вижда вашето бъдеще и бъдещето на децата ми, позволете ми да използвам във ваша полза този небесен дар, донесъл умиротворение в живота ми и който не само не отслабва, но укрепва в тишината и в усамотението. В замяна ви моля да ми дадете голямо щастие: искам да ви видя да се извисявате, без при това нито един ваш успех да помрачи челото ми; искам бързо да заемете положение, достойно за името ви, и да мога да кажа, че съм допринесла не само в помислите си за вашето преуспяване. Това тайно съучастие е единствената радост, която мога да си позволя. Ще чакам. Не ви казвам сбогом. Ние сме разделени и сега не можете да поднесете ръката

ми към устните си, но вие несъмнено сте отгатнали какво място заемате в сърцето ми.

Анриет

Когато прочетох писмото, почувствувах, все още угнетен от суровите обноски на моята майка, как горещо бие майчиното сърце на Анриет. И разбрах защо графинята ми бе забранила да прочета писмото в Туренз очевидно се страхуваше, че ще падна в нозете ѝ и че ще ги облея със сълзите си.

Запознах се най-после с брат си Шарл, който досега ми бе като чужд, но той се държа така високомерно с мен, че между нас легна пропаст, която ни попречи да се сбlijим; всяко нежно чувство се нуждае от взаимност, а между нас нямаше никакви допирни точки. Обясняваше ми с наставнически тон всякакви дреболии, които умът или сърцето отгатват без думи, и с такова недоверие гледаше на мен, че ако няхах за опора любовта си, сам на себе си бих изглеждал глупав и несръчен. Но при все това той ме представи в обществото, където се надяваше моето нищожество да подчертае достойнствата му. Ако детството ми не бе толкова злочесто, бих приел тщеславното му покровителство за братска любов, но духовното усамотение води до такива последствия, каквито и усамотението сред природата: навикът да се затваряш в себе си развива чувствителност, позволяваща да забелязваш най-малките оттенъци в обръщанията на хората, така както сред пълната тишина долавяш и най-лекия шум. До запознаването ми с госпожа Дьо Морсоф всеки суров поглед ме нараняваше, рязко произнесената дума ме пробождаше в самото сърце; и страдах от това, непознаващ дотогава нежност, ни утешение; след завръщането ми от Клошгурд аз можех да прибегвам до сравнения, което задълбочи моето преждевременно познаване на живота. Наблюдателността, основана на преживени страдания, е недостатъчна. Щастието също отваря очите на човека. Аз толкова по-безропотно позволявах на Шарл да се възползува от правата си на старшинство и да ме унижава, колкото по-ясно разбирах играта му.

Отидох сам у херцогиня Дьо Лъонкур, но не чух там дори името на Анриет; с изключение на стария херцог, олицетворение на безхитроствна доброта, никой не ме запита за нея. Впрочем, от начина, по който ме прие, отгатнах, че Анриет му бе говорила за мен. Когато започнах да овладявам наивното удивление, което извиква във всеки новак блясъкът на висшето общество, и вече предчувствувах възможностите, които то предлага на честолюбца, като с радост прилагах наставленията на Анриет, възхищавайки се от дълбоката им жизнена правдивост, настъпиха събитията от 20 март. Моят брат замина заедно с целия двор в Ган; по съвета на графинята, на която изпратих множество писма, получавайки рядко отговор на тях, аз последвах херцог Дьо Лъонкур. Обикновената благосклонност на херцога се превърна в сърдечно покровителство, когато забеляза, че с цялата си душа съм предан на Бурбоните; той лично ме представи на негово величество. При краля, когато е в изгнание, има малко придворни, а на младостта е свойствено наивното възхищение и безкористната вярност; кралят умееше да преценява хората; това, което не би забелязал в Тюйлери, привлече погледа му в Ган и аз имах щастието да се понаравя на Луи XVIII.

От писмо на госпожа Дьо Морсоф до баща ѝ, донесено със служебните писма от пратеник на вандейците и в което имаше бележка и за мен, научих, че Жак е болен. Господин Дьо Морсоф, отчаян от заболяването на сина си, както и от това, че новата емиграция започва без него, бе написал няколко думи за себе си, от които отгатнах положението на моята възлюблена. Измъчвана от графа, тя сигурно прекарваше дни и нощи до леглото на Жак, не знаейки миг покой. Наистина госпожа Дьо Морсоф стоеше над дребнавите заяждания на мъжа си, но клетата жена, погълната от грижи за сина си, бе останала вече без сили и навярно се нуждаеше от поддръжката на приятел, който да облекчи живота ѝ, като развлича господин Дьо Морсоф. Колко пъти в миналото бях извеждал от дома графа, когато започваше да я мъчи, и като награда за тази невинна хитрост получавах поглед, в горещата благодарност на който влюбеният виждаше обещание. Макар да ми се искаше да вървя по стъпките на Шарл, изпратен неотдавна на Виенския конгрес, макар да желяех дори с цената на живота си да оправдая предсказанията на Анриет и да се освободя от попечителството на брат си, моето честолюбие, моята жажда за

независимост, моето положение при двора — всичко избледня пред скръбния образ на госпожа Дьо Морсоф; реших да напусна Ган и да сложа бъдещето си в нозете на истинската си повелителка. Бог ме възнагради за това. Емисарят, изпратен от вандейците, не можеше да се завърне във Франция и кралят се нуждаеше от предан човек, за да отнесе на родината разпорежданията му. Знаейки, че кралят не ще забрави този, който се заеме с тази опасна задача, херцог Дьо Лънонкур предложи за куриер мен, без дори да ми каже, и кралят благоволи да одобри избора му. Аз се съгласих да отпътувам, щастлив, че ще се върна в Клошгурд, служейки същевременно на правото дело.

Успял на двайсет и една години да получа аудиенция при краля, аз се завърнах във Франция, първо в Париж, а после във Вандея, и имах щастието да изпълня всички разпореждания на негово величество. В края на май, преследван от бонапартистките власти, на които бе донесено за мен, и принуден да се представям за човек, завръщащ се в замъка си, аз се придвижих пешком от имение до имение по горския път през Горна Вандея, Божак и Поату, променяйки направлението в зависимост от обстоятелствата. Стигнах до Сомюр, от Сомюр се върнах в Шинон, а от Шинон за една нощ се озовах в Нюейската гора и в степите срещнах на кон граф Дьо Морсоф. Той ме взе зад себе си на коня и ние пристигнахме в Клошгурд, несрещнали по пътя никого, който можеше да ме познае.

— Жак е по-добре! — бяха първите му думи.

Аз му разкрих положението си на преследван като див звяр дипломатически разузнавач и графът, въоръжавайки се с роялистките си чувства, започна да оспорва на господин Дьо Шесел опасната чест да ми предостави убежище. Когато зърнах Клошгурд, стори ми се, че изтеклите осем месеца бяха само сън.

Влизайки в дома пръв, графът каза на жена си:

— Познайте кого ви вода?... Феликс.

— Не може да бъде! — възкликна тя; ръцете ѝ се отпуснаха, по лицето ѝ пробягна смут.

Аз влязох и двамата замряхме — тя прикована на креслото си, а аз вцепенен на прага — и се гледахме с жадната втрепеност на двама влюбени, които с един поглед искат да върнат всичкото изгубено време; накрая, смутена, че не бе съумяла да скрие порива на сърцето си, тя стана и аз се приближих към нея.

— Много се молих за вас — промълви тя и протегна ръката си за целувка.

Попита ме за здравето на баща си; после, отгатвайки умората ми, отиде да се разпореди за нощуването ми, а графът нареди да ме нахранят, защото умирах от глад. Настаниха ме над нейната спалня, в стаята на леля й; тя помоли графа да ме съпроводи догоре, а сама се спря на първото стъпало на стълбата, сякаш се бореше с желанието си да тръгне заедно с нас; аз се обърнах, тя поруменя, пожела ми добре да си отпочина и бързо се отдалечи. Когато слязох за обяд, научих за разгрома при Ватерло, за бягството на Наполеон, за настъплението на съюзниците към Париж и вероятното възвръщане на Бурбоните. Тези събития, към които бяха отправени всички мисли на графа, не означаваха нищо за нас с Анриет. Знаете ли коя бе най-важната новина, която чух, едва успял да прилаская децата? Не говоря за тревогата, която изпитах при вида на отслабналото и побледняло, лице на графинята; добре знаех какъв удар можех да й нанеса с учудването си и затова изразих само радостта си, че я виждам. И тъй, най-важната новина бе: „Сега ще имате лед!“ Миналата година тя често се тревожеше, че в дома си няма за мен студена вода: аз не пиех нищо освен вода, но и водата обичах само студена. Един бог знае с цената на колко неприятности бе успяла да построи ледница! Никой по-добре от вас не знае, че за любовта е достатъчна една дума, поглед, леко изменение на гласа, едва забележим знак на внимание; нейната безценна способност е да намира доказателства в самата себе си. И така, думите, погледите и радостта на графинята разкриха за мен цялата дълбочина на нейните чувства, така както аз някога й бях изразил вълнуващите ме чувства с поведението си при играта на табла. И тя ме дари с множество наивни доказателства за своята нежност; само седмица след пристигането ми отново се освежи и просто засия от здраве, младост и веселие; моята нежна лилия се разхубави и разцъфна, умножавайки съкровищата на сърцето ми. Да, само у обикновените хора, надарени с дребни души, раздялата охлажда чувствата, изтрива в паметта скъпите черти и намалява прелестта на любимото същество. За хора с горещо въображение, за тези, у които чувството съживява кръвта, вливайки в нея нов огън, за тези, у които страстта означава постоянство, раздялата оказва същото въздействие, каквото и гоненията, укрепващи вярата на първите християни, които

виждаха в небето образа на своя Бог. Нима в сърцето, преизпълнено с любов, не живеят неугасими желаниа, които още повече възвисяват скъпия образ, озаряван от огъня на мечтите? Няма с неотстъпната мисъл за любимото същество не го даряваме с ореола на идеала за прекрасното? Ние възстановяваме спомените и така нашето минало става по-значително, а бъдещето ни просветва с нови надежди. Първата среща на две сърца, в която се трупат тъмни облаци, се превръща в живителна буря, що оплодотворява земята, озарявайки я с ярките светлини на мълнията. Колко сладки минути преживях, виждайки, че и двамата се вълнуваме от едни и същи мисли, от едни и същи чувства! С какъв възторг следях растящата стаена любов на Анриет! Жена, която оживява под погледите на любимия, дава може би по-ярко доказателство за любовта си, нежели онази, която умира, сразена от съмнения, или вехне като цвете, лишено от живителни сокове; не зная коя от двете е по-трогателна. Освежаването на госпожа Дьо Морсоф бе така естествено, както пробуждането на природата под лъчите на майското слънце, както свежестта на разпукващите се през пролетта цветя.

Преди обяд излязохме на нашата любима тераса. Нежно галейки главата на сина си, още по-хилав от преди, неотделящ се от майка си и толкова тих, сякаш в него още се таеше болестта, тя ми разказа за безсънните си нощи, прекарани до постелята на детето. Три дълги месеца, каза тя, живяла като затворница; струвало ѝ се, че е попаднала в мрачен замък и че се бои да излезе вън, в разкошните зали, където светели огънове и се устройвали пищни празненства, недостъпни за нея; стояла на прага, гледайки с едно око детето си, а с другото някакво лице и в същото време дочувала болезнените стонове и не разбирала чий е този чужд глас. Тя създаваше такива поетични образи, оживели в усамотението ѝ, каквито не ще се срещнат у нито един поет; в детската си наивност не забелязваше в тези образи ни сянка от любов, ни следа от сладострастна нега или от нежност в духа на източната поезия, благоуханна като франгистанска роза. Когато графът се присъедини към нас, тя продължи да говори, не променяйки тона, сякаш бе горда от себе си жена, която може да хвърли на мъжа си тържествуващ поглед и да целуне, без да се черви, челото на сина си. Тя се бе молила много, нощи наред бе държала Жак в обятията си, не искайки да го отдаде на смъртта.

— Отидох — казваше тя — до вратите на Божието светилище, за да моля да запази живота му.

Понякога имала видения и ми разказа за тях; но когато с нежния си глас произнесе думите: „Дори и когато спях, сърцето ми бдеше...“, графът я прекъсна, казвайки:

— С други думи, бяхте се почти побъркали.

Тя млъкна, пронизана от остра болка, сякаш това бе първата получена рана, сякаш бе забравила, че от тринайсет години насам този човек никога не бе пропускал случай да отпрати отровна стрела в сърцето ѝ. Като горда птица, улучена в небето от жестокото стоманено зрънце, тя остана потисната, унищожена.

— Нима, господине — каза тя след кратко мълчание, — ни една моя дума никога не ще намери снизхождение пред съда на вашия разсъдък? Нима вие никога не ще проявите великодушие към моите слабости и не ще разберете женската ми природа?

Едва изрекла човешката си болка, и този ангел вече се разкайваше, че се бе осмелил да роптае, и мислено се вглеждаше в миналото си, стараяйки се да проникне в бъдещето: ще може ли графът някога да я разбере? Не ще ли предизвикват думите ѝ нови, язвителни насмешки? Сините жилки туптяха като живи на челото, очите ѝ бяха сухи, но зеленият им блясък потъмня; после тя сведе глава, за да не срещне погледа ми и да не прочете в него своята болка, своите чувства, отгатнати от мен, своята душа, сляла се с моята, и най-вече за да не види горещото съчувствие на влюбения младеж, готов като вярно куче да разкъса този, който оскърбява господарката му, не мислейки нито за силата, нито за преимуществата на противника. Трябваше да видите какъв вид на осъзнато превъзходство придобиваше графът в такива тягостни моменти; въобразяваше си, че е извоювал победа над жена си и изливайки доволството си в поток от гръмки фази, повтаряше една и съща мисъл, сякаш упорито стоварваше секира по дървен ствол.

— Все такъв ли е? — запитах аз, когато, извикан от лакея, графът ни напусна.

— Все такъв! — отвърна Жак.

— Все такъв безупречен, дете мое — каза тя на Жак, не желаейки децата да осъждат баща си. — Вие виждате настоящето, но не знаете миналото и затова не можете справедливо да съдите за постъпките на вашия баща; но дори и да сте имали нещастieto да

забележите, че баща ви не е прав, честта на семейството изисква да премълчавате грешките му.

— Как върви преустройството на Касин и Реториер? — запитах аз, за да я отклоня от тъжните ѝ мисли.

— По-добре, отколкото очаквах — отвърна тя. — Завършихме постройките и веднага намерихме двама отлични земеделци, на които преотстъпихме двете ферми: едната за четири хиляди франка, плюс данъците, а другата — за пет хиляди; сключихме с тях договори за петнайсет години. Вече насадихме в двете нови ферми три хиляди дръвчета. Роднината на нашия Манет е щастлив, че получи фермата Рабеле; Мартино се грижи за Бод. Изгодите за нашите четирима фермери произлизат от ливадите и горите, където те няма да стоварват тора, предназначен за нашите земи, както правят други недобросъвестни стопани. И така, нашите усилия се увенчаха с блестящи успехи. Без да смятаме допълнителните земи и съседната на замъка ферма, без горите и лозята. Клошгурд носи деветнайсет хиляди франка доход, а новите насаждения обещават да възстановят бързо разходите. Сега водя борба да дам земите до замъка на нашия пазач Мартино, който ще вземе за помощник сина си. Той предлага три хиляди франка, ако господин Дьо Морсоф се съгласи да му построи ферма в Командри. Тогава ще можем да разчистим земята около Клошгурд, да прокараме алеи към тинонския път и да насочим грижите си само към лозята и горите. Ако кралят се върне, ще се върне и нашата пенсия; господин Дьо Морсоф ще се съгласи да я приеме, разбира се, не без неколкодневни нападки срещу разумните доводи на „жената“. Тогава благосъстоянието на Жак ще бъде обезпечено. Когато всички тези въпроси бъдат решени, ще предоставя на господин Дьо Морсоф да спести пари за Мадлен, на която кралят, според обичая, ще осигури зестра. Съвестта ми е спокойна; аз изпълних дълга си... А вие? — запита тя.

Разказах с каква мисия бях дошъл и споделих с нея колко полезни и мъдри бяха съветите ѝ. Дали не бе надарена с шесто чувство, за да предвижда така бъдещето?

— Нали ви писах за това? — каза тя. — За вас единствен аз се ползвам с удивителен дар, за който говорих само на изповедника си, господин Дьо Ла Берж, и той го обяснява като Божие внушение. Често, когато се отдам на мисли, изпълнени с тревога за здравето на децата,

не забелязвам нищо земно и моят взор сякаш се устремява към друг свят; ако видя там Жак и Мадлен, обкръжени със сияние, те дълго време не боледуват; ако се появят забулени в мъгла, болестта скоро ги издебва. А вас не само виждам винаги в светлина, но и дочувам нечий нежен глас и той се влива, без думи, в моята душа, внушавайки ми всичко, което трябва да направите. По чие предназначение, по силата на какъв закон мога да използвам този чудесен дар единствено за моите деца и за вас? — промълви замислена тя. — Може би сам Бог иска да им бъде баща? — добави след кратко мълчание.

— Позволете ми да вярвам — рекох, — че се подчинявам само на вас!

Тя ми отвърна с пленителна усмивка, която така опияни сърцето ми, че ако бях получил в този миг смъртоносен удар, дори не бих го почувствувал.

— Веднага щом кралят се завърне в Париж, напуснете Клошгурд и заминете при него — каза тя. — Колкото уничително е да дебнеш длъжности и милостини, толкова е смешно да се държиш настрана, когато ги раздават. Предстоят големи промени. Кралят се нуждае от способни и верни хора — бъдете до него; вие отрано ще се заемете с държавни дела и бързо ще се издигнете, тъй като държавните дейци, както и актьорите, трябва да овладеят изкуството си; него не може да постигне дори геният, то трябва да бъде научено. Баща ми го усвои от херцог Дьо Шоазьол. Мислете за мен — каза тя след кратко мълчание, — дайте ми да вкуся радостите, изпитвани, когато човек напътствува душа, принадлежаща му изцяло. Нали сте мой син!

— Ваш син? — повторих аз недоволено.

— Само син — отвърна тя, надсмивайки се над мен. — Нима това не е най-хубавото място в сърцето ми?

Камбанката звънна за обяд и тя ласкаво ме улови под ръка.

— Станали сте по-висок — каза тя, като се качваше по стълбата.

Когато стигнахме на площадката, Анриет леко ме потупа по ръката, сякаш моят поглед я безпокоеше; макар да вървеше с наведена глава, тя знаеше, че не снемам очи от нея, и каза с шеговито, тъй мило и кокетливо нетърпение:

— Но погледнете веднъж нашата любима долина!

Тя се обърна, разтвори белия копринен слънчобран над главите ни и притисна към себе си Жак; по лекото извиване на главата, с което

ми показа Ендр, лодката и ливадата, разбрах, че след моето пребиваване в замъка и нашите разходки тя бе обикнала тези мъгливи хоризонти, губещи се в безбрежната далечина. Природата служеше за саван, под който нейните мисли намираха покой. Сега тя знаеше за какво въздиша нощем славеят, за какво копнее блатният певец, повтаряйки монотонния си припев.

В осем часа вечерта станах свидетел на сцена, която ме развълнува дълбоко и която не бях наблюдавал дотогава, тъй като винаги оставах да играя табла с господин Дьо Морсоф, докато тя се развиваше в трапезарията, преди децата да си легнат. Камбанката удари два пъти и всички обитатели на замъка надойдоха.

— Вие сте наш гост, подчинете се на манастирския ни ред — каза графинята, като ме улови за ръка и ме повлече с простодушно-закачливия израз, какъвто често забелязваме у истински вярващите жени.

Графът ни последва. Господари, деца, слуги заеха местата си и свеждайки глави, коленичиха. Този ден беше ред на Мадлен да прочете молитвата; милото дете я изрече с детския си глас, звъннал като камбанка сред стихналата в тържествено мълчание природа, предаваща на молитвените думи своята чистота и ангелска невинност. Това бе най-вълнуващата молитва, която някога съм слушал. Природата пригласяше на детето с множеството неясни вечерни гласове, напомнящи приглушените звуци на далечен орган. Мадлен стоеше отдясно на графинята, Жак — отляво. Нежните очертания на двете пухести главички, между които се извисяваше направената с плитки прическа на майка им, а отзад жълтееше голото теме на господин Дьо Морсоф, обрамчено с бели коси, представляваше картина, която със своите краски сякаш въплъщаваше настроението, създадено от звуците на молитвата; единството, присъщо на всяка съвършена картина, бе изтъкано от меките лъчи на залеза, чиито червени отблясъци проникваха в залата и обгръщаха присъстващите, създавайки у суеверните или възторжени души на богомолците впечатление, че божествена светлина озарява верните божи служители, коленичили тук заедно, въпреки разликата в положението им, при пълно равенство, установено от църквата. Пренесох се мислено в патриархалните времена и още по-силно почувствувах величието на тази сцена, толкова тържествена в простотата си. Децата пожелаха

лека нощ на бащата, слугите се простиха с нас, графинята излезе, водейки за ръка децата си, и аз се върнах в салона с графа.

— Там вие се възнесохте в рая, а тук ще слезете право в ада — каза той, като посочи таблата.

След половин час графинята се присъедини към нас, присядайки с ръкоделието си към нашата маса.

— Това е за вас — каза тя, като разгъна канавата, — но от три месеца насам така си и стои. Между този карамфил и червената роза заболя бедното ми дете.

— Хайде, хайде — прекъсна я господин Дьо Морсоф, — да не говорим за това. Шест и пет, господин кралски пратенико.

Когато си легнах, се ослушах да чуя стъпките ѝ горе, в стаята над мен. Анриет продължаваше да бъде спокойна и чиста, а мен терзаеха безумни мисли и неутолени желаниа. Защо не може да бъде моя? — мислех си аз. — Може би и тя, като мен, се бори с буйни пориви на чувствата?

В един часа след полунощ скочих от леглото си, изтичах безшумно до вратата на стаята ѝ, прилепих ухо към ключалката и чух равното ѝ дишане, тихо, като у дете. Когато усетих хлад, се върнах в стаята си, легнах отново и спях спокойно до сутринта.

Не зная на каква фатална склонност, на каква слабост на човешката природа да отдам удоволствието, с което винаги се приближавам до ръба на пропасти, измервам бездънни бездни на злото, вглеждам се в потайните им глъбини и чувствавайки мъртвешки хлад, смутено отстъпвам назад. В този нощен час, прекаран пред прага на вратата ѝ, където плаках от ярост, без тя никога да узнае, че на сутринта бе тъпкала сълзите и целувките ми, целомъдрието си, което аз ту обругавах, ту превъзнасях, ту проклинах, ту благославях, в този час, който в очите на някои ще изглежда глупав, аз преживях необяснимото чувство, тласкащо война срещу неприятелската батарея — мнозина са ми разказвали за тази игра със смъртта, — за да види ще го пощади ли пушечният огън и да изпита съдбата, по примера на Жан Бар^[8], който си пушил лулата, седейки на буре с барут.

На утрото набрах два букета; хареса ги дори графът, обикновено безучастен към такива неща и комуто така добре подхождаха думите на Шансене: „Невъзмутим като испанец.“

Прекарах няколко дни в Клошгурд, отбивайки се рядко във Фрапел, където два-три пъти останах да обядвам. Френската армия завзе Тур. Макар госпожа Дьо Морсоф наистина да живееше единствено чрез мен, тя ме помоли да се прехвърля в Шатору и да се върна възможно най-бързо в Париж през Исудьон и Орлеан. Опитах се да възразя, но тя настоя, уверявайки ме, че така изисквал нейният вътрешен глас; подчиних се. Този път раздялата ни бе оросена от сълзи, тя се страхуваше от съблазните на светския живот, който ми предстоеше да вода. Та нали бях на път да навляза в кръговрата на интереси, страсти и удоволствия, които превръщат Париж в бурно море, толкова опасно за чистата любов, колкото и за неопетнената съвест. Обещах да ѝ пиша всяка вечер, да ѝ излагам всички събития от изтеклия ден и всички свои мисли, дори най-незначителните. При това обещание тя оброни глава на рамото ми и каза:

— Не забравяйте нищо; искам всичко да зная.

Тя ми даде писма за херцога и херцогинята, при които отидох още на другия ден след пристигането си.

— Щастието ви се усмихна — ми каза херцогът. — Останете да обядвате с нас, а вечерта ще отидем в двореца; вашата кариера е осигурена. Кралят ви назначи, казвайки за вас: „Той е млад, способен и верен.“ Съжالياваше, че не знае дали сте останали жив и къде са ви захвърлили събитията, след като така добре сте изпълнили задачата си.

Вечерта узнах, че съм назначен за докладчик на просбите в Държавния съвет и освен това получих секретна длъжност при Луи XVIII, която се запазваше за мен през цялото време на неговото царуване, доверена длъжност, без външен блясък, но и некриеща за мен опасност да изпадна в немилост, длъжност, която ме постави във висшите правителствени среди и стана източник на моето преуспяване. Госпожа Дьо Морсоф бе предугадила нещата вярно, аз дължах на нея всичко: власт и богатство, щастие и мъдри съвети; тя ме ръководеше и насърчаваше, пречистваше душата ми и придаваше на стремежите ми онова единство, без което силите на младостта се пропиляват безполезно.

По-късно ми придадох помощник. Всеки от нас изпълняваше задълженията си в продължение на шест месеца. В случай на нужда можехме да се замествахме взаимно; всеки имаше своя стая в двореца, своя каляска и щедри възнаграждения за покриване на разходите ни,

когато се налагаше да пътуваме. Странно положение! Да бъдеш таен сътрудник на монарх, чиято политика впоследствие бе високо оценена дори от враговете, да слушаш съжденията му за вътрешната и външната политика на страната, да бъдеш без видимо влияние върху него, давайки му при все това понякога съвети както Лафоре^[9] на Молиер, и да виждаш как дългогодишният опит търси поддръжка в младежката стихийност! Впрочем нашето бъдеще бе обезпечено, а честолюбието ни — удовлетворено. Извън възнаграждението, което получавах като докладчик в Държавния съвет, кралят ми даваше хиляда франка месечно от своята лична хазна, често ми връчваше щедри награди. Макар да разбираше, че младият двайсет и три годишен човек не може дълго да изпълнява възложената му непосилна работа, кралят едва през август 1817 година ми назначи помощник, станал днес пер на Франция. За краля бе така трудно да си избере подходящ човек, тази длъжност изискваше такива разнообразни качества, че той дълго се колеба. И в края на краищата ми направи честта да ме запита с кого от набелязаните от него млади хора бих предпочел да работя. Сред тях бе един от старите ми другари от пансиона „Льопитр“, но аз не го посочих; кралят ме запита защо.

— Ваше величество — отвърнах аз, — вие сте избрали хора, еднакво предани на вас, но с различни способности: аз посочих този, когото смятам за най-способен, и съм уверен, че ще съумея да се сработя с него.

Моят избор съвпаднаше с желанието на краля и той всякога си спомняше, че в този случай съм пренебрегнал личните си симпатии. Кралят ми каза:

— Вие ще бъдете първият от двамата.

Кралят не скри разговора ни от моя колега и той ми се отплати с приятелството си за тази услуга. Вниманието, което ми оказваше херцог Дьо Льононкур, предопредели вниманието, с което ме обкръжиха в обществото. Думите: „Кралят се интересува живо от този млад човек; този млад човек ще отиде далеч, той се нрави на краля“ можеха да заменят способностите ми; освен това те придаваха на ласкавия прием, какъвто обикновено оказват в обществото на младия човек, особен отгънък на почитание към властта. Бивайки у херцог Дьо Льононкур, а така също и у моята сестра, омъжила се по това време за нашия братовчед, маркиз Дьо Листомер, син на старата ни леля, която

посещавах на остров Сен Луи, аз постепенно се запознах с най-влиятелните хора в предградията Сен Жермен.

Действайки чрез принцеса Дьо Бламон-Шоври, чиято племенница бе, Анриет не закъсня да ме въведе в кръга на отбраното общество, така нареченото „Пти Шато“; тя така горещо се бе отзовала за мен, че принцесата веднага ме покани у дома си; аз ѝ изказах дълбокото си почитание и съумях да ѝ се харесам; тя, наистина, не стана моя покровителка, но ми засвидетелствува приятелски чувства, в които имаше нещо майчинско. Старата принцеса реши да ме запознае с дъщеря си, госпожа Д’Еспар, с херцогиня Дьо Ланже, виконтеса Дьо Босеан и графиня Дьо Мофриньоз, жени, които последователно са били царици на модни салони и които ме приеха любезно, толкова повече, че аз не търсех тяхната благосклонност и винаги се стараех да им бъда приятен. Брат ми Шарл сега не странеше от мен, напротив, търсеше моята поддръжка; но моят бърз успех пробуди в него скрита завист, причинила ми впоследствие много огорчения. Родителите ми, изненадани от такова неочаквано щастливо развитие на нещата, се почувствуваха особено поласкани и най-после ме признаха за свой син; но техните чувства бяха доста пресилени, да не кажа престорени, и затова тази промяна не оказа особено влияние върху уязвеното ми сърце; чувствата, неочистени от егоизъм, не извикват у нас жив отклик: сърцето ненавижда лицемерието и користните сметки.

Аз всеки ден пишех на скъпата ми Анриет и получавах в отговор едно или две писма в месеца. Нейната душа винаги витаеше над мен, нейните мисли, побеждавайки разстоянието, създаваха около мен атмосфера на чистота и невинност. Нито една жена не можеше да ме покори. Кралят научи за моята непристъпност; в това отношение той следваше школата на Луи XV и смеейки се, ме наричаше „Госпожица Дьо Вандьонес“, но моята скромност му се харесваше. Убеден съм, че търпението, на което се научих още в детството си и особено в Клошгурд, силно допринасяше за благосклонността на краля, който бе винаги извънредно внимателен към мен. Той несъмнено е бил изкушен от желание да прочете писмата ми, тъй като стана ясно, че знае причината на моя целомъдрен начин на живот. Веднъж, когато седях и пишех под негова диктовка, влезе херцог Дьо Льоноккур, този ден дежурен в двореца; кралят ни погледна лукаво и двамата.

— Е, на този дявол Дьо Морсоф още ли му се живее? — запита той херцога с хубавия си, сребрист глас, на който умееше да придава остротата на язвителна ирония.

— Още — отвърна херцогът.

— Графиня Дьо Морсоф е същински ангел и бих желал да я видя в двора — продължи кралят. — Но ако в този случай съм безсилен — добави той, като се обърна към мен, — моят секретар ще бъде пощастлив от мен. Получавате шестмесечна отпуската; реших да ви взема за помощник младия човек, за когото говорихме вчера. Забавлявайте се добре в Клошгурд, господин Катон!^[10]

И с усмивка излезе от кабинета.

Излетях като лястовица за Турен. За пръв път щях да се представя пред моята възлюблена не в предишния си недодялан вид, а като елегантен мъж, чиито обноски бяха доизградени в най-изискани салони, а възпитанието — завършено от най-изтънчени жени; бях получил най-последна награда за всички свои страдания, вслушвайки се в съветите на най-прекрасния ангел-хранител, който небето някога е изпращало на дете. Знаете как бях облечен в първите месеци на пребиваването си във Фрапел.

Когато се озовах в Клошгурд, изпълнявайки мисията си във Вандея, аз бях облечен като ловджия. Носех зелена куртка с червеникави метални копчета, раирани панталони, кожени гети и обикновени обувки. Провирайки се между храстите, така бях изпокъсал дрехите си, че графът се видя принуден да ми услужи със свое бельо и жакет. Двете години в Париж, редовното общуване с краля, отпечатъкът, наложен от материалната обезпеченост, възмъжалата ми фигура, лицето, отразило светлината на безметежната ми душа, тайнствено сливаща се с чистата душа, озаряваща я от Клошгурд — всичко това ме бе преобработило: бях придобил самоувереност, но без самодоволство, чувствавах вътрешно удовлетворение, виждайки се, макар и млад, на върха на обществената стълбица и имах съзнанието, че съм скрита поддръжка и спотаена надежда на най-пленителната от жените на земята. Може би в мен се пробуди тщеславието, когато, замахвайки с камшика, кочияшът свърна в новата алея, водеща от шинонския път към Клошгурд, и пред нас се откри непозната за мен желязна врата в неотдавна издигнатата около парка ограда. Не бях предупредил графинята за пристигането си,

желаейки да я изненадам, и с това бях извършил двойка грешка: отначало тя изживя сътресението, което причинява дългоочакваната, ала смятана за неосъществима радост, а после ми даде да разбере, че всяка умишлена изненада свидетелствува за лош вкус.

Виждайки младия човек, в когото дотогава бе съзирала само дете, Анриет бавно и с почти скръбно съжаление сведе поглед надолу; тя ми позволи да поднеса ръката ѝ към устните си и с нищо не показва дълбоката радост, която издаваше само обхващащият я лек трепет; а когато отново вдигна глава и ме погледна, аз забелязах колко бе бледна.

— Значи, не забравяте старите си приятели! — ми каза господин Дьо Морсоф, който не беше се променил, нито остарял.

Двете деца се хвърлиха на врата ми. Пред вратата забелязах строгото лице на наставника на Жак.

— Не — отвърнах аз на графа, — от сега нататък ще бъда шест месеца в годината свободен и се надявам да ги прекарвам винаги сред вас.

— Но какво ви е? — обърнах се аз към графинята и протегнах ръка да я прегърна през кръста и да я подкрепя, без да се смуцавам от присъствието на близките ѝ.

— О, оставете ме — каза тя, като се изправи, — ще мине.

Прочетох скритата ѝ мисъл и отвърнах с въпроса:

— Нима не познавате верния ваш роб?

Тя ме улови под ръка и пред очите на графа, децата и на дотичалите слуги ме отведе по-далеч по моравата. Когато реши, че думите ѝ не ще достигнат до тях, ми каза:

— Феликс, приятелю мой, извинете страха на жена, която държи в ръката си само нишката, водеща към подземния лабиринт, и трепери при мисълта, че може да се скъса. Повторете ми, че съм повече от всякога вашата Анриет, че не ще ме изоставите, че никой няма да заеме моето място в сърцето ви, че завинаги ще останете мой верен приятел. Аз току-що се бях вгледала в бъдещето и не ви видях както винаги със сияещо лице и устремен към мен поглед; бяхте ми обърнали гръб.

— Анриет, светъл ангел мой, боготворя ви повече от самия Бог; бяла лилия, цвете на сърцето ми, как може да забравите, че сте моята съвест, че душата ми завинаги се е сляла с вашата и че сърцето ми е тук дори и когато сам съм в Париж! Трябва ли да ви кажа, че прелетях дотук за седемнайсет часа, че с всяко превъртане на колелата на

каляската в мен се надигаше вихър от мисли и желания, които, щом ви зърнах, се разрази в буря!

— Говорете, говорете! Аз съм уверена в себе си, аз мога да ви слушам, без да съгреша. Бог не иска да умра; той ви изпраща при мен така, както вдъхва душа на всяка жива твар, както излива живителен дъжд върху изсъхналата земя. Говорете, говорете! Обичате ли ме свято?

— Обичам ви свято.

— Завинаги?

— Завинаги.

— Като Дева Мария, която трябва да остане скрита под светлото си було, с бял венец на челото?

— Като Дева Мария, достъпна за погледа.

— Като сестра?

— Като страстно обичана сестра.

— Като майка?

— Като скрито желана майка.

— Рицарска любов, без всякаква надежда?

— Рицарска любов, но с надежда.

— Както във времето, когато бяхте едва двайсетгодишен и носехте смешния син празничен костюм?

— Не, още повече! Обичам ви, както ви обичах тогава и както...

Тук тя ме погледна с дълбока тревога.

— Както ви е обичала вашата леля.

— Сега съм щастлива: вие разсеяхте страховете ми — каза тя, отправяйки се към семейството си, озадачено от тайния ни разговор. — Но тук бъдете дете — та вие наистина сте дете. Ако до краля сте задължен да бъдете мъж, знайте, господине, че тук трябва да останете дете. Тогава само ще бъдете обичан. Аз винаги мога да устоя пред мъжката сила, но какво бих могла да откажа на едно дете? Нищо: то не може да поиска нищо, което не бих могла да му позволя. И тъй, тайните са изказани — подхвърли тя лукаво на мъжа си със закачливата веселост на млада девойка. — Оставям ви, отивам да се облека.

Никога от три години насам не бях усещал такова щастие в гласа ѝ. За пръв път долавях в него безгрижното чуруликане на лястовица и детските нотки, за които ви бях говорил. Донесох на Жак играчка —

ловджийски екипаж с всички принадлежности, а на Мадлен — кутия за ръкоделие, каквато имаше майка ѝ. Най-после можах да загляда впечатлението от някогашната си пестеливост, на която ме осъждаше скъперничеството на моята майка. Шумната радост на децата, които с възторг си показваха едно на друго подаръците, като че дразнеше графа, обиждащ се всякога, когато не му се обръщаше внимание. Аз многозначително кимнах на Мадлен и тръгнах след графа, който очевидно искаше да ми говори за себе си. Той ме поведе към терасата, но по пътя се спирахме, колчем започваше да излага някой важен според него факт.

— Драги ми Феликс — каза той, — виждате, те са щастливи и здрави, единствен аз хвърлям сянка върху тази картина; върху мен преминаха всички техни злочестини и благодаря на Бога, че ме обременя с огромния им товар. Преди не знаех от какво всъщност боледувам, сега всичко ми е ясно: не смилам храната, у мен е повредена подстомашната жлеза.

— Откога сте станали такъв учен като същински професор в медицинска академия? — запитах го с усмивка. — Толкова бърз ли е вашият лекар, та ви казва...

— Опазил ме Господ от лекари! — извика графът, изразявайки като други мними болни отвращение към медицината.

После трябваше да изслушам дългата му несвързана изповед: графът се оплакваше от жена си, от слугите, от децата, от живота и с явно удоволствие повтаряше ежедневните си приказки на новодошлия, принуден от вежливост да се учудва и да проявява интерес към него. Трябва да е останал доволен от мен, тъй като го слушах с дълбоко внимание, стараяйки се да разбера този необясним характер и да отгатна новите мъчения, на които подлагаше жена си и които тя премълчаваше. Излизайки на терасата, Анриет сложи край на този монолог; виждайки я, графът поклати глава и ми каза:

— Вие ме слушате, Феликс, но тук никой не ме съжалява!

И веднага се отдалечи, сякаш се боеше да не пречи на разговора ми с Анриет или от рицарско внимание към нея, догаждайки, че ѝ доставя удоволствие, когато ни оставя сами.

В неговия характер се забелязваха наистина необясними противоречия, тъй като, подобно на всички слаби хора, бе много ревнив и същевременно изпитваше безгранична вяра в непорочиостта

на жена си; може би дори мъките на самолюбието му, уязвено от превъзходството на високите ѝ добродетели, бяха причината за упоритата му съпротива на всички желания на графинята — той им се противопоставяше като опърничаво дете, което се опълчва срещу учителя или срещу майка си. Жак подготвяше уроците си с абата, Мадлен бе отишла да се преоблича, така че можах цял час да се разхождам на терасата с графинята.

— Виждам, ангеле мой — казах ѝ, — веригата е станала по-тежка, пустинята пламти от зной, а тръните се множат все повече...

— Мълчете — отвърна тя, отгатвайки мислите, появили се у мен след разговора с графа. — Вие сте тук и всичко е забравено! Аз не страдам, дори никога не съм страдала!

Тя направи няколко леки крачки, сякаш за да развее на вятъра бялата си рокля, да позволи на зефира да докосне прозрачните тюлени волани, развяващите се ръкави, ярките панделки, тънката пелерина и въздушните къдрици на прическата ѝ в стил госпожа Дьо Севинье; и аз за пръв път я видях трогателно млада, весела и непосредна, готова да играе като дете. Познах в този миг и сълзите на щастieto, и радостта на човека, даващ щастие другиму.

— О, моя лилия! Прекрасно човешко цвете, моята мисъл те гали, а сърцето ми те целува! — възкликнах. — Винаги безупречна, ти се извисяваш на стройното си стъбло, бяла, горда, благоуханна и самотна!

— Достатъчно, господине — каза тя, усмихвайки се. — Да поговорим за вас. Разкажете ми всичко.

И ние поведохме тогава под люлеещия се свод на трептящия листак дълга беседа, изпълнена с безкрайни отклонения и отново подхващани теми; разказах ѝ за всички събития в моя живот, за моите занимания; нямаше какво да крия от нея. Проникнала така в дълбините на душата ми, узнала всички подробности от моя живот, изпълнен с непосилен труд, както и сериозността на възложените ми задачи, и убедила се в неподкупната ми честност, непозволяваща да се подвеждам и обогатявам, разбирайки задълженията, изпълнявам с такава безупречност, че кралят, казах ѝ аз, ме нарича „Госпожица Дьо Вандьонес“, тя улови ръката ми, целуна я и окъпа със сълзите на радостта. Тази неочаквана размяна на ролите, тази великолепна похвала, тази мисъл, така непосредствено изразена и веднага разбрана от мен: „Ето повелителя, който бих желала да имам! Ето моя идеал!“

— скритото признание, изразено в това движение, в което смирението бе величие, а любовта се проявяваше в свят, чужд дори на сърцето, този ураган от възвишени чувства връхлетя върху душата ми и сякаш ме смаза. Видях се жалък, искаше ми се да умра в нозете ѝ.

— Ах — извиках аз, — вие ме превъзхождате във всичко! Как можете да се съмнявате в мен? Защото вие току-що наистина се усъмнихте, Анриет.

— Боя се не за настоящето — възрази тя с неизразима нежност, която изпълваше погледа ѝ само когато бе отправен към мен, — но като ви видях така красив, си казах: „Нашите планове за Мадлен ще бъдат осуетени от някоя жена, която ще отгатне какви съкровища се крият в сърцето ви, ще се влюби във вас, ще ни открадне нашия Феликс и ще разбие целия ни живот.“

— Отново Мадлен! — възроптах аз, неприятно изненадан, което особено много я огорчи. — Нима предполагате, че на Мадлен съм верен?

Настъпи продължително мълчание, което за нещастие наруши приближилият се към нас господин Дьо Морсоф. Трябваше с наболяло сърце да поддържам с него тягостен разговор, тъй като искрените ми отговори за следваната от краля политика противоречаха на възгледите на графа, който настояваше да му обясня намеренията на негово величество. Задавах му въпроси за конете, за стопанските му планове, питах го дали е доволен от своите пет ферми, мисли ли да отсече дърветата по старата алея — с една дума, сторих всичко, за да отвлека вниманието му от политиката, но той отново се връщаше към нея с упорството на стара мома или с настойчивостта на дете; у подобни хора мислите неотстъпно се насочват нагам, където блести светлината, те непрекъснато се въртят наоколо, не разбирайки нищо, и уморяват душата, както големите мухи с бръмченето си край прозорците уморяват ухото. Анриет мълчеше. За да прекратя разговора, който можеше да се превърне в горещ спор, ако не овладея младежката си разпаленост, започнах да се съгласявам с графа, отвърщайки с едносрични отговори и стараейки се да избягвам безполезните пререкания; но господин Дьо Морсоф бе достатъчно умен, за да разбере колко оскърбителна е моята вежливост. Виждайки, че във всичко се съгласявам с него, той кипна, веждите и бръчките по челото му заиграха, жълтите му очи засвяткаха, а червеният му нос се наля с

кръв както в деня, когато за първи път станах свидетел на обхващащото го безумие; Анриет ми хвърли умоляващи погледи, давайки ми да разбера, че не може да призове в моя помощ авторитета, който използуваше, за да оправдае или защити децата си. Тогава започнах да отговарям на графа съвсем сериозно и се стараех с разни уловки да успокоя подозрителния му ум.

— Бедни приятелю, бедни приятелю! — мълвеше графинята и тези две думи достигаха до слуха ми като ветреца.

После, когато реши, че може без риск да се намеси в разговора ни, тя каза, приближавайки се към нас:

— Знаете ли, господа, че сте ужасно скучни?

Тук графът трябваше да отстъпи пред рицарския закон за подчинение пред дамите и престана да говори за политика; тогава ние на свой ред го накарахме да поскучае, говорейки за разни дреболии, и той си отиде, оставяйки ни свободно да се разхождаме на терасата, като каза, че главата му се замайвала от това тъпчене на едно място.

Моите тъжни догадки не бяха ме излъгали. Галещата природа, топлият въздух, прекрасното небе, вълнуващата поезия на тази долина — всичко, което в течение на петнайсет години бе успокоявало неуравновесения нрав на болния граф, сега вече бе безсилно. В това време от живота, когато в характера на всеки човек грапавините се заглаждат, а острите ъгли се притъпяват, стареещият граф ставаше все по-заядлив. В последно време спореше само за да спори, без основание, без разумни доводи; за всичко задаваше въпроси, сърдеше се, когато отговорът закъсняваше или беше уклончив, месеше се във всички работи на стопанството и искаше отчет за най-дребните неща в домакинството, с което уморяваше и жена си, и слугите, лишавайки ги от самостоятелност. Преди никога не се дразнеше без причина, сега бе постоянно сърдит. Може би паричните въпроси, грижите около стопанството, животът в постоянно движение бяха усмирявали досега жлъчния му нрав, подхранвайки безпокойствието и поглъщайки мислите му; и може би сега отсъствието на всякакви занимания усилваше болестта му, предоставяйки я на естествения ѝ развой; не намирайки отдушник във физически усилия, тя се проявяваше в натрапчиви мисли, които потискаха телесната му природа. Беше станал свой собствен лекар; вечно се ровеше в медицински справочници, намираще у себе си всички описани в тях болести и

непрекъснато се занимаваше със здравето си, измисляйки нечувани начини на лечение, такива странни, че бе невъзможно да се разберат и изпълнят. Ту не можеше да понася шума, а когато графинята вдворяваше наоколо тишина, се оплакваше, че се чувства като в гроб, и казваше, че едно е да не се шуми, а друго — да се пази гробно мълчание. Ту пък бе съвършено безучастен към обкръжаващия го свят и всички вкъщи си отдъхваха — децата играеха, стопанските работи се извършваха без всякаква намеса — когато изведнъж сред домашната суетня се раздаваше жалостивият му вик:

— Те искат да ме убият! — И обръщайки се към жена си, казваше: — Мила моя, ако се касаеше за депата ви, веднага бихте отгатнали какво ги безпокои — подсилвайки несправедливостта на тези думи със студен и язвителен тон.

Всеки момент се обличаше и събличаше, следеше най-незабележимите изменения на времето и не правеше крачка, без да погледне барометъра. Въпреки майчинските грижи на графинята нито едно ядене не бе по вкуса му — казваше, че стомахът му не приемал нищо, че храносмилането му причинявало силни болки и че по цели нощи не затварял очи; и при все това ядеше, пиеше, смилаше храната си и спеше така добре, че и най-взискателният лекар би останал доволен. Постоянните му капризи уморяваха всички в дома, тъй като слугите, привикнали към ред като всички прислужници, не можеха да се приспособят към противоречивите му разпореждания. Заповядваше да се държат прозорците широко отворени, добавяйки, че чистият въздух е необходим за здравето му, а след няколко дни казваше, че било влажно или горещо и че чистият въздух го погубвал; тогава се сърдеше, хокаше слугите и за да докаже, че е прав, отричаше предишните си нареждания. Това отсъствие на памет или просто зла воля му даваха повод за кавги с графинята всеки път, когато тя се позовеше на собствените му думи. Животът в Клошгурд бе станал толкова непоносим, че абат Дьо Доминис, човек високообразован, заяви, че е погълнат от разрешаването на важни проблеми, и ходеше из дома, надянал маската на вгълбен в себе си човек. Сега графинята вече не се надяваше като преди, че ще може да скрие в семеен кръг пристъпите на безумен гняв, обземащи графа; слугите неведнъж биваха свидетели на сцени, когато безпричинната ярост на техния преждевременно състарен господар преминаваше всякакви граници; те

бяха предани на графинята и не разправяха нищо навън, но Анриет се боеше, че графът, преставайки да държи сметка за уважението на околните, можеше някой ден да предизвика публичен скандал. По-късно аз научих ужасни подробности за държането на графа към жена му; вместо да я утеши, той я потискаше с мрачни предсказания, уверявайки я, че е виновна за всички бъдещи нещастия, защото отхвърляла безумното лечение, което бил измислил за децата. Когато графинята се разхождаше с Жак и Мадлен, графът, въпреки безоблачното небе, предричаше буря; ако предсказанието случайно се сбъднеше, това така ласкаеше самолюбието му, че не забелязваше измокрените си деца; когато някое от тях се разболееше, графът употребяваше всички сили да докаже, че за всичко е виновна неправилната система на лечение, прилагана от графинята; осъждайки всяка нейна постъпка, той винаги стигаше до убийствения извод: „Ако децата ви отново заболели, то ще бъде само по ваша вина.“ Държеше се така във всички дребни неща в домашния живот, всичко виждаше откъм лошата страна и вечно мърмореше като „адвокат на дявола“, според израза на стария кочияш. Графинята се бе разпоредила часовете за хранене на децата да не съвпадат с неговите и по такъв начин ги бе запазила от пагубното влияние на бащата, приемайки върху себе си всички удари. Мадлен и Жак рядко го виждаха. Поддаващ се на заслепението, свойствено на егоиста, графът ни най-малко не съзнаваше какво зло причинява на близките си. В откровения разговор с мен се бе оплакал, че бил прекалено добър към тях. И така, той тъпчеше, смазваше, рушеше всичко наоколо като разярен бик, а после, след като бе обезсилил жертвата си, казваше, че не бил се докосвал до нея. Сега разбрах от какво се бяха появили у графинята тънките, изрязани като с бръснач бръчици, които бях забелязал още в първия ден след пристигането си. На благородните сърца е присъща свенливост, която не им позволява да разкриват страданията си; те гордо ги крият от тези, които обичат, водени от чувство на нежно състрадание. Така, въпреки настойчивите ми въпроси, аз никога не можах да изтръгна откровени признания от Анриет. Страхуваше се да не ме огорчи и когато разкриваше душата си, внезапно почервяваше и млъкваше; но аз скоро разбрах какви нови усложнения внасяше в семейния живот на Клошгурд незаетостта на графа.

— Анриет — казах няколко дни след това, показвайки й, че съм разбрал всичката дълбочина на новите й мъки, — може би напразно въведохте такъв ред във вашето имение, че за графа да не остават никакви грижи за стопанството?

— Не, мили — отвърна тя с усмивка, — моето положение е толкова тежко, че аз бях длъжна да го обмисля от всички страни; вярвайте ми, огледах всички възможности, но не намерих никакъв изход. С всеки нов ден графът става все по-придирчив. Ние с господин Дьо Морсоф постоянно сме заедно, ето защо не мога да смекча раздражението му, като поделя с него нашите задължения: всичко ще тръгне постарому и ще стане още по-мъчително за мен. Аз вече мислих да създам занимание на графа, като го посъветвам да се заеме с отглеждане на копринени буби; в Клошгурд има черничеви дървета, запазени от времето, когато в Турен е процъфтявало бубарството; но си рекох, че и тогава ще си остане деспот, а аз само ще се обременя с нови грижи. Знайте, господин наблюдателю — каза тя, — че в младите години обществото задържа лошите наклонности на човека, играта на страстите забавя развитието им, задължителното зачитане към хората ги ограничава и стеснява; но по-късно, когато го налегне самотата, у възрастния човек малките недостатъци стават толкова по-ужасни, колкото по-дълго са били потискани. Човешките слабости по своето естество са коварни, те не ни дават миг покой. Ако сме им отстъпили вчера, ще изискват това от нас и днес, и утре и винаги; те се укрепяват в завоюваните си позиции и се стараят да ги разширят. Силата е великодушна, примирява се с неизбежното, тя е справедлива и спокойна, докато страстите, породени от слабостта, са безжалостни. Те намират удовлетворение само когато човек постъпва като децата, които предпочитат крадените плодове пред тези, които им предлагат на трапезата; така господин Дьо Морсоф изпитва истинска радост, когато ме изненада; и макар преди никога да не лъжеше, сега с удоволствие ме лъже, за да остане хитрината му незабелязана.

Една сутрин, около месец след пристигането ми, графинята ме улови за ръка на излизане от трапезарията, изтича към желязната врата, която водеше към овощната градина, и бързо ме повлече към лозята.

— Ах, той ще ме убие! — изохка тя. — А аз искам да живея, макар и само заради децата си! Помислете си, нито ден да нямаш

покой! Аз трябва безспир да се провирам сред тръните, рискувайки всеки миг да се строполя, и всеки миг да напрегам всички сили, за да запазя равновесие! Никой не би могъл да понесе такова напрежение. Ако знаех от коя страна да очаквам удара, ако можех навреме да дам на графа отпор, душата ми би се смирила; но не, нападките му всеки ден се менят и аз оставам беззащитна; моята мъка не е една, тя е многолика. Феликс, Феликс, вие не можете да си представите каква отвратителна форма приема тиранията му, какви издевателства му внушават медицинските книги... О, приятелю мой! — каза тя, като склони глава на рамото ми, без да довърши мисълта си. — Какво ще стане с мен? Какво да правя? — Тя замълча, потискана от мисли, които не се решаваше да изкаже. — Как да устоявам? Той ще ме убие! Не, по-добре сама да се убия, но това е грях! Да избягам? А децата! Да се разделя с него? Но как да кажа на баща си, че не мога да остана при съпруга си след петнайсет години съпружески живот, когато пред родителите ми се показва уравновесен, вежлив, почтителен и умен? Нима омъжената жена има баща и майка? Духом и телом тя принадлежи само на съпруга си. Макар и да не бях щастлива, аз живеях спокойно и, признавам, черпех сили в целомъдрената си самота; но ако ме лишат от това утешение, аз също ще полудея. Моята съпротива има много убедителни основания, които не са от лично естество. Нима не е престъпление да даваш живот на нещастни същества, предварително осъдени на вечни страдания? Но какво поведение трябва да имам? Пред мен възникват такива трудни въпроси, че аз не съм в състояние да ги реша сама; в случая съм и обвиняема, и съдия. Утре ще отида в Тур и ще помоля за съвет новия си изповедник, абат Бирото; моят скъп абат Дьо ла Берж умря — каза тя, прекъсвайки монолога си. — Макар да бе много строг, винаги ще ми липсва духовната сила на този божи служител; неговият приемник е кротък като ангел, той ви съжалява, вместо да ви мъмри; и все пак, приобщавайки се към религията, ние закаляваме твърдостта см! Нима нашият разум не укрепва, когато слушаме Словото Божие? Господи — промълви тя, бършейки сълзите и вдигайки очи към небето, — защо ме наказваш така? Но трябва да вярваме — продължи тя, опирайки се на ръката ми, — да, трябва да вярваме, Феликс, че само като преминем през тежки изпитания, можем да влезем чисти и свети в друг, висш

свят. Трябва ли да мълча? Боже, забраняваш ли ми да излея мъката си на приятелски гърди? Нима толкова много го обичам?

Тя ме притисна към сърцето си, сякаш се боеше да не ме загуби.

— Кой ще реши моите съмнения? Съвестта ми в нищо не ме упреква. Звездите светят за хората от небесата; защо нашата душа, тази светла звезда, не може да озари с лъчите си приятеля, когато се приближаваме към него само с чисти помисли?

Слушах мълчаливо тези отчаяни вопли, държейки треперещата ръка на Анриет в своята ръка, която трепереше още по-силно; стисках я горещо и Анриет ми отговаряше със същия плам.

— Къде сте? Тука ли сте? — извика графът, приближавайки се към нас гологлав.

Откакто бях дошъл, той упорито се стараеше да участва във всички наши разговори, надявайки се може би да се развлече с нас или защото си мислеше, че графинята ми поверява своите скърби и се оплаква от него, или пък може би защото завиждаше, че не може да споделя нашите удоволствия.

— Как ме следи! — каза графинята с отчаяние в гласа. — Да отидем в лозята, там ще се скрием от него. Да се наведем и да се измъкнем зад оградата, за да не ни забележи.

Скрихме се зад гъстите храсти, изтичахме към лозята и скоро се озовахме далеч от графа, в някаква алея, обградена с бадемови дървета.

— Скъпа Анриет — й казах аз, като притиснах ръката ѝ към сърцето си и се спрях, за да се вгледам в скръбното ѝ лице. — През цялото това време вие така мъдро ме ръководихте по опасните пътища на висшето общество; позволете сега и аз да ви дам няколко съвета и да ви помогна да сложите край на този таен двубой, в който неизбежно ще загинете, тъй като се сражавате с неравни оръжия. Прекратете тази борба с луд...

— Мълчете — прошепна тя умолително, сдържайки с мъка сълзите в очите си.

— Изслушайте ме, скъпа! След едночасов разговор с графа, а съм принуден да понасям такива разговори от любов към вас, много често мислите ми са объркани и главата ми тежи, започвам да се съмнявам в собствения си разсъдък, защото въпреки волята ми безкрайните разсъждения на графа оставят следи в мозъка ми. Явната

мономания не е заразителна, но когато безумието се проявява в особеното устройство на ума и се крие зад нескончаеми спорове, то може да причини непоправими злини на тези, които постоянно общуват с болния. Вие имате ангелско търпение, но няма ли то да доведе и вас до умопомрачение? И така, заради вас, заради децата, променете отношението си към графа. Вашето неизчерпаемо великодушие само подсилва егоизма му; вие се отнасяте към него както майка с разглезеното си дете; но сега, ако искате да живеете... — и аз я погледнах в очите — а вие искате да живеете, възползвайте се от властта, която имате над него. Знаете, че ви обича и че се бои от вас, накарайте го да се бои още повече, противопоставяйте на променливите му желания вашата разумна воля. Използвайте влиянието си, както той съумя да използва вашата отстъпчивост, и обуздайте болестта му със силата на вашия дух, както обуздават лудите с усмирителни ризи.

— Драги мой — отвърна тя с горчива усмивка, — такава роля подхожда само на безсърдечна жена, а аз съм майка и не мога да бъда палач. Да, аз мога да страдам, но да причинявам страдания на другите — никога! Дори и заради благородна или велика цел. Моето сърце не умее да лъже, а аз ще трябва да променям гласа си, да надявам маска на лицето си, да следя всяко свое движение! Мога да застана между господин Дьо Морсоф и децата му, готова съм да понеса ударите му само за да не засегнат други; ето какво съм в състояние да сторя, за да примиря всички тези непримирими интереси.

— Позволете ми да се преклоня пред теб, о свята, трижди свята жена! — възкликнах и заставайки на колене, целунах края на роклята ѝ, като избърсах бликналите в очите ми сълзи. — Но ако той ви убие?

Тя побледня и с поглед, отправен към небето, отвърна:

— Да бъде Волята Божия!

— Знаете ли какво каза кралят на баща ви, когато стана дума за вас? „Този дявол Дьо Морсоф все още ли не иска да умре?“

— Това, което звучи като шега в устата на краля — отвърна тя, — тук е престъпление.

Въпреки нашите старания да се изплъзнем графът откри следите ни и ни догони, плувнал целият в пот, тъкмо когато графинята се беше спряла под един орех и изричаше тези сурови думи; забелязвайки го, аз заговорих за гроздобера. Измъчваха ли го някакви подозрения? Не

зная. Но той се спря и мълчаливо започна да ни наблюдава, без да обръща внимание на пронизващия хлад на ореховата сянка. Накрая, произнасяйки безразлично няколко откъслечни думи, колкото да подхване разговор, графът каза, че усещал болки в сърцето и в главата; каза това спокойно, без да търси съчувствие и без да рисува страданията си с гръмки фрази. Ние не обърнахме никакво внимание на думите му. Завръщайки се у дома, той се почувствува още по-зле, поиска да си легне и тръгна към спалнята, без да пророни дума, някак странно притихнал. Възползувахме се от примирието, което ни осигуряваше мрачното му настроение, и слязохме заедно с Мадлен на любимата ни тераса.

— Хайде да се разходим с лодка — каза графинята, след като няколко пъти кръстосахме с нея терасата. — Ще погледаме как пазачът лови риба за нас. Излязохме от малката врата, спуснахме се към брега, скочихме в лодката и бавно заплавахме по Ендр срещу течението ѝ. Радвайки се като деца на всяка дреболия, ние наблюдавахме крайбрежните тръстики, зелените и сини водни кончета; и графинята се учудваше, че може да се наслаждава на тези тихи радости, въпреки дълбоката си скръб; но нима спокойната природа, равнодушна към нашите страдания, не ни утешава със своята безметежност? Любовният трепет, изпълнен със сподавени желания, хармонично се слива с трепета на вълните, цветята, недокоснати от човешка ръка, въплъщават нашите тайни мечти, сладострастното полюляване на ладията сякаш повтаря мислите, плуващи в съзнанието ни. И ние неволно се отдавахме на нежното очарование на тази двойна поезия. Думите ни, съчетавайки се с гласа на природата, се изпълваха с тайнствено значение, а погледите излъчваха ярко сияние, отразявайки светлината, така щедро пръскана от слънцето върху пламналата ливада. Реката напомняше сребърна пътека, по която тихо се плъзгахме напред. Сега, когато не ни отвличаше вървежът, който неволно задържа вниманието, ние всецяло се отдадохме на обаянието на природата. Шумната радост на безгрижната девойка, грациозните движения и веселото ѝ чуруликане не бяха ли живият идеал на две свободни души, стремящи се да въплътят любовта си в прелестно творение — всеизвестна мечта на Платон, чиято младост е била озарена от щастлива любов? За да ви опиша този час не във всички неописуеми подробности, а в хармоничното му единство, ще ви кажа, че се

обичахме във всяка жива твар, във всичко, което ни заобикаляше, и намирахме извън нас самите щастие, към което и двамата се стремяхме; то така дълбоко ни преизпълваше, че графинята смъкна ръкавиците си и потопа хубавите си ръце във водата, сякаш искаше да охлади скритата им жар. Очите ѝ говореха без думи, но устата, полуотворена като венче на роза, биха се затворили пред всяко чувствено желание. Знаете как хармонично се сливат в мелодия ниските звуци на баса с високите тонове — такава бе и хармонията на душите ни в тази минута, неповторила се никога повече.

— Къде ловите риба — запитах аз, — щом можете да хвърляте мрежа само във вашите води?

— В Пон дьо Рюан — отвърна тя. — Сега реката от Пон дьо Рюан до Клошгурд протича през нашите земи. Господин Дьо Морсоф неотдавна купи четиридесет арпана земя с двегодишните си спестявания и с пенсията за миналите месеци. Учудва ли ви това?

— Та аз бих желал цялата долина да ви принадлежи! — възкликнах аз.

Тя ми отвърна с усмивка. Приблжихме се към брега близо до Пон дьо Рюан, където Ендр става широка; там ловяха и риба.

— Е, как е, Мартино? — запита графинята.

— Ах, госпожо графиньо, днес не ни върви! Ето вече три часа се въртим във водата от мелницата дотук и нищо не сме уловили.

Слязохме на брега да погледаме как изтеглят последните мрежи и застанахме и тримата на сянка под една от високите, белокори тополи, каквито се срещат край Дунав и Лоара, а вероятно и покрай други големи реки; през пролетта тези дървета се окичват с бели копринени топки, покриващи ги като цветя. Графинята си възвърна величавото спокойствие; тя почти се разкайваше, задето бе открила пред мен страданията си и се бе окайвала като Йов, вместо да риде като Магдалена, но Магдалена, непознаваща любов, празненства и увлечения, макар и надарена с красота и обаяние. Мрежата, която разтвориха в нозете ѝ, беше пълна с риба; каленици, мренки, щуки, перки и огромен шаран заподскачаха по тревата.

— Сякаш нарочно за вас! — каза пазачът.

Работниците широко разтваряха очи, възхитени от жената, която им приличаше на фея, докоснала мрежите им с вълшебната си пръчица. В този миг в далечината се зададе лакеят, препускащ

стремглаво на кон, и графинята изтръпна ужасена. Жак не беше с нас, а първата мисъл на разтревожената майка, както поетично се е изразил Вергилий, е при най-малката опасност да притисне до сърцето си своите рожби.

— Жак! — простена тя. — Къде е Жак? Какво се е случило с детето ми?

Не, тя не ме обичаше! Ако ме обичаше, би посрещала и моите страдания с този израз на разтревожена лъвица.

— Госпожо графиньо, господин графът се чувства зле.

Тя облекчено въздъхна и се втурна с мен към замъка, а след нас се затича и Мадлен.

— Вървете бавно — каза тя, обръщайки се към мен, — нека детето не се изморява! Както виждате, от тичане в този пек господин Дьо Морсоф се изпоти, а почивката му на сянка под ореховото дърво може да причини голямо нещастие.

Тези думи, изречени с дълбоко вълнение, доказваха душевната ѝ чистота. Смъртта на графа за нея би била нещастие! Тя бързо стигна в Клошгурд, влезе в парка през отвора в стената и прекоси лозето. Аз с бавни крачки продължих към замъка. Думите на Анриет ми осветиха всичко, но както мълнията, която с изгарящия си огън изпепелява събраното в хамбара зърно. По време на нашата разходка по реката си бях въобразил, че съм неин избраник; сега горчиво почувствувах колко искрена бе тревогата ѝ. Любовник, който не е всичко, е нищо. И тъй, не тя, а само аз обичах, изпитвайки всички желаниа на огнената страст, която знае какво иска, предварително се опива от бленуваните ласки и се задоволява с душевната близост, защото предвижда за в бъдеще и друга. Дори ако Анриет ме обичаше, тя не познаваше нито насладите на любовта, нито нейните бури. Живееше само с чувствата си, като светица, възнасяща молитви към Бога. Към мен се стремяха нейните мисли и неведомите ѝ желаниа подобно на пчелен рой, устремил се към цъфнало клонче; но аз не бях всичко в нейния живот, където нашето приятелство бе само епизод, а не основа. Като развенчан крал се питах кой ще ми върне моето кралство... В пристъп на безумна ревност се упреквах, че не съм бил достатъчно смел и не съм намерил сили да затегна връзките на нашата любов, която сега ми се струваше по-скоро призрачна, отколкото реална, упреквах се, че не бях я оковал с веригите на необоримото право, което ни дава обладанието.

Неразположението на графа, предизвикано може би от простудяване в хладната сянка на ореха, взе за няколко часа сериозен обрат. Отидох в Тур да потърси известния лекар господин Ориже, когото успях да доведа едва вечерта, но той остана в Клошгурд цялата нощ и целия следващ ден. Макар да изпрати лакея на графа за пиявици, докторът реши да облекчи болния чрез кръвопускане, но се оказа, че няма хирургическо ножче. Въпреки убийствения пек веднага изтичах в Азе, събудих хирурга, господин Деланд, убедих го да тръгне с мен и с бързината на вятъра потеглихме за Клошгурд. Ако бяхме закъснели само десет минути, графът би починал; кръвопускането го спаси. Въпреки този пръв успех докторът установи треска в най-тежка форма, особено опасна за човек, неболедувал от двадесет години насам. Покрусена, графинята смяташе себе си виновна за това фатално заболяване. Не намирайки сили да ми благодари за всички мои усилия, тя само изрядко ме даряваше с бледа усмивка, изразявайки същото чувство, с което неотдавна бе целунала ръката ми; бих искал да прочета по лицето ѝ угризения, предизвикани от забранената любов, но видях само горчиво разкаяние, толкова трогателно в тази чиста душа, а така също и възхитителна нежност към този, когото смяташе за безупречен, обвинявайки единствено себе си във въображаемо престъпление. Наистина тя обичаше така, както Лаура е обичала Петрарка, а не както Франческа ди Римини — Паоло; жестоко разочарование за този, който мечтаеше да слее тези два вида любов! Графинята седеше, отпуснала безсилно ръце върху мръсното кресло в стаята на графа, която приличаше на кочина. На другата вечер, преди да си отиде, докторът каза на графинята, която бе прекарала нощта върху замърсеното кресло до постелята на съпруга си, че трябва да вземе болногледачка, тъй като тежкото състояние на графа щяло да продължи дълго.

— Болногледачка! — изненада се тя. — Не, не! Ние сами ще се грижим за него — добави, като ме погледна. — Длъжни сме да го спасим!

Този възглас учуди доктора и той ни измери с пронизателния си поглед. Разпалените ѝ думи очевидно предизвикаха у него подозрение за някакъв съмнителен кроеж. Обеща да прихожда два пъти седмично, даде указания на господин Деланд и обясни при какви опасни симптоми следва незабавно да го повикаме от Тур.

За да дам възможност на графинята да поспи, макар и не всяка нощ, аз я помолих да ми разреши да дежуря при графа, редувайки се с нея. Не без мъка на третата нощ най-после я убедих да си легне. Когато в дома всичко стихна и графът задряма, дочух от стаята на Анриет тихи ридания. Това така ме разтревожи, че изтичах при нея; тя стоеше на колене пред разпятието и се обливаше в сълзи, като винеше себе си за случилото се.

— Боже мой, ако такава е възмездието ти за моите жалби, никога не ще роптая. Как! Вие сте го оставили сам? — учуди се тя, като ме видя.

— Чух, че плачете и стенете, и се изплаших за вас.

— О, аз съм съвсем здрава! — отвърна тя и в желанието си да се убедим, че господин Дьо Морсоф спи, ние слязохме долу и при светлината на лампата двамата се наведохме над него; графът бе отслабнал много от загубата на кръв; не спеше и неспокойните му ръце трескаво придръпваха одеялото.

— Казват, че така правели умиращите — прошепна графинята. — Ах, ако той умре от тази болест, която ние с вас му причинихме, кълна се, че никога няма да се омъжа повторно — добави тя и тържествено простря ръка над главата му.

— Направих всичко, за да го спасим — рекох аз.

— О, вие сте безупречен — отвърна тя, — но аз съм голяма грешница.

После се наведе над бледото чело на болния, изтри от него с косите си потта и благоговейно го целуна; но аз с тайна радост видях, че смяташе тази ласка за изкупление.

— Бланш, вода — едва чуто прошепна графът.

— Виждате ли, той признава само мен — каза тя, като му подаде чашата.

С нежния си глас и с ласкавите обръщения към графа тя сякаш искаше да се отрече от свързващите ни чувства, принасяйки ги в жертва на болния.

— Анриет — рекох аз, — идете да си отдъхнете, умолявам ви.

— Няма вече Анриет — прекъсна ме тя с властен тон.

— Легнете си, иначе ще заболее. Вашите деца и самият той ви заповядват да се погрижите за себе си; има случаи, когато егоизмът става висша добродетел.

— Да — отвърна тя.

И излезе, предоставяйки графа на моите грижи и правейки ми такива умоляващи знаци, че можеха да извикат опасения за разсъдъкът ѝ, ако не бяха така по детски наивни и не изразяваха дълбоко разкаяние. Тази сцена, която ми показваше колко потресена бе чистата ѝ душа, силно ме разтревожи; боях се, че подобни прекомерни вълнения са опасни за нея. Когато лекарят дойде, аз споделих с него какви странни угризения измъчват моята светла Анриет. Макар да бях много сдържан, откровеността ми разсея подозренията на господин Ориже и той успокои тревогата на тази невинна душа, уверявайки я, че при всички положения графът не би могъл да избегне болестта и че ореховата сянка била в случая по-скоро полезна, отколкото вредна, тъй като ускорила нейното развитие.

В продължение на петдесет и два дни животът на графа висеше на косъм; ние с Анриет бдяхме край него и прекарахме по двайсет и шест безсънни нощи до постелята му. Несъмнено господин Дьо Морсоф оцеля само благодарение на нашите грижи и на педантичната точност, с която изпълнявахме всички предписания на господин Ориже. Подобен на всички медици философи, на които жизненият опит и проникателността дават основания да се съмняват в благородните постъпки, гледайки на тях само като на тайно изпълнен дълг, този доктор присъствуваше на героичната борба, която водехме ние с графинята и понякога хвърляше върху нас изпитателни погледи, боейки се, че напразно се възхищава от подвига ни.

— При подобни заболявания — ми каза той, идвайки при графа за трети път — душевното състояние на болния, особено ако е така разстроено, както у графа, ускорява смъртта. Лекар, болногледачи, всички обкръжаващи държат живота му в ръцете си, тъй като една невнимателна дума, един изплашен поглед могат да се окажат по-силни от отрова.

Говорейки така, Ориже внимателно наблюдаваше лицето и поведението ми, но видя в очите ми само отражение на чиста съвест. И наистина, през цялото време на това тежко боледуване, у мен не се прокрадна и сянка от онези низки мисли, които понякога се пораждат и в най-невинните души. Който е съзерцавал величието на природата, сам се стреми към съвършенство и хармония. Нашият вътрешен мир трябва да се приближава към този образец. В чистата душа всичко е

чисто. Близо до Анриет всички дишахме небесни благоухания, сякаш всяко нечестиво желание завинаги би ни отдалечило от нея.

И така, тя бе за мен не само възплъщение на щастие, но и олицетворение на добродетели. Виждайки, че неизменно сме грижливи и внимателни към болния, докторът като че се трогна и се отнасяше към нас с ласкава почителност, сякаш си казваше: „Ето кой наистина е болен, но те крият раната си и я забравят!“ По странно противоречие, което, както казваше нашият превъзходен лекар, често се наблюдава у хора с такова разклатено здраве, господин Дьо Морсоф стана сега невероятно кротък, търпелив, никога не се оплакваше и проявяваше удивителна покорност, докато, бивайки здрав, вдигаше врява за най-дребни неща. Онова, което го караше да се подчинява безусловно на медицината, така решително отричана дотогава от него, бе тайният страх от смъртта — още едно противоречие в характера на човека с неоспорима храброст. С този страх можеше да се обяснят и много други странности, появили се у графа след боледуването му.

Да ви призная ли, Натали, и ще ми повярвате ли? Тези петдесет дни и месецът след тях бяха най-хубавото време в живота ми. Нима любовта, изникнала в безкрайните простори на душата ни, не напомня дълбока река в цветуща долина, където се изливат дъждове, ручейи и потоци, капят листа и цветя, сричат се крайбрежни камъни и дори огромни блокове от върховете на високи скали? Реката става все по-пълноводна, приижда от обилните дъждове и от бавните струи на прозрачни извори. Да, ако обичаш, любовта нараства от всичко. Когато първата опасност премина, ние с графинята постепенно се приспособихме към болестта на графа. Въпреки постоянното безредие, внасяно с шетането около болния; неговата занемарена стая се превърна в чист и уютен кът. И скоро се почувствувахме там като двама корабкрушенци, изхвърлени от бурята на пуст остров; защото нещастieto не само откъсва хората от обществото, но ги и избавя от жалките предразсъдъци, придобити сред него. Грижете за болния ни налагаха тясно общуване, недопустимо при други обстоятелства. Колко често ръцете ни, така плахи преди това, сега се срещаха при грижите ни за графа! Не бе ли мой дълг да помагам на Анриет и да я подкрепям? Понякога, от страх да остави болния, тя караулеше до него, като часови на пост, и забравяше да яде; тогава поставях поднос с храна на коленете ѝ и ѝ прислужвах, докато тя набързо поглъщаше

обяда. Това бе по детски невинна идилия пред зинал гроб. Анриет бързо ми нареждаше всичко, което трябваше да направя, за да облекча страданията на графа, и ми възлагаше хиляди дребни задачи. В първите дни, когато надвисналата над нас опасност потисна, както във време на сражение, всички възприети в обикновения живот условности, госпожа Дьо Морсоф неволно отстъпи от строгите правила, които всяка, дори най-непревзетата жена съблюдава в езика, обноските, поведението си, когато се намира в общество или в семеен кръг и които не са ѝ нужни в по-интимна обстановка. В зори, с първите песни на птиците, тя често идваше да ме буди в сутрешен тоалет, позволяващ понякога да съзря възхитителните съкровища, които в безумните си мечти назовавах свои. Можеше ли тя да не ми стане по-близка, макар да запазваше предишната си гордост и недостъпност? Впрочем в първите дни опасността лиши от всякаква отсянка на страстност невинните волности, които си позволявахме, така че тя не виждаше в тях нищо лошо; а после, когато животът се върна в обичайното си русло, Анриет може би си помисли, че за нас двамата би било оскърбително, ако промени поведението си спрямо мен. Ние неусетно се сблизихме дотолкова, че се почувствувахме наполовина съпрузи. Тя с гордост ми оказваше доверие, уверена в мен толкова, колкото в самата себе си. А това означаваше, че бях проникнал още по-дълбоко в сърцето ѝ. Графинята отново стана моята Анриет, принудена да обича по-силно този, който се стараеше да стане нейно второ „аз“. Скоро вече не бе нужно да чакам като милост ръцете ѝ, тя покорно ги отпускате в моите при първия умоляващ поглед; аз можех в упоение да се любувам на прекрасните линии на тялото ѝ в онези дълги часове, когато се вслушвахме в дишането на спящия граф, и тя не избягваше вече моите погледи. Скромните удоволствия, които си позволявахме, нежните погледи, думите, произнесени шепнешком, за да не смутим съня на болния, опасенията и надеждите, тихо поверявани един на друг, и изобщо хилядите дребни неща, говорещи за пълно сливане на две измъчени от раздялата сърца, всичко това озаряваше нашия живот, помрачен от сянката на скръбта. Познахме до дъно душите си в това изпитание, на което често не може да устои и най-горещата любов, тъй като ежечасното общуване уморява дори влюбените, които се разделят, намирайки съвместния живот било твърде тежък, било непоносимо пуст.

Знаете колко беди донася със себе си болестта, сполетяла стопанина на дома; всякаква работа се преустановява и никому не остава свободно време; с креещия си живот той нарушава първичния ред на семейството си и на целия дом. Макар в последно време всички грижи по стопанството да лежаха върху плещите на госпожа Дьо Морсоф, графът повече или по-малко все още ѝ бе полезен: той преговаряше с фермерите, срещаше се с хора, занимаваше се с паричните въпроси; ако тя бе душата на дома, той бе неговото тяло. Аз пък станах негов управител, за да може графинята да се грижи за графа, без да се опасява, че работата ще изостане. Тя приемаше помощта ми просто, без гръмки думи на благодарност. Споделях с нея грижите около дома, предавах нарежданията от нейно име и това още повече укрепи нашето нежно приятелство. Често след вечеря разговарях с нея в стаята ѝ по въпросите за домакинството и за децата. Тези разговори придадоха нов оттенък на правдоподобност на нашето мнимо съпружество. С каква радост Анриет ми предоставяше да играя ролята на неин съпруг, да заемам на трапезата неговото място, да разговарям вместо него с пазача и всичко това без всякакъв умисъл, но не и без скритото удоволствие, каквото изпитва дори най-добродетелната жена, намирайки начин да съблюдава точно буквата на закона, удовлетворявайки все пак скритите си желания. Обезсилен от болестта, графът не гнетеше повече жена си и дома; графинята отново намери себе си, тя имаше правото да се занимава с мен и ме обкръжи с безкрайни грижи. С каква радост отгатнах в нея желанието — може би не напълно осъзнато, но чудесно изразено — да разкрие пред мен характера си, всички свои достойнства и да покаже, че е съвсем друга с човека, който я разбира! Това цвете, свило венче в студената атмосфера на брачния си живот, се разтваряше пред очите ми и за мен единствен; доставяше ѝ такава радост да се разкрива пред мен, каквато изпитвах аз, когато я гледах с влюбени очи. С всяка дреболия тя ми доказваше, че аз неотстъпно занимавам мисълта ѝ. В дните, когато след нощно бдение край болния спях до късно, Анриет ставаше по-рано от всички и вдворяваше около мен пълна тишина; Жак и Мадлен, без сами да забележат това, играеха далече; тя прибягваше до хиляди дребни хитрини, за да постави сама на масата моя прибор; а каква радост прозираше във всеки неин жест, когато ми сервираше, каква лекота на

лястовица се усещаше в движенията ѝ, как пламтяха страните ѝ, как трептеше гласът ѝ, с каква топлота сияеха очите ѝ!

Може ли да се опишат тези възторзи на душата?! Тя често изнемогваше от умора, но ако в такива моменти трябваше да се погрижи за мен или за децата, намираше в себе си нови сили и отново се заемаше с работа — пъргава, жива и весела. Как обичаше да озарява всичко наоколо с топлите лъчи на своята нежност! Ах, Натали! Да, на земята още се срещат жени с души на ангел, излъчващи особено сияние, което незнайният философ Сен Мартен наричаше одухотворение, сладкозвучно и благоуханно. Уверена в моето целомъдрие, Анриет понякога приповдигаше пред мен плътната завеса, която скриваше нашето бъдеще, показвайки ми в себе си две жени: една, окована във вериги, която ме бе пленила въпреки своята съдържаност, и друга — свободна, нежна и призвана да бъде моята вечна любов. Колко различни бяха те! Госпожа Дьо Морсоф бе пренесено в студена Европа красиво бенгалско птиче, тъжно, настръхнало и мълчаливо умиращо в клетката, където го е затворил неговият похитител; Анриет бе тази сладкогласна птица, извиваща източните си трели в крайбрежните храсти на Ганг и прелитаща като жив елмаз от клон на клон на гигантско вечно цъфтящо дърво. Красотата ѝ стана по-ярка, умът — по-жив. Този постоянен радостен огън, горящ в сърцата ни, бе наша тайна, тъй като окото на абат Доминис, този представител на външния свят, бе по-опасно за Анриет, нежели това на господин Дьо Морсоф. На нея, както и на мен, доставяше голямо удоволствие да изразява мислите си чрез изкусни алегии; криеше радостта си зад весели шегички и притулваше нежността си под блестящата завеса на признателността.

— Подложихме приятелството ви на сурови изпитания, Феликс! Нали, господин абат, сега можем да му разрешим волности, каквито разрешаваме на Жак? — казваше тя на масата.

Строгий абат ѝ отвръщаше с благосклонната усмивка на благочестив човек, който чете в човешките сърца и вижда, когато те са чисти; той питаеше към графинята дълбоко уважение и я почиташе почти като светица. Само два пъти за тези петдесет дни графинята може би престъпи границите, които бяхме поставили на нашата нежност, но и тези два случая бяха скрити под лека мъгла, която се разсея едва в деня на последните признания. Една сутрин, в първите

дни на заболяването на графа, когато Анриет вече се разкайваше, че се отнася към мен така сурово и че ме бе лишила от невинните наслади, които предлагаше на целомъдреното ми приятелство, аз я чаках до болния, край чиято постеля тя трябваше да ме смени.

Бях много уморен и заспах, опрял глава на стената. Събудих се внезапно, чувствайки над челото си свежо дихание, сякаш го бе докоснала роза. И видях графинята на три крачки от мен.

— Дойдох — каза тя.

Станах, за да изляза, но поемайки ръката ѝ, я усетих влажна и трепереща.

— Зле ли сте? — запитах аз.

— Защо ми задавате такъв въпрос?

Погледнах я, смутих се и се изчервих.

— Сънувах нещо — отвърнах.

Вечерта, когато при едно от последните си посещения доктор Ориже смело бе заявил, че здравето на болния върви към подобрение, аз се занимавах с Жак и Мадлен пред външния вход на къщата. Полегнали на стъпалата, ние играехме с фигурки, които местехме с кукички от топлийки. Господин Дьо Морсоф спеше. Докато чакаха да впрегнат конете, графинята и докторът тихо разговаряха в салона. Не забелязах кога господин Ориже си бе отишъл. Останала сама, Анриет се бе опряла на прозореца, откъдето несъмнено ни бе наблюдавала известно време. Бе една от онези топли вечери, когато небето постепенно придобива медни отблясъци, а въздухът се изпълня с множество неясни звуци. Последният слънчев лъч гаснеше на покрива, цветята ухаеха в градината, в далечината звънтяха хлопатарите на завръщащите се стада. Запленени от очарованието на тази тиха вечер, ние сдържахме възгласите си, за да не събудим графа. Изведнъж ми се стори, че дочувам сподавени ридания. Изтичах в салона, където видях графинята, седнала до прозореца и закрила с кърпичка лицето си; тя усети стъпките ми и с повелителен жест ми заповяда да я оставя сама.

Приблжих се към нея със сърце, изпълнено с тревога, и се опитах насила да дръпна кърпичката от лицето ѝ — то бе обляно в сълзи; тя избяга в стаята си и не излезе оттам до времето за молитва. За пръв път от тези петдесет дена я отведох на терасата и запитах какво я бе огорчило; но тя се престори на безумно весела и каза, че

сълзите ѝ били предизвикани от радостната вест, донесена от господин Ориже.

— Анриет, Анриет — възразих аз, — та вие я знаехте много преди да плачете. Между нас не трябва да има лъжа, това би било чудовищно. Защо не ми позволихте да изтрия сълзите ви? Да не съм аз причина за тях?

— Помислих си — отвърна тя, — че за мене тази болест бе само отдих в страданията. Сега, когато вече не се боя за живота на господин Дьо Морсоф, трябва да се боя за себе си.

Тя бе права. С оздравяването на графа се върна и предишната му лудост: той ни уверяваше, че нито жена му, нито аз, нито лекарят умеем да се грижим за него, че не познаваме болестта и характера му и че не му даваме необходимите лекарства; Ориже се водел по някаква странна теория и говорел за нарушено действие на жлезите с вътрешни секреции, а трябвало да се занимава само с пилора. Веднъж ни стрелна с хитър поглед, като човек, който ни дебне и вече е отгатнал тайните ни, и със смях каза на жена си:

— Е, драга моя, ако бях умрял, вие сигурно щяхте да жалите за мен, но признайте, че скоро бихте се утешили...

— Бих носила дворцовия траур, черно и розово — отвърна тя със смях, за да накара мъжа си да млъкне.

Но често, особено когато ставаше дума за умереното хранене, което лекарят препоръчваше на болния, като се противопоставяше той да яде каквото пожелае, графът крещеше и разиграваше грозни сцени, далеч по-неприятни от предишните, тъй като след принудителната летаргия, ако може така да се изразя, характерът му бе станал още по-ужасен. Опирайки се на авторитета на лекаря, на покорството на слугите и на моята поддръжка, тъй като аз използвах тази борба, за да науча Анриет да подчинява мъжа си на своята воля, тя намери сили да му се противопоставя; сега можеше с пълно спокойствие да посреща изстъпленията и крясъците му; свикна да гледа на него като на дете, каквото всъщност си бе, и да понася твърдо оскърбленията му. Бях щастлив, виждайки, че най-после бе взела връх над този нездрав ум. Графът крещеше, но се подчиняваше. И се подчиняваше толкова побързо, колкото повече крещеше. Въпреки очевидните резултати Анриет понякога плачеше, гледайки този слаб, измършавял старец с жълто лице, подобно на есенен лист, с безцветни очи и с треперещи ръце; тя

се упрекуваше в жестокост и не устояваше на радостта, която четеше в очите му, когато, отмервайки дажбата му, нарушаваше строгата лекарска забрана. Тя бе толкова по-ласкава и нежна с мъжа си, колкото повече внимание отделяше за мен; но аз виждах разлика в отношението ѝ към него и към мен; и това изпълваше с безгранична радост сърцето ми. С графа тя не бе така неуморима и често извикваше слугите да се погрижат за него, когато той се окайваше, че никой не го разбираше.

Графинята пожела да благодари на Бога за оздравяването на господин Дьо Морсоф и ме помоли да я придружа до църквата, където щеше да се отслужи литургия по този повод; аз я отведох дотам, но по време на богослужението отидох да навестя господин и госпожа Дьо Шесел. На връщане тя ме смъмри.

— Анриет — отвърнах, — аз не съм способен да лицемеря. Готов съм да се хвърля във водата и да спася давещия се враг или да му предложи дрехата си, за да се стопли, дори мога да му простя, но не съм в състояние да забравя оскърбленията.

Тя нищо не отговори и притисна към сърцето си ръката ми.

— Вие сте ангел на доброто и навярно сте чистосърдечна в благодарствените си чувства към Бога — продължих аз. — Когато кралицата запитала едва ли не разкъсаната от обезумялата тълпа майка на принц Дьо ла Пе^[11]: „А вие какво правехте?“, тя отговорила: „Молах се за тях!“ Такива са жените. Аз съм мъж и следователно несъвършен.

— Не се окайвайте — възрази тя, стискайки силно ръката ми, — може би постъпвате по-добре от мен.

— Да — каза ѝ, — аз бих дал вечността за един ден щастие, а вие...

— Какво аз? — запитала тя, поглеждайки ме гордо.

Замълчах и сведох очи, за да избягна мълниите в погледа ѝ.

— Аз! — продължи тя. — Кое „аз“ имате предвид? Чувствувам в себе си няколко „аз“-а — тези две деца — и тя показа Жак и Мадлен — са също мое „аз“. Феликс — каза тя с покруса, — нима ме смятате за егоистка? Нима мислите, че съм неспособна да пожертвувам вечното блаженство за този, който пожертвува за мен живота си? И все пак тази мисъл е чудовищна, тя убива всяко религиозно чувство. Въздига ли се жената отново, когато веднъж падне така низко? Може ли щастieto да

я оправдае? И вие искате да реша бързо всички тези въпроси!... Да, аз един ден ще ви открия тайната на сърцето си; пропъждала съм я често с покаяние и молитви и тя именно бе причинила сълзите, за които ме питахте вчера.

— Не отдавате ли твърде голямо значение на онова, което така високо ценят обикновените жени и което вие...

— Как — прекъсна ме тя, — а вие по-малко ли го цените?

Тази логика сложи край на всякакви спорове.

— И така — продължи тя, — знайте, че бих имала безсрамието да изоставя жалкия старец, за когото без мене няма живот. Но, приятелю мой, та нали тези две крехки създания, които вървят пред нас, Жак и Мадлен, ще останат при баща си? Тогава, отговорете ми, моля, ще издържат ли те дори три месеца под попечителството на този безумен човек? Ако, нарушавайки своя дълг, се разпореждах само със себе си... — По лицето ѝ пробягна тъжна усмивка. — Нима това не би означавало да погубя децата си? Тяхната смърт би била неизбежна. Боже мой — извика тя, — защо говорим за това? Оженете се и ме оставете да умра!

Произнесе тези думи с такава горчивина, с такава дълбока скръб, че усмири в мен разбушувалата се страст.

— Вие изплакахте болката си там, под ореховото дърво — ѝ рекох, — а аз — сега, тук, под елхите, това е всичко. Занапред ще мълча.

— Вашето великодушие ме убива — промълви тя, вдигайки очи към небето.

Излязохме на терасата и намерихме там графа, седнал в креслото на слънце. Пред вида на посърналото му лице, едва оживено от бледа усмивка, огънят, проблясващ из пепелта в душата ми, угасна. Облакът се на перилата, вглеждайки се в представилата се пред очите ми печална картина: полужив старец, до него две болнави деца и млада жена, изпита от безсънни нощи, отслабнала от непосилен труд и от постоянни тревоги, а може би и от радостите, преживени за тези два ужасни месеца; но сега бузите ѝ поруменяха след нашия разговор. Гледайки това тъжно семейство, събрало се под сянката на трептящите листа, през които проникваше бледата светлина на облачното есенно небе, аз почувствах как в мен се късат нишките, свързващи тялото с душата. За пръв път усетих душевната умора, изпитвана, както казват,

от най-неустрасимите бойци в разгара на сражението — притъпена безнадеждност, която превръща храбреца в страхливец, вярващия в безбожник и ни прави безучастни към всичко, дори към най-силните чувства, каквито са гордостта и любовта; защото съмнението ни лишава от вяра в себе си и ни изпълва с отвращение към живота. О, бедни, неспокойни създания, чиято богата душа ви прави беззащитни в ръцете на зъл дух, кой ще ви разбере, кой ще ви оцени? Разбрах как младият смел воин, почти домогнал се до маршалския жезъл, изкусен дипломат и безстрашен пълководец е могъл да стане неволен убиец, какъвто го виждах сега! Нима моите желания, увенчани днес с рози, също могат да стигнат до подобен край? Ужасен и от причините, и от следствията и загубил сякаш всяка вяра, аз се питах къде е тук волята на провидението? Не можах да се сдържа и две сълзи се търколиха по бузите ми.

— Какво ти е, мили Феликс? — чух да казва детското гласче на Мадлен.

После Анриет пропъди мрачните мисли и смъкна тежестта от душата ми с умоляващ поглед, който като слънчев лъч озари изтерзаното ми сърце. В този миг старият лакей ми подаде писмо от Тур; дочула моя учуден възглас, госпожа Дьо Морсоф изтръпна. Съгледах държавния печат, кралят ме викаше. Подадох ѝ писмото и тя от пръв поглед разбра всичко.

— Той си отива — каза графът.

— Какво ще стане с мен? — простена тя, видяла се сякаш едва сега сред мрачна пустиня.

Стояхме като замаяни, потиснати от една и съща мисъл, защото никога така силно не бяхме чувствували, че сме необходими един на друг. Дори в най-обикновен разговор гласът на графинята зазвуча различно, като инструмент с изпокъсани и разтегнати струни. Движенията ѝ станаха вяли, а очите потъмняха. Помолих я да сподели с мен мислите си.

— Та нима у мене има мисъл! — отвърна тя.

Графинята ме отведе в стаята си, накара ме да седна на дивана, порови в чекмеджето на тоалетката си и като коленичи пред мен, каза:

— Ето косите ми, окапали през тази година, те ви принадлежат, някога ще узнаете защо.

Наведох се бавно над нея и тя не се отвърна, за да избегне устните ми, които с благоговейна нежност положих върху челото ѝ без опияняващо вълнение, без чувствен трепет. Дали тя искаше да пожертвува всичко? Или като мен стигаше само до ръба на бездната? Ако беше готова да се отдаде на любовта, не би запазила такова дълбоко спокойствие, такъв непорочен поглед и не би ми казала с чистия си глас:

— Не ми се сърдите вече, нали?

Тръгнах късно вечерта; тя пожела да ме изпрати до Фрапел и ние се спряхме под ореховото дърво; посочих ѝ го и разказах как я бях видял оттук преди четири години.

— Долината бе така красива! — възкликнах аз.

— А сега? — живо запита тя.

— Вие сте под ореха и цялата долина ви принадлежи.

Тя склони глава и тук се сбогувахме; графинята седна в каляската си заедно с Мадлен, а аз в своята — сам...

След завръщането си в Париж трябваше за щастие да се отдам всецяло на неотложната работа, която поглъщаше всичките ми сили, принуждавайки ме да се държа далеч от светското общество, където ме бяха забравили. Поднових писмата си до госпожа Дьо Морсоф и всяка неделя ѝ изпращах дневника си, а тя ми отговаряше два пъти в месеца. Живеех невзрачен, но запълнен живот, напомнящ гъстите, цъфтящи и никому неизвестни храсти, на които се любувах в горския гъсталак, създавайки своите цветни поеми през последните две седмици от пребиваването си в Клошгурд.

О, вие, любящи сърца! Налагайте си такива прекрасни задължения, създавайте си правила и свято ги изпълнявайте, подобно на тези, които църквата установява като ежедневни повели за християните. Велика идея се заключава в строгото съблюдаване на устава, създаден от римокатолическата религия: ежедневно повтаряните обреди задълбочават в нашето съзнание браздите, проправяни от дълга, и съхраняват в душата надеждата и боязън от Бога. Нашите живи чувства се стичат подобно на ручей в тези бразди, които задържат водите им, пречистват ги, непрестанно освежават сърцата ни и изпълват съществуването с обилните съкровища на скритата вяра, този божествен извор, където постига своята сложна простота единствената мисъл за единствената любов.

---

[1] **Пропуснатата бележка в книжното издание.** *Кастел, Луи-Бертран* (1688–1757) — йезуит, занимава се с математика, философия, създава теорията за съответствието между звуковете и цветовете, изложена в книгата „Нови опити в областта на оптиката и акустиката“. — Бел. NomaD. ↑

[6] *Филинт, Алцест* — главните действащи лица в комедията на Молиер „Мизантроп“. *Алцест* — честен, искрен и категоричен в съжденията си човек, *Филинт* — колеблив, готов на всякакви компромиси. ↑

[7] *Херцог Ангиенски* (1772–1804) — син на принц Конде, доведен по заповед на Наполеон от Германия във Франция и разстрелян. ↑

[8] *Жан Бар* — френски моряк от XVII столетие, прочут с отчаяната си храброст. Луи XIV го назначил за командир на ескадрон и му присъдил благородническа титла. ↑

[9] *Лафоре* — прислужничка на Молиер, на която обикновено четял пиесите си, преди да ги поставят в театъра. ↑

[10] *Катон* (234–149 пр.н.е.) — политически деец в Римската република, известен със строгите си нрави. Тук името Катон е употребено иронично. ↑

[11] *Принц Дьо ла Пе* (принц на мира) — прозвище на Годоя де Фарма (1767–1851), министър на испанския крал Карлос IV, фаворит на краля, в чиито ръце фактически се намирала властта. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ДВЕТЕ ЖЕНИ

Моята любов, обвеяна от духа на средновековието и рицарството, стана, сам не зная как, известна в светското общество; може би кралят и херцог Дьо Льонокур бяха говорили за нея. От висшите кръгове тази романтична и в същото време проста история на млад човек, който боготвори красива жена, живееща далеч от обществото, величава в самотата си и вярна на приятеля си въпреки съпружеския дълг, очевидно се разпространи в предградията Сен Жермен. В салоните станах предмет на неприятно за мен внимание, тъй като скромният живот има такива преимущества, че веднъж изпитали ги, страдаме, когато трябва да се представим в обществото. Както очите, привикнали към меки тонове, не понасят ярката светлина, така и някои умове не обичат резките контрасти. Такъв бях и аз по онова време; днес това може би ви учудва, но имайте търпение и ще си обясните странното поведение на днешния Вандьонес. И тъй, жените бяха благосклонни, а светът твърде доброжелателен към мен. След женитбата на херцог Дьо Бери дворецът отново придоби някогашния си блясък и в Париж се възобновиха пищните празненства. На чуждото нашествие бе сложен край, започваше нов разцвет, умножиха се и развлеченията. Хора, прославили се с общественото положение или с богатствата си, се стичаха от всички краища на Европа в столицата на разума, където можеха да намерят всички преимущества на другите страни, а така също и пороците им, уголемени и изтънчени от френския вкус. Към средата на зимата, пет месеца след отпътуването ми от Клошгурд, моят ангел-хранител ми изпрати отчаяно писмо, в което ми съобщаваше, че синът ѝ Жак заболял много тежко, но за щастие вече се бил съвзел, макар здравето му все още да вдъхвало сериозни опасения; лекарят казвал, че трябва да се вземат мерки за болните гърди на Жак — ужасна присъда, произнесена от науката, която помрачава всяка минута в живота на майката. Анриет едва била отдъхнала, а Жак току-що се понадигнал и ето че сестра му създаде на

всички големи тревоги. Мадлен, това прелестно цвете, израснало само благодарение нежните грижи на майката, навлизна в преходната възраст, естествена, ала опасна за такова крехко създание. Обезсилена от тревоги и умора след продължителното боледуване на Жак, графинята не намирала в себе си сили да посрещне смело този нов удар, а видът на двете горещо обичани деца я правел равнодушна към усиливащата се заядливост на мъжа ѝ. И така върху нея връхлитали все по-жестоки бури, помитали всичко по своя път и отнасяли дълбоко вкоренените в сърцето ѝ надежди. В края на краищата покорила се на тиранията на графа и той, възползувайки се от слабостта ѝ, отново спечелил загубения терен.

„Когато всички мои сили биваха погълнати от децата — пишеше ми тя, — можех ли да се противопоставям на господин Дьо Морсоф, можех ли да се боря срещу нападките му, борейки се в същото време срещу смъртта? Останала без сили и самотна, сега се влача между две печални създания и изпитвам непреодолимо отвращение към живота. Какъв удар още бих могла да понеса, на каква нежност мога да отвърна сега, когато на терасата виждам неподвижен Жак, чийто живот мъждее само в хубавите очи, станали огромни след болестта и хлътнали като у старец, очи говорещи — о, съдбовно пророчество! — за преждевременно развитие на ума в хилавото му тяло! Когато гледам до себе си Мадлен, така жива, ласкава и разумна преди, а сега бледна като мъртвец! Струва ми се, че и очите, и косите ѝ потъмняха, тя ме гледа с угаснал взор, сякаш се прощава с мен; нито едно ядене не я изкушава, а ако поиска да хапне нещо, то е толкова особено, че ме кара да се ужасявам от странните прищевки на вкуса ѝ; макар и да знае голямата ми слабост към нея, невинното дете поруменява, когато ми разкрива желанията си. Въпреки всички мои усилия не мога да забавлявам децата си; те ми се усмихват, но принудените им усмивки, изтръгнати с хитрост и закачки, не идват от сърцата им; и те плачат, че не могат да отговорят на моите ласки. Страданията опустошиха душите им и отслабиха дори връзките между нас. Сега виждате колко тъжен е Клошгурд; господин Дьо Морсоф безпрепятствено властвува в него... О, приятелю мой, моя гордост! — пишеше тя по-нататък. — Вие трябва да ме обичате прекалено много, за да ме обичате такава бездушна, неблагоприятна и вкаменена от скръб!“

В това време, когато всецяло бях преизпълнен от чувствата си, когато живеех само потопен в тази душа, която исках да разведря със светлия утринен ветрец и да ѝ вдъхна надеждите на озарените от заника вечери, срещнах в салоните на Елизе Бурбон една от най-блестящите английски лейди, които властвуват там като кралици. Несметно богатство, принадлежност към род, който от времето на победата нито веднъж не бе се сродил с човек от низък произход, брак със знатен старец, един от най-изисканите перове на Англия — всички тези преимущества само подчертаваха красотата на тази жена, обаянието, обноските, остроумието ѝ, особения блясък, който заслепяваше, преди да ви покори напълно. Тя бе кумир на парижкото общество и царуваше в него толкова по-несмутимо, колкото по-корава се оказваше желязната ѝ ръка под кадифената ръкавица, за която говори Бернадот. Познавате странния нрав на англичаните, горделивия непреодолим Ла Манш, студения канал Сен Жорж, които те поставят между себе си и хората, непредставени им; човечеството им се струва мравуняк, който равнодушно тъпчат; те признават за хора само онези, които допускат до себе си; и дори не разбират езика на останалите, сякаш те са просто гледащи очи и движещи се устни — ни поглед, ни глас достига до сърцето им; за тях тези хора не съществуват. Англичаните и сред нас живеят като на своя остров, където всичко е подчинено на строги закони, където всички области на живота са еднообразни, където дори добродетелите като че се задвижват от механизъм, работещ в определени часове. Обкръжена от непроницаема стена, английската жена седи като в клетка, прикована със златна верижка към семейното огнище; поилката и хранилката, летвичката на която е кацнала, и гнезденцето ѝ са чудесни и всичко това ѝ придава неотразимо очарование. В никоя друга страна не са тласкали омъжената жена към такова лицемерие, изправяйки я при най-незначителен повод между живота и смъртта; за нея няма промеждутъчни стъпала между честта и позора: или сторената грешка е непоправима, или изобщо няма грешка; всичко или нищо, напълно в духа на Хамлетовото „To be, or not to be“. Тази алтернатива, прибавена към високомерното презрение, въздигнато в тази страна в обичай, е направила от английската жена съвсем особено същество. Тя е жалко създание, добродетелно по необходимост, но винаги готово да пропадне, обречено вечно да таи лъжа в сърцето си, но пълно с

външно очарование, тъй като англичаните придават значение само на външността. Ето с какво се обяснява особената прелест на англичанката; възторжената нежност, в която за нея по необходимост е заключен целият живот, прекомерните грижи за себе си, изтънчеността на любовта им, така изящно изобразена в знаменитата сцена от „Ромео и Жулиета“, където Шекспир в един образ ни показва същността на английската жена. Какво да ви кажа — та вие за толкова неща сте им завиждали, — което да не знаете за тези бледни сирени, отначало непроницаеми и скоро напълно разгадани; те смятат, че човек люби заради самата любов и внасят скука в наслажденията, тъй като не умеят да ги разнообразяват; в тяхната душа винаги звучи една-единствена струна, гласът им повтаря един и същи слог, но този, който не е плавал с тях в океана на любовта, никога не ще познае цялата поезия на чувствата, както този, който не е видял морето, никога не овладява всички струни на своята лира. Знаете защо говоря така. Моят роман с лейди Дъдли придоби пагубна известност. Бях във възрастта, когато чувствата властвуват над разсъдъка, особено у младия човек, потискал така жестоко желанията на плътта; но образът на святата жена, която носеше своя тежък кръст в Клошгурд, така ярко сияеше в душата ми, че отначало устоях на съблазънта. Моята вярност ми придаваше особено очарование в очите на лейди Арабел. Съпротивата ми разпали страстта ѝ. Подобно на много англичанки, тя обичаше блясъка и екстравагантността. Искаше лютивина за угощенията на сърцето си, както мнозина англичани добавят към храната остри подправки, за да раздразнят апетита си. Безцветният живот, който тези жени си изграждат с неизменното си съвършенство във всичко, със съблюдаването на правилата и методичната последователност на навиците ги тласка към приключение пред романтичното и недостъпното. Не съумях да преценя този характер. Колкото повече се затварях в хладно презрение, толкова по-силно пламваше лейди Дъдли. Тази борба, в която тя постави на карта гордостта си, възбуди любопитството в няколко салона, което бе за нея завоевание, тъй като виждаше в това залог за успех. Ах, аз бих бил спасен, ако някой приятел ми бе предал горчивите думи, казани от нея за госпожа Дьо Морсоф и за мен:

— Дразни ме тяхното влюбено гукане!

Без да желая да оправдавам измяната си, искам само да ви обърна внимание, Натали, че мъжът разполага с по-малко възможности да се противопоставя на жената, отколкото вие — да отхвърляте нашите домогвания. Нравите забраняват на нашия пол да оказва решителна съпротива, която у вас служи като примамка за възлюбления и която благоприличието ви налага; у нас, напротив, не зная по какъв неписан закон за мъжкото поведение сдържаността се смята за смешна; ние признаваме привилегията ви да скромничите, за да ви предоставим правото да бъдете ухажвани; но разменим ли ролите си, мъжът попада под ударите на насмешките. Макар и отбраняван от моята любов, аз не бях във възрастта, когато човек може да остане равнодушен към гибелната съблазън на красотата, гордостта и всеотдайността. Когато на бала, където лейди Арабел бе царица, тя полагаше в нозете ми засвидетелствуваното ѝ от всички преклонение и търсеше само моя поглед, за да прочете в него дали новият ѝ тоалет ми се нрави, когато тръпнеше от удоволствие, че я харесвам, аз против волята си се заразявах от вълнението ѝ. Впрочем, тя се появяваше там, където не можех да избягна срещите с нея; за мен бе трудно да отказвам покани, отправени от дипломатически лица; нейното положение ѝ отваряше всички салони и с ловкостта на жена, умееща да осъществява прищевките си, тя постъпваше така, че домакинята я поставяше на трапезата до мен; после започваше да ми шепне на ухото:

— Ако ме обичахте така, както госпожа Дьо Морсоф — казваше тя, — бих пожертвувала всичко заради вас.

Смеейки се, тя ми предлагаше най-унизителни за нея условия: обещаваше ми да запази пълна тайна и молеше само да ѝ позволя да ме обича. Веднъж ми каза нещо, което би могло да удовлетвори плахата съвест и най-необузданите желания на младия човек. „Ще бъда винаги ваша приятелка, а ваша любовница — когато пожелаете!“

Най-последно, за да довърши моята гибел, намисли да се възползува от доверчивостта ми: подкупи моя камериер и след една вечеря, на която бе особено красива и се бе убедила, че е распалила желанията ми, аз я намерих у дома. Този скандал прогърмя над цяла Англия и нейната аристокрация бе потресена не по-малко от херувимите пред вида на падналия ангел. Лейди Дъдли напусна своята Емруге^[1], отказа се от богатството на мъжа си и реши да затъмни с жертвите си

моя ангел, чието целомъдрие бе причина за това нашумяло крушение. Като демона върху купола на Тампъл^[2] лейди Арабел поиска да разкрие пред мен най-пищните чертози на пламенното си царство.

Бъдете снизходителна, моля ви, когато четете тези редове. Тук става дума за един от най-интересните проблеми на човешкия живот, за оная криза, която изживява мнозинството от мъжете — и аз бих искал с няколко думи да запаля спасителен фар пред тази опасна подводна скала.

Изящната лейди, тъй стройна и крехка, жената с млечнобяла кожа, тъй томително красива и нежна, с изваяно чело, увенчано с облак пухкави, червеникави коси, това въздушно същество, което сякаш фосфоресцира със сиянието си, обладава желязна воля. Няма буен кон, който не би усмирила нейната привидно нежна ръка, незнаеща умора. Тя има краче на сърна, стройно и жилаво, с неописуемо красиви форми. Притежава такава сила, че не се бои от никаква борба; никой не може да я догони на кон; в прескачане на препятствия би победила кентаври; уцелва елени и сърни, без да спира коня. Тялото ѝ не познава потта, то вдишва огъня в атмосферата и не може да живее без вода. Сърцето ѝ е пламенно като африканското слънце; страстта ѝ връхлита като вихър в пустиня, чийто зноен безкрай е отразен в очите ѝ, пустиня с палещо небе и с прохладни звездни нощи, пълни с лазур и любов. Какъв контраст с Клошгурд! Жената на Изтока и жената на Запада: едната тегли към себе си и всмуква най-малката капка чувство, другата излива душата си, обкръжавайки близките си с лъчезарния си свят; едната е жива и стройна, а другата — спокойна и пълна. Впрочем, замисляли ли сте се някога върху същността на английските нрави? Не виждате ли у англичаните обожествяване на материята, ярко изразено епикурейство, на което те се отдават преднамерено и изкусно? Каквото и да говорят, каквото и да правят, Англия е материалистична, макар може би сама да не съзнава това. Нейните религиозни и морални принципи са лишени от божествена одухотвореност, от католическа възторженост, от онова дълбоко очарование, което лицемерието не може да замени, каквато и маска да надене. Англичаните са овладели до съвършенство изкуството да живеят, да се наслаждават на всяка троха на материалния свят, ето защо техните пантофи са най-прелестните пантофи на земята, бельото им притежава неизказана мекота, която изпълва скриновете им с уханье на кедър; в определени

часове пият изкусно приготвен ароматен чай, в техните домове няма прашина, покриват подовете си с килими от първото стъпало на стълбата до най-отдалеченото ъгълче в дома, мият стените на мазетата, лъскат до самозабрава дръжките на входните врати, смазват ресорите на файтоните; те превръщат материята в питателно вещество или в пухкава обвивка, блестяща и чиста, в която душата примира от наслада; но всичко това прави живота им ужасно еднообразен, тъй като подобно безоблачно съществуване не изправя пред тях никакви препятствия, лишава ги от непосредствени възприятия и в края на краищата ги превръща в автомати.

И така, сред съблазнителния английски разкош аз неочаквано срещнах жена, може би единствена по рода си, която ме оплете в мрежите на любовта, неизменно възраждаща се от пепелта, любов, която моето сурово въздържание само разпали, любов, сияеща със смъртоносна красота, наситена с особен магнетизъм и умееща да ви отнесе в небесните чертози през тайнствени, разтварящи се в полусън двери, или да ви увлече към висините на крилати коне. Любов, чудовищно неблагоприятна, която безжалостно се смее над труповете на своите жертви; любов без спомени, жестока, напомняща английската политика, любов, в чиито мрежи попадат почти всички мъже. Сега за вас е ясно положението. Човекът е създаден от материя и дух; в него звярът умира и се ражда ангел. Ето кое обяснява вътрешната ни борба между стремежа към бъдещо съвършенство и спомените за нашите първични инстинкти, от които още не сме се избавили напълно: любов плътска и любов божествена. Има хора, които съумяват да ги съединят, други са неспособни на това. Едни търсят все нови и нови чувствени наслади, стараяйки се да наситят първичните си желания, други съсредоточават своето чувство върху една жена, смятайки я за идеал, в който за тях е заключена цялата вселена; едни се колебаят между плътските наслади и радостите на духа, други одухотворяват плътта и изискват от нея това, което тя не е в състояние да даде. Ще бъдете понизходителна към тези нещастници, които обществото така жестоко осъжда, ако, разглеждайки основните разновидности на любовта, вземете под внимание притегателните и отблъскващите сили, които възникват от различията между индивидите и разбиват съюза на още неизпиталите се влюбени, а така също и грешките, извършени от хора, живеещи преди всичко чрез ума, сърцето и действието, хора, които

само мислят, чувствуват или действуват и чиито надежди са били излъгани или неразбрани в това общение на двама души с еднакво двойствена природа. И така, лейди Арабел задоволява всички инстинкти, стремежи, желания, всички пороци и добродетели на тази крехка материя, от която е създаден човекът. Тя бе любовница на тялото, госпожа Дьо Морсоф — съпруга на душата. Любовта, удовлетворявана от любовницата, има предели, материята се изчерпва, нейните владения и сили са ограничени и тя неизбежно се пресища; в Париж аз често изпитвах необяснима пустота до лейди Дъдли. Владенията на сърцето са безкрайни и в Клошгурд моята любов нямаше граници. Аз страстно обичах лейди Арабел и при все че в нея се бе спотаил великолепен звяр, тя несъмнено превъзхождаше с ума си мнозина; нейният саркастичен език никого и нищо не щадеше. Но аз боготворях Анриет. Нощем плачех от щастие; сутрин плачех от угризения.

Има жени достатъчно мъдри, за да скриват ревността си под булото на ангелската доброта; това са тези, които, подобно на лейди Дъдли, са прехвърлили тридесетте години; такива жени умеят да чувствуват и да пресмятат, да грабят всичко от настоящето и да не забравят бъдещето; те знаят да сподавят дори най-съкровени си болки с енергията на ловец, незабелязващ собствените си рани в ревнивото преследване на дивеча. Не повеждайки с мен разговор за госпожа Дьо Морсоф, Арабел се опитваше да убие образа ѝ в душата ми, където постоянно се сражаваше с нея, и моята непобедима любов само по-силно разпалваше страстта ѝ. За да ме покори, показвайки как дълбоко се отличава от другите, Арабел не проявяваше подозрителност, възискателност или любопитство, свойствени на мнозинството от младите жени, а като лъвица, която захапва плячката си и я отнася в леговището си, следеше никой да не ѝ пречи да се наслаждава на щастията си и ме пазеше като непокорна жертва. Пиших на Анриет пред очите ѝ и тя никога не прочете нито ред, никога не се опита да узнае кому изпращам писмата си. Не ограничаваше свободата ми. Сякаш си бе казала: „Ако го загубя, ще обвинявам само себе си.“ Позоваваше се гордо на „беззаветната“ си любов, уверявайки ме, че стига само да поискам, без колебание би пожертвувала живота си заради мен. И се кълнеше, че ако я изоставя, начаса ще свърши със себе си. Да бяхте я чули само как се възхищаваше от индийските жени,

които в съгласие с обичая в страната изгарят живи на кладата ведно с мъртвите си съпрузи.

— Макар този индийски обичай да е привилегия на хората от благороден произход и трудноразбираем за европейците, неспособни да оценят гордото величие на такава постъпка — казваше тя, — съгласете се, че при нашите жалки нрави аристокрацията може да се отдели от тълпата само чрез проява на изключителни чувства. Как мога аз да докажа на един буржоа, че в моите жили тече кръв, различна от неговата? Само като умра не като него. Жените от простолюдието могат да притежават скъпоценности, богати тъкани, коне, дори гербове, които би трябвало да принадлежат само на нас — те всичко могат да си купят, дори титла. Но да любиш с високо вдигната глава, опълчвайки се срещу закона, да умреш за избраника си, да превърнеш любовното ложе в ложе на смъртта, да сложиш небето и земята в нозете на човека, отнемайки на всевишния правото единствен да обожествява творенията си, не отричайки се никога от своя кумир, дори в името на добродетелта (защото да се откажеш от него, макар от чувство на дълг, значи да се отдадеш на нещо, което не е той; било то човек или идея, това все пак е измяна!). Ето величие, недостъпно за простите жени, на които са известни само два утъпкани пътя: или достъпният път на добродетелта, или калната пътека на куртизанката.

Както виждате, тя ласкаеше гордостта ми, възбуждаше в мен чрезмерно тщеславие и превъзнасяйки слабостите ми, ме поставяше така високо, че можеше да живее само на колене пред мен; всички съблазни на ума ѝ се изразяваха в тази робска поза и в пълна покорност. Можеше цял ден да прекара в нозете ми, мълчаливо да ме съзерцава, дебнейки като одалиска в харем часа на насладата и стараейки се със скрито кокетство да ускори този час.

С какви думи да ви опиша първите шест месеца, когато бях във властта на упоителните любовни радости, на толкова богати наслади, разнообразявани с изкуството, което дава само опитът, но сега прикриван зад поривите на страстта? Тези наслади, откриващи ни внезапно поезията на чувствеността, създават здравите връзки, които приковават младите мъже към по-възрастни от тях жени; но такива връзки подобно на каторжнически окови оставят в душата неизлечими следи, пораждат в нея преждевременно равнодушие към чистата, свежа, благоуханна любов, която не може да опиянява както силните

напитки, предлагани в стакани, изкусно изваяни от злато, искрящи от скъпоценни камъни. Опивайки се от чувствените наслади, за които бях мечтал, преди да ги познавам, и които се опитвах да възплътя в своите букети, наслади, които нежният съюз на сърцата прави стократно попламенни, аз намирах множество противоречиви обяснения, за да определя в собствените си очи ненаситността, с която утолявах жаждата си от тази прекрасна чаша. Често, когато преситената ми душа потъваше в безкрая и откъснала се сякаш от тялото, витаеше далече от земята, аз си мислех, че тези наслади са само средство да се преодолее материята и да върне на нашия дух високия му полет. Подобно на много жени, лейди Дъдли често се възползуваше от минутите на любовно опиянение, за да ме обвързва с клетви и да изтръгва от мен кощунствени слова, оскърбяващи ангела в Клошгурд. Станал веднъж изменник, аз бях и измамник. Продължавах да пиша на госпожа Дьо Морсоф, сякаш все още бях юношата в жалкия син костюм, който тя толкова обичаше; но признавам, ясновидството ѝ ме ужасяваше, когато си помислях, че нечия недискретност можеше да разруши въздушната кула на моите надежди. Често, сред любовния екстаз, внезапна болка свиваше сърцето ми и ми се струваше, че дочувам глас от небето, произнасящ името на Анриет — пророческият глас, който според Свещеното писание бе запитал: „Каин, къде е брат ти Авел?“ Тя престана да отговаря на писмата ми. Обзе ме дълбока тревога и реших да отида в Клошгурд. Арабел не се противопостави на желанието ми, но каза, че ще ме съпроводи до Турен. Отначало трудностите разгаряха прищявката ѝ, после предчувствието ѝ се потвърди от неочаквано завоюваното щастие, а сега в нея се породил любов, която тя искаше да направи единствена. Женският усет ѝ помогна да види в това пътуване средство да ме откъсне окончателно от госпожа Дьо Морсоф; а аз, заслепен от тревога, наивно вярващ в истинската любов, не съгледах клопката, в която щях да попадна. Лейди Дъдли бе готова на всякакви отстъпки и предугади всички мои възражения. Тя се съгласи да се установи недалече от Тур, в някое село, под чуждо име, да не излиза през деня и да се среща с мен само в нощните часове, когато никой не ще може да ни види.

Тръгнах от Тур за Клошгурд на кон. Имах две основания за това: трябваше ми кон за нощните преходи, а в това време имах прекрасен арабски кон; изпратила го бе на маркиза Дъдли лейди Естер Стенхоуп,

а маркизата ми го отстъпи срещу прочутата картина на Рембранд, намираща се днес в салона ѝ в Лондон, която, както знаете, бях получил при много странни обстоятелства. Избрах пътя, по който преди шест години бях дошъл пеша, и се спрях под ореховото дърво. Оттук видях госпожа Дьо Морсоф в бяла рокля на края на терасата. Мигом се спуснах към нея с бързината на мълния и след няколко минути бях под стената, прелетял напреки през разделящото ни разстояние, сякаш участвах в надбягване с препятствия. Тя чу тропота на моя вихрогон и когато спрях близо до терасата, каза:

— А, вие ли сте!

Тези три думички ме сразиха. Тя знаеше за моето увлечение. Кой ли ѝ го бе разказал? Майка ѝ. Анриет после ми показа това гнусно писмо. Равнодушието в слабия ѝ глас, някога толкова ведър, а сега унил, свидетелствуваше за затаена в сърцето ѝ болка, а от думите ѝ сякаш лъхаше горчивото ухание на прекършени и вече мъртви цветя. Както водите на Лоара довличат пясък, когато прииждат и завинаги покриват с пясъчен нанос земите, така моята измяна връхлетя върху нея като убийствен ураган и бе превърнала в пустиня цветущата лъка в душата ѝ. Вкарах коня през малката врата. По мой знак той легна на тревата и графинята, приближила бавно към мен, каза:

— Какво красиво животно!

Стоеше със скръстени ръце, за да не ги докосна: отгатнах това.

— Ще отида да съобщя на господин Дьо Морсоф за вашето пристигане — каза тя и се отдалечи.

Съкрушен, несмеещ да я задържа, аз продължавах да стоя прав и мълчаливо гледах как си отива, все така благородна, спокойна, горда, но бледна, каквато никога не бях я виждал; пожълтялото ѝ чело носеше отпечатъка на горчиво разочарование, а главата бе приведена като чашка на лилия, препълнена с вода.

— Анриет! — извиках аз с отчаянието на човек, който чувства, че умира.

Не се обърна, не спря, не ме удостои с отговор, за да даде да разбере, че ми отнема правото да я назовавам с това име и че не ще се отзовава повече на него. Ако бях лежал като песъчинка в ужасната долина на смъртта, където са погребани милиони превърнали се в прах хора, чиито души витаят над земята, под необятните небесни простори, аз и тогава не бих се чувствувал толкова нищожно малък,

както сега пред бялата фигура, която бавно се изкачваше по стълбите с онази неумолимост, с каквато при наводнение водата нахлува по градските улици; тя с равни стъпки се приближаваше към замъка, мястото на слава и изпитания на тази християнска Дидона!^[3] Проклех Арабел, заклеявайки я с дума, която би я убила, ако беше я чула: та нали се бе отрекла от всичко заради мен, както се отричат от всичко посветилите се на Бога! Стоях потънал в горчиви мисли и виждах наоколо безбрежното море на страданията. Не след дълго забелязах да слизат всички. Жак тичаше с наивния порив на възрастта си. Лека като газела и с очи, премрежени от умора, Мадлен вървеше до майка си. Аз притиснах Жак към сърцето си, изливайки пред него всичката нежност на душата си и сълзите, отхвърлени от майка му. Господин Дьо Морсоф се приближи към мен, разтвори обятия, и като ме целуна по бузите, възкликна:

— Феликс, разказаха ми, че ви дължа живота си.

По време на тази сцена госпожа Дьо Морсоф ни обърна гръб под предлог, че иска да покаже моя кон на удивената Мадлен.

— Дявол го взел! Ето какви са жените! — гневно извика графът.
— Разглеждат коня ви.

Мадлен се обърна, дойде при мен и аз ѝ целунах ръка, гледайки изчервената графиня.

— Мадлен изглежда много по-добре — продумах аз.

— Бедното дете! — отвърна майката и я целуна по челото.

— Да, сега те всички са добре — каза графът. — Единствен аз, драги Феликс, съм разнебитен като стара кула, готова да рухне.

— Изглежда, генералът е запазил старите си навици — подхвърлих аз, поглеждайки госпожа Дьо Морсоф.

— Ние всички си имаме своите „blue devils“^[4] — отвърна тя. — Нали така казват на английски?

Тръгнахме бавно към замъка всички заедно, чувствувайки, че е станало нещо непоправимо. Графинята явно нямаше никакво желание да остане насаме с мен. Но, така или иначе, бях неин гост.

— Да, а кой ще се погрижи за вашия кон? — запита графът, когато се приближихме към терасата.

— Ето, ще видите — забеляза графинята, — аз, както винаги, пак ще бъда виновна преди малко — защото съм помислила за коня, а сега — защото не съм помислила.

— Разбира се — отвърна графът, — всичко е хубаво, когато идва навреме.

— Аз сам ще се заема с него — рекох живо, намирайки този студен прием за непоносим. — Само аз мога да изведа коня и да го закарам в обора. По-късно, с шинонската пощенска кола, ще дойде моят лакей и ще се погрижи за него.

— Вашият лакей също ли е докаран от Англия? — запита графинята.

— От тамошните няма по-добри — отвърна графът, който се развесели, като видя жена си тъжна.

Студенината на жена му го караше да постъпва срещу волята ѝ и той ме обсипа с приятелски излияния. Сега разбрах колко тягостна е понякога привързаността на мъжа. Не мислете, че съпрузите сразяват благородните души с любезностите си, когато жените им се отдават на чувства, с които сякаш ги ощетяват, защото по право им принадлежат. Нищо подобно! Те стават омразни и непоносими с отлитането на любовта. Сговорът, основна предпоставка за такива отношения, тогава става средство и се превръща в бreme, отвратително като всяко средство, което целта вече не оправдава.

— Драги мой Феликс — ми каза графът, като ме улови за ръцете и ги стисна горещо, — извинете госпожа Дьо Морсоф; жените понякога са капризни, но слабостта им ги извинява; те не могат да запазят равно настроение, каквото ни дава на нас силата на характера. Тя ви обича много, аз зная това, но...

Докато графът говореше, графинята неусетно се отдалечи от нас, желаейки сякаш да ни остави сами.

— Феликс — продължи той, като сниши глас и се загледа след графинята, която отиваше към замъка заедно с децата, — не разбирам какво става в душата на моята жена, но вече от месец и половина характерът ѝ рязко се промени. Преди това бе мила и внимателна, а сега е вечно кисела и недоволна.

По-късно Манет ми разказа, че напоследък графинята била толкова потисната, та вече ни най-малко не я засягали нападките на графа.

Не намирайки удобна мишена за стрелите си, графът бе започнал да се безпокои като дете, виждащо, че клетото насекомо, което мъчи, е

престанало да се движи. Сега се нуждаеше от довереник, както палачът се нуждае от помощник.

— Опитайте — подхвана графът след кратко мълчание, — поговорете с госпожа Дьо Морсоф. Жените винаги имат тайни от мъжа си, а на вас тя може би ще открие болката си. Готов съм да дам половината от дните, които ми остават, и половината от състоянието си, ще пожертвувам всичко само за да бъде щастлива! Тя ми е толкова необходима! Ако сега, когато вече остарях, не виждам до себе си този ангел, бих се чувствувал най-злочестият измежду хората. Искам да умра спокоен. Кажете на графинята, че няма да страда с мен дълго. Да, Феликс, приятелю мой, отивам си, зная това. Крия от всички фаталната истина, защо да ги огорчавам отсега? Все тази проклета подстомашна жлеза, приятелю мой! Най-после разбрах причината на болестта си: моята чувствителност ме убива. Всъщност всички наши чувства поразяват преди всичко стомаха.

— Значи — казах аз, като се усмихнах, — хората с чувствителни сърца умират от стомах.

— Не се смейте, Феликс, това е самата истина. Прекалено силните вълнения оказват пагубно въздействие върху главния симпатичен нерв. Прекомерната чувствителност постоянно дразни слизестата обвивка на стомаха. Ако такова състояние продължава, довежда до изменения в храносмилателните органи, които отначало са незабележими: нарушава се дейността на жлезите с вътрешна секреция, апетитът намалява, храносмилането става капризно; скоро се появяват остри болки, които постепенно се усилват и с всеки ден пристъпите зачестяват; после настъпва общо разстройство на организма, сякаш към храната ви постоянно прибавят бавно действаща отрова; слизестата обвивка се удебелява, сърдечната клапа започва да се втвърдява, появява се злокачествен тумор, а после настъпва смърт. Та аз съм вече в този стадий. В моя стомах затвърдяването продължава и сега нищо не може да спре хода на болестта. Вижте лимоненожълтия цвят на лицето ми, сухите ми блестящи очи, ужасната ми слабост! Аз просто изсъхнах! Но какво да се прави! Емиграцията ми докара това зло: аз толкова страдах по онова време! Женитбата, която можеше да поправи всичко, вместо да успокои болната ми душа, още повече разкървави раната ми. Какво намерих тук? Вечни тревоги около децата, домашни огорчения, грижи

за материално замогване, постоянни икономии, безкрайни лишения, на които обрекох жена си и най-вече себе си... Всъщност на вас единствен мога да поверя тайната си, най-голямата си болка: Бланш е същински ангел, но тя не ме разбира, тя не знае нищо за моите страдания и още повече ги задълбочава; но аз ѝ прощavam! Чуйте, това е ужасно да се каже, приятелю мой, но по-малко добродетелна жена би ми дала повече щастие, повече наслади, което Бланш и не подозира, защото е наивна като дете! Прибавете към всичко това и разправиите ми със слугите, тези глупаци, на които като че ли говоря китайски! Когато най-сетне успяхме криво-ляво да възстановим състоянието си, когато тревогите ми намаляха, злото вече беше налице — болестта ми навлезе в стадия, когато апетитът изчезва напълно, после ме събори нова тежка болест, която така неправилно лекува доктор Ориже; накратко казано, остава ми да живея не повече от половин година...

Слушах графа ужасен. Виждайки графинята, сухият блясък на очите ѝ, лимоненожълтият цвят на лицето ѝ още от първия миг ме бяха поразили; неусетно повлякох графа към дома, като се правех, че слушам внимателно жалбите му, примесени с медицински термини, а сам мислех за Анриет и исках отново да я видя. Намерихме я в трапезарията, където присъствуваше на урока по математика, който абат Дьо Доминис преподаваше на Жак, и в същото време учеше Мадлен да бродира. Някога тя би отложила в деня на пристигането ми задълженията си, за да посвети цялото си време на мен, но аз така искрено и дълбоко я обичах, че сподавих в сърцето си мъката, която ми причиняваше този жесток контраст между настоящето и миналото; защото виждах съдбоносния лимоненожълт оттенък, който върху това ангелско лице напомняше отблясъка на божествения огън, озаряващ лика на светците в картините на италианските художници. И внезапно почувствувах леденото дихание на смъртта. После, когато пламналият взор на Анриет, лишен от прозрачната влага, която преди сякаш къпеше очите ѝ, се обърна към мен, аз изтръпнах; сега видях и други промени, следи от страдания, които не бях доловил във: тънките чертици, едва забележими при последното ми гостуване, сега се бяха врязали дълбоко в челото; лицето ѝ бе отслабнало, сините жилки под болезнено прозрачната кожа трептяха като живи, а хлътналите, подсинени очи трескаво горяха; бе посърнала като плод, който се свива и загубва без време цвета си, когато отвътре го прояжда червей. Дали

аз, който повече от всичко на света жадувах да влея в душата ѝ живителния поток на щастието, не бях влял горчилка в свежия извор, от който тя черпеше сили? Седнах до нея и я запитах с глас, в който ридаеше разкаянието:

— Не се ли оплаквате от здравето си?

— Не — отвърна тя, като ме погледна дълбоко в очите. — Ето моето здраве! — И тя показа Жак и Мадлен.

Излязла победителка в борбата с болестта, петнайсетгодишната Мадлен се бе превърнала в жена; беше израснала и розовина покриваше смуглото и лице. Тя бе загубила безгрижието на детето, което гледа всичко с широко разтворени очи, и скришом свеждаше поглед; гъвкавата ѝ фигурка се бе развила и бе придобила нежна закръгленост на формите; движенията ѝ бяха станали бавни и пестеливи като у майката; чудесните ѝ черни коси бяха кокетно разделени на път над хубавото чело на млада испанка. Тя напомняше красивите средновековни статуетки, така изящни и толкова крехки, че любувайки им се, се боите да не се строшат от погледа ви. След толкова усилия здравето ѝ бе укрепнало, тялото ѝ се бе наляло като нежен плод, страните ѝ се бяха покрили с нежния мъх на праскова, а вратът ѝ — с копринен пух, който лъщеше на слънцето, като у майката. Да, тя щеше да живее! О, свидна пъпка на най-красивото човешко цвете, Бог бе написал това върху дългите ти тъмни ресници, върху изящната извивка на раменете ти, обещаващи да разцъфнат като у майка ти! Тази стройна като фиданка мургава девойка представляваше поразителен контраст с Жак, хилав седемнайсетгодишен юноша с голяма глава, чието прекомерно развито чело будеше тревога; блестящите му уморени очи хармонираха странно с дълбокия, гръден глас. Този глас бе прекалено мощен, а погледът изразяваше прекалено голяма духовна зрелост. Сякаш умът, душата, сърцето на Анриет бяха изгорили със своя пламък това слабо тяло, ненамерило сили да се съвземе; млечнобялото лице на Жак бе оживено от ярка червенина като у някои млади англичани, белязани от съдбовния печат и обречени; измамно здраве! По знак на Анриет аз прехвърлих поглед от Мадлен върху Жак, който чертаеше на дъската геометрични фигури и решаваше задачи по алгебра под наблюдението на абат Дьо Доминис, и изтръпнах пред зловещия призрак на смъртта, притаил се зад цветята на младостта, но пощадих заблуждението на злочестата майка.

— Когато ги виждам здрави, всички мои болки замлъкват от радост, както замлъкват и се разсейват и когато боледуват. Приятелю мой — продължи тя и очите ѝ засияха от майчинска гордост, — ако други ни изменят, тук нашите чувства се възнаграждат и изпълнените задължения, увенчани с успех, ни носят отплата за поражения, понесени другаде. Жак ще стане, както и вие, високообразован човек, мъдър и добродетелен; като вас и той ще бъде гордост за страната и може би ще я управлява с вашата поддръжка, тъй като вие ще достигнете висок сан. Моята скъпа Мадлен е с великодушно сърце, тя е чиста като снега по алпийските върхове, умна и горда, достойна да носи името Лъонкур! Нейната майка, някога тъй неспокойна, сега е щастлива, щастието ѝ е безгранично и безоблачно; да, моят живот е запълнен и богат. Виждате, Бог помага да разцъфнат всички мои позволени желания и чувства и внася огорчение в онези, към които ме влечаха опасни наклонности.

— Чудесно! — извика доволен абатът. — Господин Жак знае не по-малко от мен.

Завършил обясненията си, Жак леко се закашля.

— За днес това е достатъчно, драги абате — каза графинята развълнувана, — и моля, отложете урока по химия. — Идете да пояздите, Жак — добави тя, когато синът ѝ, приближил се към нея, я целуна със сдържана нежност и обърна към мен поглед, сякаш желае да опровергае моите страхове.

— Но — казах ѝ — аз, докато тя изпращаше с поглед отдалечаващия се Жак — вие не ми отговорихте. Чувствувате ли понякога някакви болки?

— Да, понякога, в стомаха. Ако живеех в Париж, щях да имам честта да боледувам от гастрит — днес най-модерната болест.

— Мама често чувства силни болки — каза Мадлен.

— Как — изненада се графинята, — вие се интересувате от здравето ми?

Учудена от дълбоката ирония, прозвучала в тези думи, Мадлен погледна майка си, а после и мен; отпуснал глава, аз разглеждах розовите цветчета върху сиво-зелената калъфка на възглавницата, която украсяваше канапетото в салона.

— Това положение е непоносимо — ѝ пошепнах на ухото.

— Но нима вината е моя? — запита тя. — Мили приятелю — продължи после високо, с онази жестока усмивка, с която жените прикриват отмъщението си, — нима не познавате съвременната история? Нима Франция и Англия не са непримирими врагове? Дори Мадлен знае това, знае, че ги разделя огромно, студено и бурно море.

Вазите на камината в салона бяха заменени със свещници, очевидно за да бъде лишен от удоволствието да ги пълня с цветя; после ги видях в нейната спалня. Когато моят прислужник дойде, аз излязох, за да му дам някои разпореждания; той донесе вещите ми и аз поисках да ги оставя в спалнята си.

— Феликс — обърна се към мен графинята, — да не сгрешите. В предишната стая на леля ми сега живее Мадлен. Вие сте над спалнята на графа.

Макар и виновен, аз все пак имах сърце и всички тези думи ме нараняваха като удари с кинжал, безжалостно забиван в най-чувствителните места, които тя сякаш избираше нарочно. Не всички понасят еднакво моралните изпитания, тяхната сила зависи от нашата душевна чувствителност и графинята бе познала всички оттенъци на страданията; но тъкмо поради това най-добрата от жените става толкова по-жестока, колкото по-великодушна е била преди; погледнах графинята, но тя сведе глава. После отидох в новата си спалня. Красива стая, издържана в бяло и зелено. Тук се облях в сълзи. Анриет дочу риданията ми и влезе при мен с букет от цветя.

— Анриет — казах аз, — нямате ли сили да простите дори най-невинната грешка?

— Никога не ме наричайте Анриет — отвърна тя, — бедната Анриет вече не съществува, но вие винаги ще намерите госпожа Дьо Морсоф, вярната приятелка, готова да ви изслуша, да ви обича. Феликс, ще поговорим по-късно по това. Ако у вас има още макар и капка чувство към мен, оставете ме да свикна с вашето присъствие... а после, когато думите не ще терзаят така силно сърцето ми, в часа, когато отново намеря малко сили, тогава, едва тогава... Виждате ли тази долина? — запита тя, като ми показа Ендр. — Болно ми е, когато я гледам, но все още я обичам.

— Ах! Проклетата да е Англия с всичките ѝ жени! Ще подам оставката си на краля и ще умра тук, измолващ от вас опрощение.

— Не, обичайте тази жена! Анриет вече не съществува, това не е шега, вие скоро ще разберете...

Тя се отдалечи, но по тона на тези думи разбрах колко дълбока е нейната рана. Бързо изтичах след нея, спрях я и казах:

— Значи, не ме обичате вече?

— Вие ми причинихте по-голямо зло от всички тук, взети заедно! Сега страдам по-малко, което ще рече, че ви обичам по-малко; но само в Англия казват „нито никога, нито завинаги“; тук ние казваме само „завинаги“. Не разпалвайте болката ми; и ако вие страдате, помислете си, че аз все още живея!

Държах ръката ѝ, студена, неподвижна, влажна, но тя я изтръгна, а после се спусна като стрела, прекосявайки салона, където се разигра тази наистина трагична сцена.

По време на обяда графът ме подложи на изпитание, което съвсем не можех да предвидя.

— Маркиза Дъдли не е ли сега в Париж? — запита той.

Пламнах цял, когато му отговорих:

— Не.

— А къде е, да не е в Тур? — продължи той.

— Тя не се е развела с мъжа си и може да отиде в Англия. Мъжът ѝ би бил щастлив, ако тя се върне при него — живо отвърнах аз.

— Има ли деца? — запита госпожа Дьо Морсоф е изменен глас.

— Двама синове.

— А къде са те?

— В Англия, с бащата.

— Кажете откровенно, Феликс — толкова ли е красива, колкото се говори за нея?

— Как може да задавате подобни въпроси? Жената, която човек обича, винаги е най-красива от всички! — възкликна графинята.

— Да, винаги — казах аз гордо, хвърляйки ѝ поглед, който тя не издържа.

— Щастливец сте вие — продължи графът, — да, провървя ви! Ах, на млади години направо бих подлудял от такъв успех!

— Достатъчно — каза госпожа Дьо Морсоф, като с очи посочи на графа Мадлен.

— Аз не съм дете — отвърна графът, комуто бе приятно да си припомни младостта.

След обяда графинята ме отведе на терасата и неочаквано извика:

— Как! Нима има жени, които жертвуват децата си заради мъж? Разбирам да се откажеш от богатство, от обществено положение, може би дори и от вечното блаженство! Но от децата! Да се отречеш от собствените си деца!

— Да, такива жени биха искали дори още повече да пожертвуват, те отдават всичко...

За графинята светът се преобърна с главата надолу и мислите ѝ се объркаха. Потресена от величието на тези жертви, подозирайки, че щастието може да ги възнагради, и сякаш дочула в себе си виковете на бунтуващата се плът, тя изтръпна пред ледената пустота на своя изгубен живот. Да, тя преживя минута на ужасни съмнения, но скоро се съвзе, велика и чиста, изправяйки високо глава.

— Обичайте тази жена, Феликс — продума тя със сълзи на очи, — нека тя бъде моя щастлива сестра. Аз ѝ прощавам страданията, които ми причини, щом ви дава това, което тук така и не можахте да намерите и което вече не може да получите от мен. Вие бяхте прав: аз никога не съм ви казвала, че ви обичам, и никога не съм ви обичала така, както обичат на този свят. Но ако тя не е майка, как може да обича?

— Скъпа, свята Анриет — отвърнах аз, — ако не бях така развълнуван, бих ти обяснил, че стоиш далеч във висините, непостижимо високо над нея; тя е земен човек, дъщеря на грешното човечество, а ти си дъщеря на небесата, обожаем ангел; на теб принадлежи цялото мое сърце, а на нея само плътта ми; тя знае това и страда дълбоко; би заменила мястото си с твоето, дори с цената на най-жестоки изпитания. Но всичко това е непоправимо. На теб съм отдал душата си, всички помисли, чистата любов, моята младост и моята старост, на нея — желанията и насладите на мимолетната страст; на теб — всички мои спомени, на нея — пълно забвение.

— Говорете, о, приятелю мой, говорете още!

Тя седна на скамейката и се заля в сълзи.

— Значи, добродетелта, светият живот, майчинската любов не са заблуждение. О, Феликс, ръсете още от този балсам по моите рани! Повторете думите, които ме възнасят в небесата, където искам да летя

с вас! Благословете ме с един ваш поглед, с една дума, и аз ще ви простя всички мъки, които преживях за тези два месеца!

— Анриет, в нашия живот има тайни, които вие не знаете. Аз ви срещнах във възрастта, когато гласът на чувствата може да заглуши поривите на плътта; но няколко момента, споменът за които ще ме стопля и в смъртния ми час, трябва да ви убедят, че тази възраст има граници и вашите постоянни победи се дължаха на това, че вие умеехте да продължите нейните невинни радости. Любовта без обладание изостря нашите желания, но настъпва момент, когато изпитваме само мъка, защото, запомнете това — ние съвсем не приличаме на вас. В нас е заложена сила, от която не можем да се отречем, иначе ще престанем да бъдем мъже. Лишено от храната, която го поддържа, сърцето се самоизяжда и се изчерпва, което още не е смърт, но преддверие към нея. Природата не може да бъде заблуждавана безнаказано; при най-малкия тласък отвън тя се пробужда с ярост, подобна на безумие. Не, това не е любов, аз просто умирах от жажда сред знойна пустиня.

— Пустиня! — каза тя с огорчение, сочейки долината. — Как умно разсъждава, какви тънки хитрости! Този, който е верен, не се нуждае от подобно красноречие!

— Анриет, да не спорим заради някои не съвсем точно намерени изрази. Не, моята душа не се е променила, но аз загубих власт над чувствата си. На тази жена е известно, че вие сте моята единствена възлюблена. Тя играе в моя живот второстепенна роля, знае това и се примирява; аз имам право да я изоставя, както се изоставя куртизанка...

— И тогава?

— Каза ми, че ще свърши със себе си — отговорих аз, мислейки, че това решение ще удиви Анриет.

Но когато чу думите ми, по лицето ѝ пробягна презрителна усмивка, по-изразителна даже от скритите зад нея мисли.

— О ти, моя съвест — продължих аз, — ако можеше да видиш как се борих с всички изкушения, тласкащи ме към гибел, би разбрала тази фатална...

— Ах, да, фатална! — каза тя. — Аз твърде много вярвах във вас. Мислех, че у вас има не по-малко добродетели, отколкото у свещеника и у... господин Дьо Морсоф — добави тя горчиво и думите ѝ

прозвучаха като епиграма. — Сега всичко е свършено — продължи тя след кратко мълчание. — Дълга ви много, приятелю мой: вие угасихте в мен огъня на чувствените желания. Най-трудната част от пътя е измината, приближава преходната възраст, а с нея неразположения, после болести; аз повече не ще мога да бъда за вас светла фея, обсипваща ви със своите благодеяния. Бъдете верен на лейди Арабел. Кому ще даде ръката си Мадлен, която аз в мечтите си виждах до вас? Бедна Мадлен! Бедна Мадлен! — повтори тя като скръбен припев. — Ако бяхте чули как неотдавна ми каза: „Маминко, вие не сте любезна с Феликс!“ Скъпото ми дете!

Тя ме погледна под хладните лъчи на залязващото слънце, проникващи през листака, и обхваната от неясни съжаления за нашите разбити надежди, заговори за нашето тъй чисто и светло минало и се отдаде на спомени, които аз споделих с нея. Припомнихме си нашия живот, прехвърляйки поглед от долината към парка, от прозорците на Клошгурд към Фрапел, и в нашето съзнание оживяваха благоуханните букети и се вплитаха в поемата на несбъднатите ни желания. Това бе последната ѝ наслада, невинно удоволствие на чиста душа. Този миг, толкова съдбоносен за нас, ни изпълни с тиха печал. Анриет повярва на моите думи и се почувствува там, където я възнесох — на небесата.

— Приятелю мой — продума тя, — аз се покорявам на Бога, защото виждам във всичко това неговия пръст.

Едва по-късно разбрах смисъла на тези думи. Ние бавно тръгнахме по терасата. Тя се облегна на ръката ми, покорна на съдбата, и макар раните ѝ да кървяха, намери сили да смекчи болката си.

— Такъв е човешкият живот — каза тя. — Какво е сторил господин Дьо Морсоф, за да заслужи такава участ? Това ни доказва, че съществува друг, по-добър свят. Горко на този, който се окайва, че е избрал добрия път.

И започна да разсъждава за живота, разглеждайки го от разни страни, и хладната ѝ прозорливост ми разкри с какво отвращение се бе проникнала към всичко земно. Приближавайки се към дома, тя пусна ръката ми и каза:

— Ако Бог е вселил в сърцата ни стремеж към щастие, не трябва ли да се погрижи за невинните души, намерили в този свят само страдания? Това е така, или няма Бог и тогава животът ни е само горчива шега.

След тези думи тя бързо влезе в дома и аз я намерих, легнала на дивана, като сразена от небесния глас, осенил свети Павел.

— Какво става с вас?

— Не разбирам вече що е добродетел — отвърна тя — и не зная дали тя е у мен.

И двамата застинахме в мълчание, вслушвайки се в тези думи, прозвучали като камък, хвърлен в бездна.

— Ако аз съм се заблуждавала цял живот, тогава тя е права — продължи госпожа Дьо Морсоф.

Така с последната ѝ радост угасна и последната ѝ илюзия. Когато графът дойде, тя, която никога не се оплакваше, му се оплака, че не се чувствува добре; умолявах я да ми обясни по-точно какви са болките, които усеща, но тя отказа и мълчаливо се оттегли в стаята си, оставяйки ме в плен на моите нестихващи угризения. Мадлен последва майка си. Сутринта научих от нея, че графинята имала силни болки в стомаха с повръщания, причинени, както тя обясни, от преживените в този ден вълнения.

— Драги графе — казах аз на господин Дьо Морсоф, който ме накара да изиграем с него партия табла, — струва ми се, че графинята е много сериозно болна; още не е късно да ѝ се помогне; извикайте доктор Ориже и я убедете да изпълнява наставленията му.

— Ориже, който ме погуби? Не, не, ще се посъветвам с Карбоно.

През цялата тази седмица и особено в първите дни животът бе за мен несекваща мъка, която вледеняваше сърцето ми, нараняваше гордостта ми, терзаеше душата ми. Ако някога сте били център в нечий живот, притеглящ всички погледи и стремежи, смисъл на съществуване, огнище, даряващо топлина и светлина, ще разберете колко ужасно е след това да се озовеш сред пустош. Окръжаваха ме същите познати вещи, но душата, която им вдъхваше живот, бе помръкнала като пламъка на духната свещ. Разбрах убийственото чувство, принуждаващо влюбените да не се срещат, когато любовта им е угаснала. Да бъдеш нищо там, където си властвувал! Да усещаш мъртвешки хлад там, където са искрели радостните лъчи на живота! Такива сравнения са убийствени. Скоро започнах да съжалявам, че не бях изпитал щастие в годините на моята младост. Отчаянието ми бе така дълбоко, че сякаш развълнува графинята. Един следобед, когато се разхождахме по брега на реката, направих последен опит да измоля

от нея опрощение. Помолих Жак да отведе сестра си напред, оставих графа да върви сам и отведох госпожа Дьо Морсоф към лодката:

— Анриет, смилете се, кажете поне една дума или ще се хвърля в Ендр! Да, поддадох се на съблазънта, така е, но нима не постъпих като вярно куче, безгранично предано на господаря си? Върнах се при вас, преизпълнен от срам; когато кучето се провини, естествено, бива наказано, но то лиже ръката, която го удря; накажете ме жестоко, но ми върнете сърцето си.

— Бедно дете! — промълви тя. — Та нима не сте мой син?

И като ме улови под ръка, мълчаливо догони Жак и Мадлен, а после тръгна с тях към Клошгурд през алеята, оставяйки ме с графа, който започна да говори за политика и за съседите.

— Да се приберем у дома — помолих го аз, — гологлав сте и вечерната роса може да ви навреди.

— Вие ме съжालявате, мили Феликс — каза той, неотгатнал намеренията ми, — жена ми никога не е пожелавала да ме утеши, може би по навик.

Преди тя никога не ме оставяше сам с графа; сега трябваше да търся предлог, за да се върна при нея. Седеше с децата и обясняваше на Жак правилата на таблата.

— Ето — захвана графът, ревнуващ жена си от децата, — ето тези, заради които съм постоянно пренебрегван. Мъжете, мили мой Феликс, в последна сметка винаги са победени; и най-добродетелната жена намира начин да задоволи своята потребност от любов и да лиши от нежност съпруга си.

Тя не отговори, продължавайки да се занимава с децата.

— Жак — каза графът, — ела тук!

Жак се бавеше.

— Баща ти те вика, иди при него — намеси се майката, като го побутна.

— Обичат ме по задължение — подхвърли старикът, който понякога разбираше положението си.

— Господине — отвърна графинята, поглаждайки косите на Мадлен, кокетно сресани и украсени с накити на челото, — не бъдете несправедлив към бедните жени, на тях не всякога им е леко да носят бремето на задълженията и може би в децата са вплътени майчините добродетели.

— Мила моя — възрази графът, стараяйки се да бъде логичен, — от вашите думи излиза, че ако нямат деца, жените не ще бъдат добродетелни и спокойно ще изоставят мъжете си.

Графинята бързо стана и отведе Мадлен на балкона.

— Това е то бракът, драги мой... — каза графът. — Като излизате така, да не би да искате да кажете, че не съм прав? — извика той след нея и улавяйки сина си за ръка, догони жена си, сразявайки я с гневните си погледи.

— Напротив, господине, вие ме изплашихте. Вашите разсъждения ми причиниха ужасна болка — продума тя със слабия си глас, поглеждайки ме с поглед на уличена престъпница. — Ако добродетелта не се състои в това да се жертвуваш за децата и за мъжа си, тогава що е добродетел?

— Жерт-ву-ваш! — извика графът, нанасяйки сякаш с всяка сричка удар след удар в сърцето на графинята. — Какво жертвувате за децата си? Какво жертвувате за мен? Какво? На кого? Отговорете! Ще отговорите ли? Какво става тук? Какво искате да кажете?

— Кажете сам, господине — отвърна тя, — кое би ви задоволило — да ви обичат в името на Бога или жена ви да бъде добродетелна заради самата добродетел?

— Госпожа Дьо Морсоф е права — забелязах аз, като се намесих в разговора и в гласа ми прозвуча вълнение, откликнало в сърцата им, където вдъхвах завинаги погубени за мен надежди; успокоих тревогите им с голямата си скръб и силата на моите страдания усмири кавгата им, както лъвският рев заглушава всички гласове. — Да, висш дар от небето е способността да предаваме добродетелите си на същества, чието благополучие е наше дело, и да градим щастието им не от сметки, не по дълг, а само от неизчерпаема и доброволна любов.

В очите на Анриет блесна сълза.

— И ако някога жената изпитва чувство, различно от онова, което ѝ разрешава обществото, признайте, драги графе, че колкото по-непреодолимо е това чувство, толкова тя е по-добродетелна, ако съумее да го потисне, жертвувайки себе си заради децата и заради мъжа си. Разбира се, тази теория не може да бъде приложена към мен, тъй като за съжаление представлявам обратен пример, нито към вас, за когото ни най-малко не се отнася.

Влажна и гореща ръка докосна моята и мълчаливо я стисна.

— Вие имате благородна душа, Феликс — каза графът, който привлече жена си към себе си и нежно ѝ каза: — Простете, скъпа моя, на бедния, болен старец, който иска да бъде обичан повече, отколкото заслужава.

— Някои сърца са безкрайно великодушни — отвърна тя и склони глава на рамото на графа, който взе тези думи за своя сметка.

Тази грешка смути графинята, тя потрепери, гребенът се изплъзна от кока, косите се разпуснаха, лицето побледня; виждайки, че изгубва съзнание, мъжът ѝ я взе на ръце като дете и я отнесе на дивана в салона, където я обкръжихме. Анриет все още ме държеше за ръка, сякаш за да ми каже, че само ние двамата знаем скрития смисъл на току-що разигралата се, привидно проста, но разкъсваща сърцето ѝ сцена.

— Виновна съм — тихо ми каза тя, когато графът излезе да ѝ донесе чаша сироп от портокалови кори, — хилядократно съм виновна пред вас, защото исках да ви доведа до отчаяние, вместо да бъда снизходителна. Мили мой, вие сте безкрайно добър и само аз единствена мога да оценя това. Зная, има доброта, внушавана от страст. Мъжете притежават много начини да бъдат добри; добри са от презрение, от увлечение, от сметки, от слабохарактерност, но вие, приятелю мой, вие току-що проявихте безгранична доброта.

— Ако това е така — рекох ѝ, — знайте тогава, че всичко, що може да бъде добро у мен, изхожда от вас. Нима не съм ваше творение?

— Тези думи са достатъчни, за да ощастливят всяка жена — отвърна тя; в този миг графът влезе. — По-добре ми е — добави графинята, — сега бих желала да подишам свеж въздух.

Слязохме на терасата, изпълнена с ухание на цъфнали акации. Анриет се беше опряла на ръката ми и я притискаше към сърцето си, потънала в онези тъжни мисли, чиято тъга именно казваше, че обича.

— Отдавна не съм излизала с каляската — каза тя накрая, очарована от тихата вечер. — Господин Дьо Морсоф, разпоредете се, моля, бих искала да се поразходя.

Тя знаеше, че до вечерната молитва не ще успеем да поговорим, и се боеше, че после графът ще се увлече в игра на табла. Можеше да отдъхнем заедно на тази топла, ухаеща тераса, докато мъжът ѝ спи; но може би се боеше да остане насаме с мен под гъстата сянка на

сплетените клони, през които проникваше трептящата лунна светлина, и да се разхожда край перилата, откъдето се виждаше в долината сребърната лента на Ендр. Както тъмните, смълчани сводове на храма предразполагат към молитва, така и осветеният от луната листак, напоен с вълнуващо ухание и оживен от смътни пролетни звуци, кара да трептят всички струни на душата ни и отслабва волята. Природата усмирява страстите у старците, но ги възбужда в младите сърца; ние знаехме това! Два удара на камбанката възвестиха часа на молитвата. Графинята трепна.

— Анриет, скъпа, какво ви е?

— Анриет не съществува вече — отвърна тя. — Не я принуждавайте да се ражда отново: тя бе възискателна, капризна; сега имате спокойна приятелка, чиито душевни сили укрепнаха благодарение на думите, които небето ви внуши. Ще поговорим за това по-късно. Нека не закъсняваме за молитвата. Днес е мой ред да я прочета.

Когато произнасяше думите, с които просеше от Бога закрила и утешение за житейските несгоди, графинята вложи в тях толкова чувства, че потресе не само мен; в нея сякаш отново се бе пробудила дарбата да вижда бъднините ѝ бе предугадила жестокото страдание, което скоро неволно щях да ѝ причиня, от недомислие, забравяйки уговорката с Арабел.

— Ще успеем да изиграем три партии, докато запрегнат конете — каза графът, увличайки ме в салона. — После ще се разходите с жена ми, а аз ще легна да поспя.

Както обикновено нашата игра протече много бурно. От своята стая, а може би от спалнята на Мадлен, графинята дочу сърдития глас на мъжа си.

— Вие наистина пренебрегвате задълженията на гостоприемството — каза тя на графа, когато влезе в салона.

Погледнах я в недоумение: аз все още не можех да свикна с нейната суровост; в миналото тя не се стараеше да ме избави от тиранията на графа; тогава и бе приятно да споделям нейните страдания и аз търпеливо ги понасях от любов към нея.

— Бих дал живота си — пошушнах на ухото ѝ — отново да ви чуя да шепнете: „Бедни приятелю, бедни приятелю.“

Тя сведе очи, припомняйки си случая, за който намеквах; после крадешком ме погледна и аз прочетох в погледа ѝ радостта на жената, разбрала, че най-беглите трепети на сърцето ѝ са предпочитани пред бурните наслади на плътската любов. И тук, както винаги, когато ми е причинявала болка, аз ѝ простих, чувствувайки, че ме разбира.

Графът губеше, каза, че е уморен, за да може да прекъсне играта, и ние решихме да се поразходим около моравата, докато приготвят каляската; едва останали сами, лицето ми засия от такава радост, че графинята с изненада ме погледна.

— Анриет е жива — казах аз, — тя все още ме обича; вие ме оскърбявате с явното желание да разбиете сърцето ми; аз още мога да бъда щастлив!

— Ако в мен бе останала дори само сянката на Анриет — отвърна тя ужасена, — сега вие и нея унищожихте. Бъди благословен, Господи, ти, който ми даваш сили да понеса заслуженото си изпитание. Да, аз още премного ви обичам, можех да съгреша, но англичанката освети грозящата ме бездна.

Настанихме се в каляската и кочияшът запита накъде да кара.

— Тръгнете по главната алея за шинонския път, а после свийте към степта и се върнете по пътя за Саше.

— Какъв ден сме днес? — запитах аз изненадващо живо.

— Събота.

— Не тръгвайте по този път, госпожо; събота вечер там е пълно с птицепродавци, които отиват в Тур и задръстват пътя с каруците си.

— Карайте, където ви казвам — повтори графинята. И двамата твърде добре познавахме най-тънките отсенки на гласовете си, за да крием своите чувства. Анриет бе разбрала всичко.

— Не помислихте за птицепродавците, когато избрахте тази нощ — каза тя с лека ирония. — Лейди Дъдли е в Тур. Не лъжете, тя ви чака някъде тук. „Кой ден сме днес? Птицепродавци! Каруци!“ Нима някога сте се сецали за тях, когато навремето се разхождахме?

— Това само доказва, че в Клошгурд забравям всичко — отвърнах аз просто.

— Тя очаква ли ви?

— Да.

— В колко часа?

— Между единайсет и дванайсет.

— Къде?

— В степта.

— Не ме заблуждавайте, очаква ви под ореховото дърво.

— Не, в степта.

— Ще отидем там — каза тя, — искам да я видя.

Чух тези думи с внезапното усещане, че съдбата ми е решена безвъзвратно. В миг си помислих, че трябва да завърша с брак нашия роман с лейди Дъдли, за да сложа край на мъчителната борба, заплашваща да изтощи всички мои чувства и да ме лиши от възвишените наслади, които под несекващите удари отлитаха като нежен цвят, недаващ плод. Упоритото ми мълчание огорчи графинята, великодушното на която все още не бях оценил напълно.

— Не ми се сърдете — продума тя със сребристия си глас; — това, драги приятелю, е моето изкупление. Вас никога не ще ви обичат така, както ви обичаха тук — продължи тя, като притисна ръка към сърцето си. — Нима не ви признах това? Но маркиза Дъдли ме спаси. На нея са отредени всички земни страсти и аз не ѝ завиждам за тях. На мен се пада светлата небесна любов! От деня на пристигането ви аз изминах безкрайно дълъг път. Прозрях смисъла на живота. Възнесайки душата си, ние я откъсваме от земята; колкото по-високо се въздигаме, толкова по-рядко срещаме съчувствие; вместо да страдаме, живеейки в долината, страдаме във висините, подобно на орел, летящ в простора, със сърце, пронизано от стрелата, която прост овчар е изстрелял. Сега разбирам, че земята и небето са несъвместими. Да, който очисти от греховни желания душата си, ще бъде удостоен с възвисение пред Бога... Неговата душа трябва да се отрече от всичко земно. Тя трябва да обича ближния си, както ние обичаме децата си; заради самите тях, а не заради себе си. Нашето „аз“ е причина за всички нещастия и огорчения. Сърцето ми ще се възнесе по-високо от орела; там ще намеря любовта, която не ще ме измами. Когато живеем земен живот, той твърде много ни принизява и себелюбието побеждава живеещия в нас ангел. Насладите, които ни донася страстта, са жестоки и метежни, заплащаме ги с гибелни вълнения, които подкопават силите на душата ни. Аз стигнах до бреговете на морето, където бушуват тези бури, и твърде отблизо ги наблюдавах; вълните често ме докосваха със солените си пръски и невинаги се разбиваха в нозете ми, но понякога връхлитаха върху мен и вледеняваха сърцето ми; аз трябва да отстъпя

на високия бряг, иначе рискувам да загина на брега на това безбрежно море. Във вас, както и във всички, които ми причиняват горести, аз виждам пазители на моите добродетели. Животът ми бе преизпълнен със страдания, за щастие непревишаващи моите сили, и ето защо низките страсти не угасиха светлика в душата ми, не се поддадох на греховни желания и винаги се стремя към Бога. Нашето приятелство бе само безразсъдна мечта на две чисти деца, надяващи се да задоволят и сърцата си, и хората, и Бога... Безумна надежда, Феликс! А как ви нарича тази жена? — запита тя след кратко мълчание.

— Амеде — отвърнах аз. — Феликс е друг човек, той принадлежи само на вас.

— Анриет трудно умира — промълви тя със скръбна усмивка. — Но тя ще угасне при първото усилие на смирената християнка и горда майка, на жената, чиято добродетел вчера се огъна, но днес укрепва. Какво повече да ви кажа? Да, така е, през целия си живот аз останах вярна на себе си както в най-тежките, така и в най-леките изпитания. Сърцето, с което трябваше да ме свързват първите пориви на нежността — сърцето на моята майка, — остана затворено за мен въпреки всички мои опити да намеря пролука, за да проникна в него. Бях единствена дъщеря, родена след смъртта на трима синове, и напразно се старах да заема мястото им в сърцето на родителите си; но никога не намерих изцеление на раните, причинени ми от семейната гордост. След това мрачно детство ме приласка моята обожаема леля, но смъртта скоро ми я отне. Господин Дьо Морсоф, комуто поверих живота си, постоянно ме измъчваше, без сам, бедният, да знае това. Неговата любов е пълна с простодушен егоизъм, какъвто срещаме у децата. Той и не подозира колко мъки ми причинява, които аз винаги му прощавам! Моите скъпи деца, сраснали с плътта ми чрез всички свои страдания, с душата ми — чрез всички свои достойнства, със сърцето ми — чрез всички невинни радости, нима те не бяха ми изпратени единствено за да разбере колко сили и търпение са вложени в майчината душа? О, да! Децата са моите добродетели! Знаете как се измъчвам от тях, за тях и въпреки тях. За мен да станеш майка ще рече да придобиеш правото на несекващи страдания. Когато в пустинята Агар^[5] отправила горещите си молитви към Бога, ангелът ѝ показал чистия извор. А на мен? Когато чистият извор, от който искахте да утолите жаждата ми (спомняте ли си?) бликна в Клошгурд, неговата

вода се оказа не жива, свежа вода, а мъртва горчилка. Да, вие ми причинихте неизказани страдания. Бог навярно ще прости на тази, която позна само мъката в любовта. Но ако най-силната болка ми причинихте вие, може би съм я заслужила. Бог е справедлив. Ах, Феликс, дори една целувка, положена крадешком на челото, може би вече таи в себе си грях. Може би трябва да изкупвам всяка моя стъпка, с която съм избързвала напред от мъжа и децата ми, когато при вечерните разходки съм искала да остана насаме със спомените и с тайните си мисли, защото в такива мигове душата ни принадлежи другиму. Когато нашето сърце се свива и става толкова малко, че вмества в себе си само земната слава, може би и това е най-тежък грях. Когато жената свежда глава и предлага на своя съпруг косите си за целувка, за да изглежда чужда на любовта — това също е грях. Грях е да градиш бъдещето си за сметка на нечий живот, грях е да мечтаеш за щастливо майчинство, за здрави деца, играещи вечер с обожавания баща пред просълзените очи на щастливата майка. Да, аз съгреших, жестоко съгреших. Подчиних се с радост на наказанията, наложени ми от църквата, но те не изкупиха греховете ми, към които свещеникът бе твърде снизходителен. Бог поиска да направи от моите грехове източник на наказания, предоставяйки мечта на този, заради когото са били извършени. Да ви подаря косите си, не означава ли да ви се обрека? Защо обичах да нося бели дрехи? Защото се чувствавах в тях ваша лилия; та нали за пръв път ме видяхте тук в бяла рокля? Уви! Обичах по-малко децата си, тъй като всяко сърдечно приятелство расте за сметка на кръвните връзки. Ето, виждате ли, Феликс, всяко страдание има свой дълбок смисъл. Удряйте, удряйте по-силно от господин Дьо Морсоф и от децата ми! А тази жена е само оръдие на гнева Господен, аз ще пристъпя към нея без ненавист, с усмивка на уста; длъжна съм да я обичам, иначе не бих била достойна да се нарека християнка, съпруга и майка. Ако, както ме уверявате, съм съумяла да запазя сърцето ви от низки страсти и то е съхранило чистотата си, тази англичанка не може да ме мрази. Всяка жена трябва да обича майката на този, когото люби, а аз съм ваша майка. Какво търсех аз в сърцето ви? Исках да заема мястото, незаето от госпожа Дьо Вандьонес.

Вие винаги се оплаквахте от моята студенина. Да, аз бях само ваша майка. Простете суровите думи, изтръгнали се неволно от

сърцето ми след вашето пристигане, защото майката трябва да се радва, знаейки, че синът ѝ е така горещо обичан.

Тя оброни глава на гърдите ми, повтаряйки:

— Простете! Простете!

Тук долових в гласа ѝ непозната за мен нотка. Това не бе нейният девичи глас, звучащ радостно и нежно, нито повелителните ѝ интонации на жена, нито жалните, сподавени стонове на разтревожена майка, а нов, скръбен глас, изпълнен с нови страдания.

— Вие. Феликс — продължи тя, като отново се оживи, — вие сте приятел, който не може да стори зло. Ах, вие нищо не загубихте в сърцето ми, не се упреквайте за нищо, не се измъчвайте от угризения. Би било чудовищно егоистично да се изисква от вас в името на едно неосъществимо бъдеще да пожертвувате безграничните радости, заради които тази жена захвърля децата си, отрича се от обществото и се отказва от вечното блаженство! Колко пъти показахте превъзходството си над мен! Вие всякога сте били благодарен и великодушен, аз — низка и грешна. И така, сега всичко е ясно: аз мога да бъда за вас само далечна звезда, чиста и хладна, но неизменна! А вие, Феликс, не ме забравяйте, нека не бъда сама в любовта си към брата, когото сама съм си избрала. Бъдете ласкав с мен! Любовта на сестрата не таи в себе си разочарования, нито горчивина. Вие не ще бъдете принуждаван да лъжете сродната душа, която ще живее чрез вашия красив живот, всякога ще страда чрез вашите огорчения, ще се радва чрез вашите радости, ще обича жената, която ви дава щастие, и ще се възмуцава от онези, които ви изменят. Аз нямах брат, когото да обичам така. Бъдете великодушен, освободете се от всяко тщеславие и заменете вашата толкова бурна и неспокойна любов с нежно и свято приятелство. Тогава ще намеря сили да живея. Аз ще направя дървата стъпка и ще стисна ръката на лейди Дъдли.

Тя не плачеше! Произнасяйки тези думи, пълни с горчивина, тя сякаш смъкваше последното було от душата си и разкривайки страданията си, ми показваше колко много нишки ни съединяваха, колко здрави връзки бях разкъсал. Бяхме толкова развълнувани, че не забелязахме, когато заплиска дъжд като из ведро.

— Не иска ли госпожа графинята да се подслони тук от дъжда?
— запита кочияшът, като показва най-хубавия хан в Балан.

Тя кимна с глава и ние престояхме половин час под свода на преддверието за голяма почуда на слугите, недоумяващи какво търси госпожа Дьо Морсоф в единайсет часа по пътищата. В Тур ли отива? Или се връща у дома? Когато бурята утихна и дъждът се превърна, както казват в Тур, в дъждовна „пелена“, която не пречеше на луната да свети през мъглата, разнесена бързо от вятъра, кочияшът излезе на двора и за моя голяма радост свърна по пътя към дома.

— Карайте, където ви наредих! — каза кротко графинята.

И тъй, тръгнахме по пътя за степта, наречена Карл Велики, и скоро дъждът отново заплиска. Изведнъж дочух лая на любимото куче на Арабел и иззад огромен клонест дъб се появи ездачка, която с един скок прелетя през пътя, прескочи рова, отделящ земите на различните собственици, готвеци се да обработват тази пустош, и се спря недалеч, за да види каляската. Това бе лейди Дъдли.

— Какво щастие е да чакаш така възлюбения си, без това да е грях! — промълви Анриет.

Лаят на кучето показва на лейди Дъдли, че съм в каляската; тя навярно си помисли, че идвам с каляска поради лошото време. Когато стигнахме до мястото, където стоеше маркизата, тя прелетя с коня си на самия път с присъщата ѝ ловкост на изкусна ездачка, която на Анриет се стори същинско чудо. От кокетство Арабел произнасяше по английски само последната сричка на името ми и в нейната уста това обръщение звучеше като нежен призив на фея.

— My Dee!

— Той е тук, госпожо — отвърна графинята, вглеждайки се в стоящото пред нея приказно видение; ярката лунна светлина озаряваше горящото от нетърпение лице, обкръжено от дълги, безредно разпилени къдрици.

Знаете с каква бързина две жени успяват да се разгледат една друга. Маркизата тутакси позна съперницата си и надяна маската на своето английско достойнство; тя хвърли към нас поглед, пълен с хладно презрение, и изчезна в мъглата, бърза като стрела.

— Тръгвайте по-скоро към Клошгурд! — извика графинята, чието сърце този високомерен поглед прониза като с копие.

Кочияшът свърна към шинонския път, който бе по-добър от пътя за Саше. Когато нашата каляска отново навлезе в степта, ние дочухме

бесния галоп на коня на Арабел и стъпките на кучето ѝ. Те се носеха по горската пътека, скрита от мъглата.

— Тя ще ви напусне, вие завинаги ще я загубите — каза с болка Анриет.

— И какво от това, нека си отиде — отвърнах бързо. — Без съжаление ще се разделя с нея.

— О, клети жени! — извика графинята и в гласа ѝ прозвуча състрадание. — Но къде отива тя сега?

— В Грьонадиер, недалеч от Сен Сир — рекох аз.

— Сама?! — промълви Анриет и по тона ѝ почувствах, че жените са солидарни в любовта и се съжаляват една друга.

Когато навлязохме в алеята, водеща към Клошгурд, кучето на Арабел с радостен лай изскочи срещу нашата каляска.

— Изпревари ни! — каза графинята. После, след кратко мълчание, добави:

— Никога не съм виждала такава красавица. Какви ръце и колко е стройна! Лицето ѝ е по-нежно от лилия, а очите ѝ блестят като елмази! Но тя отлично язди и сигурно обича да показва силата си; мисля, че е енергична и непреклонна и ми се струва, че твърде смело пренебрегва благоприличието; жените, които не признават законите, обикновено се подчиняват само на капризите си. Обичайки да блестят и побеждават, те нямат дара на постоянството. Според мен любовта изисква повече спокойствие; представям си я като огромно, бездънно езеро, върху което понякога връхлитат силни, ала редки бури и чиито непристъпни брегове спират високите вълни; две същества живеят тук, на цветущ остров, далече от света, защото неговият блясък и разкош ги наранява. Но може би не съм права, любовта трябва да съответствува на човешките характери. Щом законите на природата се менят в зависимост от климата, защо да не е същото и с човешките чувства? Без съмнение чувствата се подчиняват на общи закони, но у различните душевности се изразяват различно. Маркизата е силна жена, помита всички прегради и действа със смелостта на мъж, тя би изтръгнала любимия си от затвор, убивайки тъмничаря, стражата и палача; докато други жени умеят само да обичат с цялото си сърце; пред опасността те коленичат, молят се и умират. Коя от тези две жени ви се нрави повече? Ето къде е въпросът. Разбира се, маркизата ви

обича, принесла ви е толкова жертви! Може би ще ви обича и когато вие я разлюбите.

— Позволете ми, скъпа, да ви запитам, както някога вие мен: откъде знаете всичко това?

— Всяко страдание ни носи дълбоките си истини, а аз така много страдах, че болката ми се превърна в живо светоусещане.

Моят слуга бе чул нареждането на графинята, той мислеше, че ще се върнем по главната алея и държеше готов коня ми; кучето на Арабел го подуши и лейди Дъдли, обзета от естествено любопитство, го бе последвала в гората, където, по всичко изглежда, се спотайваше.

— Вървете, помирете се с нея — ми каза Анриет, усмихвайки се, за да не издаде болката си. — Кажете й, че жестоко се лъже в моите подбуди; аз исках само да й разкрия какво съкровище притежава; сърцето ми таи само добри чувства към нея, в него няма гняв, нито презрение; обяснете й, че съм нейна сестра, а не съперница.

— Не, не ще отида! — извиках аз.

— Нима не знаете — каза тя с възхитителната гордост на великомъченица, — че понякога съжалението е равносилно на оскърбление? Вървете, вървете!

Скочих на коня и догоних лейди Дъдли, за да разбера в какво разположение на духа бе след гореописаната сцена.

„Ако е разгневена и пожелае да скъса с мен — помислих си, — ще се върна в Клошгурд.“

Кучето ме отведе под един дъб, откъдето изскочи маркизата, викайки:

— „Away! Away!“^[6]

Единственото, което можах да сторя, бе да я придружа до Сен Сир, където пристигнахме в полунощ.

— Тази дама е в отлично здраве — ми каза Арабел, като скочи от коня.

Само оня, който добре я познава, може да си представи с какъв сарказъм бяха пропити тези думи, подхвърлени сухо и с такъв вид, който сякаш казваше: „На нейно място бих умряла!“

— Забранявам ти да оскърбяваш госпожа Дьо Морсоф и да я обсипваш със злъчни насмешки — отвърнах аз.

— Нима не се нрави на ваша милост забележката ми, че дамата, тъй скъпа на сърцето ви, се намира в добро здраве? Говорят, че

французойките ненавиждали дори кучето на възлюбения си; в Англия ние обичаме всичко, което обича нашият повелител, и ненавиждаме всичко, което той ненавижда, тъй като живеем чрез него. Позволете ми да обичам тази дама така, както вие я обичате. Но знай, радост моя — продължи тя, като ме притегли с влажните си от дъжда ръце, — че ако ми измениш, аз не бих могла да стоя, да лежа, да се возя в каляска с лакеи, да се разхождам из степи нито във Франция, нито в коя да е друга страна, нито дори в целия свят; не бих могла да лежа в леглото си, да се крия под покрива на моите предци! Аз просто бих умряла. Родена съм в Ланкашир, местност, където жените умират от любов. Как! Да те познавам и да те отстъпя! Не ще те отстъпя на никаква сила, дори и на смъртта, защото заедно с теб ще умра!

И тя ме въведе в стаята си, вече подредена с всички удобства.

— Обичай я, скъпа моя — й казах аз с жар. — Тя вече те обича, но не с насмешка, а от все сърце.

— От все сърце ли, мили? — запита тя, развързвайки амазонката си.

Поисках да разкрия възвишения характер на Анриет пред това гордо създание. Докато камериерката ѝ, незнаеща нито дума френски, ѝ решеше косите, аз се опитах да обрисувам госпожа Дьо Морсоф, описвайки живота ѝ, и повторих възвишените мисли, изказани от нея по време на изпитанието, от което всички жени стават зли и дребнави.

Макар да се преструваше, че не ме слуша, Арабел не изпускаше нито дума от това, което говорех.

— Особено много се радвам — каза тя, когато останахме сами, — че открих в теб вкус към подобни благочестиви разговори; в едно от моите имена живее викарий, който съчинява прекрасни проповеди; той така добре умее да се приспособява към слушателите си, че дори нашите селяни го разбират. Утре ще пиша на баща ми да изпрати с първия кораб този човек и ти ще го намериш в Париж; чуеш ли го веднъж, няма да пожелаеш да слушаш друг; впрочем и той е надарен с отлично здраве; неговото слово не ще предизвика в теб ония сътресения, които водят до сълзи; то се лее спокойно, като водите на малък, светъл извор, и осигурява сладък сън. Всяка вечер, ако това ти харесва, можеш да задоволяваш страстта си към проповеди и едновременно да смилаш обяда си. Английското нравоучение, мое момче, превъзхожда туренското, така както нашите стоманени изделия,

нашето сребро и нашите коне превъзхождат вашите ножове и вашите коне. Направи ми удоволствието да чуеш моя викарий, обещавай ми това. Аз съм само жена, любов моя, умея да обичам и мога да умра за теб, ако пожелаеш; но аз не съм учила в Итън, в Оксфорд или в Единбург, не съм проповедник или доктор по богословие; така че не мога да бъда твой духовен наставник — никак не подхождам за такава роля, от мен нищо не би излязло, колкото и да се старая. Не те упреквам за пристрастията ти; дори ако съзирах в теб още по-странни заблуждения, бих се опитала да се приспособя и към тях; та нали искам да намираш при мен всичко, което ти се нрави: любовни наслади, чревоугодни наслади, духовни наслади, хубаво вино и християнски добродетели. Искаш ли тази вечер да надяна власеница? Щастлива е тази жена, щом умее да ти чете такива нравоучения. В какви университети французките жени придобиват дипломите си? Горко ми! Аз мога само да се отдавам, аз съм само твоя робиня...

— А защо тогава избяга, когато исках да ви видя заедно?

— Ти луд ли си, туй Дее? Готова съм да отида от Париж в Рим, предрешена като лакей, и да извърша заради теб най-големи безумия; но как искате да разговарям на пътя с жена, която не ми е представена и която неизбежно ще подхване дълга проповед? Аз мога да говоря със селяни и дори да помоля работник да подели с мен хляба си, ако съм гладна — ще му подхвърля няколко гвинеи и благоприличието е спазено; но да спра на пътя карета, както правят в Англия разбойниците, това е извън моите правила за поведение. Ти, както виждам, умееш само да обичаш, бедно дете! Но да живееш не умееш. Впрочем, аз още не съм стигнала до пълно сходство с теб, ангеле мой. Не обичам нравоученията. Но за да ти се понравя, съм готова на всякакви жертви. Моля, не възразявай, и с това ще се заема. Ще стана проповедница. В сравнение с мен самият Йеремия ще бъде просто шут! И не ще си позволя нито една ласка, без да я подсладя с цитати от Библията.

Тя се възползува от властта си над мен и започна да злоупотребява с нея, щом зърна в очите ми огъня, който се разгаряше в мен, когато тя пускаше в ход своите чародейства. Удържа пълна победа и аз покорно признах, че величието на жената, която се погубва, отрича се от бъдещето си и смята любовта за висша добродетел, превъзхожда всички уловки на католическата църква.

— Та тя обича себе си повече от теб! — каза Арабел. — Предпочита пред теб нещо извън теб! Може ли да цените качества, които не намирате в нас? Никоя жена, дори най-високопоставената, не може да се сравни с мъжа. Тъпчете ни, убивайте ни, помитайте ни от пътя си. На нас е съдено да умираме, а на вас — да живеете в гордо величие. Ние получаваме от вас удари с кинжал, а вие от нас — любов и опрощение. Нима слънцето забелязва мушичките, които трептят в лъчите му и живеят от неговата топлина? Мушичките съществуват, докато слънцето се скрие, а после умират...

— Или отлитат — прекъснах я аз.

— Или отлитат — повтори тя с равнодушие, което би могло да оскърби мъжа, решил да се възползува от необичайната власт, в която тя го облича. — Смяташ ли ти за достойно жените да тъпчат мъжа с лакомства, подсладени с добродетели, за да му доказват, че религията е несъвместима с любовта? Кажи, нима аз съм безбожница? Ние се отдаваме на мъжа или го отхвърляме; но да отхвърлиш мъжа, а после да му четеш и морал, значи да му наложиш двойно наказание, което противоречи на законите в целия свят. Тук ти ще получиш прекрасна храна, приготвена от ръцете на твоята предана Арабел, всичката добродетелност на която се заключава в изобретяване на такива ласки, каквито не е изживявал още нито един мъж и които са й внушавани от ангелите.

Не познавам нищо по-язвително от шега, изречена от англичанка; тя я произнася с умишлена сериозност, с престорена невъзмутимост, зад която англичаните умеят да скриват цялото лицемерие на своя живот, изпълнен с предразсъдъци. Френската шега е дантела, която жените изкусно вплитат в любовните утешения и в предизвиканите от тях кавги; тя е украшение на ума, леко и изящно като женска дреха. Но английската шега е киселина, която разяжда всичко, което докосне, и оставя от живия човек само скелет. Езикът на остроумната англичанка напомня език на тигър: желаейки просто да си поиграе, той смъква месото до кости. Нейната насмешка е всемогъщото оръжие на злия демон, който сякаш казва с насмешка: „Това ли е всичко?“ Неговата злъч впръсква смъртоносна отрова в раните, нанесени за собствено удоволствие. В тази нощ Арабел поиска да прояви могъществото си като султан, който доказва своята власт, отсичайки главите на невинни жертви.

— Ангеле мой — каза тя, след като ме доведе до онова състояние, когато в унес забравяме всичко освен радостите на любовта, — сега аз също размишлявах върху нравствеността. Питам се дали върша грях, като те обичам, дали нарушавам Божиите закони и реших, че няма нищо по-благочестиво и по-естествено от моята любов. Защо Бог е създал едни хора по-красиви от другите, ако не за да ни покаже кого трябва да боготворим? Грях би било да не бъдеш обичан ти, който си ангел Господен. Тази дама те оскърбява, като те приравнява с други: към теб не могат да бъдат прилагани обикновените правила на морала, Бог те е поставил над всичко. Нима аз не се приближавам към него с това, че те обичам? Може ли той да осъди бедната жена за нейната слабост към божествените творения? Твоята необятна и пламенна душа така прилича на слънце, че и аз се изкусявам като мушичка, изгаряща в пламъка на празничната свещ. Може ли да я наказваме за тази нейна грешка? А и грешка ли е това? Може би е просто висше преклонение пред светлината? Мушичките загиват от чрезмерна любов към своето божество, но може ли да кажем, че ние загиваме, хвърляйки се в обятията на любимия? Аз съм така слаба, че не мога да не те обичам, а тя е така силна, че може да седи затворена в католическия си параклис. Не се мръщи! Или мислиш, че изпитвам неприязън към нея? Не, момчето ми! Аз обожавам целомъдрието ѝ, което ѝ е внушило да те остави свободен и ми позволи да те овладее и да те запазя завинаги; защото ти си мой завинаги, нали?

— Да.

— Навеки?

— Да.

— Значи, ти се принизяваш до мен, повелителю мой? Аз единствена отгатнах всички твои достойнства. Казваш, че тя умее да се грижи за земята? Аз предоставям тази работа на фермерите, а сама предпочитам да се грижа за сърцето ти.

Опитвам се да си припомня нейните опияняващи слова, за да ви обрисувам по-добре тази жена, да повтора това, което вече бях казал за нея, и да ви разкрия причините за последвалата развързка. Но как да ви опиша всичко, което съпровождаше тези вълнуващи думи? Прищевките на въображението ѝ можеха да се сравнят само с най-невероятни съновидения; понякога нейните ласки предизвикваха

същите възторзи, каквито и моите букети, в тях силата се съчетаваше с нежност, томителната нега се сменяше със страстни пориви, напомнящи изригване на вулкан; с изкуството на опитен музикант тя докосваше всички струни на моята чувственост; нашите прегръдки напомняха игра на две змии, сплитащи телата си; и накрая гальовните ѝ думи, украсени с най-блестящи остроумия, прибавяха поезия към любовните ни наслади.

С необузданата си страст тя искаше да изтръгне от сърцето ми чувствата, внушени от целомъдрената и ясна душа на Анриет. Маркизата така добре бе огледала графинята, както и графинята бе огледала нея; те двете се бяха оценили една друга. По горещината, с която Арабел пристъпваше в борбата за мен, разбрах, че се страхува от съперницата си и тайно се възхищава от нея. На сутринта видях Арабел, обляна в сълзи: тя цяла нощ не бе мигнала.

— Какво ти е? — запитах.

— Боя се, че безпределната ми любов ще ми навреди в твоите очи — отвърна тя. — Аз ти отдадох всичко. Тази жена е по-хитра от мен, тя е съхранила съкровищата, които може да пожелаеш. Ако предпочиташ нея, не мисли за мен: аз не ще ти дотягам с упреци, молби и жалби; не, ще отида да умра далеч от теб, както увяхва растението без слънце.

Тя съумя да изтръгне от мен думи на утешение и любов, които я доведоха във възторг. И наистина, що можем да кажем ние на жената, която плаче след прекарана с нас нощ? Суровостта в този случай ми се струва недостойна за мъжа. Ако вечерта не сме съумели да устоим на нейния чар, сутринта трябва да лъжем, тъй като кодексът на мъжката галантност ни задължава да крием истината.

— Е, какво, аз съм великодушна — подхвана тя, бършейки сълзите си, — върни се при нея. Не искам да те задържам само със силата на моята любов, ти трябва да дойдеш при мен по своя воля. Ако после се върнеш тук, ще повярвам, че ме обичаш толкова, колкото аз теб, макар винаги да ми се е струвало, че това е невъзможно.

Тя успя да ме убеди да се върна в Клошгурд. Не помислих в какво неловко положение ще се озова там, тъй като бях прекалено погълнат от щастието си. Ако бях отказал да отида в Клошгурд, бих дал преимущество на лейди Дъдли пред Анриет. Арабел веднага би ме отвела в Париж. Но да отида в Клошгурд сега, не би ли означавало да

оскърбя госпожа Дьо Морсоф? В такъв случай аз неминуемо щях да се върна при Арабел. Прощавала ли е някога жена подобно кощунство спрямо любовта си? Ако не е ангел, спуснал се от небето, а само чисто създание с възвишена душа, всяка жена ще предпочете да види възлюбения си на смъртния одър, нежели в обятията на съперницата си; колкото по-силно го обича, толкова по-дълбока ще бъде раната ѝ. И така, както и да постъпех, след като бях напуснал Клошгурд, за да отида в Грьонадиер, моето поведение би било толкова гибелно за възвишената ми любов, колкото изгодно за земната. Маркизата всичко бе предвидила трезво, умно и далновидно. Тя ми призна по-късно, че ако не била срещнала в степта госпожа Дьо Морсоф, пак щяла да намери начин да ме zlepостави, бродейки около Клошгурд.

Когато дойдох при графинята и я видях бледна и съкрушена, като след дълги безсънни нощи, мигом почувствувах оня вътрешен усет, позволяващ на младите и великодушни сърца да прозрат дълбокия смисъл на постъпките, които изглеждат незначителни в очите на тълпата, но престъпни пред съда на благородните души. И тук, като дете, което си играе и бере цветя, но неусетно се озовава в пропаст, откъдето начаса вижда с ужас, че не може да се върне назад, че непристъпни стръмнини го отделят от хората, че е останало само в непрогледната нощ и дочува вой на диви зверове, аз разбрах, че цял един свят бе легнал между нас. И нашите души бяха разтърсени от горестни вопли като отзвук на мрачното *Cosummatum est*^[7], което отеква в църквите на Велики петък, в часа, когато Спасителят е издъхнал. Ужасен обред, вледеняващ младите сърца, за които религията заменя първата любов. Всички илюзии на Анриет бяха разбити с един удар и сърцето ѝ изживяваше жестоко изпитание. Нима тя, непознала любовните наслади и неизпитала безумието им, диво, изгарящо блаженство, сега се догаждаше за сладостта им и отвръщаше взор от мен? Да, тя ме бе лишила от светлината, която шест години озаряваше живота ми. Тя очевидно знаеше, че източник на лъчите, струящи от очите ни, бяха нашите души, които по този път проникваха една в друга, сливаха се, отново се разделяха и се радваха като две жени, доверчиво споделящи си тайни. Аз с горчивина почувствувах, че в този чужд на любовните сладости дом не трябваше да идвам с лице, облъхано от диханието на страстта, положила върху него неизличим отпечатък. Ако вечерта бях оставил лейди Дъдли да си отиде сама, ако

бях се върнал в Клошгурд, където Анриет вероятно ме бе очаквала, тогава може би... да, може би госпожа Дьо Морсоф не би била толкова неумолима в решението си да остане за мен само сестра. А сега, ограждайки ме с внимание, тя напрягаше всички сили, за да се превъплъти окончателно в новата си роля и никога да не излезе от нея. По време на закуската ме обсипа с любезности, но те ми се сториха унизителни: така се грижат за болни, които съжаляват.

— Днес се разхождате от зори — ми каза графът — и трябва да имате отличен апетит, щом не страдате от болен стомах.

Тази забележка не извика у графинята съучастническа сестринска усмивка и аз окончателно се убедих, че моето положение е просто смешно. Бе невъзможно да прекарвам дните в Клошгурд, а нощите — в Сен Сир. Арабел ненапразно разчиташе на моята деликатност и на благородството на госпожа Дьо Морсоф. През този безкрайно дълъг ден разбрах колко трудно е да станеш приятел на жената, която така дълго си желал. Подобен преход, толкова прост, когато е подготвян с години, е особено болезнен в младостта. Беше ми срамно, проклинах увлечението си, искаше ми се да пожертвувам за госпожа Дьо Морсоф кръвта си. Не можех да очерня пред нея съперницата ѝ, тъй като графинята избягваше всякакви разговори за нея, а освен това да злословя сега за Арабел би било низост и само бих заслужил презрението на великодушната Анриет, чието сърце бе благородно във всички свои пориви. След петгодишна пленителна душевна близост ние не знаехме за какво да говорим; думите не изразяваха нашите мисли, ние криехме един от друг своите душевни мъки, докато по-рано страданието разкриваше правдиво вълненията ни. Анриет си даваше вид, че е щастлива заради себе си и заради мен, но всъщност бе много тъжна. Макар при всеки повод да се наричаше моя сестра, тя не намираще теми за разговор и ние почти през цялото време запазихме тягостно мълчание. Тя още повече усили душевната ми болка, давайки ми да разбера, че смята себе си за единствената жертва на Арабел.

— Аз страдам повече от вас — казах веднъж на тази моя сестра в отговор на забележката ѝ, пълна с чисто женска ирония.

— Защо? — запита тя с надменен тон, с какъвто говорят жените, когато искат да скрият чувствата си.

— Защото единствен съм виновен.

След това графинята започна да се държи с мен така студено и безразлично, че окончателно ме срази; и затова реших да замина. Вечерта се сбогувах с цялото семейство, събрало се на терасата. Всички тръгнаха да ме изпратят до моравата, където моят кон нетърпеливо тропаше с копита. Графинята се приближи до мен, когато вече бях взел юздите в ръце.

— Да се поразходим пеша по алеята — промълви тя.

Подадох ѝ ръка и ние бавно се отправихме към парка и сякаш, както в миналото, се наслаждавахме на своите съгласувани движения; така стигнахме до китката дървета край оградата на парка.

— Сбогом, приятелю мой! — каза тя, като се спря, оброни глава на сърцето ми и обви шията ми с ръце. — Сбогом, ние не ще се видим повече! Бог ми е дарил печалната способност да предугаждам бъдещето. Спомняте ли си какъв ужас ме обхвана в деня, когато пристигнахте при нас такъв млад и красив? Тогава ми се стори, че ми обръщате гръб, както сега, когато напущате Клошгурд заради Грьонадиер. И ето, тази нощ отново стигнах до прозрения за нашата съдба. Приятелю, ние разговаряме с вас за последен път. Може би ще намеря сили да ви кажа още няколко думи, но с вас ще разговаря не тази, която сега стои пред вас. Смъртта вече ме докосна с крилете си. Вие лишихте моите деца от майка, заемете нейното място! Можете да сторите това. Жак и Мадлен ви обичат така, като че всякога сте им причинявали страдания.

— Да умрете, вие! — извиках аз уплашен и отново видях в горящите ѝ очи, които можеха да се сравнят единствено с потъмняло сребро, сухия блясък, познат само на тези, които са го виждали у любимо същество, поразено от ужасна болест. — Да умрете! Анриет, заповядвам ти да живееш! Някога ти изискваше от мен клетви, сега аз те умолявам само за една: закълни се, че ще се обърнеш към Ориже и ще го слушаш във всичко...

— Нима искате да се противопоставите на Божието милосърдие? — възкликна тя, като ме прекъсна, и нейният възглас прозвуча като вик на отчаяние и възмущение от това, че не я разбирам.

— И така, вие не ме обичате достатъчно, за да ми се подчинявате сяпко, както тази жалка лейди.

— О, да, във всичко, което пожелаеш — отвърна тя в порив на ревност, принуждаващ я за миг да престъпи границата, която бе

съблюдавала дотогава.

— Оставам с теб — рекох аз и я целунах по очите.

Изплашена от моето решение, тя се изтръгна от обятията ми и се опря на дървото; после бързо тръгна към замъка, без да обръща глава; догоних я, тя плачеше и се молеше. Стигнали до моравата, аз улових ръката ѝ и почтително я целунах. Това неочаквано покорство я трогна.

— И все пак аз съм твой — казах, — защото те обичам, както някога те е обичала твоята леля.

Тя трепна и горещо стисна ръката ми.

— Един поглед — промълвих аз, — поне един от някогашните ти погледи! Жената, която изцяло се отдава на мъжа — възкликнах аз, когато тя озари душата ми със сиянието на очите си, — не влива в нас толкова живот и светлина, колкото ти ми дари в този миг. Анриет, ти си обичана повече от всички, ги си моята единствена любов!

— Аз ще живея — ми каза тя, — но потърсете изцеление и за себе си!

Този поглед изтри от паметта ми всички сарказми на Арабел. И тъй, аз бях играчка на две несъвместими страсти и последователно попадах под тяхното влияние; обичах ангел и демон, две жени, еднакво прекрасни; едната блестеше с всички добродетели, които погазваме, озлобени от собственото си несъвършенство; а другата се кичеше с всички пороци, които превъзнасяме от себелюбие. Вече се отдалечавах по дългата алея и от време на време се обръщах, за да видя госпожа Дьо Морсоф, която стоеше опряна на дървото заедно с децата, размахващи кърпичките си, когато неочаквано почувствувах как в душата ми се пробуди тщеславие при мисълта, че бях станал всевластен господар на съдбите на две прекрасни създания, гордост за две жени, толкова различни и толкова свършени, и им бях внушил такава безмерна страст, че всяка от тях бе готова да умре, ако се лиши от мен. Това недостойно самодоволство бе двояко наказано, повярвайте ми, Натали! Не зная какъв зъл дух ми шепнеше да чакам край Арабел часа, когато мигновено отчаяние или смъртта на графа ще хвърлят в обятията ми Анриет, защото Анриет все още ме обичаше: нейната суровост, нейните сълзи, угризения и християнско смирение бяха красноречиво доказателство за чувствата, които нищо не можеше да изтръгне от сърцето ѝ, така както и от моето. Когато поех бавно по красивата алея, потънал в тези размишления, аз бях вече не на

двадесет и пет години, а на петдесет. Понякога младият човек по-често от жената за миг става от трийсет на шейсет. Макар мигновено да бях пропъдил тези низки мисли, трябва да призная, че те продължиха да ме преследват. Може би внушаващият ги дух живееше в Тюйлери, под сводовете на кралските покои. Кой можеше в тези времена да противостои на развращаващото влияние на Луи XVIII, който казваше, че познаваме истинските страсти само в преклонна възраст, тъй като страстта е сладка и шеметна само когато към нея се примесва безсилието, придаващо на всяка наслада онзи трепет, който изпитва играчът, залагащ последния коз. Дошъл до края на алеята, аз се обърнах и видях, че Анриет все още стои под дървото, сега вече сама. И аз се върнах да ѝ кажа последно сбогом, обляно от грехоочистителни сълзи, причината на които се таеше в нея. Без сам да зная, аз ронех тези искрени сълзи, оплаквайки нашата красива любов, погубена завинаги, нашите невинни чувства, благоуханните цветя на младостта, които никога не ще разцъфнат отново, защото по-късно мъжът вече не предлага, а само получава; в своята любовница той обича самия себе си, докато младият човек обича възлюблената в самия себе си; по-късно ние предаваме своите вкусове, а може би и своите пороци на жената, която ни обича; а на млади години нашата възлюблена ни налага своите добродетели и нежни чувства; приобщава ни към красотата със своята усмивка и ни учи на себеотрицание с примера си. Горко томува, който не е имал своята Анриет! Горко и томува, който никога не е познал някоя лейди Дъдли! Ако първият се ожени, не ще задържи жена си; вторият може би ще бъде изоставен от любовницата си. Но щастлив е този, който би намерил двете в една; щастлив е, Натали, човекът, когото вие обичате!

След завръщането ни в Париж, ние с Арабел още повече се сближихме. Скоро, неусетно за нас самите, започнахме да нарушаваме законите на светското общество, които дотогава смятах задължителни за себе си и при чието строго съблюдаване светът прощава фалшивото положение, в каквото се бе поставила лейди Дъдли. Обществото, което винаги се стреми да проникне зад завесата, скриваща истинските отношения на хората, проявява търпимост само когато разкрие тайната им. Любовниците, принудени да живеят във висшите кръгове, винаги ще бъдат жестоко осъждани, когато дръзнат да сринат преградите, издигнати от светското благоприличие, и не се подчиняват строго на

всички условности, наложени от нравите; тук се касае вече не толкова за другите, колкото за самите тях. Усилията да се приближим до предмета на своята страст, съблюдавайки външното благоприличие, театъра, който разиграваме, и тайните, които крием — цялата тази стратегия на щастливата любов изпълва нашия живот, подхранва желанието и предпазва сърцето от скука, поражда от навика. Но първите страсти са безразсъдно разточителни, като младите хора, които отсичат до корен всички дървета в градините на своите души, вместо да ги отглеждат с любов. Арабел не признаваше тези еснафски възгледи и отначало им се подчиняваше само за да ми угоди; но подобно на палач, отрано набелязал жертвата си, тя искаше да ме злепостави в очите на целия Париж, за да ме направи свой роб. В желанието си да ме задържи при себе си тя пусна в ход своето кокетство, тъй като смяташе за недостатъчно нашумяла нашата елегантна връзка, за която поради отсъствие на доказателства в обществото не се решаваха да говорят открито и само шепнеха по ъглите. Нима можех да се съмнявам в любовта ѝ, виждайки я настъпателна, неотразима в дръзките си постъпки, заплашващи да разкрият нашите отношения?

Отдал се на сладостите на запретената любов, аз скоро бях обзет от отчаяние, съзнаващ как безжалостно потъпквах съветите и съкровенията мечти на Анриет. И тогава започнах да живея разгулно и безпътно с безпаметното настървение на туберкулозния, който в предчувствие на близкия си край отказва да преслушат болната му гръд. В моето сърце винаги имаше кътче, до което не можех да се докосна без болка; някакъв отмъстителен дух постоянно пробуждаше в мен мисли, които напразно се мъчех да прогоня. В писмата си до Анриет се оплаквах от този мой душевен гнет, който ѝ причиняваше нови страдания. „С цената на всички жертви и изгубени съкровища аз се надявах да ви видя щастлив“ — казваше тя в единственото писмо, което получих от нея. А аз наистина не бях щастлив! Скъпа Натали, щастието е съвършено, то не търпи сравнения. Когато първият огън на любовта прегоря, аз неволно започнах да сравнявам тези две жени, върху чиито различия дотогава не бях се замислял. Всяка голяма страст ни овладява така дълбоко, че отначало сякаш притъпява всички остри ъгли на нашия характер и изглажда браздите, прорязани в съзнанието ни от добри или пагубни навици; но по-късно в духовния

облик на влюбените, опознали се вече по-добре, отново се проявяват избледнелите черти; тогава всеки съди другия и често характерът влиза в борба с чувствата, пораждайки антипатии, които стават причина за онези разногласия и разриви, даващи повод на повърхностните люде да обвиняват човешкото сърце в непостоянство. В нашите отношения настъпи такъв прелом. Вече по-малко заслепен от съблазните на лейди Дъдли, аз започнах, така да се каже, да анализирам своите удоволствия и без да искам, стигнах до неблагоприятни за нея изводи.

Преди всичко намирах, че тя няма оня жив ум, който отличава францужойката и придава на любовта ѝ неотразимо очарование, така поне твърдят всички, на които житейските превратности са позволили да изпитат любовта на жени от различни страни. Влюбвайки се, францужойката се преобразява; нейното толкова прославно кокетство ѝ служи само за да краси любовта ѝ, а тъй опасното тщеславие вече ѝ е ненужно, защото е предпочела беззаветната любов. Отдава се изцяло на интересите, огорченията и насладите на възлюбления си; за един ден овладява изкуството на тънките комбинации като опитен финансист, изучава законите, усвоява механизма на кредитните операции и става способна да разори дори banker; лекомислена и разточителна по природа, тя не ще извърши нито една грешка и не ще пропилее напразно един луидор; тя става майка, наставница, лекар и във всички тези превращения запазва очарованието си на щастлива жена, във всяка подробност влага безгранична любов. Тя съчетава в себе си достойнствата на жените от всички страни и им придава единство благодарение на своя ум, на този чисто френски дух, който всичко съживява, всичко позволява, всичко оправдава, всичко преобразява, разрушавайки еднообразието на чувството, основано върху сегашното време на един-единствен глагол. Францужойката люби винаги, неизменно и неуморно, всяка минута, и в обществото, и когато е сама; в обществото тя произнася думи, които намират отклик в душата само на един-единствен човек; умее да говори с мълчанието си и да ви гледа със сведени очи; ако обстоятелствата не ѝ позволяват да говори и да гледа, тя ще остави върху пясъка отпечатъка на крачето си, където ще прочетете нейната мисъл; бивайки сама, тя изразява любовта си дори насън; с една дума, тя подчинява целия свят на своята любов. И обратно, англичанката изцяло подчинява любовта си на обществото. Свикнала поради възпитанието си винаги да запазва

ледено спокойствие и онова британско високомерие, за което вече ви говорих, тя разтваря и затваря сърцето си с лекотата на английски механизъм. Носи непроницаема маска, която сменя и надява с чисто английска невъзмутимост; страстна като италианка, когато никой не я вижда, тя става хладна и недостъпна, щом се озове сред хора. И най-горещо обичаният мъж започва да се съмнява в щастието си, слушайки спокойния глас, виждайки безстрастното лице и безподобното самообладание, с което се въоръжава всяка англичанка, щом само пристъпи извън будоара си. В този миг лицемерието ѝ стига до безразличие: англичанката всичко е забравила. И, разбира се, жената, която захвърля любовта си като дреха, ви кара да мислите, че би могла лесно да я замени. Каква буря предизвиква в сърцето ни тогава оскърбеното самолюбие, когато я виждаме да взема, да захвърля и отново да подхваща любовта си, сякаш тя е дамско ръкоделие! Тези жени твърде изкусно се владеят, за да ни се отдават изцяло; твърде много се подчиняват на властта на обществото, за да ни принадлежат всеотдайно. Там, където францужойката ни награждава с нежен поглед за търпението ни и отегчена от досадни гости, прибъгва към тънка насмешка, англичанката пази непрестъпно мълчание, като наранява сърцето ни и дразни ума ни. Тези жени така са свикнали при всякакви обстоятелства да властвуват като на трон, че за мнозинството от тях всемогъществото на „fashion“^[8] се простира дори до любовните наслади. Който преувеличава целомъдрието си, преувеличава и любовта — такива са англичанките; за тях външната показност е всичко, без обаче тази любов към формата да развива у тях вкус към прекрасното; каквото и да твърдят те самите, протестантската и католическата религия ни обясняват защо чувството на францужойката превъзхожда разсъдъчната, пресметлива любов на англичанката. Протестантството се съмнява, изследва и убива вярата, следователно носи смърт за красотата и за любовта.

Светските хора трябва да се подчиняват, когато висшето общество заповядва, но свободолюбивите люде бягат от него, тъй като подобен гнет за тях е непоносим. Вие разбирате сега как бе оскърбено моето самолюбие, когато открих, че лейди Дъдли не може да съществува без светското общество, че и на нея са свойствени британските превращения; да се подчинява на изискванията на света, за нея не бе жертва — не, тя леко и естествено носеше две

несъвместими маски. Когато любеше, се отдаваше безпаметно на любовта; нито една жена в която и да е страна не можеше да се сравни с нея, тя би надминала цял харем; но достатъчно бе завесата да падне над тази вълшебна сцена, за да не остане от нея и следа. Арабел вече не отговаряше на усмивка, нито на поглед, не беше господарка, нито робиня, а просто посланица, принудена да мери думите и действията си; тя дразнеше със спокойствието си и раняваше сърцето с превзетата си благопристойност; по такъв начин свеждаше любовта до простата необходимост, вместо да я възвисява, стремейки се към идеала. Тя не изразяваше опасения, съжаления или желаниа, но в определения час страстта ѝ избухваше като бенгалски огън, бързайки сякаш да навакса изгубеното. На коя от тези две жени трябваше да вярвам? И тук, след множество въпроси и отговори, с които измъчвах мозъка си, разбрах колко различна е Анриет от Арабел. Когато госпожа Дьо Морсоф за миг ме оставяше, всичко наоколо напомняше за нея; когато си отиваше, гънките на роклята ѝ радваха моя взор, а когато се връщаше, тяхното леко шумолене галеше слуха ми; аз чувствавах нейната нежност дори в бавното движение на клепачите, когато тя свеждаше очи; гласът ѝ, кротък и чист, звучеше като безконечна ласка; разговорът ѝ свидетелствуваше за вътрешна убеденост и яснота на мисълта, тя винаги бе вярна на себе си; не делеше душата си на две части — едната пламенна, а другата ледена; и най-после, госпожа Дьо Морсоф използваше своя ум и дълбочина на мисълта си, за да изрази своите чувства; нейните остроумни шеги развличаха децата и мен. Арабел, напротив, не използваше остроумието си, за да прави живота приятен, тя не се стараеше да ме радва с него, нейната мисъл живееше чрез обществото и се проявяваше само в насмешки; обичаше да дразни, да хапе, но не за да ме забавлява, а в угода на собствения си вкус. Госпожа Дьо Морсоф би скрила любовта си от целия свят, лейди Арабел се стараеше да покаже своята на цял Париж и с ужасна непоследователност съблюдаваше светските нрави и същевременно пред очите на всички се разхождаше с мен из Булонския лес. Тази смесица от дързост и достойнство, любов и студенина постоянно нараняваше сърцето ми, останало чисто и пламенно; аз не умеех да преминавам за миг от една крайност в друга — подобни промени ме угнетяваха; още тръпнех от любов, когато тя внезапно надяваше маската си на свенливо целомъдрие; а ако много деликатно започнех да

я упреквам, тя веднага пускаше в ход хапливия си език, изпъстряйки несдържаните си любовни признания с ядни английски насмешки, които вече се опитах да ви опиша. Когато се осмелявах да ѝ противореча, тя вливаше в сърцето ми отрова и се стараеше да ме унизи, сякаш ѝ доставяше удоволствие да си играе с мен като с восъчна кукла. Ако ѝ напомнех, че трябва да запазва мярка във всичко, тя ми отговаряше с моите собствени изопачени мисли, изкарвайки ме извън себе си. А когато я упреквах за студенината ѝ, подигравателно ме питаше не искам ли да се хвърли на шията ми пред очите на целия Париж, в Италианската опера; тя казваше това напълно сериозно и аз треперех да не изпълни заплахата си, знаейки как обича да предизвиква клюки по свой адрес. Въпреки горещата ѝ страст никога не почувствувах у Арабела нещо затаено, дълбоко, свято, както у Анриет; тя бе ненаситна, като зажадняла за дъжд песъчлива земя. Госпожа Дьо Морсоф можех да успокоя с един поглед или със звука на гласа си, тъй като тя чувствуваше душата ми, докато маркизата не можеше да се развълнува нито от поглед, нито от ръкостискане, нито от нежна дума. Нещо повече! За нея днешното щастие не съществуваше на следващия ден; никакво доказателство за любов не я удивляваше; тя изпитваше неутолима жажда за движение, шум и блясък — ето кое пораждаше яростните пориви на любовта ѝ; но в тях тя мислеше за себе си и никога за мен. Писмото на госпожа Дьо Морсоф озаряваше като ярка звезда живота ми, показваше, че тази добродетелна жена неизменно запазваше душа на францужойка и със зорка бдителност и разбиране следеше всички превратности в моята съдба; това писмо ще ви помогне да разберете с каква загриженост се отнасяше тя към моите материални интереси, към политическата ми кариера и към нравственото ми възвисяване и с каква жар вникваше в съществуването ми, доколкото приличието ѝ позволяваше. Към всички тези жизненоважни за мен въпроси лейди Дъдли проявяваше равнодушието на обикновен познайник. Тя никога не ме разпитваше за моите дела, за доходите ми, за работата ми, за трудностите ми, не се интересуваше от моите приятели, нито за враговете ми. Бе разточителна за себе си, но не и щедра към другите и наистина твърде рязко разграничаваше любовта от материалните интереси; докато Анриет — аз знаех това, макар и да не бях я подлагал на такива изпитания, — за да ме избави от огорчения, би сторила за мен онова,

което не би се осмелила да извърши за себе си. Ако ме бе сполетяла злочестина, каквато може да се случи и на най-богатите и високопоставени хора — историята изобилствува с подобни примери, — аз бих се обърнал за съвет към Анриет, но бих предпочел да бъда хвърлен в тъмница, отколкото да кажа една думичка на лейди Дъдли.

Дотук контрастът между двете жени се основаваше на техните чувства, но той се проявяваше и в начина им на живот. Във Франция чрез разкоша се изразява същността на човека, той въплъщава неговите мисли, поезията на душата му; той говори за неговия характер и придава значение на най-незначителните грижи на влюбения, обкръжавайки ни с мисловния свят на любимото същество; докато английският разкош, чийто блясък и изисканост ме бяха ослепили, бе хладен, бездушен. Лейди Дъдли не влагаше в него частица от себе си, той бе създаван от слугите, купуван бе с пари. Множеството нежни грижи, с които ме обграждаха в Клошгурд, бяха според лейди Арабел дело на слугите. Да се избере лакей, бе работа на нейния мажордом, сякаш се касаеше за коне. Тази жена не се привързваше към слугите си, смъртта на най-добрия от тях ни най-малко не би я опечалила; за пари биха го заменили с друг, не по-малко сръчен. Що се отнася до нашите близки, аз нито веднъж не видях в очите ѝ сълзи на съчувствие към чуждото нещастие; нейният егоизъм стигаше до такова простодушие, че понякога изглеждаше смешен. Тази натура, излята сякаш от бронз, бе покрита от пурпурната мантия на светска дама. Но прелестната одалиска, която вечер се извиваше страстно на меките килими, толкова прелъстителна в любовното си безумие, бързо ме примиряваше с безчувствената и суха англичанка; ето защо така бавно открих на каква неплодна почва попадаха хвърлените от мен семена, на които не бе съдено да покълнат. Госпожа Дьо Морсоф веднага отгатна тази душевност при кратката ми среща; още си спомням пророческите ѝ думи. Анриет бе права във всичко, любовта на Арабел ставаше за мен непоносима. По-късно се убедих, че на много от жените, яздеци изкусно на кон, не достига нежност! Подобно на амазонките, лишени от едната си гръд, и у тях липсва нещо, сякаш някакви неизвестни за мен влакна на сърдечния мускул са загубили еластичността си. По времето, когато вече започнах да усещам тежестта на това иго, когато бях уморен и телом, и духом, когато разбрах каква святост придава на любовта истинското чувство,

когато ме терзаеха спомени за Клошгурд и аз въпреки разстоянието вдъхвах аромата на неговите рози, усещах топлия ветреца, подухващ на терасата, и се вслушвах в песента на славеите, когато в мечтите си виждах каменистото дъно на потока под прозрачната, плитка вода, ме срази гръм, който все още кънти в живота ми, тъй като всеки час дочувам ехото му. Работех в кабинета на краля, който трябваше да отпътува в четири часа; херцог Дьо Лъонкур бе на служба в двореца. Той влезе в кабинета и кралят го запитва за здравето на графинята.

Аз рязко вдигнах глава и това движение ме издаде. Подразнен от моята несдържаност, кралят ме стрелна с присмехулно-хладния си поглед, който обикновено биваше последван от някоя попадаща точно в целта остра забележка.

— Господарю, моята злочеста дъщеря умира — отвърна херцогът.

— Ще благоволи ли негово величество да ми разреши отпуск? — запитах аз просълзен, с риск да предизвикам гневния му отказ.

— Тичайте, милорде! — отвърна той с усмивка, влагайки остра ирония във всяка дума и заменяйки заповедта с насмешка.

Херцогът, преди всичко придворен и после баща, не помоли за отпуск и седна в каляската, за да съпроводи краля. Аз заминах, без да се сбогувам с лейди Дъдли, която за щастие не бе у дома си и й оставих бележка, че заминавам по заповед на краля. Близо до Кроа дьо Верни срещнах негово величество, който се завръщаше от Верьер. Приемайки от мен букет цветя, които захвърли в нозете си, кралят ми отправи поглед, пълен с царствена ирония, с която умееше да срязва хората. „Ако искаш да играеш роля в политиката, връщай се по-скоро! Не си губи времето в разговори с мъртъвци!“ — сякаш казваха очите му. Херцогът печално ми махна с ръка. Двете разкошни каляски с по осем коня, лакеи в златни ливреи и блестяща свита профучаха, вдигайки облаци от прах сред виковете: „Да живее кралят!“ Стори ми се, че кралският екипаж сякаш прегазил тялото на госпожа Дьо Морсоф с онова равнодушие, с което природата гледа човешките беди. Макар да бе прекрасен човек, херцогът навярно щеше да играе вист с брата на краля, когато негово величество се оттегли в покоите си. Колкото до херцогинята, тя първа бе нанесла на дъщеря си смъртоносния удар с писмото си за лейди Дъдли.

Моето кратко пътуване премина като сън, но като сън на разорен комарджия; бях в отчаяние, че никой нищо не бе ми съобщил. Нима изповедникът на госпожа Дьо Морсоф бе толкова суров, та е забранил да ме приемат в Клошгурд? Обвинявах Жак, Мадлен, абат Дьо Доминис, всички, дори господин Дьо Морсоф. Когато излязох от Тур и стигнах до моста Сен Совьор, за да се спусна по обградения с тополи път за Понше, на който някога се бях любувал, търсейки моята прекрасна непозната, аз срещнах господин Ориже. Той се досети, че отивам в Клошгурд, и аз на свой ред отгатнах, че се връща оттам. Двамата спряхме каляските и излязохме на пътя; аз — за да науча от него новини, той — за да ми ги съобщи.

— Кажете, как се чувства госпожа Дьо Морсоф? — запитах аз.

— Съмнявам се дали ще я намерите жива — отвърна той. — Тя умира от ужасна смърт — от изтощение. Когато през месец юни ме повика, медицината вече не бе в състояние да се бори с болестта; у нея се бяха появили онези ужасни симптоми, които вероятно ви е описал господин Дьо Морсоф, тъй като ги намираше и у себе си. По това време графинята не беше под влияние на душевно разстройство, предизвикано от вътрешна борба; при такова състояние лекарят може да се намеси и постепенно да постигне благоприятни резултати; това не бе и остра криза, след която здравето отново се възстановява; не, болестта бе достигнала до стадия, когато науката е безсилна: това е неизлечима последица от тежка скръб, като смъртоносна рана от удар с кинжал. Тази болест се дължи на постепенната парализа на орган, чието действие е така необходимо за живота, както и туптенето на сърцето. Скръбта замени удара с кинжал. Тук няма място за съмнение. Госпожа Дьо Морсоф умира от някаква неизвестна болест.

— Неизвестна? — повторих аз. — А децата ѝ не боледуваха ли през това време?

— Не — отвърна той, поглеждайки ме многозначително, — и от началото на болестта ѝ господин Дьо Морсоф престана да я измъчва. Там аз вече съм ненужен, при нея е господин Деланд; но никаква помощ не може да ѝ се окаже и страданията ѝ са ужасни. Богата, млада, красива, и да умре състарена и изсъхнала от глад! Ето вече от четиридесет дена стомахът ѝ не приема никаква храна, по какъвто и начин да ѝ се предлага.

Господин Ориже стисна ръката ми, сякаш искаше да ми изрази съболезнованията си.

— Смелост, господине — каза той, вдигайки очи към небето.

Неговите думи изразяваха съчувствие: той смяташе, че страдам наравно с близките на Анриет; не подозираше как страдах от думите му, пронизали сърцето ми като стрели. Скочих отново в каляската, обещавайки на кочияша щедро възнаграждение, ако ме доведе навреме в Клошгурд.

Въпреки нетърпението ми се стори, че бяхме пътували само няколко минути, дотолкова бях погълнат от горчиви мисли, които потискаха душата ми. Тя умираше от скръб, а децата ѝ бяха здрави! Значи, умираше заради мен! И моята обвиняваща съвест произнесе една от онези безпощадни присъди, които не ни дават спокойствие цял живот, а понякога и отвъд пределите му. Колко слабо, колко безсилно е човешкото правосъдие! То съди само явните престъпления. Защо обрича на смърт и позор убиеца, който покосява жертвата си с един удар, великодушно я изненадва в сън и я приспива навеки, или я убива внезапно, избавяйки я от мъчителна агония? Защо дарява щастлив живот и уважение на убиеца, който капка по капка влива смъртна отрова в чиста душа, подронвайки силите ѝ и разрушавайки тялото? Колко ненаказани убийци живеят необезпокоявани! Колко сме снизходителни към порока в изящни одежди! Как леко оправдаваме убийство, причинено от нравствени терзания! Не зная чия отмъстителна ръка внезапно повдига пред мен завесата, скриваща обществото. И видях безчислените жертви, които вие познавате така добре, както и аз: госпожа Дьо Босеан, заминала, умираща, за Нормандия, няколко дена преди моето отпътуване! Херцогиня Дьо Ланже, злепоставена в очите на обществото! Лейди Брендън, подирила убежище в Турен, за да угасне в скромната къщица, гдето лейди Дъдли бе останала две седмици — вам е известна причината на тази ужасна развръзка! Нашето време е богато на подобни събития. Кой не е слушал за нещастната млада жена, отровила се от ревност — същата ревност, която може би сега погубваше и госпожа Дьо Морсоф? Кой не изтръпна, научавайки за съдбата на прелестната девойка, загинала след двегодишен брак като нежно цвете, прободено от стършел — жертва на целомъдрено неведение, покосена от злодей, комуто Ронкьорол, Монриво, Дьо Марсе и днес подават ръка, защото подкрепя

политическите им интриги? Кой не е треперил, слушайки разказа за сетните мигове на жената, останала непреклонна въпреки всички молби и непожелала никога да срещне съпруга си, след като великодушно изплатила дълговете му? Нима госпожа Д'Егльомон не видя пред себе си зиналия гроб и кой знае дали щеше днес да е жива без грижите на моя брат?

Светското общество и науката са съучастници в тези престъпления, за които няма наказателен съд. Сякаш никой не умира от скръб, от любов, от отчаяние, от тайни терзания, от безплодни надежди, толкова често подхранвани и отново изтръгвани до корен. В съвременния език има множество хитроумни думи, които обясняват всичко: гастрит, перикардит и хиляди женски болести, чиито названия се шепнат на ухо и служат като паспорт на покойника, оплакван с лицемерни сълзи, които ръката на нотариуса бързо изсушава. Дали дълбоко някъде в това нещастие не се крие неизвестен за нас закон? Трябва ли стогодишният старец безжалостно да осейва земята с трупове, унищожавайки всичко наоколо, за да оцелее само той, подобно на милионера, който поглъща усилията на множество дребни занаятчии? Съществува ли хищно племе, което се храни с кръвта на нежни и слаби създания? Боже мой! Нима принадлежа към расата на тигрите?

Угризения раздираха с острите си нокти сърцето ми и сълзи бликнаха от очите ми, когато влязох в алеята, водеща в Клошгурд: бе мъгливо октомврийско утро и вятърът разнасяше пожълтелите листа на тополите, посадени по нареждане на Анриет в тази алея, откъдето тя неотдавна ми бе махала с ръка, сякаш викайки ме назад. Дали все още бе жива? Ще положи ли още веднъж белите си ръце на сведената ми глава? За този единствен миг изкупих всички наслади, дадени ми от Арабел и сега така скъпо заплатени! Заклех се, че повече никога не ще я видя, и възненавидях Англия. Макар лейди Дъдли да бе само разновидност на моя народ, аз произнесох над всички англичанки сурова присъда.

Когато влязох в Клошгурд, получих нов удар. Видях Жак, Мадлен и абат Дьо Доминис на колене пред дървен кръст, побит в края на парцела, влязъл във владенията на граф Дьо Морсоф при поставяне на оградата и които графът и графинята не бяха пожелали да махнат. При вида на тези две молещи се деца и на почтения старец сърцето ми

мъчително се сви, аз скочих от каляската и се приближих към тях е обляно в сълзи лице. На няколко стъпки от тях стоеше гологлав старият лакей.

— Как е тя? — запитах абат Дьо Доминис, целувайки по челото Жак и Мадлен, които ме погледнаха студено, без да прекъснат молитвата си.

Абатът стана, аз го улових под ръка и опирайки се на него, запитах:

— Жива ли е още?

Той тъжно кимна с глава.

— Говорете, умолявам ви, говорете, за Бога! Защо се молите пред този кръст? Защо сте тук, а не при нея? Защо децата са във в такава хладно утро? Кажете ми всичко, за да не направя от незнание непоправима грешка.

— Вече от няколко дена графинята приема децата при себе си само в определени часове — каза абатът. — Господине — продължи той след малко, — може би ще бъде по-добре за вас да почакате няколко часа, преди да влезете при госпожа Дьо Морсоф; тя е много променена! Трябва да я подготвят за тази среща, иначе може да усилят мъките й... Сега смъртта за нея би била облекчение. — Стиснах ръката на този божи човек, който с поглед и с глас носеше изцеление за раните на ближния си, смекчавайки болките.

— Тук всички се молим за нея — подхвана той, — тази свята жена, преди толкова смирена и готова да умре, от няколко дни изпитва скрит ужас от смъртта; и погледите й, обърнати към тези, които са пълни с живот, за първи път помръкват от завистливо чувство. Струва ми се, че това помрачаване на душата е предизвикано не толкова от страх пред смъртта, колкото от някакви вътрешни пориви, сякаш увяхващите цветя на младостта я опияняват с отровен дъх на гнило. Да, злият дух оспорва на Бога тази прекрасна душа. Графинята изживява тежка борба, подобно на Христос в маслинената гора, и оросява със сълзи белите рози, увенчаващи главата й и капещи една след друга. Почакайте, не се показвайте още: вие ще донесете пред нея сиянието на кралския дворец, тя ще види във ваше лице отблясък на светските празненства и скръбта й ще стане още по-горчива. Бъдете милосърден към слабостите, които сам Бог прости на сина си, станал човек. Каква би била нашата заслуга, ако печелим победи, без да

срещнем противника? Позволете на изповедника ѝ и на мен, двама старци, чиято немощ не може да оскърби нейния взор, да я подготвим за тази неочаквана среща и за тези вълнения, от които тя се отказа по настояване на абат Бирото. Всички земни дела са свързани чрез невидими нишки с Божия промисъл и са зрими само за посветения, и ако вие дойдохте тук, може би ви е довела някоя от пътеводните звезди, които сияят в духовния свят, указвайки ни пътя и към яслата, и към гроба.

После, с топло красноречие, което като утринна роса освежава душата ми, разказа, че през последните шест месеца графинята ставала все по-зле въпреки грижите на доктор Ориже. В течение на два месеца докторът идвал всяка вечер в Клошгурд, мъчейки се да изтръгне от смъртта жертвата ѝ, тъй като графинята му казала: „Спасете ме!“

— Но да се излекува тялото, е възможно само когато се излекува душата! — казал веднъж старият доктор.

— Състоянието ѝ все повече се влошаваше и кротките думи на тази страдалческа душа постепенно отстъпиха място на горчиви жалби — продължаваше тъжния си разказ абат Дьо Доминис. — Тя моли земята да не я оставя, вместо да моли Бог да я прибере при себе си, а после се разкайва, че е роптала срещу Божията воля. Тези колебания терзаят сърцето ѝ и усилват ужасната борба на тялото и душата. Понякога побеждава тялото! „Колко скъпо ми струвате вие!“ — каза тя веднъж на Жак и Мадлен, като ги отблъсна от себе си. Но веднага, поглеждайки ме, душата ѝ се върна към Бога и каза на Мадлен благословените думи: „Щастието на ближния е радост за този, който сам не може да бъде щастлив.“ И в гласа ѝ имаше толкова горест, че сълзи бликнаха от очите ми. Тя наистина се отклонява от Божията вяра, но отново се съвзема и с всяка стъпка се издига все по-високо, към небето.

Бях потресен от разказите на тези вестители, случайно срещнати от мен по пътя, предчувстващ, че всички печални гласове, сливащи се в общ скръбен хор, скоро ще зазвучат като мрачна погребална мелодия, лебедова песен на умираща любов, и извиках:

— Вярвате ли, че тази прекършена лилия отново ще разцъфне в небесата?

— Тя бе лилия, когато я оставихте — отвърна той, — но сега ще я намерите прегоряла, пречистена в горнилото на страданията и чиста като скрит в земята диамант. Да, този светъл ангел, тази човешка звезда ще излезе, сияйна, от затъмнителите я облаци и ще отлети в царството небесно.

Когато стиснах с благодарност ръката на този свят човек, от вратата на дома се показа напълно побелялата глава на графа; лицето му изразяваше изненада и той се хвърли към мен, говорейки:

— Тя каза истината! Ето го! „Феликс, Феликс, виждам го, Феликс иде!“ — възкликна току-що госпожа Дьо Морсоф. Приятелю мой — продължи той, хвърляйки към мен погледи, изпълнени с безумен страх, — смъртта вече дойде! Защо не избра мене, безумния старец, към когото отдавна посяга?...

Отправих се към замъка, събрал всичката си смелост; но пред прага на дългото преддверие, което стигаше до моравата, ме спря абат Бирото.

— Госпожа графинята моли да не влизате още при нея — каза той.

Оглеждайки се, аз забелязах, че покрусените от скръб слуги сноват насам-натам, изпълняващи с видимо учудване нарежданията на Манет.

— Какво става тук? — запита графът, смаян повече от тази суетня, отколкото страхувайки се пред непоправимото, и както винаги поддаващ се леко на тревогите.

— Прищявка на болен — отвърна абатът. — Госпожа графинята не иска да приема господин виконта в такава обстановка; иска да се подготви — защо да не изпълним желанието ѝ?

Манет извика Мадлен и девойчето, останало за малко при майка си, излезе от нейната стая. После излязохме да се поразходим петимата: Жак, баща му, двамата абати и аз мълчаливо обхождахме моравата пред дома. Съзерцавах дълго Монбазон, после Азе и аз обхванах с поглед пожълтялата долина, чийто печален сега вид, както всякога досега, отговаряше на вълнуващите ме чувства. Изведнъж забелязах милата девойка, която късаше есенни цветя и ги свиваше в букет. Когато разбрах какъв дълбок смисъл е вложен в този отклик на моите прежни любовни ваяния, пред очите ми притъмня и аз се олюлях, двамата абати, между които вървах, ме подхванаха и ме

отведеха до каменния парапет на терасата, където няколко минути седях сломен, макар и незагубил съзнание.

— Клетн Феликс — продума графът, — тя ми бе забранила да ви пиша, та нали знае колко я обичате!

Да, бях се подготвил да страдам, но ме срази това внимание, в което се сливаха всички мои спомени за отлетялото щастие.

„Ето я — помислих си — изсушената като скелет степ в светлината на сивия есенен ден и сред нея единственият разцъфнал храст, на който някога, по време на разходките си, се любувах с чувство на суеверен трепет и който сякаш предвещаваше този скръбен час!“

Всичко бе замряло в малкия параклис, някога толкова весел и оживен! Всичко бе печално и занемарено, всичко лъхаше на безнадеждност. Алеите бяха разчистени наполовина, започнатата работа бе изоставена, работниците стояха с отпуснати ръце и гледаха замъка. Макар да бе гроздобер, не се чуваше ни смях, ни глъч. Лозята изглеждаха запустели — такава дълбока тишина цареше наоколо. Ние вървахме мълчаливо, като хора, чиято скръб не понася банални думи, и слушахме графа — той единствен продължаваше да говори. С няколко думи графът отдаде дан на своята обич към жена си, преминала в навик, но след това естественият му порив го подведе както всякога да изразява недоволство и да се оплаква от графинята. Жена му никога не се грижела за себе си и не слушала разумните му съвети; той пръв забелязал симптомите на нейната болест: та нали ги бил изучил по себе си; но той се борил със страданието си и сам се излекувал, следвайки строга диета и избягвайки вълненията. Той можел да излекува графинята напълно, но нима мъжът се решава да поеме върху себе си такава отговорност, особено когато вижда, че неговият опит, за съжаление, не вдъхва доверие? Въпреки увещанията му графинята избрала доктор Ориже; и ето, този доктор, лекувал някога така зле него самия, сега погубвал жена му. Ако тази болест е следствие от тежки огорчения, сам той ги е изпитвал неведнъж и неминуемо трябвало да заболее от нея. А какви огорчения имала жена му? Графинята била щастлива, нищо не я тревожело, никой не ѝ пречел. Благодарение на неговите грижи и на неговата предвидливост богатството им се умножило; той предоставил на жена си да се разпорежда в Клошгурд; децата му били добре възпитани, здравето им вече не вдъхвало

никакви опасения; какво е могло да предизвика нейната болест? И той продължи да разсъждава, изливайки скръбта си в безсмислени жалби и обвинения. Но постепенно спомените отново оживиха чувствата, които заслужаваше това благородно създание, и няколко сълзи овлажниха сухите му дотогава очи.

В този миг при нас дойде Мадлен и каза, че майка ѝ ме очаквала. Абат Бирото тръгна след мен. Девојката се държеше студено и остана с баща си, казвайки, че графинята желаела да разговаря с мен насаме, тъй като я уморявало присъствието на повече хора. В този тържествен час аз чувствувах и вътрешен огън, и студени тръпки, каквито ни обхващат в решителните минути на живота. Абат Бирото, един от онези хора, които Бог бе осенил със своята благодат, дарявайки го с кротост и простота, с търпение и милосърдие, ме отведе настрана.

— Господине — каза той, — аз направих всичко, което бе по човешките сили, за да попреча на тази среща. Спасението на душата на нашата мъченица налага това. Аз мислех само за нея, а не за вас. Сега, когато отново ще я видите, при все че срещата с нея би трябвало да ви бъде забранена от самите ангели, знайте, че аз ще остана между вас, за да я защитя от вас, а може би и от нея самата! Уважавайте слабостта ѝ! Моля ви не в качеството на свещеник да я щадите, а като предан приятел, когото досега не сте познавали и който иска да ви избави от угризения. Нашата скъпа болна умира от глад и жажда. От тази сутрин тя се намира в трескава възбуда, която предшества тази ужасна смърт, и аз не мога да скрия от вас, че тя никак не иска да се раздели с живота. Виковете на нейната бунтуваща се плът замират в сърцето ми, предизвиквайки само нежно състрадание, но ние с абат Дьо Доминис смятаме за свой свещен дълг да скрием зрелището на нейната духовна агония от това благородно семейство, което не ще познае в нея сега своята предишна пътеводна звезда, защото и съпругът, и децата, и слугите — всички се питат: „Къде е тя?“ Толкова се е изменила графинята. Пред нас нейните жалби ще придобият нова сила. Освободете се от светските помисли, изгонете тщеславието на сърцето си, бъдете за нея пратеник небесен, а не земен. Нека тази светица не умре, измъчвана от съмнения и изричаща богопротивни думи на отчаяние.

Не отговорих нищо. Моето мълчание смути бедния изповедник. Аз гледах, чувах, движех се, но ми се струваше, че съм някъде далеч от

земята. „Какво се е случило? В какво състояние ще я намеря, щом всеки се старае да ме подготви за срещата?“ Тази мисъл пораждаше у мен страшно предчувствие, особено мъчително, защото не можех да го определя; в нея сякаш се сливаха всички мои тревоги. Приближихме се към вратата на стаята ѝ, която неспокойният изповедник ми отвори. И веднага видях Анриет. Тя седеше в бяла рокля на малкото си канапе до камината, украсена с нашите две вази, пълни с цветя; цветя имаше и на кръглата маса до прозореца. Забелязвайки смаяното лице на абат Бирото, останал като втрещен пред тази стая, придобила внезапно предишния си вид и подредена като за празник, аз отгатнах, че умиращата бе наредила да изнесат от спалнята ѝ всички онези отблъскващи неща, които заобикалят леглото на болните. Тя бе изразходвала сетните си сили, за да украси неподредената си стая и достойно да приеме този, когото обичаше сега повече от всичко на света. Нейното отслабнало, зеленикаво бледо лице, обкръжено от богати дантели, напомняше неразтворил се магнолиев цвят и в сравнение с любимия образ ми се стори само негова скица, нахвърлена с креда на платно; но за да разберете каква болка прониза сърцето ми, представете си, че художникът е завършил и оживил очите на тази скица, дълбоко хлътнали, искрящи очи, страшни със своя блясък сред това посърнало лице. Нямаше го вече спокойното величие, което ѝ придаваха постоянните победи над страданията. На челото, единствената част от лицето, запазила красивата си форма, лежеше отпечатък на дръзки желання и скрити заплахи. Въпреки восьножълтеникавия оттенък на удължилото се лице на графинята, се усещаше изгарящият я вътрешен огън по някакъв излъчван от него пламък, подобен на мараня, носеща се в зноен ден над полята. Хлътналите ѝ слепоочия и изпитите страни подчертаваха вътрешния строеж на лицето, а усмивката на безкръвните устни напомняше смътно зловещата усмивка на смъртта. Роклята с кръстосаната на гърдите ѝ пелерина не можеше да скрие слабостта на някога закръглената ѝ фигура. Изражението на лицето ѝ говореше, че знае как се бе изменила и че това я отчайва. Сега тя не бе вече моята възхитителна Анриет, нито величавата и свята госпожа Дьо Морсоф, а онова безименно същество в двубой с небитието, за което говори Босюе и което гладът и незадоволените желання тласкаха към отчаяна борба със смъртта.

Аз седнах до нея, улових ръката ѝ, за да я целуна, и почувствувах как гори. Анриет отгатна мъчителното ми учудване по усилието, което сторих, за да го прикрия. Безцветните ѝ устни се разтегнаха над изпъкналите зъби и се опитаха да изразят една от онези принудени усмивки, зад които крием и злорадство, и нетърпеливо желание, и душевно опиянение, и безсилната ярост на разочарованието.

— Уви, това е смъртта, Феликс — каза тя, — а вие не обичате смъртта! Тази отвратителна смърт, която всява ужас във всяко живо същество и дори в душата на най-безстрашния любовник. Тук свършва любовта, аз знаех това. Лейди Дъдли никога не ще забележи на лицето ви учудването, което току-що предизвиках у вас. Ах, защо така много ви очаквах, Феликс! А сега, когато дойдохте, ви възнаграждавам за предаността ви с това ужасно зрелище, което някога накара Рансе да стане трапист^[9]; аз жадувах да остана хубава и възвишена в спомените ви, винаги да бъда вашата бяла лилия и ето — сама разруших илюзиите ви! Истинската любов е чужда на всякакви сметки. Не бягайте, останете с мен. Господин Ориже намери тази сутрин, че съм много по-добре, аз ще се върна към живота, ще ме съживят вашите погледи. А после, когато придобия сили, когато отново започна да се храня, ще възвърна и хубостта си. Та аз съм едва на трийсет и пет години и още мога да бъда щастлива. Щастието подмладява и аз искам да позная щастието. Имам чудесни планове: тях ще оставим в Клошгурд, а ние с вас ще отидем в Италия.

Сълзи премрежиха очите ми; обърнах се към прозореца, сякаш за да погледна цветята. Абат Бирото бързо се приближи към мен и се наведе над цветята.

— Сдържайте сълзите си — пошепна той на ухото ми.

— Анриет, нима не обичате вече нашата долина? — запитах, за да обясня защо се бях отвърнал от нея.

— Обичам я — отвърна тя, притискайки гальовно челото си към устните ми, — но без вас тя ме угнетява... Без теб — прошепна веднага след това, докосвайки ухото ми с горящите си устни и думите ѝ прозвучаха като две въздишки.

Този безумен порив ме ужаси; той ми каза повече от мрачните предупреждения на двамата абати. Вече бях успял да надмогна първата си изненада; но възвръщайки самообладанието си, аз няхах достатъчно воля, за да потисна нервните тръпки, прибягващи по

тялото ми през време на цялата тази сцена. Слушах Анриет, без да отговарям, или по-скоро отговарях със застинала усмивка и с кимане на глава, за да не ѝ противореча, отнасяйки се с нея като майка с дете. Отначало ме бе поразила промяната във външността ѝ, но после видях, че тази жена, някога толкова възвишена, проявяваше сега в поведението, в гласа, в обноските, в погледите и в мислите си детска наивност, простодушно кокетство, жажда за движение, дълбоко безразличие към всичко освен към себе си и към своите желания, с една дума, наивното неведение на дете, нуждаещо се от нашето покровителство. Така ли е с всички умиращи? Захвърлят ли те всички задръжки, заприличвайки на децата, необременени още с тях? Или намирайки се пред прага на вечността и запазила от всички човешки чувства само любовта, графинята я изразяваше с прелестната чистосърдечност на Хлоя^[10]?

— Както някога, вие ще ми възвърнете здравето, Феликс — продължи тя, — и въздухът на моята долина ще стане благотворен за мен. Как мога да откажа храна, предлагана от вас! Вие сте такъв добър болногледач! При това притежавате сили и здраве, които ще предадете и на мен. Приятелю мой, кажете ми, че не ще умра, че не мога да умра, неизпитала щастие! Те мислят, че най-голямата ми мъка е жаждата. О, да! Аз действительно съм жадна, приятелю мой! Болно ми е, когато гледам водите на Ендр, но жаждата на сърцето ми е още по-мъчителна. Жадувах за теб — продължи тя със сподавен глас, стискайки ръцете ми в своите горещи длани и притегляйки ме към себе си, за да ми каже тези думи на ухото, — умирам, защото ти не бе с мен. Нима не ми заповяда да живея? И аз искам да живея. И аз искам да яздя на кон, искам всичко да изпитам, живота в Париж, празненствата, удоволствията!

Ах, Натали! Тези страшни вопли на душата, този страстен бунт на плътта, неподдаващ се на описание, звънтеше в ушите ни — моите и тези на стария свещеник; горестните нотки на прекрасния глас говореха за борбите на цял един живот, за мъките на истинската, неутолена любов. Графинята внезапно стана и нетърпеливо се заоглежда като дете, което търси играчката си. Когато видя в какво състояние е духовната му дъщеря, бедният абат падна на колене, склучи ръце и започна да се моли.

— Да, аз искам да живея! — каза тя, заставяйки ме да стана, за да се опре на ръката ми. — Да живея истински живот, а не лъжовен. Всичко в живота ми бе измама, а през последните дни изброих в паметта си всички лъжи. Възможно ли е да умра? Та аз не съм живяла, нито веднъж не съм очаквала никого в степта!

И млъкна, сякаш се вслушваше и вдъхваше през стените някакъв недоловим за мен мирис.

— Феликс! Гроздоберачките скоро ще обядват, а аз, тяхната господарка — каза тя с детско огорчение, — аз съм гладна! Така е и с любовта; щастливи са тези работнички!

— Смили се, Боже — шепнеше бедният абат, който, със склучени ръце и устремен към небето взор, произнасяше молитви.

Тя чу тези думи, погледна изповедника си и започна да се смее.

— Тук никой не ме съжалява! — каза тя, като го погледна. — Вие винаги ми говорите за рая. Ще бъде ли там Феликс? — После обвинява ми с ръце, целуна ме горещо, като ме стисна в обятията си, каза: — Никому повече не ще ви дам! Искам да бъда любима, ще върша безумия като лейди Дъдли, ще науча английски, за да казвам „my Dee“. Ще отида в двореца, у херцогиня Дьо Бери, ще се обличам в разкошни тоалети и вие ще се гордеете с мен. Моят майка ми предлагаше този бляскав живот; ако бях послушала съветите ѝ, щях да ви запазя, нямаше да страдам и не бих умирала от хиляди несбъднати желания. Да умреш, когато обичаш живота!

— Не, не! — ѝ каза аз.

Тя ми кимна с глава, както правеше някога, обеща скоро да се върне и понечи да излезе.

— Ще обядваме заедно — продължи тя, — ще отида да предупредя Манет...

Но внезапна слабост я възпря, взех я на ръце и я положих облечена на леглото.

— Веднъж ме носихте така — промълви тя, като отвори очи.

Беше много лека и цялата гореше; усещах как тялото ѝ пламти. Влезе доктор Деланд и с учудване огледа украсената с цветя стая, но моето присъствие, изглежда, всичко му изясни.

— Как мъчително е да умреш, господине — му каза тя с изменен глас.

Той седна, премери пулса на болната, стана бързо, пошепна нещо на ухото на свещеника и излезе; последвах го и аз.

— Какво смятате да правите? — запитах доктора.

— Да я избавя от ужасната агония — отвърна той. — Кой можеше да очаква, че в нея са останали толкова сили? Не разбираме как още е жива, знаейки хода на болестта. Ето вече четиридесет и два дена, откак графинята не яде, не пие и не спи.

Господин Деланд извика Манет; абат Бирото ме отведе в градината.

— Да предоставим на доктора да действа — каза той. — С помощта на Манет той ще я приспи с опиум. Е, добре, вие я чухте, може ли да се мисли, че е отговорна за тези пристъпи на безумие!...

— Не — отвърнах аз, — това вече не е тя.

Изумях от мъка. Но колкото повече мислех, толкова по-значителна ми се струваше всяка подробност на тази сцена. Бързо излязох през вратата на долната тераса, спуснах се към реката и седнах в лодката, за да се скрия от всички и да остана сам с терзаещите ме мисли. Опитах се сам да убия в себе си силата, подбуждаща ме да живея — изтезание, подобно на онова, на което подлагат у татарите виновни в прелюбодеяние: завързват за дървена греда ръката или крака му и оставят нож, за да ги отреже сам, ако не иска да умре от глад: такава мъка изпитваше сега моята душа, чиято по-добра половина трябваше да отрежа. Моят живот също бе загубен! Отчаянието ме изпълваше с най-странни мисли. Ту исках да умра с нея, ту мислех да се затворя в манастира Мейре, където неотдавна се бяха заселили траписти. Очите ми се премрежиха и аз не виждах нищо наоколо. Гледах прозорците на стаята, където се мъчеше Анриет, и ми се струваше, че виждам светлината, която струеше от тях в онази нощ, когато ѝ отдадох сърцето си. Не трябва ли да приема простия живот, който тя бе създала за мен, и да ѝ остана верен с работа и усилен труд? Та нали бе поискала от мен да стана велик човек? Не бе ли чистотата висше достойнство, което аз не бях съумял да запазя? Любовта, както я разбираше Арабел, внезапно ме отврати. Вдигнах натежалата си глава, питайки се откъде ще черпя занаят светлина и надежди, за какво ще живея, когато внезапно дочух лек шум. Обърнах се към терасата и видях Мадлен да се разхожда бавно сама. Докато възлизах към терасата, за да поискам от милата девойка да ми обясни защо така

студено ме бе погледнала пред кръста, тя седна на скамейката; но едва забелязала ме насред пътя, се изправи и се престори, че не ме вижда, за да не остане насаме с мен; после бързо тръгна към замъка. Ненавиждаше ме, избягваше убиеца на майка си. Приближавайки се към Клошгурд, аз видях Мадлен, застанала неподвижно като статуя на терасата и заслушана в звука на стъпките ми. Жак седеше на едно от стъпалата и позата му изразяваше пълно безразличие, поразило ме още когато се разхождахме всички заедно пред къщата; но тогава аз не се замислих върху това; така ние оставяме известни мисли в някое скрито кътче на душата си, за да им се отдадем по-късно на воля. Забелязал бях, че младите хора, белязани с печата на смъртта, са безразлични към загубата на близки. И реших да надникна в тази мрачна душа. Искях да зная дали Мадлен бе споделила мислите си с Жак и дали му бе внушила ненавистта си към мен.

— Ти знаеш, Жак — казах, за да подхвана разговор, — че в мое лице имаш най-предан брат.

— Вашето приятелство ми е ненужно, аз скоро ще последвам майка си — отвърна той, като ми хвърли поглед, изпълнен с гневна мъка.

— Жак! — извиках аз, — нима и ти?

Той се закашля и се отдалечи от мен; после се върна и ми показа бързо изцапаната си с кръв кърпичка.

— Разбирате ли? — запита той.

И така, всеки от тях криеше своята съдбовна тайна. Както по-късно забелязах, брат и сестра се избягваха един друг. Щом само Анриет бе повалена на легло, и всичко в Клошгурд се рушеше.

— Госпожата спи — ни съобщи приближилата се към нас Манет, радвайки се, че графинята не страда.

В тези ужасни минути, когато всеки знае, че неизбежният край приближава, изпадаме в душевен смут и се вкопчваме в най-нищожните радости. Мигновенията са векове и ни се иска да вярваме, че ще донесат облекчение. Искаме болният да почива на ложе от рози, искам да вземем върху себе си болките му, искам неусетно за него да излети от устата му последното дихание.

— Господин Деланд нареди да изнесем цветята: те твърде много възбуждат нервите на госпожа Дьо Морсоф — ми каза Манет.

И тъй, цветята бяха предизвикали умопомрачението й.

Тя нямаше вина. Любовните въздишки на земята, празниците на плодородието, благоуханните цветя я бяха упоили с мириса си и навярно бяха пробудили мечти за щастлива любов, дремещи в нея още от далечните юношески дни.

— Елате, господин Феликс — ми каза Манет, — елате да видите госпожата, хубава е като ангел.

Върнах се при умиращата в минутата, когато залязващото слънце позлатяваше зъбчатите стени на Замъка Азе. Наоколо царяха покой и тишина. Мека светлина озаряваше леглото, на което почиваше Анриет, приспана с опиум. В този миг тялото ѝ сякаш бе престанало да съществува; лицето отразяваше само сиянието на душата и беше ясно като чисто небе след буря. Бланш и Анриет — тези два лъчезарни образа на една жена, изглеждаха особено прекрасни, тъй като моите спомени, мисли и въображение, помагайки на природата, пресъздаваха всяка черта на измъченото ѝ лице, което побеждаващата душа осветяваше със своите лъчи и се сливаше с тихото ѝ дихание. Двама свещеници седяха до леглото. Графът стоеше потресен, чувствавайки, че крилете на смъртта пърхат над това любимо създание. Аз заех място на кушетката, където тя току-що бе седяла. После всички разменихме погледи, в които възхищението от небесната ѝ красота се сливаше със сълзите на скръбта. Лицето ѝ, отново озарено от мисълта, говореше, че Бог не бе изоставил едно от своите най-прекрасни творения. Погледнах абат Дьо Доминис и ние без думи споделихме мислите си. Да, ангелите не бяха изоставили Анриет! Техните мечове блестяха над това благородно чело и то си възвръщаше предишното величие на добродетелта, живо отражение на душата, която сякаш беседваше със светли духове. Чертите на лицето ѝ се проясниха, всичко в нея ставаше съвършено и възвишено под невидимите кадилници на бдящите над нея серафими. Зеленикавият оттенък на лицето ѝ, предизвикан от телесните страдания, отстъпи място на равна белота — матовата, студена бледност, която предвещава близка смърт.

Влязоха Жак и Мадлен; и всички потреперихме, когато Мадлен с благоговение се хвърли върху леглото, скръсти ръце и възкликна:

— Ето най-после моята майка!

Жак се усмихваше, уверен, че скоро ще последва майка си.

— Тя се приближава към небесната обител — промълви абат Бирото.

Абат Дьо Доминис ме погледна, сякаш искаше да ми каже: „Нали ви уверявах, че звездата ни отново ще изгрее и ще засияе над нас!“

Мадлен не снемаше очи от майка си; тя дишаше с нея, вслушваше се в лекото ѝ дихание — тънката нишка, свързваща графинята с живота, която ние с трепет следяхме, със страх, че всеки миг ще се скъса. Като ангел пред вратата на олтар, младата девойка бе страстна и спокойна, силна и покорна. В този миг църковната камбана в селото звънна за вечерня. Вълните на топлия въздух, нахлувайки в стаята, донесоха мекия звън, който напомняше, че в този час всички християни повтарят думите, изречени от ангела на жената, изкупила греховете на своя пол. В тихата вечер звуците на „Ave Maria“ ни се сториха благословение на небеса. Пророчеството бе така ясно, а печалното събитие така близко, че ние се обляхме в сълзи. Вечерният звън, шепотът на вятъра в листата, стихващата песен на птиците, бръмченето на насекомите, звучащо като тих напев, плясъкът на водите, плачевният вик на блатния певец — цялата природа се прощаваше с прекрасната лилия на тази долина, с нейния прост, светъл живот. Поезията на молитвата и дълбоката поезия на природата така проникновено се сливаха в прощален химн, че към нашите ридания скоро се присъединиха и други. Вратата в стаята на болната беше отворена, но ние бяхме така погълнати от скръбното съзерцание, желяйки завинаги да запечатим в паметта си любимия образ, че не забелязахме слугите, коленичили до прага и потънали в гореща молитва. Всички тези бедни хора, свикнали да не губят надежда, още вярваха, че господарката им не ще ги напусне, но толкова ясното предсказание ги бе довело до отчаяние.

По знак на абат Бирото старият лакей излезе, за да доведе свещеника от Саше. Докторът стоеше до леглото, невъзмутим като самата наука, и държеше безжизнената ръка на болната; той даде да разбере на влезлия духовник, че е ударил сетният час на страданията на този позван от Бога ангел. Дошло бе времето да се извърши последният религиозен обред. В девет часа тя тихо отвори очи, погледна ни с учуден, но кротък поглед и ние отново видяхме нашето обожаемо създание, такова прекрасно като в нейните благословени дни.

— Маминко, ти си премного хубава, за да умреш, животът и здравето отново се връщат към тебе! — извика Мадлен.

— Скъпо мое дете, аз ще живея, но в тебе — промълви графинята, като се усмихна.

Последва раздиращият душата миг: майката се прощаваше с децата и децата се прощаваша с майката. Господин Дьо Морсоф благоговейно целуна жена си по челото. Поглеждайки ме, графинята леко поруменя.

— Скъпи Феликс — каза тя, — ето, струва ми се, единственото огорчение, което ще ви причиня! Но забравете всичко, що е могла да ви каже бедната умопомрачена, каквато бях!

Тя протегна ръка и когато аз я улових, за да я целуна, ми каза с предишната си усмивка:

— Както някога, Феликс!...

Излязохме всички от стаята ѝ и се върнахме в салона да изчакаме края на изповедта. Седнах до Мадлен. В присъствието на всички тя бе длъжна да бъде вежлива и не можеше открито да ме избягва, но не спираше очи на никого, подражавайки на майка си, и упорито пазеше мълчание, не поглеждайки нито веднъж към мен.

— Скъпа Мадлен — запитах аз тихо, — с какво съм ви обидил? Защо сте така студена с мен? Та нали пред лицето на смъртта всички се помиряват?

— Аз мислено се вслушвам в това, което говори сега моята майка — отвърна тя с израз, какъвто е придал Енгър на своята „Божия майка“, скърбящата Дева, готова да се застъпи за грешната земя, където трябва да бъде погубен синът ѝ.

— И вие осъждате мен в този миг, когато вашата майка ми прости, дори да съм виновен?

— Вас, само вас!

В гласа ѝ звучеше затаена ненавист, упорита като у корсиканец и непримирима като всички присъди на хора, още непознаващи живота и затова чужди на всяко снизхождение към оня, който е нарушил законите на сърцето. Премина час в дълбоко мълчание.

Изслушал последната изповед на госпожа Дьо Морсоф, абат Бирото се върна и ние отново влязохме в стаята. Изпълнявайки едно от тези желания, каквито се раждат само във възвишените сърца, тя бе помолила да я облекат в дълга дреха, която трябваше да ѝ послужи за саван. Лежеше в леглото, трогателна в своето покаяние, с просветлено от надежди лице. Аз видях в камината черната пепел от моите току-що

изгорени писма — жертва, която пожелала да принесе едва в смъртния си час, както ми каза изповедникът ѝ. Посрещна ни с някогашната си усмивка. Умитите ѝ от сълзи очи говореха за висше озарение, тя вече виждаше, прехласната, вратите на рая да се разтварят пред нея.

— Скъпи Феликс — прошепна тя, като ме улови за ръка и я стисна в своята, — останете. Трябва да присъствувате на една от последните сцени на моя живот; ги ще бъде не по-малко мъчителна от другите, но вие заемате в нея важно място.

После направи знак с ръка и вратата се затвори. По нейна молба графът седна. Ние с абат Бирото останахме прави. Подкрепяна от Манет, графинята стана, отпусна се на колене пред графа и притихна. После, когато Манет излезе от стаята, графинята вдигна челото си, което бе положила на коленете на удивения граф.

— Аз ви бях вярна съпруга — заговори тя с угаснал глас, — но може би невинаги съм изпълнявала дълга си; сега аз помолих Бог да ми изпрати сили, за да изпрося от вас опрощение на грешките си. Може би твърде горещо се отдавах на приятелството към човека, непринадлежащ към нашето семейство, и му оказвах внимание, което бях длъжна да запазя за вас. Може би сте се гневили, когато сте сравнявали грижите, с които обкръжавах него, с тези, които ви отдавах. Аз изпитвах — промълви тя тихо — приятелска привързаност, дълбочината на която не подозираше никой, дори този, който ми я бе внушил. Макар винаги да съм оставала добродетелна според човешките закони и да съм била за вас безупречна съпруга, волни или неволни мисли често смущаваха сърцето ми и сега се боя, че твърде леко съм се поддавала на тях. Но аз нежно ви обичах, бях покорна ваша съпруга; така и облаците, покриващи понякога небето, не опетняват чистотата му и затова с чиста душа ви моля за благословение. Ще умра без една горчива мисъл, ако вие намерите ласкава дума за вашата Бланш, майка на вашите деца, и простите прегрешенията ѝ, които тя сама си прости едва след покаянието си пред всевишния съдия, комуто всички сме подвластни.

— Бланш, Бланш! — ридаше старикът, ронейки сълзи над главата на жена си. — Нима искаш да ме убиеш?

Той я приповдигна с неочаквана сила, благоговейно я целуна по челото и задържайки я в обятията си, продължи:

— Аз пръв съм длъжен да моля от теб опрощение! Нима не бях често груб с теб? Не преувеличавай своите детски простъпки...

— Може би — промълви тя. — Но, приятелю мой, бъдете снизходителен към слабостта на умиращата и ме успокойте. Когато настъпи и вашият час, припомнете си, че съм ви напуснала, благославяйки ви. Позволете ми да оставя на нашия приятел този залог за моето дълбоко чувство. — И тя показа писмото, лежащо на камината. — Сега той е мой син, това е всичко. Сърцето също може да има свои завети: аз предавам на приятеля своята последна воля и скъпият Феликс е длъжен да изпълни възложеното му свято задължение; надявам се, че не съм се излъгала в него, докажете, че не съм се излъгала и във вас и ми разрешете да му завещая няколко мисли. Както виждате, аз си оставам жена — каза тя, свеждайки печално глава, — получила опрощение, сега моля и за благодеяние. Прочетете го, но само след моята смърт — добавя тя, като ми подаде това тайнствено послание.

Забелязал, че жена му побледня, графът я подхвана и я отнесе в леглото ѝ; ние заобиколихме умиращата.

— Феликс — каза тя, — може би съм виновна и пред вас. Често ви причинявах огорчения, позволявайки ви да се надявате, че ще ви доставя радости, пред които сама отстъпвах; и единствено на самообладанието на съпругата и на майката дължа това, че мога да умра в мир. Вие също трябва да ми простите, вие, който така често ме обвинявахте, че дори вашите несправедливи упреци ми доставяха радост.

Абат Бирото постави пръст на устните си. Умиращата обори глава и притихна, а после помоли с ръка да влязат свещеникът, децата и слугите; тук тя с властен жест ми посочи съкрушения от скръб граф и децата. Виждайки този старец, чието безумие бе известно само на нея и на мен и комуто предстоеше да бъде отговорен за тези толкова крехки създания, тя обърна към мен взор с мълчалива молба, която запали в сърцето ми свещен огън: преди да приеме светото причастие, тя поиска опрощение от слугите за своята незлоблива строгост, напомни им да се молят за нея и обеща на всекиго от тях покровителството на графа; тя благородно призна, че през последния месец изричала жалби, недостойни за християнка, които могли да смутят слугите; понякога отблъсквала децата и изразявала недостойни

чувства; но тя обясни своята непокорност на Волята Божия с непоносимите си страдания. Накрая с трогателна сърдечност поблагодари на абат Бирото, които и бе открил цялата пустота на земните съблазни. Когато престана да говори, започнаха молитвите; после свещеникът от Саше я причести. След няколко минути дишането ѝ се затрудни, очите се покриха с мъгла, но скоро отново се проясниха; тя хвърли последен поглед и издъхна пред очите на всички, слушайки може би скръбния хор на нашите ридания. По твърде естествена сред природата случайност в този миг ние чухме редуващите се песни на два славея, които неколкократно повтаряха своите трели, извили се като нежен зов. В мига, когато от гърдите ѝ излетя последното дихание — последно страдание на този изпълнен със страдания живот, — почувствувах вътрешен удар, който разтърси цялото ми същество.

Това бе първата ми среща със смъртта. Цяла нощ не откъснах очи от Анриет, омагьосан от израза на чистота и умиротворение, които ни придава избавлението от всички житейски бури, любувах се на белотата на това лице, по което още четях играта на всички нейни чувства, но което вече не отвърщаше на моята любов. Какво величие в мълчанието и в студенината! Как дълбоко говореха те! Каква красота в този пълен покой! Колко сила в тази неподвижност! Тя още говори за миналото и разтваряше завесата на бъдещето! Да, аз я обичах мъртва така силно, както и жива!

В ранния утринен час, толкова тягостен за онези, които са бодърствували, графът отиде да отдъхне, а тримата свещеници заспаха от умора. Останал без свидетели, аз я целунах по челото с всичката любов, която тя никога не бе ми позволила да ѝ изкажа.

На следващия ден, в хладното есенно утро, изпратихме графинята до последната ѝ обител. Носеха я старият лакей, бащата и синът Мартино и мъжът на Манет. Слязохме по пътя, по който с такава радост бях влязъл в деня, когато я намерих след дълго лутане; прекосихме долината на Ендр и стигнахме до малкото гробище на Саше, бедно селско гробище зад църквата, на склона на хълма; тук Анриет от християнско смирение бе поискала да бъде погребана под прост кръст от черно дърво, като скромна полска труженица, по нейните думи. Когато се спуснахме в долината и видях селската църква и бедното гробище, бях обхванат от неудържими тръпки.

Уви! Всеки от нас има своята голгота, където оставяме своите първи трийсет и три години от живота, получаваме в сърцето удар с копие и усещаме на главата си трънен венец вместо венец от рози; този хълм стана за мен моята изкупителна голгота.

Зад нас вървеше огромна тълпа, стекла се, за да изрази скръбта на цялата долина, която графинята скришом бе осеяла с благодеяния. Узнахме от Манет, нейната довереница, че за да помага на бедните, Анриет се ограничавала откъм дрехи, когато другите ѝ спестявания не достигали. Обличала деца на сиромаси, изпращала дрешки за новородени, помагала на млади майки, купувала от мелницата чувал зърно за немощен старец, подарявала крава на безимотно семейство — колко добри дела извършила тази християнка, любеща майка и владетелка на замък! Случвало се да подари зестра на някоя девойка, за да съедини две любещи се сърца, или да даде пари на момъка, за да се откупи от военна повинност — трогателни дарове на добросърдечната жена, която казваше: „Щастието на другите е утеха за този, който сам не може да бъде щастлив!“ Всички тези разкази, трета вечер предавани от уста на уста, бяха събрали огромна тълпа. Зад катафалката вървах с Жак и двамата абати. Съгласно обичая графът и Мадлен не дойдоха с нас — останаха сами в Клошгурд. Манет пожела непременно да съпроводи графинята.

— Бедната госпожа! Бедната госпожа! Сега тя е щастлива — повтаряше тя, обливайки се в сълзи.

Когато погребалното шествие се отклони от големия път, се раздаде общ вопъл: от всички страни се чуваха ридания; сякаш цялата долина оплакваше душата ѝ. Църквата бе пълна с народ. След опелото излязохме на гробището, където трябваше да я погребат под черния кръст. Когато чух пръстта и камъните да се сипят върху ковчега, загубих сетните си сили, олюлях се и помолих двамата Мартино да ме поддържат; бащата и синът ме уловиха под мишница и ме отведоха ни жив, ни мъртъв в замъка Саше; стопаните любезно ми предложиха да отдъхна в дома им и аз останах у тях. Признавам ви, не исках да се връщам в Клошгурд, но не желяех да отида и във Фрапел, откъдето се виждаше замъкът на Анриет. Тук бях близо до нея. Прекарах няколко дни в Саше; прозорците на моята стая гледала към тихата и самотна долина, за която вече ви говорих. По склоновете на този дълбок дол растат двестагодишни дъбове, а долу при проливни дъждове протича

буен поток. Природата тук отговаряше на дълбокия и суров размисъл, на който поисках да се отдам. В деня, прекаран в Клошгурд след съдбоносната нощ, бях разбрал колко неприятно би било сега моето пребиваване в замъка. Графът бе потресен от смъртта на Анриет, но той отдавна очакваше това ужасно събитие и дълбоко в душата си се беше примирил с него, затова понякога изглеждаше почти равнодушен. Бях забелязал вече това неведнъж, а когато графинята преди смъртта си ми предаде писмото, което още не се осмелявах да разпечатам, когато тя говореше за своята привързаност към мен, този подозрителен човек въпреки моите очаквания не ми отправи яростни погледи. Той обясни думите на Анриет с прекомерната чувствителност на съвестта ѝ, тъй като знаеше колко чиста бе жена му. Такова безразличие, присъщо на егоиста, бе напълно естествено. Тези две същества не бяха познали истинското съпружество, те си бяха останали чужди и духом, и телом, сърцата им не бяха се сливали в постоянно общуване, обновяващо чувствата; те никога не споделяха нито огорчения, нито радости, тези здрави връзки, които, скъсвайки се, ни нанасят хиляди рани, тъй като засягат всички струни на съществото, всички кътчета на нашето сърце и радват душата, която осветява тези връзки. Враждебността на Мадлен затваряше за мен вратите на Клошгурд. Тази сурова девойка не поиска да смири ненавистта си дори над гроба на своята майка и за мен би било непоносимо тежко да живея между графа, който би говорил само за себе си, и стопанката на дома, която би подчертавала непреодолимото си отвращение към мен. Да изпадна в подобно положение там, където някога всяко цвете ме приветствуваше, където всяко стъпало ласкаво ме канеше, където балкони, корнизи, перила и тераси, дървета и пътеки бяха обвеяни с поезията на моите спомени; да срещам ненавист там, където всичко ме обичаше — не, не можех да се примиря с тази мисъл! И така, аз веднага взех решение. Уви! Такъв бе краят на най-пламенната любов, която някога е изпитвало човешко сърце! Странични хора навярно биха осъдили поведението ми, но аз бях прав пред съда на своята съвест. Ето как завършват най-хубавите чувства и най-дълбоките драми на нашата младост. Всички ние тръгваме на път в ранно утро, както аз от Тур за Клошгурд, за да завоюваме целия свят, със сърце, жадуващо за любов; после, когато нашите душевни богатства преминават през горнилото на изпитанията, когато се сблъскаме с хората и събитията, всичко около

нас неусетно издребнява и ние намираме само зрънце злато в безкрайни пепелища. Такъв е животът! Живот без украса: велики замисли и жалка действителност. Аз дълго размишлявах над своята съдба, питайки се какво да правя, след като безжалостната смърт бе покосила всички цветя в душата ми. И реших да се насоча към политиката и към науката, към криволичещите пътища на честолюбието, да отстраня жената от своя живот, да стана държавник, хладен и безстрастен, и да остана верен на своя ангел, който бях обичал. Моите мисли отлитаха далеч, а очите ми оставаха приковани към могъщите дъбове със златни корони и със сякаш излети от бронз стволоче, чиито листа се сплитаха в разкошен рисунък; питах се дали добродетелта на Анриет не бе само неведение и толкова ли съм виновен за нейната смърт. Борех се с угризенията.

Най-последно, в един ясен есенен ден, един от онези хубави дни в Турен, когато небето ни изпраща последната си усмивка, аз прочетох писмото, което според заръката на Анриет трябваше да отворя едва след смъртта ѝ. Съдете сами какво съм почувствувал, когато го четях!

ПИСМО

на госпожа Дьо Морсоф
до виконт Феликс дьо Ванденес

Феликс, горещо любими мой приятелю, сега трябва да ви разкрия сърцето си не толкова за да ви покажа колко силно ви обичам, колкото за да узнаете колко дълбоки и неизлечими са нанесените от вас рани и да разберете колко големи са задълженията, които те ви налагат. Сега, когато падам, измъчена от трудностите по пътя, обезсилена от ударите, получени в борбата, жената, за щастие, вече е мъртва в мен, останала е само майката. Ще видите, скъпи, защо станяхте главна причина на моите мъчения. Ако преди аз с радост приемах вашите удари, сега умирам от последната нанесена от вас рана; но има безкрайна сладост в съзнанието, че умирам от ръката на любимия. Скоро страданията ще ме лишат от сили и аз се възползвам от

последните проблясъци на моя още непомътен разум, за да ви помоля да замените за моите деца сърцето, от което ги лишихте. Ако по-малко ви обичах, аз властно бих ви възложила това задължение; но предпочитам вие сам да го поемете от чувство на свято разкаяние и да го смятате за продължение на вашата любов; няма към любовта между нас не се примесваха постоянно мисли, изпълнени с разкаяние и страх пред изкуплението? А аз зная, че ние продължаваме да се обичаме. Вашата грешка не би имала толкова гибелни последствия, ако не бях ви отделила толкова голямо място в сърцето си. Не ви ли казах, че съм ревнива? Така ревнива, че мога да умра от ревност? И ето, аз умирам. Но не скърбете, ние не престъпихме човешките закони. Църквата, чрез устата на одного от най-верните свои служители, ми каза, че Бог е милостив към тези, които се отричат от чувствени желания по негова воля. Приятелю мой, чуйте всичко, аз не крия от вас нито една своя мисъл. Това, което в последните минути изповядвам пред Бога, трябва да го знаете и вие — та нали вие сте господар на сърцето ми, както той е господар на небесата?

До празника в чест на херцог Ангулемски — единствения празник, на който съм присъствувала — аз бях, въпреки годините на съпружески живот, в онова неведение, което придава на девичата душа ангелска красота. Бях майка, не отричам, но не познавах позволените радости на любовта. Как бе станало това? Не зная, не зная също каква неведома сила внезапно промени всичко в мен. Спомняте ли си още вашите целувки? Те се врязаха в живота ми, оставиха дълбоки следи в душата ми; огънят на вашата кръв разпали моята кръв, вашата младост пробуди моята младост, вашите желания проникнаха в моето собствено сърце. Аз станах гордо, но в мен пламна чувство, за което няма дума на нито един език, както децата нямат още думи, за да предадат раждането на светлината в очите им и диханието на живота върху устните им. Да, това бе ехо, отразяващо звука, лъч светлина, прорязващ тъмнината, тласък, задвижващ

вселената; усещане толкова мигновено, колкото всички тези явления, но далеч по-прекрасно, тъй като бе пробуждане на душата! Внезапно разбрах, че в живота съществува неизвестна на мен тайна, някаква сила, по-прекрасна от разума, в която се сливат всички мисли, всички сили, целият свят в едно чувство между две същества. Почувствувах се майка само наполовина. Тази мълния падна в сърцето ми и разпали желания, дремещи в него, без да подозирам; и веднага разбрах какво искаше да каже моята леля, когато възкликваше, целувайки ме по челото: „Бедна Анриет!“ Когато се върнах в Клошгурд, пролетта, първите листа, благоуханието на цветята, белите облаци, Ендр, ясното небе — всичко ми говореше на непознат тогава за мен език и вливаше в душата ми частица от живота, що вие вдъхнахте в моите чувства. Вие може би сте забравили вече тези съдбоносни целувки, но аз никога не мога да ги залича от паметта си; сега умирам от тях. Да, всеки път, когато ви срещам след това, аз отново изпитвам техния пламък; вълнувах се при всеки поглед към вас, при всяко предчувствие, че скоро ще ви видя. Нито времето, нито волята ми успяха да победят тези властни пориви. И неволно се питах: „Какви ли са насладите на любовта?“ Нашите срещаци се погледи, почтителните целувки, които полагахте върху ръцете ми, нежните нотки в гласа ви, ръката ми, опряла се на вашата — всичко ме вълнуваше така дълбоко, така се разгаряха чувствата ми, че очите ми се замъгляваха, а ушите бучаха до болка. Ах, ако в такъв миг, когато се стараех да бъда особено студена, ме бяхте притиснали в обятията си, аз бих умряла от щастие! Понякога желях насила да ме обладаете, но веднага пропъждах с молитви тази нечестива мисъл. Когато децата произнасяха името ви, кръвта нахлуваше в сърцето ми, а после тутакси се изчервявах и често подвеждах моята бедна Мадлен, карайки я да го повтаря, толкова обичах това сладостно усещане. Какво още да ви кажа? Дори почеркът ви криеше в себе си такова очарование, че разглеждах писмата ви, както се любиме на портрет. Щом

от първия ден придобихте над мен такава съдбоносна власт, вие разбирате, скъпи мой, че тя стана безгранична, когато се научих да чета в душата ви. Какво щастие изпитах, виждайки, че сте чист по сърце, правдив и искрен, обладавате множество високи достойнства, способен сте на велики дела и вече сте преминали през толкова изпитания! Мъж и дете, плах и смел! Каква радост излитах, когато узнах, че от детинство сме били обречени на едни и същи страдания! От вечерта, когато се доверихме един на друг, аз разбрах, че ще умра, ако ви загубя, и ви задържах до себе си от егоизъм. Господин Дьо ла Берж повярва, че раздялата с вас ще ме убие и това го трогна, тъй като умееше да чете в душата ми. Той прецени, че съм необходима на децата и графа и не настоя да преустановя срещите си с вас, защото му обещах да остана чиста и в помислите, и в постъпките си. „Ние не сме свободни в помислите си — каза той, — но ги усмиряваме, подлагайки себе си на тежки изпитания.“ — „Ако дам воля на мислите си, аз съм изгубена! — отвърнах му тогава. — Спасете ме от мен самата! Направете така, че той да не ме напусне и аз да остана непоковарена!“ Суровият старец се смили пред толкова чистосърдечност. „Вие можете да го обичате като син и да му отредите дъщеря си“ — каза той. Аз храбро приех този живот, пълен със страдания, виждайки, че сме обречени заедно да понасяме тази мъка. Боже мой! Запазих спокойствие, бях вярна на мъжа си, Феликс, и не ви позволих да направите крачка в принадлежащите на вас единствен владения! Тази велика страст ми вдъхна нови сили, аз гледах на всички обиди, които ми нанасяше господин Дьо Морсоф, като на изкупление и ги понасях с гордост, смятайки ги заслужено възмездие за моите греховни желания. Някога роптаех, но от времето, когато вие влязохте в живота ми, духът ми отново се окрили и това оказа благотворно влияние върху господин Дьо Морсоф. Без тази сила, която вляхте в мен, аз отдавна бих изнемогнала от теготите на семейния живот, за които вече ви говорих. Ако вие така често бивахте първопричина за

извършваните от мен грешки, то също толкова често ми помагахте да изпълнявам задълженията си. Така бе и с грижите ми за децата: все си мислех, че ги лишавам от нещо, и ми се струваше, че не се занимавам достатъчно с тях. Животът ми се превърна в непрестанно мъчение, но аз обичах тези мъки. Чувствувах, че станах по-малко любеща майка, по-малко добродетелна жена и разкаяние терзаеше сърцето ми; в опасенията си да не пренебрегна своите задължения, аз постоянно ги преувеличавах. За да не се поддам на изкушението, поставих между себе си и вас Мадлен, предопределяйки ви един за друг, и се стараех да издигна между нас непреодолими прегради. Безползни прегради! Нищо не можеше да угаси огъня, който разпалвахте в душата ми. С мен или далеч от мен, вие обладавахте една и съща власт. Започнах да обичам Мадлен повече от Жак, защото тя трябваше да стане ваша. Но и нея ви отстъпих след тежка борба. Казвах си, че когато ви срещнах, бях на двайсет и осем години, а вие — на двайсет и две, и се стараех да намаля разликата, отдавайки се на неосъществими мечти. Ах, Феликс, правя тези признания, за да ви избавя от угризения, а може би и за да ви покажа, че не бях безчувствена, че споделях с вас всички жестоки страдания на любовта и че Арабел в нищо не ме превъзхожда! Аз също съм една от дъщерите на грешното племе, които мъжете така много обичат. Имаше време, когато моята борба бе толкова тежка, че по цели нощи плачех, от което косите ми започнаха да падат. После ви ги подарих.

Вие си спомняте болестта на господин Дьо Морсоф. Тогава вашето духовно величие не само не ме възвиси, но ме и принизи. Уви! В тези дни жадувах да ви се отдам в награда за вашето великодушие, но тази лудост не продължи дълго. Бог ми помогна да се избавя от нея по време на вечернята, на която отказахте да дойдете. Заболяването на Жак и неразположението на Мадлен приех като божие наказание: Бог искаше да върне при себе си заблудената овца. После вашата любов към тази

англичанка ми разкри тайни, които сама не знаех. Обичах ви по-силно, отколкото мислех. И страдах не заради Мадлен. Непрестанните тревоги в моя безрадостен живот, жестоката борба, която водех със себе си, не разчитайки на подкрепа отникъде освен от религията — всичко това подготви болестта, от която умирам. Последният жесток удар довърши разрушителното действие на предишните болезнени припадъци, за които никому не съм говорила. Аз виждах в смъртта единствената развързка на тази скрита трагедия. За двата месеца, откакто научих от майка си за вашата връзка с лейди Дъдли до вашето идване, преживях цял живот, ужасен живот, изпълнен с ревност и безсилна ярост. Готова бях да тръгна за Париж, жадувах за мъст, желях смъртта на тази жена, бях безучастна дори към ласките на децата си. Молитвите, дотогавашен живителен балсам за душата ми, вече не я изцеляваха. Ревността ми нанесе тежка рана, през която проникна смъртта. Но моето лице изглеждаше спокойно. Да, тази жестока борба остана тайна между Бога и мен. Когато се убедих, че ме обичате не по-малко, отколкото аз вас, че ми бяхте изменили само телом, но не и в мислите си, аз отново поисках да живея, но беше вече късно! Бог простря над мен милосърдната си десница, навярно от жалост към създанието, което бе искрено и пред себе си, и пред него и често се приближаваше в молитвите си към небесните двери. Да, любими мой, Бог се смили над мен, господин Дьо Морсоф ще ми прости, но вие, ще бъдете ли и вие снизходителен към мен? Ще се вслушате ли в гласа, който в този миг ви говори от гроба? Ще поправите ли нещастията, за което сме виновни двамата, може би дори вие по-малко от мен? Знаете за какво бих искала да ви помоля. Бъдете за господин Дьо Морсоф като милосърдна сестра за болен, разговаряйте с него, обичайте го, тъй като никой не ще го обича. Бъдете между него и децата му посредник, каквато бях аз преди. Не ще изпълнявате дълго тази задача. Жак скоро ще напусне бащиния си дом и ще отиде при дядо си в Париж, където вие обещахте да го напътствувате сред

житейските бури. Мадлен ще се омъжи; ах, ако можехте да покорите сърцето ѝ! Тя е мое отражение, при това е силна, у нея има воля, която на мен липсваше, енергия, необходима за спътницата на човек, призван да играе роля в политическите борби; тя е умна и проницателна. Ако съдбата ви свърже, тя ще бъде по-щастлива от майка си. По този начин правото да продължите моето дело в Клошгурд ще ви принадлежи и вие ще поправите грешките, които аз не съумях да изкупя, макар да ми бяха простени на небето и на земята — да, вярвам, че Бог е милостив и ми е простил. Виждате, аз си оставам егоистка, но нима това не доказва безграничната ми любов! Искам да ме обичате в моите близки. Не можах да ви принадлежа, но ви завещавам моите мисли и задължения. Дори ако твърде много ме обичате, за да изпълните волята ми, и не пожелаете да се свържете с Мадлен, то поне успокойте душата ми, направете живота на господин Дьо Морсоф доколкото е възможно щастлив.

Сбогом, любимо на сърцето ми дете! Това е последно сбогом, още пълно с живот, плод на бистър ум; сбогом от една душа, на която ти дари толкова големи радости, че не трябва да се кориш за крушението, което те предизвикаха; казвам „крушение“, мислейки, че ме обичате, тъй като отивам към последната си обител, принасяйки се в жертва на дълга, макар и не без съжаление, което жестоко ме гнети! Но Бог ще знае по-добре от мен дали съм съблюдавала святите му закони според неговите предназначения. Да, аз често се огъвах, но не се поддадох и ако за моите грешки може да се намери оправдание, то се заключава в голямата изкусителна сила на обкръжаващите ме съблазни. Ще се представя пред Бога с такова смирение, каквото би ме преизпълвало, ако не бях устояла в борбата. Още веднъж сбогом! Вчера се сбогувах с нашата прекрасна долина, в чието лоно скоро ще намеря покой и където ти често ще дохождаш, нали?

Анриет

-
- [1] *Empyree* (англ.) — тук в смисъл на родина. ↑
- [2] *Тампъл* — затвор в Париж, където е лежала Мария-Антоанета. ↑
- [3] *Дидона* — легендарна царица на Картаген, героиня от епичната поема „Енеида“ на Вергилий (70–19 пр.н.е.), пронизала се с меч, когато узнала, че Еней я изоставил. ↑
- [4] *Blue devils* (англ.) — лошо настроение. ↑
- [5] *Агар* — библейско лице, робиня на Авраам, майка на сина му Исмаил. Изгонена в пустинята от жената на Авраам. ↑
- [6] *Away!* (англ.). — Махни се! ↑
- [7] *Consummatum est!* (лат.) — Свърши се! (От Свещеното писание.) ↑
- [8] *Fashion* (англ.) — мода. ↑
- [9] *Траписти* — членове на монашески орден, чийто устав налагал крайно строг начин на живот. ↑
- [10] *Хлоя* — героиня от романа „Дафнис и Хлоя“ на древногръцкия писател Лонг (IV столетие). ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЕПИЛОГ

Потънах в бездна от размисли, тъй като пред моя взор се разкриха неизвестни за мен гълбини на този живот, озарен от последно сияние. Егоистичното ми заслепление се разсея. И тъй, тя бе страдала колкото мен и дори повече, след като бе мъртва. Тя бе вярвала, че всички ще обичат приятеля ѝ; била е тъй погълната от любовта си, че не е подозирала неприязнените чувства на дъщеря си към мен. Това последно доказателство за нежната ѝ любов ми причини остра болка. Бедна Анриет, тя искаше да ми подари Клошгурд и своята дъщеря!

Натали, от този ужасен ден, когато за пръв път влязох в гробище, съпровождайки до сетното ѝ убежище моята благородна Анриет, която вие също познавате сега, слънцето загуби за мен своята топлина и светлина, нощта стана по-мрачна, движенията ми — по-мудни, а мислите ми — по-тягостни. Има близки, които предаваме на земята със съжаление, но има особено скъпи нам същества, които погребваме в сърцето си и спомените за тях се сливат с всеки негов удар; мислите за тях са постоянни като нашето дихание, те живеят в нас благодарение сладостния закон на превъплъщението, присъщ на любовта. Нейната душа е в моята душа. Когато върша нещо добро, когато изричам благородни думи, говори тя, действа тя; всичко хубаво в мен се излъчва от този гроб, както лилията изпълва въздуха с уханието си. Присмехулност, злост, всичко, което осъждате в мен, иде от самия мен. Занапред, когато облак замъгли очите ми и те се устремят към небето, след като са съзерцавали достатъчно земята, когато отговарям с мълчание на думите и грижите ви, не ме питайте: „За какво мислите?“

Скъпа Натали, навремето аз прекъснах своите записки: спомените твърде много ме бяха развълнували. Сега трябва да ви опиша събитията, настъпили след това нещастие — те няма да заемат много място в моето повествование. Когато животът протича в движения и в действия, няма защо да го разказваме надълго, но когато

се състои от възвишени душевни преживявания, не може да се предаде с няколко думи.

Писмото на Анриет запали надежда в сърцето ми. В житейското море, сред отломъците от това голямо крушение аз съзирах тих остров, където можех да отдъхна. Да остана в Клошгурд до Мадлен, да ѝ посветя живота си — ето участ, която можеше да успокои всички тревоги, терзаещи сърцето ми; но трябваше да узная истинските чувства на Мадлен. Освен това се налагаше да се сбогувам с графа. И така, аз се отправих към Клошгурд и на терасата срещнах господин Дьо Морсоф. Разхождахме се дълго с него пред дома. Отначало той разговаряше с мен за графинята като човек, разбиращ цялата тежест на загубата, сполетяла домашното му огнище. Но след като изслушах първите негови горчиви жалби, аз забелязах, че е загрижен повече за бъдещето, отколкото за настоящето. Боеше се от дъщеря си, която според него не притежавала кротостта на покойната. Твърдият характер на Мадлен, у която към обаятелните черти на нейната майка се примесваше известна неумолимост, плашеше стареца, привикнал към нежната загриженост на Анриет: той отгатваше у Мадлен силна воля, която нищо не можеше да смекчи. След непоправимата загуба единствената му утеха бе увереността, че скоро ще последва жена си: вълненията и мъките през последните дни бяха влошили състоянието му и бяха предизвикали предишните болки; борбата, която несъмнено скоро щеше да възникне между неговия авторитет и авторитета на дъщеря му, бъдещата стопанка на дома, щеше да го доведе до печален край, тъй като там, където той побеждаваше жена си, сега трябваше да отстъпва пред дъщерята. Освен това синът му се готвел да опътува в близките дни, а дъщеря му щяла да се омъжи; но какъв ли зет ще му изпрати съдбата? Макар да говореше за скорошната си смърт, той се чувствуваше самотен, изоставен за още дълги години...

Вече от цял час говореше само за себе си, молеше ме за приятелство в името на жена си и пред мен ясно се открояваше величавата фигура на емигранта, един от най-интересните типове на нашата епоха. Външно той изглеждаше слаб и покрусен, но се държеше здраво за живота благодарение на строгите нрави и на селските си привички. Сега, когато ви пиша, той е още жив. От терасата Мадлен ни забеляза, но не слезе при нас; тя няколко пъти влезе и излезе от дома, показвайки ми своето пренебрежение. Аз

трябваше да разговарям с нея и позовавайки се на това, че графинята ме е помолила да ѝ предам последната ѝ заръка, предложих на графа да извика дъщеря си, тъй като няха друга възможност да я видя; графът я доведе и ни остави сами на терасата.

— Скъпа Мадлен — започнах нерешително, — трябва да поговоря с вас и най-добре е именно тук, където вашата майка разговаряше с мен, когато ѝ се случваше да кори не толкова мен, колкото, превратностите на живота. Известно ми е какво мислите, но дали не ме осъждате, без да познавате фактите? Моят живот и моето щастие са неразривно свързани с тези места — вие знаете това и ме прокуждате със студенина, заменила неочаквано братската дружба, която общата скръб би трябвало да укрепил. Скъпа Мадлен, вие, за която всеки миг бих отдал живота си без надежда за награда и без дори да узнаете това (толкова силна е обичта към децата на тези, които са ни покровителствували и напътствували,) вие не подозирате какви надежди хранеше вашата обожаема майка през тези седем години. Те вероятно биха променили вашите чувства, но аз не искам да се възползвам от това преимущество. Единственото, за което ви умолявам, е да не ме лишавате от правото да идвам тук, да дишам въздуха на тази тераса в търпеливо очакване времето да промени вашите възгледи за живота, до които засега не желая да се докосвам. Уважавам скръбта, която ви заслепява, тъй като тя и мен лиши от способността да преценявам трезво обстоятелствата, в които се намирам. Праведната душа, бдяща над нас от небесата, ще одобри съдържаността и смирението, с които ви моля да бъдете справедлива към мен и да не се поддавате на враждебни чувства. Въпреки вашата неприязън аз твърде много ви обичам, за да разкрия пред графа предначертанията на вашата майка, които той би приел с възторг. Останете свободна. И си помислете, че не бихте опознали друг така добре, както познавате мен, че никой мъж не би ви засвидетелствувал преданост като моята...

До този миг Мадлен ме бе слушала със сведени очи, но тук ме възпря с ръка.

— Господине — каза тя с треперещ от вълнение глас, — аз също познавам всички ваши мисли; но моите чувства към вас никога не ще се изменят и бих предпочела да се хвърля в Ендр, отколкото да свържа съдбата си с вас. Няма да ви говоря за себе си, но ако името на моята

майка има още някаква власт над вас, умолявам ви да не идвате в Клошгурд, докато аз съм тук. Самото ваше присъствие поражда в мен смут, който никога не ще преодолея.

Сбогувайки се с поклон, пълен с достойнство, тя се обърна и бавно тръгна към замъка, без да се оглежда, безстрастна и безжалостна, каквато един-единствен път бе майка ѝ. Проницателният поглед на тази девойка бе разгледал, макар и късно, сърцето на майката и ненавистта ѝ към човека, изиграл според нея пагубна роля, може би се усилваше от съзнанието, че е била неволна негова съучастница. Бездънна пропаст зееше пред мен. Мадлен ме мразеше, не желаейки да разбере дали бях виновник или жертва на тези злощастия; навярно би ненавиждала еднакво майка си и мен, ако бяхме щастливи. И така, от красивия замък на моите надежди бяха останали само развалини. На мен единствен бе съдено да опозная изцяло живота на тази велика, неоценена жена, аз единствен разбулих тайната на чувствата ѝ, единствен надникнах в най-скритите глъбини на душата ѝ; баща, майка, съпруг, деца — никой не бе я разбрал. Колко странно! Вглеждам се в тази купчина пепел и изпитвам удоволствие да се ровя в нея пред вас; всички можем да намерим тук частица от нашите най-драгоценни съкровища. Колко семейства имат своята Анриет! Колко благородни създания напускат земята, несрещнали на своя път проницателен наблюдател, който да вникне в сърцето им и да измери цялата му дълбочина! Такъв е човешкият живот; често майки не познават децата си, така както деца не познават родителите си; същото е и със съпрузи, любовници и братя! Нима можех да допусна, че ще настъпи ден, когато над гроба на баща си ще се съдя с брат си, Шарл дьо Вандьонес, за чието преуспяване толкова бях допринесъл! Боже мой, колко поука се крие и в най-обикновената случка! Когато Мадлен изчезна зад вратата на замъка, аз угнетен се върнах да се сбогувам с графа и се отправих за Париж, следвайки десния бряг на Ендр, по който някога за пръв път бях дошъл в тази долина. Печално прекосих красивото селце Пон дьо Рюан. А бях богат, бях преуспял в политическия живот, оставил далеч зад себе си уморения пътник, бродещ тук в 1814 година и неутолимо търсец своята звезда. По онова време сърцето ми бе пълно с желаня — сега очите ми бяха пълни със сълзи; тогава ми предстоеше да изграждам живота си, който днес виждах опустошен. Макар и още твърде млад, едва дваайсет и девет годишен, вече усещах в

душата си умора и горчивина. Изминали бяха само няколко години, а чудният пейзаж бе изгубил ярките си краски и животът ме бе отвратил. Затова ще разберете какво почувствах, когато се обърнах за последен път и видях на терасата Мадлен.

Обзет от дълбока печал, аз не мислех накъде и защо пътувам. Бях далече от мисълта за лейди Дъдли, когато неусетно се озовах в нейния двор. Веднъж допуснал тази грешка, вече не можех да отстъпя. Ние живеехме с нея на съпружески начала и сега, изкачвайки се по стълбата, аз с тъга размишлявах за всички неприятности, които щеше да повлече след себе си разрывът с нея. Известни са ви характерът и начинът на живот на лейди Дъдли и ще разберете колко неловко се почувствах в пътническите си дрехи, когато прислужникът ме въведе в салона — там Арабел, облечена разкошно, седеше с петима души. Лорд Дъдли, един от най-видните държавници на Англия, стоеше пред камината, важен, студен, надменен, с оня насмешлив израз, с който сигурно се явяваше в парламента; той се усмихна, когато чу моето име. До Арабел зърнах синовете ѝ, които удивително приличаха на Дьо Марсе, един от извънбрачните синове на стария лорд; сам Дьо Марсе също присъствуваше и седеше редом с маркизата на малкия диван. Забелязала ме, Арабел веднага придоби високомерен вид, вглеждайки се втренчено в пътническия ми каскет, и с всяко движение сякаш ме питаше какво търся тук. Тя ме измери с презрителния си поглед, сякаш ѝ бяха представили селски благородник. Нашата близост, вечната любов, клетвите и уверенията, че ще умре, ако я изоставя, прехласващите вълшебства на Армида^[1] — всичко бе изчезнало като сън! Можеше да се помисли, че никога не съм се докосвал до ръката ѝ, че съм чужд човек, че тя изобщо не ме познава. Въпреки че вече бях придобил самообладание на дипломат, аз все пак останах учуден, както и всеки на мое място. Дьо Марсе ехидно се усмихваше, разглеждайки внимателно обувките си. Аз бързо си избрах линия на поведение. От всяка друга жена бих приел подобен удар безропотно; но бях оскърбен при вида на тази героиня, уверявала ме, че ще умре от любов, която сега се над-, смиваше над подобна смърт, и поисках да отвърна с дързост на дързостта. Тя знаеше за бедата, сполетяла лейди Брендън; да напомня на Арабел за нея, значеше да я пробода с кинжал в сърцето, макар че върхът му можеше да се огъне.

— Госпожо — казах аз, — надявам се да ме извините за неочакваното ми появяване във вашия дом, когато ви кажа, че пристигам от Турен и че лейди Брендън ми предаде за вас спешно послание. Опасявах се да не сте отпътували за Ланкашир, но след като оставате в Париж, ще чакам часа, когато ще благоволите да ме приемете.

Тя кимна с глава и аз си излязох. От този ден я виждам само в обществото, където разменяме любезни поздравии, а понякога и остроти. Аз ѝ говоря за безутешните жени от Ланкашир, а тя на мен — за францужойките, у които отчаянието предизвиква стомашни болести. С нейна помощ си спечелих смъртен враг в лицето на Дьо Марсе, комуто тя засвидетелствува горещо благоразположение. И аз казвам, че тя приласкава две поколения.

И така, претърпях пълно крушение. Започнах да осъществявам плана, замислен от мен в Саше. Потънах до гуша в работа, отдадох се на науката, на литературата и политиката. След възкачването на престола на Шарл X^[2] се залових с дипломация, тъй като старата ми длъжност при покойния крал бе отменена. Зарекох се да не обръщам внимание на никаква жена, колкото и красива, умна и предана да е тя. Това решение ми се отрази прекрасно: придобих необикновена яснота на мисълта, огромна работоспособност и разбрах колко много сили пропиляваме подир жените, които ни даряват само с няколко любезни думи. Но всички мои намерения рухнаха; вие знаете защо и как.

Скъпа Натали, разказах ви живота си без недомлъвки и без заобикалки, като се опитах да не бъда нито изчерпателно обективен, нито досадно субективен; ала разкривайки пред вас сърцето си, което по онова време още не ви познаваше, може би неволно съм засегнал някоя струна във вашата чувствителна и ревнива душа; но това, което би разгневило обикновената жена, за вас, убеден съм, ще бъде допълнително основание за обич. Възвишената жена е предназначена за благородна роля до страдащото и болно сърце; тя става милосърдна сестра, която носи изцеление за раните му, майка, която прощава на детето си. Страдат не само велики писатели и художници; люде, които живеят заради своята страна, заради бъдещето на народите, разширявайки кръга на своите мисли и страсти, често се чувствуват безкрайно самотни. Те се нуждаят в любовта от чисто и предано

същество и повярвайте, умеят да ценят величието на любещата женска душа. Утре ще узная дали в любовта си към вас не съм се заблуждавал.

ОТГОВОР

До господин граф Феликс дьо Вандьонес

Скъпи графе, вие сте получили от бедната госпожа Дьо Морсоф писмо, което, по вашите думи, ви е помогнало да влезете в светското общество и на което дължите преуспяването си. А сега позволете на мен да завърша възпитанието ви. За Бога, избавете се от неприятния навик на вдовиците, които вечно говорят за първия си мъж и вечно изтъкват пред втория добродетелите на покойния. Аз съм францужойка, драги графе; желая да се омъжа за човека, когото обичам, а не, откровено казано, за госпожа Дьо Морсоф. След като прочетох вашите записки с полагащото им се внимание — а вие знаете моя интерес към вас, — си помислих, че много сте отегчили лейди Дъдли, хвалейки непрекъснато пред нея съвършенствата на госпожа Дьо Морсоф, и че сте причинили голяма болка на графинята, измъчвайки я с описания на любовните чародейства на англичанката. Вие не проявихте такт и към мен, бедното създание, което няма други достойнства, освен желанието да ви се нрави; дадохте ми да разбера, че не умея да ви обичам като Анриет, нито като Арабел. Аз не отричам своите недостатъци, познавам ги добре; но защо така грубо ми напомняте за тях? Знаете ли кого съжалявам повече от всички? Четвъртата жена, която ще обикнете. Тя ще трябва да се бори с трите предишни и ето защо ми се иска, във ваш и в мой интерес, да ви предпазя от вашата памет! Отказвам се от мъчителната чест да ви обичам: за това трябва да притежавам много достойнства, и католически, и англикански, а и не съм разположена да се сражавам с призраци. Добродетелите на вашата праведница от Клошгурд могат да изплашат и най-

самоуверената жена, а безстрашната ви амазонка охлажда и най-пламенните стремежи за щастие. Нито една жена, колкото и да се старае, не би могла да ви предложи радости, каквито ви е доставяла Арабел. Вие не сте в състояние нито с ума, нито със сърцето си да се преборите със своите спомени. Забравили сте, че често яздохме на кон. Аз не съумях да върна топлината на слънцето, изстинало след смъртта на вашата свята Анриет, и до мен вие отново ще зъзнете от студ. Приятелю мой — вие завинаги ще останете мой приятел, — въздържайте се занапред от подобни признания: те разгохват вашето разочаровано сърце, плашат любовта и принуждават жената да се съмнява в себе си. Любовта, драги графе, живее само с доверие. Жената, която, преди да пророни дума или да възседне кон, ще се пита дали небесната Анриет не би говорила по-добре или колко ли грациозна би била ездачката Арабел, такава жена, уверявам ви, ще почувствува, че езикът ѝ немее и коленете ѝ треперят. Вярно е, и на мен се прииска да получа на свой ред няколко от вашите опияняващи букета, но такива вие повече не ще свиете. Така е сега с много неща, които не се осмелявате да повторите, с много мисли и радости, които са мъртви за вас. Нито една жена, запомнете това добре, не ще пожелае да се сблъсква в сърцето ви с покойницата, която съхранявате в него. Молите ме да ви обичам от християнско милосърдие. Не крия, мога много да направя от милосърдие, всичко, каквото желаете, но не и да обичам.

Понякога сте скучен и потиснат; наричате тъгата си меланхолия — е, ваша си работа, но ставате непоносим за тази, която ви обича, и я навеждате на мрачни размисли. Твърде често виждам между нас двамата гроба на вашата светица; много мислих, аз добре се познавам и мога да ви кажа откровено, че не искам да умра като нея. Ако сте станали досаден за лейди Дъдли, тази толкова необикновена жена, боя се, че аз, която не обладавам нейните страсти, ще изстина по-бързо от нея. Нека се

откажем от любовта, щом можете да бъдете щастлив само споделяйки я с мъртъвци, и да останем приятели — такава е моята воля. Как тъй, драги графе, в зората на живота си срещате очарователна жена, съвършена възлюблена, която се грижи за вашата съдба, прави ви пер на Франция, обича ви безпаметно и изисква от вас само вярност, а вие я убивате от скръб! Та това е чудовищно! Сред най-пламенните и злочести млади хора, които бродят из Париж, хранейки честолюбиви мечти, нито един не би отказал да остане целомъдрен десет години за половината само от милостите, на които сте отвърнали с такава неблагодарност! При подобна обич какво повече може да се желае?

Бедната жена! Колко ли е страдала, а вие произнасяте няколко сантиментални фрази над гроба ѝ и смятате, че сте приключили сметките си с нея. Ето несъмнено каква награда очаква и моята нежност към вас. Благодаря, драги графе, но аз не искам да имам спътници нито тук, нито в задгробния свят. Когато човек има съвест, обременена с подобни престъпления, нека поне не говори за тях. Аз ви зададох неразумен въпрос; постъпих като жена, като любопитна Евина дъщеря; на вас принадлежеше да помислите какъв отклик ще предизвика вашият отговор.

Трябваше да ме измамите, по-късно бих ви била признателна за това. Нима не знаете кое е главното качество на мъжете, радващи се на успех сред жените? Не разбирате ли колко са великодушни те с клетвите си, че никога дотогава не са обичали, че обичат за пръв път? Вашето желание е неосъществимо. Помислете, приятелю мой, може ли да бъдеш едновременно госпожа Дьо Морсоф и лейди Дъдли? Та това би означавало да се съедини водата с огъня! Нима не познавате жените? Те винаги си остават това, което са, запазвайки недостатъците, присъщи на техния пол. Вие сте срещнали лейди Дъдли твърде рано, за да я оцените, и злото, което говорите за нея, е може би отмъщение на оскърбеното ви самолюбие; госпожа Дьо Морсоф сте срещнали твърде късно и сте наказали едната

за това, че не е като другата; а какво ще стане с мен? Аз съм различна и от двете.

Моята любов към вас ме кара често да се замислям за бъдещето ви, защото действително ви обичам много. Видях във вас рицаря на Печалния образ, който винаги ме е вълнувал дълбоко; вярвах в постоянството на меланхоличните хора; но не подозирах, че едва встъпили в света, сте убили най-прекрасната и най-добродетелна жена на земята. И се запитах: какво ви остава да сторите? Дълго мислих по този въпрос. Струва ми се, приятелю мой, че трябва да се ожените за някоя госпожа Шенди^[3], която не познава любовта, нито играта на страстите; нека не се тревожат нито лейди Дъдли, нито госпожа Дьо Морсоф; тя ще остане равнодушна в часовете на скука, която вие наричате меланхолия, и когато сте досаден като дъждовен ден и ще бъде за вас чудесната милосърдна сестра, от която се нуждаете. Но да обичаш, да потръпваш при една само дума, да умееш да дочакаш щастиято, да го предлагаш, да го приемаш, да преживяваш хилядите бури на страстта, да се радваш на всяка прищявка на любимата жена — не, драги графе, това не е за вас! Вие прекалено строго сте се придържали към съветите на вашия ангел-хранител; и така старателно сте избягвали младите жени, че изобщо не ги познавате. Госпожа Дьо Морсоф е била за себе си права, когато от самото начало ви е оценила така високо, но вие бихте опълчили срещу себе си всички жени и не бихте постигнали нищо. Сега за вас е вече твърде късно да се научите да ни говорите това, което ни доставя удоволствие, да бъдете великодушен и да се възхищавате от нашите слабости, когато ни се прииска да ги показваме. Ние не сме така глупави, както си мислите: когато обичаме, поставяме нашия избраник над всичко. А когато загубим вярата си във вашето превъзходство, изгубваме и любовта си. Ласкаейки нас, вие ласкаете самите себе си. Ако възнамерявате отново да се върнете в обществото и да се радвате на отношения с жени, крийте грижливо от тях всичко, което ми разказахте: те не обичат да хвърлят семената на любовта си в

безплодна степ, нито да утешават с ласките си болна душа. Всяка жена тутакси ще забележи студенината на вашето сърце и вие никога не ще бъдете щастлив. Малко от тях ще имат доблестта да ви кажат това, което казвам аз, и великодушието да си отидат без омраза, предлагайки ви приятелството си, както прави днес тази, която смята себе си за ваша предана приятелка.

Натали дьо Манервил

Париж, октомври 1835 година

---

[1] *Армида* — героиня от поемата на италианския писател от XIV столетие Торквато Тасо. ↑

[2] *Шарл X* — френски крал от 1824 година, когото Юлската буржоазна революция събаря в 1830 година. ↑

[3] *Госпожа Шенди* — лице от романа „Тристрам Шенди“ на английския писател Лорънс Стърн (1713–1768). ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.